

REALISTISEN VALTAVIRTAUKSEN
AATTEET
JA NIIDEN KONTINUITTIIVISUUS
SUOMEN KIRJALLISUUDESSA
VUOSISADAN ALKUUN
SAAKKA

*Kaunokirjallisuuden ja sen arvostelun
aatehistoriallinen tutkimus*

PEKKA LAPPALAINEN

Die Ideen der realistischen Hauptströmung und ihre Kontinuität
in der Literatur von Finnland bis zum Anfang des Jahrhunderts

*Eine ideengeschichtliche Untersuchung der Belletristik
und ihrer Kritik*

Die deutsche Zusammenfassung

JYVÄSKYLÄ 1967

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTOYHDISTYS

REALISTISEN VALTAVIRTAUKSEN
AATTEET
JA NIIDEN KONTINUITIIVISUUS
SUOMEN KIRJALLISUUDESSA
VUOSISADAN ALKUUN
SAAKKA

*Kaunokirjallisuuden ja sen arvostelun
aatehistoriallinen tutkimus*

PEKKA LAPPALAINEN

Die Ideen der realistischen Hauptströmung und ihre Kontinuität
in der Literatur von Finnland bis zum Anfang des Jahrhunderts

*Eine ideengeschichtliche Untersuchung der Belletristik
und ihrer Kritik*

Die deutsche Zusammenfassung

JYVÄSKYLÄ 1967

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTOYHDISTYS

URN:ISBN:978-951-39-8402-1

ISBN 978-951-39-8402-1 (PDF)

ISSN 0075-4633

Pieksämäki 1987 Sisällytysseuran Raamattutalon Kirjapaino

SISÄLLYS

ESIPUHE	5
1. MISTÄ REALISMIN AATESISÄLLÖN TARKASTAMISESSA ON KYSYMYS	7
Kaunokirjallisuuden aatemaailman tarkastelu	7
Kirjailija ja aikakautensa aatteet	11
Kirjallisen realismin aatehistoriallinen lähtökohta ja protestin yleis- luonne	12
2. KAUNOKIRJALLISEN REALISMIN AATEHISTORIALLISET 'JUURET'	16
Luonnontieteiden aiheuttama älyllinen vallankumous eurooppalaisessa hengenelämässä	16
Kirjallisen realismin aatteellinen kasvupohja eli naturalististen teorioi- den ja virtausten hahmoutuminen ja viimeistely	25
Realistisen taideteorian ja kirjallisuuskäsitteen muotoilu ja täsmenty- minen	44
Realistisen kaunokirjallisuuden ensioireet ja leviäminen	54
3. REALISTISTEN AATTEIDEN JA VIRTAUSTEN TULO SUO- MEEN	68
Henkinen maaperä sekä ajan aatteiden tulo ja vastaanotto	68
Kirjallisen realismin ensiesittelyt Suomessa	84
Aleksis Kivi ja 1860-luvun realistiset aatteet	93
4. REALISTINEN VALTAVIRTAUS SUOMALAISESSA KAUNO- KIRJALLISUUDESSA JA KIRJALLISUUSKRITIIKISSÄ	105
Realistiset aatteet kirjallisuudessa ja sen arvostelussa suomalaisen hengenelämän »hiljaisella» 1870-luvulla	105
Suomalaisen kirjallisen realismin lähtökohta	125
Realistinen valtavirtaus suomalaisessa kaunokirjallisuudessa	128
Realistisen aatevirtauksen kontinuitiivisuus kaunokirjallisuudessa ..	154

5. SUOMALAISEN KAUNOKIRJALLISUUDEN MÄÄRÄLLINEN KASVU REALISMIN KAUDELLA	158
Realistinen valtavirtaus ja suomalaisen kaunokirjallisuuden määrälli- nen kasvu	158
Kronologinen taulusto tarkastetusta realistisen valtavirtauksen kaudel- la ilmestyneestä suomalaisesta kaunokirjallisuudesta	160
LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO	170
ZUSAMMENFASSUNG	180
HENKILÖHAKEMISTO	189

ESIPUHE

Tämä tutkimus on tavallaan syntynyt monen vuoden työn tuloksena, mutta samalla se on ikään kuin kasvanut ja kypsynyt itsestään rinnan niiden aatehistoriallisten tutkimusteni kanssa, joiden tarkoituksena on ollut selvittää sitä älyllistä vallankumousta, joka menneen vuosisadan puolimaista pitäen ryhtyi horjuttamaan lähes kaikkia ihmisen siihen astisia tiedollisia, ideologisia ja uskonnollisia auktoriteetteja.

Tämän älyllisen vallankumouksen seurannaisilmiö aatehistorialliselta kannalta tarkastaen oli myös uusi taideteoria ja uusi taide, jota jo voidaan kutsua realistiseksi taiteeksi. Se oli luonnollisesti reaktionomainen romanttiseen taiteeseen nähden, koska se rakentui juuri sille uudelle katsomustavalle, joka rikkoi pirstoiksi ne metafysiset ja idealistiset perusteet, joille romanttinen taide oli aatteellisesti rakentunut.

Tässä tutkimuksessa on ehkä eräiden mielestä liikaakin kajottu modernin luonnontieteen synty- ja kehitysprosessiin sekä yleiseurooppalaisessa että meikäläisessä kulttuurimiljöössä, mutta se on ollut pätevin syin perusteltua. Realistinen taideteoria ja taide — erikoisen selvästi juuri realistinen kaunokirjallisuus — syntyi darwinistis-luonnontieteellisen katsomustavan eräänä kaikkein oleellisimpana ja välttämättömimpänä funktiona. Näin ollen on ollut suorastaan pakko lähteä juuri tästä luonnontieteellisestä kehityksestä, jotta tämän älyllisen vallankumouksen todelliset muuttajat sekä niiden ajankohta selvenisivät. Kun realistista taidetta tarkastetaan johdonmukaisesti näiden uusien aatteiden funktiona, käy selväksi, kuinka mahdoton tieteessäkin esitetty väite »romantiikan paluusta» esim. 1890-luvulla on. Tosiasia on, että sellaista taidetta, realistista taidetta, joka mainitun älyllisen vallankumouksen seurauksena syntyi, ei ihmiskunnan historia ylipäänsä voinut edes tuntea ennen tässä tutkimuksessa lähemmin kuvattujen vaikuttajajaksilöiden luomaa uutta maailmanselitystä.

Eräs syy, paitsi tietenkin jo mainitusta aatehistoriallisesta ongelmanasettelusta selittyvä, tutkimuksen luonnontieteellisen puolen korostamiseen on johtunut siitäkkin, ettei suomenkielellä tietoni mukaan ole

ilmestynyt tutkimusta, joka olisi tarkastanut suomalaista realistista kirjallisuutta, kuten muutakaan taidetta, yleiseurooppalaisen aatekehityksen valossa ja nimen omaan osana koko länsimaisen kulttuurin kokemasta, luonnontieteistä alkunsa ottaneesta, vallankumouksellisesta kehityksestä.

Haluan lausua parhaimmat kiitokseni kaikille työni tukijoille. Erikoisesti haluan neuvoista ja kritiikistä kiittää opettajaani, professori Lauri Viljasta. Professorien Martti Ruudun, Aatos Ojalan ja Mauno Jokipiin, apulaisprofessori Aira Kemiläisen sekä dosentti Erkki Lehtisen kanssa käymistäni aiheeseen liittyvistä keskusteluista on minulle ollut varsinkin problematiikkani täsmentymisessä suurta apua, josta lausun parhaat kiitokseni. Tutkimukseen liittyvän referaatin taitavasta kääntämisestä kiitän fil.maisteri Edgar Ertimoa. Kandidaatteja Pekka Toivasta ja Eino Salpakaria kiitän hakemistojen laatimisessa ja oikoluvussa saamastani avusta. Vaimoni, fil.maisteri Etta-Liisa Kunnas-Lappalainen, on kanssani, jatkuvaa apua antaen, kantanut kirjanteon moninaiset vaiheet.

Jyväskylän Yliopistolle ja Yliopistoyhdistykselle olen suuresti kiitollinen tutkimukseni ottamisesta Yliopiston julkaisusarjaan. Ilman Oskar Huttusen Säätiön ja Valtion Humanistisen Toimikunnan minulle myöntämiä apurahoja ei minulle olisi ollut mahdollista suorittaa sitä perustutkimusta, jota tämäkin kirja on edellyttänyt. Pyydän lausua kunnioittavat kiitokseni saamastani taloudellisesta tuesta. Vähäinen ei ole kiitollisuuteni myöskään Jyväskylän Yliopiston kirjaston johdolle ja virkailijoille, joita olen joutunut alituisen työni vuoksi vaamaan.

Jyväskylässä, tammikuun 10. päivänä 1967.

Pekka Lappalainen

1. MISTÄ REALISMIN AATESISÄLLÖN TARKASTAMISESSA ON KYSYMYKSIÄ

Kaunokirjallisuuden aatemaailman tarkastelu

Tämän tutkimuksen tarkoituksena ei ole luoda uutta kirjallisuushistoriallista periodia, vaan päinvastoin tarkastaa erästä tutkimukseen ja käytäntöön jo vakiintunutta valtavirtausta, kirjallista realismia, suomalaisessa kirjallisessa käytännössä, kirjallisuuden tutkimuksessa ja arvostelussa. Tarkastelun kohteena on se 1860-luvulta lähtien luotu suomalainen kirjallisuus — suomen ja ruotsin kielinen, jolla näyttää olevan yhteisiä sisällöllisiä tai rakennepiirteitä niihin aikoihin eurooppalaisessa ajattelussa valtaan pääsevän uuden katsomustavan funktiona. Samasta lähtökohdasta tutkimus kohdistaa huomion osin myös samanaikaiseen suomalaiseen kirjallisuuden arvosteluun ja tutkimukseen, joskin lähinnä kirjallisuuskritiikki ja kirjallisuuden tutkimus saanevat tarkemman selvityksensä tämän teoksen työn alla olevassa jatko-osassa.

Kajoten vain toissijaisesti runous- ja tyyliopillisiin erikoiskysymyksiin tutkimus pyrkii kiinnittämään päähuomion kaunokirjallisuuden aatesisältöön eli aatteelliseen tendenssiin kirjallisuudessa, ja vieläpä erikoisesti niihin tendensseihin, joita se pitää myöhemmin lähemmin määritellyn uuden vallankumouksellisen katsomus- ja ajattelutavan rakenneosina vaikuttaneiden aatteiden tai aatekompleksien funktiona. Tutkimus siis olettaa, että tällaisen kirjallisen luomisprosessin aikana vaikuttaneen aatteellisen tendenssiärsyksen vastaanotto on kirjailijallekin jotain perin luonteenomaista. Jopa silloinkin kun hän esimerkiksi tietoisesti näyttää pyrkivän tendenssiärsyksiä karttamaan, irrottautumaan oman aikansa sosiaalisesta kentästä, hän ilmentää aikaansa ja sen aatteellista tapahtumista tuotannossaan. Tällaisessa tapauksessa kuitenkin riippuu tulkitsijasta, kuinka 'selväkieliseksi' hänen onnistuu funktionaalinen suhde pelkistää. Kokonaan toisenlainen on kaunokirjallinen ja aatehistoriallinen tilanne silloin, kun kirjailija on tietoisesti ilmentänyt oman aikansa tuntoja. Jopa kirjallisuushistoriakin tarjoaa esimerkkejä, kuinka mitä aidoimmaksi subjektiivisen lyyrisen mi-

nänsä palvojaksi leimattu lyyrikka on tempautunut mukaan oman aikansa ongelmiin, esittämällä runoudessaan esteettisesti moitteettomalla tavalla oman käsityksensä aikansa polttavista ongelmista.

Kirjallisuudentutkimus on kautta historiansa pannut retrospektiivisessä tarkastelussaan merkille kaunokirjallisuuden tendenssoitumisen lisääntymisen murrosaikoina. Aatehistorian tutkija tosin kernaasti päätyy paradoksinomaiseen johtopäätökseen, jonka mukaan jokainen aikakausi on siinä kaudessa eläneiden omien käsityksien mukaan ollut enemmän tai vähemmän 'murroskausi'. Silti on mahdollista kummankin tieteenalan omista ongelmien asetteluista käsin päätyä nimen omaan tässä nyt kyseessä olevan kulttuurikauden kohdalla yhtenäiseen lopputulemaan eli yhtenäiseen valtavirtaukseen, jolle on luonteenomaista harvinaisen voimakas ja selväpiirteinen tendenssoitumisen kasvu. Huomattavalta osalta tästä viimeksi mainitusta ominaisuudesta johtuen puhuukin kirjallisuushistoria realistisesta virtauksesta kaunokirjallisuudessa, kirjallisuudentutkimuksessa ja arvostelussa. Aatehistorian tutkija näkee saman kirjallisen ilmiön yhtenä merkkinä uuden maailmanselityksen ja katsomustavan läpimurrosta. Tällä kohdalla kuitenkin — ainakin tähän saakka vallalla olleen tutkimuksen mukaan — kirjallisuus- ja aatehistoriallisen tarkastelun 'tiet' eroavat.

Kun pyrkii tarkastamaan funktionaalisesti kaunokirjallisuutta sekä sen luomisajan aatteellista tapahtumista, aatehistoriaa, joutuu todella varsin yleisesti havaitsemaan kirjallisuushistorian ja aatehistorian tutkimustulokset erilaisiksi. Havainnon ei luonnollisestikaan tarvitse merkitä virhettä tutkimusmenetelmissä eikä johtopäätöksissä. Kummallakin tieteenhaaralla on täysi oikeus soveltaa omia metodejaan ja arvostusperusteitaan, kuten esimerkiksi kirjallisuudentutkimuksella oikeus mitä pätevimmin perustein ryhmitellä taideilmiöitä estetiikan sisäisten lainalaisuuksien perusteella, asettamalla muodon ja tyylin ensisijaiseksi kriteeriokseen. Mutta suorittaessaan tätä samaa kausijakoa kaunokirjallisuuden aihemaailman, aatesisällön ja osittain myös kuvaustavan perusteella, — astuen siis merkittävästi alueelle, jossa aatehistoriakin suorittaa analyysiaan, kirjallisuudentutkimus on eräissä tapauksissa aivan ilmeisesti kiinnittänyt liian niukalti huomiota aatehistoriallisiin ilmiöihin, niiden vaikutukseen, keskinäiseen kausaalisuuteen sekä ennen kaikkea keston. Saattaapa aterakennelmien tarkastajasta joskus tuntua siltä kuin kirjallisuudentutkimus käsittelisi taideilmiöitä niitä analysoidessaan liian staattisina ja ennen kaikkea taustastaan, taidetta luovasta kulttuurihistoriallisesta aikakaudesta ja sen sosiaalisesta kentästä, irrotettuina tapahtumina.

Kirjallisten kausien katsotaan usein perin herkästi ja nopeasti vaihtuvan toisiksi, uusine sisältöineen ja tavoitteineen. Virhe näyttää syntyvän, kun taideilmoihin vahvasti vaikuttaneen aatteen tai aatekompleksin vaikutusajan kestoa aliarvioidaan. Aaterakennelman luonne ei aina tunnu myöskään täysin selvitetyltä. Aatteen ilmenemistapa on vain harvoin yksiselitteinen ja lisäksi aatteelle on luonteenomaista muuntuminen vaikutusaikansa myötä, vaikka aatteelle sisältöä luovat peruspiirteet ovat nekin edelleen olemassa. Usein käy niin, että tietyt pintailmiöt estävät vahvan aatteellisen pohjavirran näkymästä jonkin kirjailijan tuotannossa ja tällä perusteella selitetään hänen ajatusmaailmassaan ja tuotannossaan tapahtuneen »käänteen», vieläpä aikaisempaan tuotantoon nähden reaktionomaisena. Samanlaisen tulkintavirheen saattaa myös synnyttää jonkin määrätyn aaterakennelman tutkimisessa yhteisten rakennepiirteiden peittyminen joko näennäisten tai todellistenkin aatevastakohtien taakse.

Enimmin näyttää aate- ja kirjallisuushistoriallinen tarkastelutapa synnyttäneen erilaisia tulkintoja silloin, kun on ollut kysymys selvästi tendenssoidusta kirjallisuudesta, ns. realismista, joka kuvaustapansa mukaisesti herkimmin heijastaa aikansa aatteita. Esimerkkinä voitaneen pitää kirjallisuudentutkimuksen suorittamaa suomalaisen realistisen kirjallisuuden tulkintaa, jonka luonteesta ja vaikutusajasta tutkimuksen piirissä näyttää vallitsevan erilaisia mielipiteitä. Ei esim. tunnu luonnolliselta, että kirjallinen realismimme jo 1890-luvulla olisi oleellisilta osiltaan muuttunut reaktionomaiseksi, suuntautunut toisin sanoen itseään vastaan. Näin kuitenkin silloin väitetään, kun »romantiikka» yleistetään »uusromantiikkana» kirjallisuuden valtailmiöksi naturalistisen ohjelmarealismen jälkeen suomalaisessa kirjallisuudessa sanotulla vuosikymmenellä, — ja samanaikaisesti puhutaan realismin »paluusta» kirjallisuuteen taas seuraavalla vuosikymmenellä. Onhan myös kirjallisuushistoria pitänyt kirjallisen realismin antipodina romanttista virtausta, jolle sanotaan olevan tunnusomaista mm. kaunokirjallisuuden tendenssoitumisen vähäisyys tai puuttuminen.

Onpa kirjallisuudentutkimus näiden kaunokirjallisten antipodien vastakohtaisasettelussa, joka on siis eräältä oleellisimmalta osaltaan määritetty kirjallisuuden »tendenssipitoisuuden» perusteella, mennyt niinkin pitkälle, että on esimerkiksi selittänyt koko suomalaisen kaunokirjallisuuden olevan »alituista siirtymistä romantiikasta realismiin». Eikä ainoastaan ryhmäilmiönä käsitettynä, vaan kirjallisuuden tutkijat ovat puhuneet yksityisenkin kirjailijan kohdalla hänen »ensimmäisestä, toisesta, jopa kolmannestakin kääntymisestä», jolloin

»kääntyminen» on kirjailijan kohdalla tarkoittanut jotain reaktionomaista, ts. hänen aiheamaailmansa ja kuvaustapansa enemmän tai vähemmän täydellistä suuntautumista päinvastaisiin päämääriin kuin hänen aikaisemmalla »kirjallisella kaudellaan». Meikäläisessä tutkimuksessa lienevät Minna Canth ja Juhani Aho olleet aina eräät kaikkein suosituimmat kohteet tämän laatukselle tarkastelutavalle, »viimeisiä romantikkoja», Leinoa, Kilpeä ja Lehosta tietenkään unohtamatta.¹

Tarkastamalla 1860-luvulta lähtien luotua ja ilmestynyttä suomalaista kaunokirjallisuutta, tämä tutkimus pyrkii selvittämään uuden realistisen ajatustavan osuuden kirjallisuuden aiheamaailmassa ja osin myös kuvaustavassa. Samalla tarjoutunee tilaisuus tarkastaa realististen aatteiden vaikutusaikaa, paitsi ryhmäilmionä myös monen kirjailijan henkilökohtaisessa aatemaailmassa ja sen funktiona syntyneessä tuotannossa. Ehkäpä näin menetellen on mahdollista samalla tutkia, tapahtuiko kirjallisuudessamme vuosisadan lopulla siinä määrin ratkaisevia muutoksia, että ne oikeuttavat puhumaan »uusromantiikasta» ja »uusidealismista» kirjallisina valtavirtauksina. Tutkimus ei pyri olemaan suomalaisen kirjallisuuden vielä tutkimattoman »1890-luvun» selvitysyrittä, mutta voinee ainakin eräiltä osin valaista kysymystä, missä määrin sanotun kirjallisen kymmenluvun voidaan katsoa jatkaneen realismin rakenneseisiin kuuluvien aatteiden ja aaterakennelmien ilmentämistä ja realistista kuvaustapaa. Ruotsissa on esimerkiksi tuorein kirjallisuudentutkimus todennut, että sikäläisen »uusromanttisen» kauden »romanttisia» piirteitä on huomattavasti liioiteltu, samalla kun realismin kontinuitiivisuutta on selvästi aliarvioitu.² On pätevää syytä epäillä, että myös suomalainen kirjallisuudentutkimus on »syyllystynyt» samoihin erheisiin. Näin lähinnä siitä syystä, että myös meiltä on näihin aikoihin saakka puuttunut sitä aate- ja oppihistoriallista perustutkimusta, joka vasta voi antaa mahdollisuuden punnita eurooppalaisen ihmishengen viime vuosisadan puolivälin jälkeen kokeman ja siivittämän älyllisen vallankumouksen seuraukset myös Suomessa, todelliset vaikutussuhteet ilmaisevin mitta-asteikoin.

¹ Ks. *Lappalainen* 1960, s. 148—172.

² Esim. *Lundevall* 1953, s. 9—14, 316—323.

Kirjailija ja aikakautensa aatteet

Puolisen vuosisataa sitten ilmestyneessä romaanissaan *Women in Love* antaa David Herbert Lawrence, modernin romaanin uskalias »risujen-raivaaja», taiteilijaseurueensa kiihkeästi väitellä ns. taiteen absoluuttisuudesta. Ja kuvanveistäjätär huudahtaa: »Minulla ja minun taiteelani ei ole minkäänlaista tekemistä keskenämme. Taiteeni seisoo toisessa maailmassa, mutta minä olen tässä maailmassa.» Kirjailija antaa tähän poleemiseen väitteeseen romaaninsa päähenkilön vastata: »Mitä teidän taiteenne maailmaan ja teidän todelliseen maailmaan tulee, te erotatte ne kaksi, koska ette jaksakaan kestää tietoa siitä, mitä olette. — — — Taiteen maailma on vain totuus reaalisesta maailmasta, siinä kaikki, — mutta te olette kulkeneet liian kauas tajutaksenne tämän».

Tässä yhteydessä ei ole aiheellista pohtia ranskalaisen dekadenssirunoilijan Theophile Gautier'n satakunta vuotta sitten ilmoille sinkoamansa iskulauseen »taidetta taiteen vuoksi» pohjalle kehittämän teorian mahdollista totuusarvoa. Riittää kun sanotaan, että sitä mukaa kuin aiheen kannalta keskeisellä 1860-luvulla Suomessakin tunnetuksi tulleet aatteet ja katsomustavat suorittivat voittokulkuaan, sitä vähemmän puhuttiin taiteesta vain »taiteen itsensä vuoksi». Myös kirjallisuushistoria kykenee jo tarjoamaan yllin kyllin esimerkkejä, kuinka yksityisen kirjailijan taideluomus kasvaa vaikuttavuutta, kun tutkimuksen on esim. onnistunut tunkeutua kyseisen kirjailijan maailmanvalaistuksen lähteille ja saada siten tietoa tuon ehkä ainutkertaisen luomisprosessin elämispohjasta. Jokaisesta taideluomuksesta heijastuu selvempänä tai peitetämpänä, heikompana tai korostetumpänä, tietty reaalin totuus, jonka suuri luomistapahtuman elämispohja on saanut.

Esimerkkejä esitetyn todentamiseksi mm. kirjallisuushistorian piiristä tuskin tarvitsee hakea. Kun kirjailija, kuten teki Knut Wicksell ruotsalaisen realismin kasvukaudella, käsittelee lyirisessä runossaan syntyvyyden säännöstelyn tarpeellisuutta, ja kun todella herkkä runoilija, semmoinen kuin Gustaf Fröding, rientää samaan aikaan sepittämään säikeitä mm. vapaakaupan puolesta, on tämä reaalin totuus eittämättä tullut taiteilijan tuotteessa liian korostetusti esiin. Samalla esimerkit kuitenkin osoittanevat, kuinka voimakkaita taiteilijan luomismiljöön henkiset impulssit voivat olla. Kirjaimellisesti aivan samasta luomisprosessin elämispohjasta on kysymys, kun Aleksis Kivi 1860-luvun draamoissaan, *Canziossa* ja *Leassa*, puhuu oman aikansa

»suulla», antaen Canzion ja Claudion keskustella melkeinpä sanatar-
kasti ajan Helsingfors Dagbladin ja sen vastaväittäjän Helsingfors
Tidningarin sivuilla lainatuin sanoin tuon ajan silloin eittämättä ak-
tuelleimmasta ja kuohuttavimmasta puheenaiheesta, uskonnollisesta
liberalismista, ja antamalla edelleen Leansa keskushenkilöiden poh-
tia sielun kuolemattomuutta Ernest Renanin silmin nähdyssä galilealai-
sessa maisemassa Nils Ignellin immanenttisen perusajatuksen hengessä,
ajan lehtipolemiikkien sekä osakuntakeskustelujen iskulauseen omai-
sin sanakääntein.³

Keväällä 1864 alkoi meillä Suomessa ensimmäinen kiivas julkinen
keskustelu uudesta Darwinin teorojen rakentamasta ja »Neanderthalin ihmisen» oikeaksi todistamasta — kuten silloin näytti —
hoministisesta ihmiskäsityksestä. Vuosikymmeniä jatkunut keskuste-
lu kumpusi niin mahtavista ja mullistavista kysymyksenasetteluista,
että jokaisen ajattelevan ihmisen oli otettava oma henkilökohtai-
nen kantansa tähän sen ajan polttavimpaan henkiseen ongelmaan.⁴

Esitelmissään psykoanalyysistä Sigmund Freud sanoo, että ihmisen
itserakkauden on nykyaikaan tultaessa täytynyt kestää kolme suurta
loukkausta tieteen taholta: ensimmäisen, saadessaan Kopernikukselta
tietää, ettei maapallomme ole maailmankaikkeuden keskipiste; toisen,
kun Darwin osoitti hänelle polveutumisen eläinmaailmasta ja hänen
eläimellisen luontonsa häviämättömyyden; ja kolmannen, kun psyko-
loginen tutkimus osoitti minälle, ettei se ole herrana edes omassa ta-
lossaan, vaan että sen on pakko turvautua niukkoihin tietoihin siitä,
mitä sielunelämässä tiedottomana tapahtuu. Freudin mainitsemilla
»loukkauskivillä» alkoi jo 1860-luvulla olla — heliosentriseen maail-
mankuvaan oli tosin teologitahokin jo edellisellä vuosisadalla joutunut
jotenkuten mukautumaan — ajan hengen muuttajina mitä oleelli-
sinta merkittävyyttä myös suomalaisessa kulttuurielämässä, ja aivan
ilmeisesti vaikutusrikkaampaa merkittävyyttä kuin luullaankaan.

*Kirjallisen realismin aatehistoriallinen lähtökohta ja
protestin yleisluonne*

Viime vuosisadan puolivälin jälkeen syntyi uusi reaalinen käsitys ih-
misestä, joka sai huimaavasti etenevän luonnontieteen lähes päivittäi-

³ Ks. Lappalainen 1965, s. 154—160.

⁴ Lappalainen 1967, s. 3—36.

sistä tutkimustuloksista selvät ja käsitettävät rajansa. Tämä oli tietenkin mahdollista sen jälkeen, kun geologia oli antanut ihmisen biologiselle, psyykiselle ja sosiaaliselle kehitykselle tarpeelliset aikarajat, sadat vuosimiljoonat, kuten jo ennen 1800-luvun puoliväliä tiedettiin. Uusi käsitys ihmisestä mursi peruuttamattomasti pirstoiksi ajan teologian ja kristillisten kirkkojen ylläpitämät normit samasta ihmisestä.

Se käsitys, joka uuden tieteen perustalle 1830-luvun alusta pitäen ihmisestä ja hänen maailmastaan rakentui, oli paitsi kokonaisuutensa pyrkiä, ennen kaikkea uusi ja koskaan aikaisemmin ihmiskunnan kulttuurihistoriassa esiintymätön. Tietenkin siksi, koska se juuri rakentui tieteen vasta silloin selittämille ja koordinoimille tutkimustuloksille. Kysymys oli todellisesta vallankumouksesta inhimillisessä ajattelussa.

Mikäli uusi ajattelutapa esimerkiksi taiteen alueella ilmeni vahvana reaktiona tai paremminkin sanoen oppositioliikkeenä ajan taidevirtauksia vastaan, kyseessä oli pikemminkin seurausilmiö kuin päämäärä. Uusi taideteoreettinen katsomustapa — kutsuttakoonpa sitä vaikka jo realistiseksi — suuntautui tosin tietoisestikin romantiikkaa vastaan, mutta se kasvoi kokonaan omista edellytyksistään eli juuri realistisen selityksensä saaneesta kokonaisvaltaisesta käsityksestä ihmisestä, hänen psyykestaan ja yhteiskunnastaan. Taiteen saattaminen sopusointuun tämän uuden hoministisen käsityksen kanssa oli myös uuden taiteen ja taideteorian ensisijainen päämäärä.

Että uusi taide oli reaktionomainen romantiikkaan nähden, on itseltään selvää. Kun uusi taide oli todellisuushakuista, ei se tietenkään voinut hyväksyä romanttisen virtauksen tietoista todellisuuspakoa ja satufantasioita. Se oli dynaamista, tieteen saneleman kehitysoptimismien leimaamaa, joka pyrki tietoisesti kuvaamaan ihmistä ja hänen maailmaansa uuden tieteen empiirisen metodin antamalla tarkalla teknikällä. Se oli vallankumouksellista eikä näin ollen voinut antaa mitään arvoa romanttisen virtauksen ihannoimalle staattisuudelle, maailmantuskalle, ihastukselle Jumalan luomakuntaa kohtaan, perinteen kunnioitukselle ja kuvaustekniikan epätarkkuudelle. Kun se piti sielullisia tapahtumia fyysisinä, se ei voinut hyväksyä romantiikan käsitystä ihmispsykeen ainutlaatuisuudesta ja transcendenssisuudesta eikä kunnioittanut yksityistunteiden pyhyttä. Samasta relatiivisesta lähtökohdasta selittyy myös uuden taiteen kielteinen asennoituminen kaikkia romanttiseen virtaukseen kiinteästi kuuluneita metafysisiä, absoluuttisia ja resignaationomaisia arvoja ja selityspenusteita kohtaan. Uusi taide ei hyväksynyt eikä antanut arvoa sen paremmin romantikkojen

käsitykselle jumalkeskeisestä maailmasta kuin heidän kiihkeälle halulleen etsiä ikuisia ja lopullisia kauneusarvoja tästä kosmoksestaan.

Uusi taide ja näin muodoin myös uusi realistinen kirjallisuus ei siis merkinnyt minkäänkaltaista palautumista toiseen äärimmäisyyteensä siinä »kulttuurihistoriallisessa heiluriliikkeessä», jonka muutammat tutkijat ovat olleet panevinaan merkille eräänkaltaisena »perpetuum mobilena» antipodiensa — romantiikan ja realismin — välillä. Sellaista taidetta, joka nyt etsi ja löysi hahmonsä uuden katsomustavan eräänä oleellisena ja välttämättömänä funktiona, ei ihmiskunnan historia ylipäänsä ollut kuitenkaan voinut edes tuntea ennen Laplacea, Lyelliä, Darwinia, Spenceriä ja John Stuart Millia.

Kun tämän uuden taiteen mukaisen kirjallisuuden synnyttäneitä aatehistoriallisia komponentteja tarkastaa, päällimmäiseksi nousee — sanottakoon se yhä uudelleen ja uudelleen — yksinkertaisesti vain pyrkimys totuuteen ja aitouteen, mahdollisimman suuri 'luonnonmukaisuus' ihmisen, hänen psyykensä ja elinympäristönsä kuvaamisessa. Uusi tiede antoi rajat ja ääret — niitä jatkuvasti tietenkin laajentaen, joissa ihminen, hänen minänsä ja yhteiskuntansa eli ja toimi. Nämä olivat myös uuden taiteen reaaliset ja realistiset rajapyykit, joista ei juuri loitonnuttu. — Eikä niitä vakavassa mielessä kovin pahasti voida ylittää tänäkään päivänä, koska yhä liikumme samojen rajojen sisällä ja koska meidän tiedollinen perustamme on sama kuin 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla.

Uusi kirjallisuus oli oleellisesti taiteen vapautumista 'kirkon kahleista', kuten on sanottu. Se oli ajatuksen vapautumista teologisen dogmatiikan ja uskonnollisten normien kammitsasta, jonka vapautumisen luonnontieteen tutkimustulokset olivat mahdollistaneet, kuten niin ikään on sanottu. Joskin jo romantiikka tosin panteismissään ja platonilaisuudessaan oli alkanut murtaa kirkon dogmeja ja rastia näin pientä uraa realismin suuntaan. Kun tavallisenkaan ihmisen äly ei enää 1800-luvun puolivälin jälkeen — kuten niin monet ajan omat lähteet osoittavat — voinut hyväksyä niitä perusteita, joita kirkot tarjosivat, alkoivat taiteilijat ja tutkijat syyttää kirkkoa ja teologiaa tietoisesta älyllisestä epärehellisyydestä. Kun myös Suomen johtavat teologit vielä merkittäväällä 1860-luvulla, jolloin jo »Homo neanderthalensis» oli todistanut Darwinin selittämän ihmisen biologisen polveutumisen, tiukasti pitivät kiinni luomiskertomuksen kirjaimellisesta luonnontieteellisestä totuudesta: maailma luotiin 29. 10. v. 4004 e.Kr., merkitsi tämä tosiasia älyllisen vallankumouksen alkamista myös Suomessa. Kiistämättä lainkaan taiteilijan romanttisia taipumuksia, sa-

nottakoon kuitenkin, että 1860-luvulta pitäen, jolloin uusi tieteen kanssa sopusointuun saatettu kokonaiskäsitely ihmisestä, hänen psyykestään, sosiaalisesta käyttäytymisestään ja hänen maailmastaan alkoi olla valmis, romanttishakuisimmankin taiteilijan luomuksella on ollut 'realistiset ääret'.

Tuorein ja pätevin kansainvälinen aatehistoriallinen tutkimus ei ole suotta pannut merkille inhimillisen tiedon ja ajattelun 1800-luvun puolivälin jälkeen kokeman muutoksen ainutlaatuisena älyllisenä vallankumouksena, jonka järjestysliike yhä edelleen jatkuu, ja joka 'vallankumous' ainoastaan kykenee selittämään esim. kokeellisten tieteiden suorastaan ainutlaatuiset edistysaskeleet. Sama älyllinen vallankumous, joka oli myös uuden taiteen — kuten kaiken muunkin inhimillisen toiminnan — ponnin siitä pitäen, ei esim. Suomen kohdalla selity riittäväällä terävyydellä, ellei samaa älyllistä mullistusta meillä tarkasta ja tajua elimellisenä osana koko eurooppalaisen hengenlämän kokemasta ainutlaatuisesta ja -kertaisesta järkytyksestä. Niin myös suomalainen kirjallinen realismi on nähtävä osana samassa eurooppalaisessa valtavirtauksessa. Ja koko kirjallinen realismi eräänä virtauksena siinä ajattelun vapauden mahtavassa kymessä, joka nyt kokeellisen luonnontieteen ensiksi säröttämistä aukoista ryöstäytyi valloilleen huuhtoen kokonaan pirstoiksi sen vapaata etenemistä vuosituhannet estäneen taidokkaan patorakennelman.⁵

---

⁵ Tuore luonnontieteellisen katsomustavan hahmoutumiseen historia on: *Lovejoy* 1959, s. 356—414. Kokonaisuutena ottaen ko. kokoomateos lienee varmaan eräs onnistuneimpia tähän saakka kirjoitettuja johdatteluja evoluution teorioihin ja niiden vaikutukseen aikaansa. — Ks. myös *Ellegård* 1961, s. 55—85. — *Barnett* 1959. — *Greene* 1959. (Greene on Iowan yliopiston historian professori ja luo teoksessaan luonnontieteellisistä ongelmanasetteluista lähtien varsin tyhjentävän kulttuurianalyysin.)

2. KAUNOKIRJALLISEN REALISMIN AATE- HISTORIALLISET 'JUURET'

*Luonnontieteiden aiheuttama älyllinen vallankumous
eurooppalaisessa hengenelämässä*

Ei itse asiassa tarvitse muuta kuin palauttaa mieliin erään merkittävimpään kuuluvan realistisen kirjallisuuden perusteiden laskijan, Hippolyte Tainen, sanat: »Hyveet ja paheet ovat luonnontuotteita samoin kuin sokeri ja vihrilli», kun luonnontieteiden merkitys myös uuden realistisen kirjallisuuden perusteissa ja aatesisällössä alkaa selviytyä. Tämä oli tietenkin mitä luonnollisinta, koska aikakauden käsitys todellisuudesta alkoi olla perin luonnontieteellinen. Ruotsalainen hengenhistorian tutkija ja tulkitsija Gunnar Aspelin on onnistuneesti pelkistänyt ne luonnontieteistä suoraan peräisin olevat motiivit, joista aikakauden ajattelun perusta rakentui ja jotka olivat luonteenomaisia 1800-luvun jälkipuoliskon koko henkiselle tilanteelle ja maailmankatsomukselle. Aspelinin mukaan nämä maailmanselityksen ja -katsomuksen aikakautensa lävitse tunkeutuvat rakenneosat olivat:

1. »Universaalinen determinismi: jokainen fyysinen tapahtuma (myös jokainen ihmisten teko) tuli periaatteellisesti voida laskea ennakolta ehdottoman täsmällisesti, jos tunsi täydellisesti sen edellytykset nykyisenä ajanhetkenä. — — — Toisin sanoen: universumissa ei ole mitään periaatteellisesti laskematonta, ei mitään tapahtumia, joita eivät ehdottomasti määrää tapahtumaketjun edelliset renkaat.

2. Orgaaninen luonto voidaan selittää samoilla metodeilla, joita käytetään tutkittaessa epäorgaanista luontoa. Tämä merkitsee, että tapahtumat elävissä ruumiissa voidaan poikkeuksetta kuvata fysiikan ja kemian kielellä. Meillä ei ole syytä otaksua mitään erityistä tekijää, joka vaikuttaisi orgaanisissa tapahtumissa, ei mitään elämänvoimaa tai entelekehiaa tai miten tuota mystistä olentoa haluttaneenkin nimittää.

3. Darwinin vaikutuksesta sai kehitysaate hallitsevan aseman yleisessä ajattelutavassa. Organismit on tuottanut kehitys, jonka pakottavana syynä on ollut olemassaolotaistelu, siten, että parhaiten varus-

tetut yksilöt säilyvät ja jättävät ominaisuutensa perinnöksi jälkeläisilleen. Elämän alkuperää koskevaan kysymykseen voitiin tietysti vastata ainoastaan enemmän tai vähemmän todennäköisillä otaksumilla. Vain yksi asia katsotaan varmaksi: että elämä on peräisin fyysisistä edellytyksistä ilman mitään yliluonnollista tekijää. Erään hypoteesin mukaan (jo 1860-luvulla. P.L.), jota saksalainen biologi Ernst Haeckel puolusti, ensimmäiset organismit olivat muodostuneet epäorgaanisesta aineksestä (ns. alkusyntyoppi). Toisen vaihtoehdon esitti ruotsalainen fyysikko ja kemisti Svante Arrhenius. Hänen otaksumansa, panspermiahypoteesi, sisältää, että yksinkertaisimmat elämänmuodot ovat olleet alusta alkaen olemassa maailmanavaruudessa, että säteilypaine on vienyt ne eri taivaankappaleille ja että samalla on syntynyt korkeampia muotoja suotuisissa olosuhteissa.

4. Ihminen on jäsenenä orgaanisessa kehitystapahtumassa. Niin kuin biologian täytyy perustua fysiikkaan ja kemiaan, täytyy psykologian ja kulttuuritieteiden perustua biologiaan ja käyttää hyväkseen tämän tuloksia».¹

Kuten nähtiin, Charles Darwinin osuus valtaan tullessa yleisessä luonnontieteellisessä käsityksessä todellisuudesta oli keskeisin. Suotta ei tuorein eurooppalainen ja amerikkalainen kulttuurihistoriallinen tutkimus pidäkään vuotta 1859 »todellisena käännekohtana ihmisen älyllisessä historiassa». Näillä puhuvilla sanoilla amerikkalainen tutkija Bentley Glass monumentoi Darwinin magnum opuksen, *Origin of Species* eli Lajien synnyn ilmestymisvuoden. Hän jatkaa: »Tämä vuosi oli aivan yhtä tärkeä kuin kopernikolainen vuosi 1543 tai newtonilainen vuosi 1687. Se aukaisi ajanjakson, jolloin ihminen vihdoin viimein kykeni näkemään itsensä lopullisesti ja selvästi vain eräänä tuotteena luonnon prosessissa». Taas toinen amerikkalainen tutkija John C. Greene luonnehtivassa analyysissään *Darwin and Religion* määrittää Darwinin aiheuttaman älyllisen vallankumouksen toisen peruspontimen, luonnonvalinnan, mullistavan vaikutuksen uudelle tieteelliselle käsitykselle ihmisestä, ihmisyhteisöistä ja inhimillisistä instituutioista, mukaanlukien myös uskonnon: »Nähtynä luonnonvalinnan perspektiivistä teologian suhde ihmistä käsitteleviin tieteisiin näyttää täsmälleen samanlaiselta kuin astrologian suhde astronomiaan, alke-

¹ *Aspelin* 1963, s. 476—477. — Ks. *Lappalainen* 1959, s. 248—264.

mian suhde kemiaan tai mitä siihen tulee, Hippokrateen suhde moderniin lääketieteeseen».²

Tutkimuksessaan Charles Darwinin polveutumis- ja luonnonvalinnan teorian vaikutuksesta 1800-luvun jälkipuoliskon kirjallisuuteen ja kirjallisuudentutkimukseen, Stanfordin yliopiston anglosaksisen kirjallisuuden professori William Irvine huomauttaa korostetusti, että »Darwinin tärkein anti kirjallisuuden tutkimukselle oli geneettisen kehityksen käsite». Mitä vaikutukseen kaunokirjallisuudessa käytännössä taas tulee, tältä osin Irvine pelkistää koko tutkimuksensa aiheen kannalta mitä oleellisimmalla tavalla. Hän näet päätyy lopputulemaan, jonka mukaan Darwinista lähtien kaunokirjallisuutta on aina meidän päiviimme saakka syvästi kiinnostanut ja askarruttanut se käsitys maailmasta, »jonka luomiseen hän (siis Darwin) jos kukaan on vaikuttanut». Irvinenkin mukaan vuosisadan luonnontiede huipentui Darwinissa ja aikakauden katsomus Darwinin teorian ideologiassa eli darwinismissa. Darwinismin oleellisin anti kaunokirjallisuudelle oli taas seurausta siitä, että se oli uurtanut perustuksen uskonnolta, asettamalla koko kysymyksen olemassaolosta planeetallamme uuteen valoon. Tästä taas Irwinen mukaan seurasi, että olemalla innoittaja sekä Karl Marxille että Sigmund Freudille, Darwin oli yksi ensimmäisiä ja tärkein niistä ajattelijoista, jotka täyttivät eurooppalaiselle hengelle ja sen mukaiselle kirjallisuudelle luonteenomaisen »viktoriaanisen ajattelun epämieluisilla tosiasioilla, — kunnes se asteittain lakkasi olemasta viktoriaanista». Seuraus oli, että vuosisadan lopulla oltiin jo harhakuvitelmissa vapaita, samalla kun ajan kirjailija ja lukija joko »pohti synkämielisesti viktoriaanisten toiveiden sirpaleita tai sitten tanssi iloisesti viktoriaanisen yksimielisyyden alttareilla».³

Darwin oli se mies, joka paljolta oli syyppä siihen, että usko yliluonnolliseen oli vuosisadan lopulla silmiinpistävän yleisesti hävinnyt, samalla kun monen kohdalla tämän tilalla vallitsi tyhjiö. Realistiselle kirjallisuudelle luonteenomainen optimismi, mutta myös mitä syvin pessimismi, säteilivät samasta voimanlähteestä. Tämä on syytä heidän muistaa, joilla on tapana hakea metafysiasta tai muuten romanttista

² Glass 1960, s. 224—234. Selektio. eli valintateoriasta »darwinilaisessa asussa» ks. esim. *Weismann* 1910, s. 18—65. — Teorian etiikasta ks. *Höfding* 1910, s. 446—464. — Protestista uskonnoll. mielessä ks. myös *Lappalainen* 1963, s. 128—134. — *Dunn* 1965, s. 11—12. — *Greene* 1959, s. 309—339. — *Greene* 1959 b, s. 716—725. Vm. tutkimus rakentuu kokonaan alkuperäislähteille. — Myös esim. *Eiseley* 1961, s. 325—352.

³ *Irvine* 1959, s. 616—628 (ko. lainaus s. 628). — Ks. myös *Roppen* 1956.

selitystä kumman tahansa edellä mainitun antipodisen tunnon ääri-ilmiöille.

Itse asiassa jo ennen Darwinin magnum opuksen ilmestymistä oli yhä yleisemmässä määrin — lähinnä luonnontieteistä saaduinnotein — alettu arvostella luonnon teleologista selittämistä perinteelliseen tapaan. Vaadittiin, kuten ajan liberalistisesta kritiikistä käy selville, sekä elollisen että elottoman luonnon tarkastamista, Thomas Henry Huxleyn sanoin, »sub specie evolutionis», ei enää kuten kirkko ja teologia vaati ja edellytti »sub specie aeternitatis». Finaalisen näkemyksen tilalle oli tullut mekanistinen jo vuosia ennen Darwinia. Näin ollen uudella realistisella näkemyksellä kirkon ja uskonnon vastaisuudesta oli jo vuosikymmenien perinne takanaan ennen 1860-lukua, jolloin »Homo neanderthalensis» eli Neandertalin ihminen näytti todistavan Darwinin polveutumisteorian kirjaimellisesti todeksi.

Juuri darwinismissa yhdistyi kokonaisvaltaisella tavalla sekä 1700-luvun lopulta alkanut luonnontieteellinen kehitys että katsomuksellinen protesti aikakauden viralliselle uskonnolliselle sanainspiraatio-opin mukaiselle maailmanselitykselle ja -katsomukselle. Darwinistisen selityksen dualistisesta luonteesta johtuen on luonnontieteellisen kehityksen seuraaminen näin ollen mielekäästä ja tarkoituksenmukaista vain siitä lähtökohdasta pitäen, jolloin sekä kosmologisen että orgaanisen alkuperäprobleemin ratkaiseminen kävi mahdolliseksi vetoamalla yli-maailmalliseen periaatteeseen. Tästä ajankohdasta näet alkaa sekä realistisen katsomustavan että yleensäkin modernin maailmanselityksen historia.

On selvää, että monet niistä ideoista, jotka esim. muodostavat Darwinin teorian, olivat tunnettuja ennen kuin hän kokosi ne yhteen saumattomalta tuntuvaksi oppirakennelmaksi. Mutta taas toisaalta on yhtä selvää ja varmaa, ettei näitä ideoita oltu koskaan aikaisemmin yhdistetty samassa mittasuhteessa. Ratkaisevan tärkeää onkin todeta, että kosmologisen ja orgaanisen kehitysajatuksen synty on tapahtunut olennaisesti vasta ihmisen älyllisen historian myötä.

Antiikki ei tuntenut käsitystä asteittaisesta ja jatkuvasta kehityksestä. Ja vaikka kristinusko sisältääkin erinäisiä kehitysajatuksen ituja, näillä tarkoitetaan hengellistä maailmaa, ei orgaanista eikä fysikaalista. Vasta Newtonin astronomian yhteydessä, kun Galilei oli antanut kuoliniskun antiikista peräisin olleelle käsitykselle taivaitten muuttumattomuudesta, voitiin ensi kerran keskustella järjellisin käsittein ja termein maapallon ja muiden taivaankappaleiden koostumuksesta ja liikkeistä. Mutta Newtonkaan ei vastannut kysymykseen, miten astronominen

järjestelmä oli syntynyt, koska ei uskonut tätä kysymystä voitavan ratkaista luonnontieteellisin keinoin. Niinpä hänkin vielä edellytti jumallaisen mahdin, joka »Platonin demiurgin tavalla muovaa kaaoksen hyvin järjestetyksi kosmokseksi», kuten Gunnar Aspelin sanoo. Tällainen tilanne jäi vallitsemaan virallisesti koko 1700-luvun ajaksi. Painotettiin maailmankaikkeuden ihmeellistä harmoniaa ja symmetriaa. Ruotsalainen aatehistorioitsija Alvar Ellegård sanookin, että »ihmiset tarvitsivat tuota vakaumusta eräänlaisena kompensatona, koska heiltä oli riistetty menneisyyden lujasti kiinteät ja pysyvät taivaankappaleet». Kaiken kaikkiaan 1700-luku piti yhä maailmankaikkeutta vielä staatistena ja vakaana. Silti maapallon historia oli kuitenkin syntymässä ja juuri tämä alkanut maapallon fysikaaliseen historiaan kohdistunut kiinnostus herätti kiinnostusta myös inhimilliseen historiaan. Kuten on sanottu, vasta tämä mielenkiinto antoi sen oivalluksen, että nyky-aika erosi menneisyydestä järjestelmällisesti ja perinpohjaisesti.⁴

On syytä korostaa John C. Greenen tavoin, että vasta sen jälkeen kun itse maapallon fysikaalinen historia oli keksitty ja auttavasti selitetty, orgaanisen kehityksen teoria tuli tieteellisessä mielessä mahdolliseksi. Eli Alvar Ellegårdin sanoin: »Orgaanisen evoluution ajatuksella ei tietenkään voinut olla minkäänlaista tosipohjaista perustaa, ennen kuin itse maapallon fysikaalinen historia oli keksitty. Niin sanoakseni paleontologia ja geologia kehittyivät samanaikaisesti. Kivettymät toivat päätodisteet maan muuttuvista kasvoista samaan aikaan kun ne kuvasivat muutoksia orgaanisessa maailmassa. — — Kun kerran oli oivallettu, että kivettymät eivät olleet epäorgaanisten kemiallisten reaktioiden kummallisia tuloksia, vaan todellisia orgaanisia jäännöksiä, oli väistämätöntä, että syntyisi orgaanisen evoluution ajatus».⁵

On myös syytä sanoa, että sellaisten saksalaisten, »materialistisiksi filosofiiksi» leimattujen, luonnontutkijoiden kuin Carl Vogtin, Jacob Moleschottin ja Ludvig Büchnerin teorialiittävät läheisemmin moderniin luonnontieteeseen eli sen perusväittämään, orgaanisen evoluution teoriaan, kuin 1700-luvun filosofiseen kehitysspekulaatioon. Ja tekijä, joka antaa käsitykselle oikeutuksen, selittyy seuraavasti: Heidän teorianensa rakentuivat sille fysikaalisen ja orgaanisen luonnon asteittaisen ja jatkuvan kehityksen perusajatukselle, jolle vasta 1800-luvun kolmen ensimmäisen vuosikymmenen tiede, lähinnä astronomia, geologia ja paleontologia, oli antanut tosipohjaisen mahdollisuuden, sadoissa

⁴ *Aspelin* 1963, s. 470 ja seur. — *Ellegård* 1961, s. 57—58.

⁵ *Greene* 1959, s. 309—333. — *Ellegård* 1961, s. 58.

miljoonissa vuosissa — kuten silloin mitattiin — liikkuvat aikarajat sekä biologista polveutumista että lajimuutoksia näissä rajoissa todistavia fossiileja. Sanalla sanoen oli jo todella olemassa orgaanisen kehityksen realistinen aika-asteikko.

Tähän ns. klassiseen materialismiin sisältyvän filosofisen periaatteen — metafysisen maailmanteorian — merkitystä aliarvioimatta on toki syytä tässäkin korostaa Vogtin, Büchnerin ja Moleschottin vaatimuksia materialistisesta luonnontieteen metodista. Asettamalla lähtökohdaksi vaatimuksen, että kaikki fyysiset tapahtumat on selitettävä vain niiden fyysisillä edellytyksillä, he kielsivät samalla selittämästä luonnon tosiasioita »aineettomalla tekijällä». Heidän mukaansa vetoaminen »elämänvoimaan» tai muuhun salattuun tekijään tiesi samalla sekä siirtymistä luonnontieteen pyykkien ulkopuolelle että hyödyttömän näennäisselityksen tarjoamista.⁶

Tämä luonnontieteen metodinen periaate — ainoastaan se teki Darwinin elämäntyön mahdolliseksi — ei ollut tietenkään saksalaisten materialistien keksintöä, vaan sama periaate oli ollut jo esim Newtonin ja ennen kaikkea Simon de Laplacen lähtökohtina. Laplacehan kiisti astronomiassaan jumalallisen mahdin ja osoitti alkuperäisprobleemin ratkaisun mahdolliseksi Newtonin fysiikan avulla kuitenkin vetoamatta oppimestarinsa lailla minkäänkaltaiseen ylimaailmalliseen periaatteeseen. Kuten mm. John C. Greene kehitystieteen historiaa koskevassa tutkimuksessaan toteaa, Laplacen newtonilaisesta astronomiasta muodostui se moukari, jonka iskuista staattinen maailmankuva vasta olennaisesti alkoi säröytyä. Vasta tässä vaiheessa Greenen sanoin, »maapallon ja taivaankappalten synnystä voitiin keskustella ensi kerran järkipäisin termein».⁷

Laplacen astronomiassaan käyttämän kehityshistoriallisen katsomustavan sovelsi Charles Lyell geologiaan mm. sillä seurauksella, että hänen geologisesta kehitysteoriastaan, ns. aktualistisesta teoriasta, kuten geologia sitä kutsuu, muodostui taas puolestaan mitä painavin tuki Darwinin teoriatilalle biologisesta kehityksestä.

Kun toisin sanoen mainittujen saksalaisten materialistien »materialismia» tarkastetaan luonnontieteen metodina, havaitaan, että se tämän periaatteensa mukaisesti todella pyrki selvittämään fyysisiä tapahtumia ainoastaan näiden tapahtumien fyysisten edellytysten perusteella.

⁶ Esim. Lange 1866. — Temkin 1959, s. 323—355. — Eiseley 1961, s. 262—279.

⁷ Greene 1959, s. 36—37, 85, 303.

Yhtä lailla kuin Laplace, Lyell ja Darwin, Büchner et consortes kehittivät luonnontieteen metodia ja tarkensivat sen rajoja empiirisen materian piirissä. He todistivat samalla myös Laplacen väitteen puolesta, että tutkija voi rakentaa »luonnollista luomishistoriaa» käyttämättä tässä työssään teleologista — teologisesta puhumattakaan — postulaattia. Kun saksalaiset materialistit luonnontieteellisen metodisen prinssiippinsä ohella myös yleensä olettivat elollisen luonnon organismit kehityksen tuotteiksi, hyväksyen siis desendenssiteorian, on luonnollista, että myös Darwin tunnusti heille kiitollisuudenvelkansa, ylistäen mm. juuri Büchneriä ja Vogtia edeltäjinään.⁸

1700-luvun maailmankaikkeus oli vielä ollut — kuten sanottua — staattinen ja vakaa sekä aavistukset dynaamisuudesta vailla reaalista pohjaa. Vielä ei ollut, kuten on sanottu, »mitään sellaista kuin maankuoren historiaa yhdistämässä abstraktisia ja yleisiä kosmogonioita nykyisyyteen tai nykyisyyttä lähimenneisyyteen. Maan historia oli kuitenkin syntymässä. Tieto fossiileista ja kallioista karttui. Geologia oli muodostumassa. Hitaasti kävi ilmeiseksi, että maalla itsellään oli historia. Planeettamme ei ollut syntynyt täysin lentokykyisenä Luojansa kädestä».⁹ Mutta aivan ratkaiseva muutos oli tapahtumassa, kun spekulatio alkoi vaihtua eksaktiksi tiedoksi.

Voidaankin sanoa, että ainakin jo 1830-luvulla tiedot myös biologiassa alkoivat olla siinä määrin riittävät, että todistusaineiston vaaka alkoi jo puhua orgaanisen kehitysteorian puolesta. Ettei polveutumisen ja luonnonvalinnan teorioita vielä tällä vuosikymmenellä kehitetty kiinteäksi oppirakennelmaksi, johtui Arthur O. Lovejoy'n mukaan lähinnä »uskonnollisten vakaumusten suoranaisesta painostuksesta». Loren Eiseley taas korostaa — kuten lähteiden perusteella voidaan tehdäkin —, että Darwinilla oli ollut luonnonvalinnan periaate selvillä jo 1837 ja edelleen, että sekä Darwin että Wallace havaitsivat »luonnonvalinnan voiman ja merkityksen», luettuaan Charles Lyellin v. 1830 ilmestyneen maapallon geologisen kehityksen selittävän teoksen *Principles of Geology*. Carl Vogtin vuosina 1846—47 ilmestynyt *Lehrbuch der Geologie und Petrefactenkunde* taas todistaa, että myös saksalainen tutkija rakensi samalle realistiselle prinssiipille kuin englantilaisetkin, nojautuen paljossa juuri Lyelliin. Niinpä onkin aivan johdonmukaista menetellä siten kuten esim. tunnettu amerikkalainen tutkija Owsei Temkin analyysissään tekee, asettaessaan Carl Vogtin

⁸ Ks. esim. *Darwin* 1872, s. 2—3. — *Aspelin* 1963, s. 528.

⁹ *Ellegård* 1961, s. 57.

erikoisasemaan polveutumisteorian kehittäjänä 1840- ja 50-lukujen saksalaisten luonnontieteilijöiden joukossa, Rudolf Virchovin, M. J. Schleidenin, Hermann Burmeisterin ja Ludvig Bücherin ohella ja rinnalla.¹⁰

Näyttää siis siltä, että ainakin Charles Lyellin maapallon geologisen kehityksen selittävästä teoriasta eli vuodesta 1830 lähtien uusien luonnontieteellisten teorioiden vaikutus omaan aikaansa oli dualistinen, katsomuksellinen ja tiedollis-tieteellinen. Näin oli laita kaikkialla sivistyneessä maailmassa. Maailmankatsomus ja modernin luonnontieteen teoriat eivät olleet toisistaan erotettavia, vaan toisiinsa vaikuttavia komponentteja. Näin jo siitä syystä, että itse asiassa Darwinin opin tieto-opillisen pääväittämän mekanistinen »perusklausuuli» — luonto itse on oma luojansa — oli sekä yhteinen että luonteenomainen kaikelle evoluutioon perustuvalle luonnontieteelliselle teorianmuodostukselle, kuten sanottu, ainakin jo 1830-luvulta lähtien. Itse asiassa sama tilanne vallitsi vielä 1900-luvulle siirryttäessäkin.

Samaan aikaan, jolloin kuvattu luonnontieteellinen realistinen käsitys todellisuudesta alkoi voittokulkunsa, aikakauden teologian kammitsoima virallinen mielipide piti tiukasti kiinni raamatun kirjaimellisesta tulkinnasta, ns. sanainspiraatio-opista. Vaikka aristotelelais—ptolemaiolaisesta kosmogoniasta jouduttiinkin luopumaan myös kirkkojen piirissä 1800-luvulla, biologisen polveutumisen kohdalla — psyko-sosiaalisesta puhumattakaan — ei tingitty tuumaakaan, vaan seisottiin jyrkästi dogmien takana. Maapallon luomisprosessi oli alkanut v. 4004 eKr., sunnuntaiaamuna klo 9, lokakuun 29. päivänä, kuten irlantilainen arkkipiispa James Ussher ja Cambridgen yliopiston matemaatikko John Lightfoot olivat raamatusta laskeneet. Kun henkinen tilanne oli muodostuneen »rintaman» toisella puolella tällainen, maailmankatsomuksellisen taistelun »uskon» ja »tiedon» välillä oli pakko puhjeta. Tämän »henkien taistelun» luonnetta ja kulkua kuvaa koko 1800-luvun jälkipuoliskon realistinen kirjallisuus, sillä realistisen aatesisältönsä perusteella se tietenkin puolusti »tietoa».

Jotta realistisen kirjallisuuden eräs oleellisin kontinueetti, kirkon ja dogmiuskonnon vastaisuus, riittävässä laajuudessa heti alusta lähtien selvenisi, on syytä täsmentää syntyneen maailmankatsomukselli-

¹⁰ *Lovejoy* 1959, s. 356—414. — *Eiseley* 1961, s. 266—277. — *Temkin* 1959, s. 323—355. — Ks. myös *Carl Vogtin* omat sanat: *Vogt* 1846, s. 350—373.

sen kamppailun vastakkaisasettelun syyt sellaisina kuin 1800-luvun teologit ne näkivät.

1800-luvun jälkipuoliskon teologia näki aivan oikein, että uuden realistisen maailmanselityksen ja -katsomuksen sitä vastaan sinkoama protesti ilmeni selvimpänä ja pelkistetyimpänä darwinismissa. Teologia lähti siitä, että kummallakin, sekä darwinismilla että kristinuskolla oli pohjimmaltaan yhteinen ja sama intressipiiri. Tästä seurasi, että teologit ja muutkin kristilliset piirit vastustivat Darwinin oppia ensi sijassa siksi, että sen nähtiin juuri tämän yhteisen intressipiirin alueella uhkaavan eräitä kaikkein oleellisimpia kristillisiä peruskäsitteitä. Nämä peruskäsitteet, joiden kohdalla siis kristilliset piirit pitivät kristinuskoa ja darwinilaista selitystä peruuttamattomasti ristiriidassa olevina, olivat luomiskertomus sekä sen edellyttämä inhimillinen täydellisyys, ihmisen ainutlaatuinen asema luomakunnassa sekä itse Luojan edellyttäminen.

Näistä peruskäsitteistään kiinni pitäen teologit eivät voineet myöntää tieteelle vapaita käsiä maailmansynnyn tutkimisessa. Eräs ruotsalainen teologi lausui 1878, että »Raamatun luomiskertomus oli tärkein eräiden oleellisten kristinuskon perusväittämien kannalta, koska ihmisrodun orgaaninen kehitys ensimmäisistä esivanhemmista oli perustana käsityksille sekä synnistä että siitä johtuvasta lunastuksesta». Erikoisen voimakkaasti teologitaholla korostettiin, ettei darwinismia ja kristinuskon käsityksiä synnistä ja lunastuksesta voitu sovittaa keskenään. Lähinnä tämä johtui saman tahon mukaan siitä, että eräs kristinuskon peruslinja kulki luomisesta täydellisyydessä lankeemuksen kautta lunastukseen. Teologien mukaan »darwinismi kiisti tämän kehityslinjan olemassaolon», koska darwinistisen käsityksen mukaista ihmisen asteittaista kehitystä alimmista organismeista nykyiselle tasolleen »ei mitenkään voida sovittaa yhteen sellaisten oppien kanssa, jotka julistavat inhimillistä täydellisyys tilaa ja ihmisen lankeemusta sekä tätä lankeemusta seurannutta lunastuksen tarvetta», kuten eräs teologi asian ilmaisi. Mikäli »täydellisyys tilan» asemasta olisi hyväksytty darwinilainen polveutumisoppi, siitä olisi seurannut »sovituksen, Pyhän Hengen vaikutuksen ja jumalallisen luonteen, Jumalan sallimuksen ja rukousten kuulemisen, perisyntin sekä tahdon heikkenemisen hylkääminen». Siinä määrin tärkeäksi kristinuskolle selitys tästä täydellisyys tilasta teologitaholla nähtiin, että sen hylkääminen myötä ei ainoastaan »uskonto itse, vaan myös etiikka» olisi ollut saatettava uuden tutkimuksen alaiseksi. Yhtä suuressa määrin kuin ihmisen polveutuminen eläinkunnasta käsitettiin vastakkaiseksi raamatun selityk-

selle ihmisen ainutlaatuisesta asemasta luomakunnassa, sama selitys samasta syystä kielsi myös kehityksen etenemisen tulevaisuudessa. Miksi näin oli, sen eräs teologi määritti: »Ihmisen ainutlaatuista asemaa luotujen keskuudessa on nimen omaan korostettu siksi, että hänet on luotu Jumalan kuvaksi. Vanha profeetta näkee tässä luomisen korkeimman saavutuksen, jossa saavutuksessa luominen on tullut loppuun suoritetuksi.»

Teologian ja uskonnollisen ajattelun sanainspiraatio-opillinen tulkin- ta, jonka mukaan ihminen oli »imago Dei» — Jumalan kuva — ja saman Jumalan finaalisuuden luomisprosessin viimeinen kohde eli korkein päämäärä, teki uskonnollisella taholla mahdottomiksi yrityksetkin mukautua polveutumisteoriaan, Darwinin luonnonvalinnan teoriasta puhumattakaan. Näin vielä senkin jälkeen, kun todistukset ihmisen »eläimellisestä alkuperästä ja menneisyydestä» alkoivat tieteen jatkuvasti kasvavien todistusten valossa näyttää yhä ilmeisemmiltä.¹¹

Oleellisimmalta siis juuri Darwinin vaikutus näyttää myös kaikilla hengenelämän alueilla, mutta eritoten syntyneeseen maailmankatsomukselliseen ristiriitaan. Kun on syytä epäillä, että tämä »darwinilainen tekijä» on ollut myös ehkäpä oletettua merkittävämpikin suunnanmäärääjä myös kirjallisuudessa ja kirjallisuudentutkimuksessa, on aiheellista erikseen tarkastaa Darwinin välitöntä ja välillistä antia myös tälle taholle.

Kirjallisen realismin aatteellinen kasvupohja eli naturalististen teorioiden ja virtausten habmoutuminen ja viimeistely

Tuskinpa on sellaista uudemman ajan kirjallisuushistoriaa, jossa ei todettaisi Darwinin, »darwinismin», »evolutionismin» tai »kehitysopin» — rakkaalla lapsella on monta nimeä — oleellinen merkitys kaunokirjallisuudelle ja kirjallisuudentutkimukselle. Enimmäkseen tämä tavallisesti vain maininnalla kuitattu merkitys todetaan sellaisten kirjallisten valtavirtausten kuin realismin ja naturalismin yhteydessä, yleensä virtauksia vahvistavana tekijänä, sitä silti sen perusteellisemmin tarkastelematta, erittelemisestä puhumattakaan.

Ajallisesti Darwin yleisimmin sijoitetaan »kaunokirjalliseen kuvaan» 1800-luvun viimeisellä neljänneksellä, mikä tietenkin hänen

¹¹ *Simonsson* 1958, s. 27—38. — *Greene* 1959 b, s. 716—725. — Ks. myös *Lappalainen* 1963, s. 128—134.

käänteeseen tekevien tutkimustensa ilmestymisen kronologian kannalta on mielekästä. Magnum opus *On the Origin of Species by Means of Natural Selection* ilmestyi v. 1859, *The Variation of Animals and Plants under Domestication* v. 1868, *The Descent of Man and Selection in Relation to Sex* 1871 sekä *The Expression of the Emotions in Man and Animals* v. 1872. Todellisuudessa Darwinin anti kaunokirjallisuudelle ja kirjallisuuden tutkimukselle ei kuitenkaan ajoitu näiden kronologisten »rajapyykkien» ja teosten sisällön mukaan. Toisaalta taas »darwinilaisen vallankumouksen» vaikutukset eivät kaunokirjallisuuden piirissä samaistu — kuten kirjallisuushistoria varsin yksiselitteisesti väittää — vaikutuksiin erinäisillä muilla hengen elämän aloilla. Darwinin tieteellisesti ja myös filosofisesti merkittäviin väittämiin, selektio- eli valintateoria, on innoittanut eniten paitsi luonnontieteilijöitä, myös sosiologiaa, psykologiaa, filosofiaa ja teologiaakin. Kaunokirjailijoiden luovaan mielikuvitukseen se ei ole kuitenkaan vedonnut likikään samalla lailla kuin Darwinin opin polveutumisteoreettinen puoli eli desendenssiteoria ja koko kehitysoppi sellaisenaan, mahdollisimman laajasti ja usein epädarwinilaisesti käsitettynä.

Tässä yhteydessä on pyrkimyksenä suppeissa puitteissa, seuraamalla »darwinilaisen vallankumouksen» kulkua ja kaikuja, vain oleellisiin seikkoihin huomion kiinnittäen, hahmottaa ensin Darwinin perusajatuksia sekä tarkastaa sitten kaunokirjallisuutta Darwinin kehitysopin funktiona. Samalla selvinnee — toivon mukaan — »darwinilainen aika-asteikko» kaunokirjallisuudessa ja kirjallisuuden tutkimuksessa, ehkäpä myös hieman niiden oppien ja ajatusrakennelmien todellista sisältöä, joita mainitaan milloin »Darwinin opiksi», milloin taas »darwinismiksi», »evolutionismiksi» jne.

Vaikka tämän darwinilaisen vallankumouksen dramaattisin tulos kieltämättä olikin polveutumis- ja valintateorian vakiintuminen 1800-luvun loppuun mennessä, sen niin sanoaksemme vallankumouksellisin anti on tavattavissa toisella tasolla ja taholla: puhtaasti tieteellisten metodien ja tarkasteluperusteiden valtavana laajenemisena niillä tutkimuksen ja ajattelun, mutta myös tiedollisen ja katsomuksellisen mielipiteen muodostuksen, alueilla, jotka metafysiikot ja teologit olivat jo lähes ikimuistoisista ajoista lähtien onnistuneet rauhoittamaan itselleen. On selvää, ettei myöskään kaunokirjallisuus ihmiskunnan omanatuntona voinut jäädä syrjästä katsojaksi tämän mahtavan yleisinhimillisen draaman edessä.

Se kulttuurimiljöö, missä Darwin esiintyi ensimmäiset kerrat julkisuudessa ja mistä hänen läpimurtava vaikutuksensa lähti lumivyöryn

tavoin liikkeelle jokaiseen ilmansuuntaan, oli viktoriaaninen Englanti. Porvarillinen turvallisuus vallitsi ja luottamus oli luja sekä maallisiin että taivaallisiin voimiin, kuten Robert Browningin säkeetkin viktoriaaneille vakuuttivat: »God's in His Heaven — / All's right with the world! (Luoja taivaassaan — / kaikki hyvin maailmassa!)». Mutta kuten sanottu, keskelle tätä »idylliä» tuli Darwin edellä luonnehdituin seurauksin.¹²

Nopeasti darwinilaiset vaikutteet otettiin vastaan myös mannermaalla. Ne yhtyivät jo kuvattuihin Simon de Laplacesta lähtien Darwinin suuntaan kulkeneisiin — ja Darwiniin itseensäkin vaikuttaneisiin — mannereurooppalaisiin luonnontieteellisiin virtauksiin. Ne antoivat myös vahvistavaa ja täsmentävää tukea ns. klassisen materialismin kysymyksenasetteluille ja tulkinnoille sekä viimeksimainitun pohjalta lähteneelle raamatun kritiikille. Sanalla sanoen ne voimistivat mannereurooppalaisia positivistisia ja mekanistisia filosofisia virtauksia. Antamalla ikään kuin takeet sille uudelle ranskalaiselle kirjallisuuskritiikille, joka jo ennen Darwinia oli omaksunut luonnontieteellis-yhteiskunnallisen näkemyksen, Darwin ja darwinismi voimisti ja täsmensi ratkaisevasti romantiikkaa vastaan suuntautuneen realistis-naturalistisen kirjallisuuden asemaa. Samalla tietenkin englantilaisen auktoriteetin välittömät jäljet — välillisistä puhumattakaan — alkoivat näkyä kaikkialla itse kaunokirjallisuudessa, jopa kaukana Pohjolassa saakka. Ei näet kulunut kuin kymmenisen vuotta Lajien synnyn ilmestymisestä, kun Jens Peter Jacobsen jo käänsi sen Tanskassa ja julkaisi 1872 »darwinilaisen vallankumouksen» lähinnä innoittamana naturalistisen esikoisteoksensa Mogens. Saman vuosikymmenen lopulla taas Norjassa Kristian Elster teostaan *Farlige Folk* kirjoittaessaan antaa siinä vanhan Holtin kuolinvuoteen ääressä luetuttua suoraan Darwinin tekstiä. Ja pian kaukaisessa Suomessakin kirjailijatar, Minna Canth, panee novellissaan Hanna nuoren lukiolaisen suorastaan ylistämään Darwinia ja darwinismia ikätoverilleen tyttökoululaiselle. Nämä esitettyinä vain eräänlaisina varsin perifeerisinä »virstantolppina» »darwinilaisen vallankumouksen» etenemistieltä myös eurooppalaisessa kirjallisessa maailmassa.

On syytä mainita, että Darwin itse niitä hengenelämän aloja luetellessaan, joita hänen perusajatuksensa tulisivat mullistamaan, ei lainkaan mainitse lyriikkaa, draamaa, romaania eikä myöskään kirjallisuuskritiikkiä. Irvine lausuukin hausvasti, että mikäli tällaisia mahdolli-

¹² Irvine 1959, s. 628.

suuksia olisi hänelle ehdoteltu, »hän epäilemättä olisi oman kotoisen sanontatapansa mukaisesti ollut 'hämmästynyt'». Silti hän jo alusta pitäen näki oivalluksensa suuren ja vallankumouksellisen merkityksen. Jo niin varhain kuin 1837 Darwin mietiskeli muistikirjaansa: »Teoriani antaisi höystettä nykyiselle ja ikivanhalle vertailevalle anatomialle; se johtaisi vaistojen, perinnöllisyyden, älyllisen toiminnan perinnöllisyyden, koko metafysiikan tutkimukseen».¹³ Hänellä näyttää siis olleen alusta pitäen selvillä teoriansa vallankumouksellinen merkitys, vaikka hän ei esimerkillisenä tutkijana kernaasti loitonnutkaan omien tutkimusalojen ulkopuolelle.

Vuosisadan ajan on yhtä hyvin luonnonhistoriallinen kuin oppi- ja aatehistoriallinen — eikä suinkaan vähiten kirjallisuushistoriallinen tutkimus — arkarrellut »darwinilaisten impulssien» etsinnässä aina hamasta antiikista, Empedokleen, Aristoteleen, Lucretiuksen jne. mietteistä liikkeelle lähtien. Kuitenkin sitä mukaan kuin moderni luonnontiede, lähinnä perinnöllisyystiede, on tarkentanut Darwinin polveutumis- ja valintateorian nykyiseen neodarwinistiseen asuunsa, tuorein oppi- ja aatehistoriallinen tutkimus on myös joutunut täsmentämään darwinilaisten vaikutteiden kronologiaa. Samalla on tieteenkin itse mestarin ja hänen teoriansa ainutkertaisuus ja vallankumouksellisuus entisestään korostunut.

Ilmeisesti kirjallisuudentutkimus, kuten kaikki muukin tutkimus, »oli jo kauan» ennen Darwinia ollut »liikkumassa Darwinin suuntaan», kuten Irvine sanoo. A. J. Guérard on tutkimuksessaan *The Growth of the historical Spirit* pannut merkille ilmiöitä tähän suuntaan peräti jo uskonpuhdistuksen murroksesta lähtien. René Wellek taas puolestaan korostaa romantiikan suopeutta biologialle. Tämä ilmeni paitsi siten, että Herder, Schlegel-veljekset ja Madame de Staël alkoivat tulkita kirjallisuutta »ilmaston, maantieteen, rodun, kansanluonteen, sosiaalisten instituutioiden, historiallisten kausien ja kirjallisen tradition» tuotteina, myös romantiikan kritiikin haluna puhua alinomaan biologisin termein: sellaiset käsitteet kuin organismin elimellinen yhteys, päätyypin mukainen luokittelu, kasvin yhteys siemeneensä ja eläimen yhteys ympäristöönsä» olivat alituisen kriitikkojen mielessä. Eräänä esimerkkinä on mainittu myös Goethe, koska hän etsi kaikkien kaunokirjallisuuden lajien alkuperää »Urpoesiasta», kuten

¹³ Irvine, 1959, s. 616. — Darwin 1887, s. 8. — Höffding 1910, s. 446—447.

hän seurasi kasvitieteellisessä teoksessaan kaikkien kasvilajien jälkiä »Urpflanzeen».¹⁴

Aina 1700-luvun jälkipuoliskolle saakka muodosti maa — kuten on todettu — eurooppalaiselle ihmiselle yhtä hyvin pinnanmuodostukseltaan kuin kasvi- ja eläinkunnaltaankin staattisen ja tasapainoisen kokonaisuuden. Kaikki oli luotu hänen näkemäänsä muotoon ja kaikki oli ollut luomishetkestään saakka samanlaista ja ennen kaikkea, kaikki tuli myös pysymään sellaisena. Olihan Carl von Linné julistanut, että hän luonnon järjestelmässään luuli voitavansa erottaa yhtä monta eläinlajia kuin aikojen alussa oli luotu: »Species tot numeramus, quot ab initio creavit infinitum Ens.» Hänen järjestelmänsä ei poikennut hänen aikansa yleisestä staattisesta katsomustavasta, samalla kun hänen järjestelmänsä jäsentely eteni vaakasuorassa tasossa. Pian kuitenkin opittiin tuntemaan elollisten luontokappaleiden esihistoriaa ja samalla alkoi nousta esiin myös kysymys sukulaisuussuhteesta näennäisesti kaukana toisistaan olevien ryhmien välillä. Tämä tiesi myös sitä, että linneläisen 'horisontaalitason' oli kumouduttava 'vertikaalitason' tieltä, kun uuden maailmanselityksen mukainen kuva alkoi hahmoutua.

Harald Höffding pani jo 1900-luvun ensivuosina merkille sellaisten ranskalaisten valistuskirjailijoiden kuin Diderot'n ja La Mettrie'n äänenpainoissa 'darwinilaisen korostuksen'. Tanskalaisen filosofin jälkeen on kuvaa tarkennettu, liittämällä mukaan myös Buffon'n ja de Maupertuis'n nimet. Lähtien eläinjalostuksesta, joka jatkuvasti luo »uusia lajeja», kuten määritti, Maupertuis rohkeasti oletti, että luonnonvaraisten eläinlajien keskuudessa asian laita saattoi olla samoin. On myös syytä mainita, että Maupertuis esitti otaksuman, että kaikki elollisen luonnon lajit ovat saattaneet syntyä yhdestä ainoasta alkuperäisestä mittaamattomien aikojen kuluessa. Georges Louis Leclerc de Buffon esitti niin ikään orgaanisen evoluution hypoteesin selvästi jo v. 1753 teoksessaan *Histoire Naturelle*. Menipä hän polveutumisen kulkua koskevilla ajatuskehittelyissään niin pitkälle, että arveli luonnon kyenneen yhdestä ainoasta alkuperäisestä oliosta johtamaan kaikki muut myöhemmät elolliset olennot. Ilmeisesti pisimmälle pääsi runoilija, filosofi ja luonnontutkija Denis Diderot. Hänen teoksensa *Lettre sur les aveugles* (1749) ja varsinkin v. 1753 ilmestynyt *Pen-sées sur l'interprétation de la nature* näet todistavat, että hän jo ennen

¹⁴ *Irvine* 1959, s. 616. — *Wellek* 1955, s. 209—226.

Lamarckia ja Darwinia suurella varmuudella — vähintäinkin aavisti myös polveutumisopin pääperiaatteet.¹⁵

Diderot näet kirjoittaa 1753: »Kasvaahan yksilö eläinmaailmassa, saavuttaa kehityksensä huipun, kuolee ja katoaa. Emmekö voisi ajatella, että myös kokonaisten lajien laita olisi samoin? Emmekö voisi epäillä, että sikiö, johon kaikki kehitysainekset jo sisältyvät, on kulkenut lukemattomien organismien ja kehityskausien kautta, että eri kausien välillä on ollut miljoonia vuosia ja että tulevaisuuteen kätkeytyy toisia, meille tuntemattomia kehityskausia?»

Silti Diderot ei kehittänyt evolutionistisia aavistuksiaan kiinteäksi tieteelliseksi oppirakennelmaksi, koska hän sittenkin näki maailman taiteilijan silmin. Hänen luonnonfilosofiansa on lopulta panteistista luonnonlyriikkaa. Kaikki on yhtä ja eri oliot ovat vain maailmankaikkeudeksi kutsutun suuren yksilön vaihtuvia ilmauksia. Hänen, kuten myös muiden ranskalaisten valistuskirjailijain ja -filosofien kohdalla sana evoluutio on käsitettävä spekulatiivis-idealisisessa — ei oikeaoppisessa — mielessä esitettynä. Diderot ei tarvinnut evoluution yksityiskohtaisen mekanismin määrittämistä; hän luotti organismien sisäiseen elinvoimaan, vaikka olisi oivaltanutkin luonnonvalinnan mahdollisuutena muodostella lajeja asteittain ja progressiivisesti. Diderot'n 'principe vital' on hämmästyttävän lähellä Henri Bergsonin 'élan vital'ia. Myös hänelle elämän koko kehitys sen alkeellisimmista aiheista aina henkisen aktiviteetin ylimpiin muotoihin saakka näyttäytyy saman jatkuvasti luovan alkuvoiman ilmentymänä.¹⁶

Todelta näyttää, että Diderot, Buffon, Maupertuis ja La Mettrie, kuten eräät toisetkin 1700-luvun jälkipuoliskon ajattelijat, olivat äärimmäisen lähellä Darwinin evoluutioteorian formuloimista luonnonvalinnan avulla. Syyt, miksi he eivät päässeet tähän päämäärään, olivat osin samat, jotka antoivat heille myös täyden vapauden rakennella teorioita »orgaanisista molekyyleistä», »luovasta alkuvoimasta» ja »olioista panteistisen maailmankaikkeuden vaihtuvina ilmauksina».

¹⁵ Höffding 1910, s. 446—449. — Yksityiskohtainen aatehistoriallinen analyysi Diderot'n ja muiden ranskalaisten transformistien evolutionistisista mietteistä esim. Crocker 1959, s. 114—143. — Glass 1959, s. 51—83. — Levejoy 1959 b, s. 84—113. — Ks. myös Greene 1959, s. 201—232.

¹⁶ Lester G. Crocker lainaa ko. kohdan Diderot'n Pensées sur l'interprétation de la nature-teoksesta, ks. Crocker 1959, s. 129—130. D:n v. 1761 ilmestyneen romaanin Noveu de Rameau' ajatustendensseistä sekä D:n ja Bergsonin vertailusta ks. Crocker 1959, s. 139—143. — Lovejoy 1948, s. 256—257. — Darlington 1960, s. 77—94 (Documents in evolutionary Theory).

Perussyö oli luonnollisesti tosiasiallisten tietojen puuttuminen geologiassa, paleontologiassa ja fysiologiassa. Maapallon fysikaalista historiaa alettiin näet vasta vähitellen tuntea, ja samalla se toi mukanaan myös elyvän kiinnostuksen inhimilliseen historiaan. Alettiin tosiasiasaasta vasta ensimmäisen kerran oikein oivaltaa, että nykyaika erosi menneisyydestä järjestelmällisesti ja perusteellisesti. Mutta niin kauan kuin maailmankaikkeutta vielä pidettiin staattisena ja vakaana ja niin kauan kuin itse maan kamaran geologista historiaa ei tunnettu, orgaanisen evoluution ajatuksella ei tietenkään voinut olla minkäänlaista todellista pohjaa ja perustaa.

Vaikka valistuskirjailijat puhuivatkin mittaamattomista ajoista — Diderot miljoonista vuosista, orgaaniselta kehitykseltä silti puuttui realistinen aika-asteikko. John C. Greenen sanoin 1700-luvun miehet eivät vielä täysin tajunneet, että maapallolla itselläänkin oli historia ja että Tellus-planeetta ei ollut suinkaan lähtenyt Luojansa kädestä kokonaan lentokykyisenä.¹⁷

Aiheemme kannalta on tärkeätä määrittää, milloin, missä ja keiden toimesta eurooppalaista ihmistä ja kulttuuria aina kiehtonut kehitysajatus sovellettiin ja kiteytettiin kehitysopin kaltaiseksi kiinteäksi tieteelliseksi oppirakennelmaksi eli darwinilaisissa 'viitekehitysissä' — orgaanisen luonnon kehityksen puitteissa — pysyen biologiseksi kehitysoviksi eli polveutumisopiksi.

Polveutumisopin mukaan maapallon pinnalla tavattavat eliöt, ihmisen muiden mukana, ovat syntyneet vähittäisen kehityksen kautta toisenmuotoisista, mutta yleensä yksinkertaisemmista ennen eläneistä muodoista. Se selittää siis todellisen, yhteiseen syntyperään perustuvan sukulaisuuden vallitsevan maapallon orgaanisen luonnon eri jäsenten, eläinten ja kasvien, kesken. Koko todellisuus ja nimenomaan vain todellisuus on tässä tarkoitettussa mielessä siis evoluutiota eli Julian Huxleyn sanoin »koko todellisuus on evoluutiota siinä nimenomaisessa mielessä, että se on ajassa tapahtuva, tiettyä uraa kulkeva yhtenäinen, jatkuva, palautumaton ja itsestään muuntuva tapahtumien sarja, joka muuntuessaan luo vaihtelevuutta ja uusia piirteitä». Huxley erottaa kehityksen yleisessä kulussa pääpiirteissään oikein kolme päävaihetta, epäorgaanisen eli kosmologisen, orgaanisen eli biologisen ja inhimillisen eli psyko-sosiaalisen vaiheen, joista toinen ja kolmas ovat mahdollisia vain edellisen pohjalla.¹⁸ Eurooppalaisessa 1850- ja 60-

¹⁷ *Greene* 1959, s. 12—13, 23—24, 36—37.

¹⁸ *Huxley* 1956, s. 11—14.

lukujen vaihteen kulttuuritilanteessa merkitsi siis Charles Darwinin anti todellista henkistä vallankumousta. On niin ikään jo todettu, että itse asiassa heti alusta pitäen hänen oppinsa käsitettiin darwinismina eräissä oleellisimmissa muodoissaan naturalistiseksi maailmanselitykseksi.¹⁹

Empiirinen luonnontutkimus oli astunut alueille, joita filosofia ja teologia olivat aikaisemmin hallinneet yksinvaltiaina. Kuten saksalainen kirkkohistorioitsija Heinrich Hermelinck sanoo, traditionaaliset käsitykset Jumalan ja maailman suhteista, maailman synnystä ja eritoten juuri ihmisen alkuperästä oli pakko ajatella kokonaan uudelleen. Edelleen hän toteaa, kuinka tavaton Darwinin synnyttämä reaktio oli johtavissa luonnontieteilijäpiireissäkkin ja lainaa Hermann von Helmholtzin v. 1869 Innsbruckin luonnontutkijain kokouksessa lausumia sanoja: »Darwinin teoria sisältää uuden luovan ajatuksen. Se osoittaa, kuinka tarkoituksenmukaisuus voi syntyä luonnonlain sokeasta toiminnasta täysin vailla intelligenssin vaikutusta.» Edelleen Hermelinckin tekstissä pysyen hän sanoo, kuinka ihmishengen synnylle ja maailman hämmästyttävälle tarkoituksenmukaisuudelle aikaisemmin välttämättömäksi tajuttu Luoja olikin yht'äkkiä käynyt kokonaan tarpeettomaksi. Tilanteen merkityksen oivaltaen jo iäkäs, mutta sitä innostuneempi kulttuurikriitikko, David Friedrich Strauss riensikin oitis lausumaan, että »vanha Jumala oli joutunut asuttopulaan». Kysymys luonnossa ilmenevästä tarkoituksenmukaisuudesta oli ratkaisevasti joutunut uuteen vaiheeseen, kun darwinismi omaksui tehtäväkseen selittää sen, mikä aiemmin nähtiin teleologisena, kausaalisenmekanistisen tarkastelutavan avulla. Kuten Hermelinck sanoo, tarkoituksenmukaisia lajeja ja käyttökelpoisia elimiä ei enää nähty tiettyyn päämäärään tähtäävän kehityksen tuloksina, vaan päinvastoin tiettyjen lajien ja orgaanien tosiasiallinen tarkoituseräisyys pantiin selittämään niiden olemassaolo ja säilyminen. Sopeutumattomat ja vähemmän elinkelpoiset yksilöt ja lajit sortuivat näet ehdottomalla varmuudella taistelussa olemassaolosta.²⁰

Varsinaisesti kuitenkin vasta Darwinin oppilaat ja kannattajat vetivät hänen teorioistaan radikaalisen jyrkät filosofiset johtopäätökset. Vaikutukseltaan merkittävimmät heistä olivat Englannissa Thomas Henry Huxley ja Saksassa Ludvig Büchner ja Ernst Haeckel. Teoksessaan *Natürliche Schöpfungsgeschichte*, joka ilmestyi 1868 ja tuli

¹⁹ Lappalainen 1967, s. 19—36. — *Darlington* 1960, s. 57—74.

²⁰ *Hermelinck* 1955, s. 205—207.

Suomessakin varsin välittömästi tunnetuksi, Haeckel loi darwinilaisen evoluutio-opin pohjalle naturalistisen maailmanselityksen. Hänen mukaansa kaikki maailmankatsomukset voitiin jakaa kahteen ryhmään teleologiseen ja kausaaliseen eli mekanistiseen. Teleologinen oli hallinnut ajattelua Darwiniin asti, ja se näki orgaanisen maailman syntyneen tiettyyn päämäärään tähtäävän luovan työn tuloksena. Tällaisen Luojan olettaminen tiesi Haeckelin mukaan kuitenkin aina piilevää inhimillistämistä, antropomorfismia, eli hänen omien sanojensa mukaan: »Viimeisessä asteessa täytyy silloin Luojakin aina ajatella organismiksi eli olennoiksi, joka ihmisen kaltaisena, joskin suunnottomasti täydellisempänä, pohtii luovaa työtään, laatii koneiden suunnitelman ja tekee sitten sopivista aineista nämä koneet valmiiksi. Valittavasti kärsivät kaikki nämä mielikuvat antropomorfismin perusheikkoudesta.»²¹

Haeckelin mukaan Darwin, osoittaessaan mekanistisen eli luonnollisen tarkastelutavan pystyvän selvittämään myös orgaanisen luonnon synnyn ja kehityksen, poisti samalla viimeiset esteet mekanistisen tarkastelutavan tieltä. Orgaanisen ja epäorgaanisen luonnon yhteyden todistaminen teki täten dualistisen ajattelun eli hengen ja aineen toisistaan erottamisen tarpeettomaksi, suorastaan vääräksikin. Haeckeliläisen monismin perusklausuuli sisältynee seuraavaan mestarinsa omaan toteamukseen, jonka hän mainitussa teoksessaan esittää: »Kun kivi, joka heitetään ilmaan, putoaa määrättyjen lakien mukaan maahan takaisin, tai kun suolaliuos synnyttää kristallin, kyseessä eivät ole enemmän tai vähemmän mekaaniset elämänilmiöt kuin kasvaminen tai kukinta, eläinten sikiäminen tai aistitoiminta, kuin ihmisen tunne tai ajattelu. Tässä yhtenäisen eli monistisen luonnonkäsityksen vakiinnuttamisessa piilee Darwinin uudistaman polveutumisopin korkein ja yleisesti pätevin ansio.» Vuosisatamme alussa Haeckel perusti yhdessä Nobel-palkinnon saaneen kemistin, Wilhelm Ostwaldin, kanssa laajan kuuluisuuden saavuttaneen Monistisen yhdistyksen. Myös meillä Suomessa monismilla oli vankka jalansija esim. yliopiston luonnontieteilijöiden keskuudessa ja monistiset vaikutukset — tätä tietä heijastaen — tuntuvat esim. Sillanpään tuotannossa.²² Mutta samat vaikutukset olivat alkaneet sävyttää kulttuurielämää jo välittömästäkin 1860- ja 70-lukujen taitteesta lähtien.

²¹ *Haeckel* 1868, s. 6—20. Itse asiassa H. kaavaili monismiaan jo 1866 ilmestyneessä *Generelle Morphologie*-teoksessaan. — Ks. myös *Hermelinck* 1955, s. 207—209.

²² *Haeckel* 1868, s. 20. — *Hermelinck* 1955, s. 208. — *Ojala* 1959, s. 7—21.

Haeckel oli vakuuttunut siitä, että Darwinin myötä ihmiskunnalle oli koittanut uusi aikakausi ja että englantilaisesta mestarista lähtien kehityksestä oli muodostunut se taikasana, jolla ihminen kykeni ratkomaan kaikki häntä ympäröivät arvoitukset. Hän asetti yksinkertaisen luonnonuskonnon, joka perustui »kuulaaseen tietoon luonnosta ja sen tyhjentyttömyydestä ilmoitusaarteesta», siksi tulevaisuuden uskonnoksi, joka tulee vaikuttamaan kokonaan toisella tavalla »jalostavasti ja täydellistävasti ihmiskunnan kehitykseen kuin eri kansojen moninaiset kirkkouskonnot, jotka perustuvat sokeaan uskoon pappiskastin synkkiin salaisuuksiin ja sen mytologisiin ilmoituksiin». Yhtä lailla Haeckelin kanssa hyökkäsivät Darwinin antamin innoittein kristinuskoa ja sen maailmanselitystä vastaan Ludvig Büchner ja David Friedrich Strauss Saksassa sekä Thomas Henry Huxley Englannissa. Büchner julisti, että »uskontokin on, kuten rikos ja synti, vain tietämättömyyden lapsi», kun taas Strauss vastasi asettamaansa kysymykseen, että »olemmeko vielä kristittyjä», täysin kieltävästi.²³

William Irvine taas sanoo Huxleyn osuudesta: »Mutta kaikista niistä, joille The Origin oli toivon evankeliumi, huomattavin ja ajan mittaan ehkä myös vaikutusvaltaisinkin oli biologi Thomas Henry Huxley. Hänen käsissään Darwinin opista tuli realismin miekka, jolla voitiin murskata se vaiteliaisuuden ja säädyllisyyden, hurskauden ja tekopyhyiden salaliitto, jonka varjossa kuningatar Viktorian aikalaiset elivät hurskaasti kuten kamelikurjet siinä uudessa ja oudossa maailmassa, jota he kuitenkin niin uutterasti rakensivat.»²⁴

Polveutumisooppi, johon hyökkäävä naturalismi, tarkastellaanpa käsitettä sitten luonnontieteellisenä, filosofisena, aate- tai kirjallisuushistoriallisena, perusti filosofiset rakennelmansa, sai 1860-luvun mittaan yleisen hyväksymisen tieteellisissä piireissä ja yleisessä älyllisessä ajattelussa. Siihen ajankohtaan mentäessä oli evoluutioajatus ulottanut vaikutuksensa myös humanististen tieteiden, taiteiden ja yleisten katsomusten alueille.

On sanottu, että koko 1800-luvun kulttuurielämälle ja kulttuurikehitykselle oli luonteenomaista kaksi henkistä suuntaa, romantiikka ja positivismi, edellisen lähtiessä ajatusihanteesta, jälkimmäisen taas tosiolevasta. Vuosisadan alussa vallalla ollut romanttinen luonnonkä-

²³ *Haeckel* 1868, s. XVIII, 8, 628, 625—658. — *Büchner* 1869. — *Hermelinck* 1955, s. 208—211 (s. 210—211 alaviitteessä pelkistetty selostus Straussin osuudesta).

²⁴ *Irvine* 1959, s. 622.

sitys piti tosiolevaisena aatetta, josta tosiolevaiset elomuodot olivat vain muunnelmia. Kuten on jo todettukin, etsittiin alkumuotoa eli alkutyyppejä, johon kaikkia eläviä muotoja vertailtiin. Näin tekivät Goethe, Geoffrey Saint-Hilaire ja Owen. Viimeksimainittu vielä vuosisadan puolimaissa. Höffding lausuu painavasti, että uuden empiristisen käsityskannan voitto oli kuitenkin jo 1800-luvun alussa ehdottoman varma ja edelleen, että vanhaan käsitystapaan kohdistuva vastustus esiintyi ensin sosiaalisella ja valtiollisella alalla, siirtyen sitten tieteelliselle ja kirjallisuuden alueille. Uuden katsomustavan kotimaina olivat maat, joissa julkinen elämä ilmeni vilkkaimpana ja joustavimpana: Ranska ja Englanti ja vasta myöhemmin se esiintyi Saksassa ja Skandinaviassa.²⁵

Erikoinen selvänä luonnontieteellinen realistinen ajanhenki sai filosofisen ilmauksensa siinä katsomustavassa, jota tavallisesti sanotaan positivismiksi. Sen varsinainen muotoilija oli Auguste Comte. Positivismi merkitsee ennen kaikkea jyrkkää vastakohtaa kaikelle metafysiikalle, ts. spekulatiolle, joka menee kokemuksessa tarjoutuvaa pitemmälle ja tahtoo määrittää olemassaolon varsinaisen olemuksen. Kaikki kysymykset, joihin ei voida vastata empiirisesti eli todellisuuteen nojautumalla, katsotaan periaatteellisesti merkityksettömiksi. Sellaisia probleemoja pohtiva ajattelu kuuluu esitieteelliseen vaiheeseen.²⁶

Jo v. 1824 Comte esitti ensimmäistä kertaa kuulun »kolmen asteen lakinsa», jota sittemmin hänen 12 vuoden aikana eli vv. 1830—1842 ilmestynyt kuusiosainen pääteoksensa *Cours de Philosophie positive* lähemmin perustelee.

Comten mukaan kehitys kulkee välttämättömästi kolmen aikakauden kautta. Hän kutsuu ensimmäistä aikakautta teologiseksi. Silloin ihmiset selvittävät ilmiöt antropomorfistisella tavalla, olettamalla olioissa itsessään olevan tahdon tai sitten ajattelemalla, että niitä ohjaa yli-luonnollinen tahto. Tässä ensimmäisessä kehitysvaiheessa hän erottaa vielä kolme aikakautta eli kolme uskonnon muotoa: fetisismien, polyteismien ja monoteismien. Viimeksimainitusta siirrytään ajattelun toiseen päävaiheeseen, metafysiseen eli abstraktiseen asteeseen. Tällöin näet ilmiöiden selittämisessä nojaututaan persoonallisten jumalien sekä näiden tahdon asemasta abstraktisiin voimiin, »salattuihin ominaisuuksiin», »elinvoimaan» jne. Oletetaan luontoon itseensä si-

²⁵ Höffding 1900, s. 76—80. — Höffding 1910, s. 446—465. — Ks. myös Sandelin (Sorainen) 1932, s. 354—381.

²⁶ Aspelin 1963, s. 479—480.

sältyvän kaikenlaisia toimintoja ja ominaisuuksia, väitetään, että se »ei tee mitään hyppäyksiä, kulkee kaikkialla yksinkertaisinta tietä jne. Kuten teologisella eli myyttejä luovalla asteella, tällöinkin luullaan saavutettavan ehdotonta tietoa todellisuuden sisäisestä olemuksesta. Vasta kolmannella aikakaudella eli — positivistisella asteella — rajoitutaan toteamaan havainnon ja kokeen avulla vain tosiasiat ja niiden lait. Samalla tietenkin havaitaan, että kaikki tieto on suhteellista ja että aina tarkastamme todellisuutta ihmisen kannalta ja että lait merkitsevät vain ilmiöiden välisiä suhteita, eivät niiden sisäistä olemusta. Kaiken tieteellisen tutkimuksen päämääränä on oppia tuntemaan ilmiöiden perättäisyydessä esiintyvät lait, jotka nekin tulee palauttaa mahdollisimman harvalukuisiin muotoihin. Lakien määrittämisessä Comte korostaa, että ei pidä mennä pitemmälle kuin kokemus sallii. On luovuttava pyrkimästä tietoon olioitten olemuksesta tai niiden tarkoituseristä ja ilmiöitä ei ole selitettävä mihinkään absoluuttiseen vetoamalla, koska mitään absoluuttista ei ole.

Erikoisen merkittävä on Comten luoma tieteiden järjestelmä. Hän näet jakoi tieteet kahteen pääryhmään: luonnonlakeja etsiviin ja luonnonlakeja kuvaileviin tieteisiin. Jälkimmäisiä, joita ovat esim. eläin- ja kasvitiede, hän ei kuitenkaan lähemmin käsittele, koska hänen pääharrastuksensa keskittyy edellisen ryhmän tieteisiin. Näistä hän lausuu, ettei kehitys eri tieteiden aloilla suinkaan samanaikaisesti johda positivistiseen kauteen. Mitä yksinkertaisempi tieteen ala on, sitä nopeammin tämä kolmas kehitysaste siinä saavutetaan. Tästä lähtökohdasta tarkastellen hän asettaa tieteet seuraavaan hierarkiseen järjestykseen: matematiikka, tähtitiede, fysiikka, kemia, biologia ja sosiologia. 'Sarja' ilmaisee samalla tieteiden keskinäiset riippuvaisuussuhteet siten, että jokainen seuraava edellyttää aikaisempia, mutta ei myöhäisempiä tieteitä.

Mikäli Comten positivismin perusväitteenä pidetään ajatusta, että ihminen kykenee tiedoitsemaan vain ilmiöitä ja että inhimillinen tieto näistä ilmiöistä ei ole missään ehdotonta, vaan suhteellista, siitä seuraa loogisesti, että myös eettinen tieto on suhteellista. Comte selittikin, että myös moraali on suhteellista. Sen määräävät ihmisen kohdalla hänen ympäristönsä eli hänen miljöönsä sekä hänen rakenteensa, ja mikäli elämän olosuhteet täydellisesti muuttuvat, myös moraali muuttuu. Kuten tiedon kehitys, myös moraalin kehitys kulkee perättäisten asteiden kautta ja samalla lailla kuin »totuus» on tiedollisessa mielessä väliaikainen, »hyvä» tai »paha» on sitä eettillisessä suhteessa. Comte piti etiikkaa yhteiskunnallisena fysiikkana tai »yhteiskunnallisena tek-

niikkana», kuten on sanottu. Kaiken moraalisen toiminnan perustan Comte näki altruismissa eli rakkaudessa toiseen. Tämä altruismi oli juurrutettava ihmismieleen kasvatuksen ja tottumuksen tunteen avulla.

Kuten kävi ilmi, Comte piti sosiologiaa eli yhteiskuntatiedettä tieteistä tärkeimpänä. Sen hän asetti tieteiden järjestelmän viimeiseksi renkaaksi. Sosiologian hän määrittelee opiksi ihmisyyhteiskunnan olemassaolon ja kehityksen laeista ja ehdoista. Kun valistusfilosofit selvittivät ihmisyyhteisöjen syntyneen siten, että eristettyinä eläneet ihmiset tajusivat yhteiselämän tuottaman hyödyn ja muodostivat tästä syystä suunnitelmallisesti yhteiskunnan, Comte kiisti tämän jyrkästi. Hänen käsityksensä mukaan ihmisyyhteisöt perustuvat sosiaaliisiin vaitoihin ja taipumuksiin. Ihmisen merkityksen hän arvostikin lähinnä tämän arvon vuoksi yhteisöolentona. Näin siitäkin huolimatta, vaikka ihmisyyhteisöissä itsekkäät pyrkimykset ovatkin voimakkaammat kuin yhteisölliset. Mutta kuten muutkin kehitykseen lujasti luottaneet, Auguste Comtekin lähti siitä, että mitä enemmän inhimillinen äly kehittyy, sitä merkittävimmiten muodostuvat altruistiset eli toisten parasta tarkoittavat taipumukset. Samalla ihminen alkaa myös oivaltaa, että ihmisyyhteisön jäsenten yhteisetu liittyy läheisesti sen jokaisen yksilön etuun.²⁷

Jo Comte oli todennut, että sosiologit ilmaisevat samalla historiallisen elämän lakeja. Ja kuten tietoon, hän sovelsi myös historiaan kolmen kauden lain. Comten luomaan historialliseen astejakoon (militaristinen, juriidinen ja teollinen aste) lähemmin kajoamatta voidaan todeta, että varsinaisessa mielessä vasta Henry Thomas Buckle ryhtyi sovittamaan sivistyshistoriaan luonnonlakeja hakevien tieteiden menetelmiä ja katsomustapoja. Soveltaessaan tutkimuksessaan luonnontieteellistä metodologiaa ihmiskunnan historiaan, hän pyrki siitä löytämään samanlaisia järkähtämättömiä lakeja, jotka luonnossakin vallitsevat. Hänen mielestään historiaa oli käsiteltävä yhtä ulkoisesti ja kokemusperäisesti kuin muitakin luonnonilmiöitä. Näiden positivistis-evolutionististen periaatteiden ohjaamana Buckle julkaisi vuosina 1857—61 teoksensa *History of Civilization in England*. Tästä, hänen varhaisen kuolemansa johdosta kesken jääneestä, teoksesta ja hänen siinä esittämistään ajatuksista ja toteuttamista metodeista muodostui realistiselle aikakaudelle eräs niistä tekijöistä, jotka tuntuivat selittävän koko maailman.²⁸

²⁷ Erinomainen Comte'n positivismin analyysi on *Goubier* 1933—1941. — Ks. myös *Aspelin* 1963, s. 479—485.

²⁸ Esim. *Bury* 1910, s. 529—542. — *Greene* 1959 b, s. 716—725.

Positivismin johdattaessa manner-Euroopassa henkítieteitá ja taiteita sopuointuun hahmoutumassa olevan uuden luonnontieteellisen ja realistis-naturalistisen maailmankatsomuksen ja -selityksen kanssa, valistuksen kotimaassa, Englannissa, oli jo ehditty kehittäá pitkälle empiristisiä järjestelmiá metafysiikan ja teistisen spiritualismin vastaisine sisältöineen. Itse asiassa John Lockesta láhtien olivat realistisen ajatussuunnan empiristiset selityspyrkimykset eláneet Englannissa varsin elinvoimaisina, jopa kautta koko romantiikan kaudenkin. 1800-luvun alkupuolella nämá virtaukset voimistuivat ja muotoutuivat utilitarismiksi kutsutuksi oppijárgestelmäksi, joka sittemmin John Stuart Millin ja Herbert Spencerin laaja-alaisessa tuotannossa osin samaistui mannermaisen positivismin kanssa. Tástä johtuen on utilitarismia kutsuttu myös »englantilaiseksi positivismiksi». Tosin samanlaisin perustein sopsi viimeksi mainittua nimittäá myös »ranskalaiseksi utilitarismiksi».

Utilitarismin perustajina pidetáán tavallisesti Jeremy Benthamia (1748—1832) ja James Milliá (1773—1836), joskin väite pitää paikkansa vain rajoitetusti, sillä utilitarismin eli hyötyetiikan kummatkin pääperiaatteet ovat johdettavissa aina lordi Shaftesburystä (Anthony Ashley Cooper 1671—1713) asti. Utilitarismi náet rakentui kahden periaatteen varaan, assosiaatioperiaatteeseen ja »suurimman mahdollisen hyödyn periaatteeseen».

Eráissä yhteyksissä on John Stuart Milliá, assosiaatiopsykologian kehittäjän James Millin poikaa, pidetty 1800-luvun suurimpana ajattelijana Englannissa. Hänen ajattelunsa seurasi johdonmukaisella tavalla brittiláisen ajattelun luonteenmukaisia empiristisiä perinteitá. Etiikassa hän omaksui utilitarismin sekä sielutieteessä assosiaatio-opin eli siis empiristisen psykologian suuntauksen. Taloustieteessä hänen — kuten Charles Darwininkin — oppi-isiä taas olivat Thomas Robert Malthus ja David Ricardo. Suhtautumisessaan uskonnollisiin kysymyksiin hän oli tyyppillinen agnostikko. Ei ts. ollut mielekástá pohdiskella asioita, kuten Jumalan olemassaoloa tai olemattomuutta, eláman perimmäisiä tarkoituksia jne., koska niistä ei ollut kuitenkaan mahdollista päästä tieteellisesti pätevään lopputulokseen. Tutustuttuaan vuoden 1840 tienoilla Auguste Comteen ja tämän positivismiin, John Stuart Mill omaksui positivismin, havaittuaan sen ajattelun muistuttavan omaa ajattelutapaansa, — ja juuri áárimmilleen kehitetty empiristinen prinssiippi positivismissa oli se tekijá, joka miellytti englantilaista ja jonka hän samaisti oman nákemyksensä kanssa.

Vaikka Millin filosofiset ansiot ovat epäilemástá logiikan alalla, on merkittäváá, että hän tássä on pannut järjestelmálliseen muotoon eng-

lantilaisen empirismin loogiset teoriat. Teoksessaan *A System of Logic*, joka ilmestyi v. 1843, hän paitsi, että ansiokkaasti selvitti induktiivista logiikkaa, myös otti loogisen tutkimuksen alaiseksi empirististen tieteiden tutkimusmenetelmät. On sanottu, että jo hänen luonnontieteiden metodioppinsa merkitsi huomattavaa edistystä aikaisempiin nähden, mutta Mill kiinnitti huomionsa myös hengentieteiden metodiin ja käsitteenmuodostukseen. Tosin — kuvaavaa kylläkin — hän koettaa myös viimeksi mainittuihin soveltaa luonnontieteellisiä näkökohtia eli »kohottaa ne luonnontieteiksi», kuten hän itse sanoo.

Mill selittää, että kaikki tieto on luonteeltaan empiiristä tietoa eli perustuu toisin sanoen kokemukseen eli tässä tapauksessa aistihavaintoihin ja sisäisten sielullisten tilojen vaarinottoon. Ihminen johtaa kokemuksen perusteella välittömästi tietyt totuudet ja »juontaa» taas näistä päätelmien avulla joukon muita totuuksia. Logiikan tehtävänä on tutkia, kuinka välittömistä totuuksista tullaan johdettuihin ja kuinka varmoina viimeksimainittuja voidaan pitää. Mill korostaa, että vain arvostelmat saattavat olla tosia tai epätosia ja sitä ne ovat sen perusteella, ovatko ne vai eivätkö ole yhtäpitäviä tiettyjen tosiasioiden kanssa.

Mill tuli erääksi valtaan päässeen induktiivisen metodin perustavaksi edustajaksi humanistisen ajattelun alueella, ottamalla käyttöön luonnontieteellisen tutkimuksen menettelytavat, jotka olivat uuden ajan kuluessa suuresti kehittyneet. Mutta myös Millin metodi tarjosi samalle luonnontieteelliselle tutkimukselle tärkeää apuaan, edistäen siten suuresti uuden evolutionistisen tieteen hengessä tapahtuvaa luonnontieteellistä kehitystä. Mutta Millin koko tieteelliselle käsitykselle oli ominaista, että hän vaati samaa kokemukseräistä ja kokeellista tutkimustapaa käytettäväksi humanististen tieteiden alueella ja erikoisesti yhteiskunnallisten kysymysten käsittelemisessä. Utilitarismille tunnusomaisen vapauden vaatimuksen Mill kehitti lähes täydellisyyteen ja hänen merkityksensä yhteiskunnallisten vapausliikkeiden esitaistelijana oli kaikkialle ulottuva.²⁹

Ajan realistiseen yhteissisältöön vaikuttivat eniten John Stuart Millin eettiset ja sosiaalifilosofiset teokset, liberalismiin klassisiin peruskirjoihin kuuluvat tutkimukset *On Liberty*, joka ilmestyi 1859 eli samana vuonna kuin Darwinin *Origin of Species* sekä v. 1863 ilmestynyt laaja essee *Utilitarianism*. Edellinen ilmestyi muuten suomeksi 1891, mutta oli alkukielisenä sekä sittemmin ruotsinkielisenä käännöksenä

²⁹ *Aspelin* 1963, s. 482—495.

meilläkin tuttu jo 1860-luvun alusta pitäen. Jo 1864 esitti Carl Warburg *Svensk Månadskrift*issä artikkelin *Om Friheten. Framställning af J. S. Mill ja samasta ajankohdasta lähtien Mill sai yhä enemmän esittelyä myös meikäläisessä julkisessa sanassa.* Tosin jo Viborg-lehti 6. 7. 1860 ilmestyneessä numerossaan aloittamassaan sosiaalisesti radikaalissa artikkelisarjassaan puhui varsin selvästi 'milliläisin' sanakään-tein ja ajatuksin.³⁰

Brittiläisen, evolutionismiin nojaavan, realistisen ajattelun vei todella ensimmäisen kerran merkittävään, luonnontieteet ja henkitieteet käsittävään synteisiin Herbert Spencer. Schopenhauer lausui kerran, että hänen filosofiansa on yhden ainoan aatteen esittämistä. Vaikka itse asiassa sama huomio voidaankin sovittaa lähes kaikkia suuria filosofioita koskevaksi, pitänee se tuskin kenenkään muun kuin Spencerin ajattelun kohdalla yhtä hyvin paikkansa. Sen suuri aate on, kuten sanottiin, kehityslaki ja hänen filosofiansa kaikki eri osat: biologia, psykologia, sosiologia ja etiikka, ovat alati vain kehityslain tulkintaa, sellaisena kuin se olemassaolon eri aloilla ilmenee. Voidaanpa Spencerin universaalinen kysymyksenasettelu määrittää niinkin, että kaikki, mikä on ollut, on ja tulee aina olemaan. Maailmankaikkeus ja meidän kiertotähtemme, elämän erilaatuiset muodot, mukaanluettuina ihmishenki saavutuksineen, kiinnostivat Spenceriä ensi sijassa vain tuota suurta evoluutiolakia valaisevina esimerkkeinä.

Ensimmäinen teos, jossa Spencer hahmotti biologisen, sosiaalisen ja psykologisen kehityksen teoriaansa, oli v. 1850 ilmestynyt *Social Statics*. Nimellä ei ole kuitenkaan mitään tekemistä statistiikan eli tilastotieteen kanssa, se näet viittaa siihen fysikaaliseen tieteenhaaraan, joka statiikan nimellä tutkii kappaleiden ja mekaanisten voimien tasapainosuhteita ja näiden lainalaisuuksia. Kirjassaan Spencer asetti lähtökohdakseen ja tehtäväkseen tutkia niitä yleisiä ehtoja, joista yhteiskunnalliset tasapainosuhteet riippuvat. Hänen pääajatuksensa oli, että yhteiskunnalliset ilmiöt ja olosuhteet ovat samalla lailla johdettavissa luonnonlaeista kuin fysiikan ja kemiankin vastaavat ilmiöt.

Spencer lähti 'comtelaisesta' toteamuksesta, että yhteiskunta on elimistö, joka kehittyy luonnonlakien mukaan kuten eläin tai kasvi. Hänen käsitystään yhteiskunnasta onkin sanottu orgaanis-biologiseksi. Itse Spencer katsoi nimenomaan sen seikan määrittävän hänen ajatte-

³⁰ *Warburg* 1864, s. 70—80. — *Viborg* 6. 7. 1860. — Utilitarismista ja J. S. Millistä esim. *Russell*, s. 307—316. — *Aspelin* 1963, s. 485—491. — *Edenholm* 1931, s. 222—236.

lutapansa luonnetta, että hän oli itsenäisesti, tietämättä vielä tällöin mitään Comten vastaavista johtopäätöksistä, havainnut paralleelin toisistaan näennäisesti siinä määrin eroavien ilmiöiden kuin yksityisen elimistön kuten kasvin tai eläimen sekä yhteiskunnallisen elimistön kuten juuri inhimillisen yhteiskunnan välillä. Hän esitti, että yhteiskunnan historiallinen kehitys, inhimillinen sivistyminen, ei ole suinkaan satunnaista ja keinotekoista, vaan yhtä lainalaista ja ehdotonta kuin eläimen sikiön tai kukan siemenen kehitys. Inhimillisen kehityksen Spencer näkee siinä, että ihmiset sopeutuvat jatkuvasti yhä täydellisemmin luonnollisiin ja sosiaalisiin elämänehtoihin, suorasti siten, että täydellisemmin mukautuneet yksilöt jättävät omat toimintamuotonsa jälkeläistensä perinnöksi ja epäsuorasti siten, että epätäydellisemmin mukautuneet yksilöt karsiutuvat pois. Itse asiassa hän siis lähti lamarckistisesta evoluution teoriasta, joka edellytti hankittujen ominaisuuksien periytymistä sekä hyväksyi Malthusin periaatteen olemassaolon taistelusta luonnossa. Spencerin evolutionistiseen mielipiteen muodostukseen vaikuttivat näin samat tekijät kuin Darwiniinkin. Näin ollen ei olekaan syytä ihmetellä, että Darwinin biologisen polveutumisen sekä Spencerin sosiaalisen ja psykologisen kehityksen teoriat muotoutuivat eräissä kehittelyjensä vaiheissa yhteneväisiksi.

On syytä panna merkille, että Spencerille oli tämä yleinen kehityskäsité varsin valmiiksi muotoutunut jo ennen kuin Darwin esitti suuren polveutumisoppinsa. Spencer käsitteli asiaa, paitsi v. 1850 ilmestyneessä esikoisteoksessaan, myös v. 1852 *The Leader*-aikakauskirjassa julkaisemassaan tutkielmassa. Tässä viimeksimainitussa hän jo vertasi ajalle ja sen raamatun selittämisessä harrastamalle sanainspiraatiopille luonteenomaista luomisteoriaa ja uutta tieteellistä kehitysteoriaa toisiinsa, sekä esitti mitä perustelluimpia syitä jälkimmäisen »suurempaan todennäköisyyteen», hänen omia sanontojaan seuraten.

V. 1852 hän käsitteli kysymystä väestön lisääntymisestä sekä esitti teorian, että juuri väestön lisääntyminen on syynä ihmissuvun yhtämittaiseen kehitykseen, koska se pakottaa yksilön jatkuvaan kehittymiseen, mikäli tämä tahtoo puolustaa olemassaoloaan. Teoriaansa, että väestön lisääntymisen paine pakottaa yksilöt yhä voimaperäisemmin kilpailemaan toimeentulon välikappaleista, Spencer ei kuitenkaan laajentanut jostakin syystä koskemaan myös eläin- ja kasvimaailmaa. Vasta Darwin toi julkisuuteen käsitteet »olemassaolon taistelusta luonnossa» sekä »luonnollisesta valinnasta». Spencer selittää itse syyksi siihen, ettei tullut johtaneeksi ennen Darwinia ajatuksistaan yleistä teoriaa, erilaisen käsityksensä lajien kehityksestä. Kuten sanottu, hän

edellytti Lamarckin tavoin varsin huomattavassa määrässä hankittujen ominaisuuksien periytymistä, mikä edellytys näyttää olleen — ja on edelleen — luonteenomainen myös muille sosiaalisten ihanteiden hahmottajille. Edelleen Spencer lausui, ettei hän ennen Darwinia ollut ymmärtänyt muotojen vaihtelun, variaation, merkitystä. Näin siis Spencer sai Darwinin perusteluista tarkempia käsitteitä kehityksen oletettavista syistä omaa kehitysfilosofiaansa varten, minkä kiittollisuudenvelan hän auliisti muistelmissaan myöntääkin. Darwin on taas puolestaan tunnustanut Spencerin edeltäjäkseen, erääksi niistä harvoista, joille hän taas puolestaan katsoi olevansa kiittollisuuden velassa. Darwin jopa tunnusti Spencerin oman aikansa englantilaisista filosofeista suurimmaksi.

Spencerin soveltaessa darwinismista saamaansa orgaanis-biologista kehityskäsitettä myös ihmiskunnan henkiseen kehitykseen, hän luonnollisesti joutui käsittämään monet ilmiöt toisella tavoin kuin Comten ja Stuart Millin kaltaiset positivistit ja utilitaristit, jotka eivät vielä selvästi tunteneet darwinistista prinsiippiä. Juuri mainitun käsitteen avulla Spencer voi antaa myös positivismille laajemman kantavuuden — kuin varsinaiset positivistit. Perinnöllisyysnäkökohdat, jotka Spencerin järjestelmässä ovat ensi kerran saaneet todellisen merkityksen tieteessä, olivat hänelle opettaneet, että inhimillisen edistyksen ongelma on paljon komplisoidumpi kuin mitä sekä Comte että Mill olivat otaksuneet. Spencerillä on selvä käsitys siitä kovasta taistelusta, jota kaikkien elävien olentojen täytyy käydä, ja niistä vaikeuksista, jotka varsinkin ihmisten henkisellä ja sosiaalisella elämällä on voitettavanaan. Mikäli jokaisen yksilön luonne riippuu niistä taipumuksista, jotka hän on perintönä saanut aikaisemmilta sukupolvilta, Spencerin mukaan on turha odottaa, että yhteiskuntaelämä voitaisiin yht'äkkiä siten muuttaa, että kasvatuksen ja sosiaalisen lainsäädännön avulla voitaisiin vaikuttaa yksityisiin yksilöihin. Kaikki kehitys tapahtuu hitaasti, koska itse luonteen perusta yksilöissä on muuttumaton, eikä ole kysymys ainoastaan niistä ajatuksista ja tiedoista, jotka he yksityisesti hankkivat. Kuitenkin Spencer oli perinnöllisyysopissaan sillä kannalla, että myös yksityisen henkilön elämänsä kuluessa hankkimat ominaisuudet voivat periytyä. Muuten hänen mielestään 'lajien synty' olisi ollut aivan käsittämätön. Sitä paitsi olisi eettinen ja sosiaalinen vastuuntunne suurempi, kun lähdetään otaksumasta, että myös hankitut ominaisuudet periytyvät, kuin jos otaksuttaisiin, että kaikki riippuukin vain luonnon valinnasta. Tästä syystä Spencer myös polemisoi August Weismannin, kuulun saksalaisen perinnöllisyystutkijan, teoriaa vas-

taan, joka kielsi hankittujen ominaisuuksien periytymisen. Uudenaikainen perinnöllisyystiede on tässä kohden oikaissut ja täsmentänyt Spencerin 'lamarckistiset' mielipiteet perinnöllisyydestä, mutta myös niillä näkökohdilla, jotka hän esitti tähän kuuluvista ongelmista, on siitä huolimatta edelleen oma merkityksensä.

Vaikka sosiologia ja psykologia muodostavat vain osan, joskin tärkeimmän osan Spencerin kehitysfilosofiasta, merkitsivät hänen kiteyttämänsä kehityksen lait sekä niistä johtamansa sosiaalisen ja psykologisen kehityksen kulun selvittämiseksi luomat teoriat suorastaan ratkaisevaa käännekohtaa ihmisen ja hänen yhteiskuntansa niveltämisessä koko elollisen ja elottoman luonnon käsittävään evoluutioprosessiin. Uuden realistisen maailmanselityksen 'tekijöistä' lienee Herbert Spencer näin ollen asetettava lähes Charles Darwinin rinnalle.³¹

Gunnar Aspelin kertoo johdantojaksossaan 1800-luvun jälkipuoliskon aatevirtausten analyysiin, kuinka August Strindberg eräässä 1880-luvun runossaan luo katseensa nuoruusikänsä, jolloin hän vielä luotti akateemisen idealismin estetiikkaan ja »kirjoitti kauniilla kielellä näytelmiä, jotka sopivat permantopaikoilla istuville hienoille naisille ja herroille». Strindberg eleli vielä siihen aikaan onnellisen tietämättömyydenä uuden ajan sosiaalisista problemeista, sen luonnontieteellisestä maailmankatsomuksesta ja karun realistisesta kertomataiteesta: »Vi voro kungliga amanuenser / och svärmade för idealen. / Vi kände ännu ej Zola och Spencer, / och realismen rådde endast vid kvartalen.» (Olimme kuninkaallisen kirjaston amanuensseja ja haaveilimme ihan-teista. Emme tunteneet vielä Zolaa ja Spenceriä ja realismi vallitsi vain neljänneksittäin 1. palkanmaksupäivinä.)

Zola edustaa uutta kirjallisuutta, joka paljastaa jälkiromantiikan kauniiden harhakuvitelmiensä takana olevan todellisuuden. Spencer taas rakentaa uutta evolutionistis-positivistista filosofiaa, joka perustaa tosiasioille ja halveksien metafyyisistä spekulatiota, katsoo ihmisen luonnonolennoksi ja myös koko inhimillisen kulttuurin biologisen kehitystapahtuman tuotteeksi.³²

³¹ Hyvän yleiskatsauksen Spencerin ajatuskulkujen kehittelyyn antaa *Greene* 1959, s. 309—335. — *Spencer* 1850. — *Spencer* 1855, s. 528—531. — *Glageit* 1959, s. 418—446. — *Mac Rae* 1959, s. 296—312. — *Lovejoy* 1959, s. 357—360. — *Höffding* 1910, s. 451—460, 463. — *Bouglé* 1910, s. 467—468. — Ks. myös *Karsten* 1945, s. 112—137. — *Mariupolski* 1904. — *Nu-melin* 1947, s. 25—31. — *Westermarck* 1927, s. 27—45, 69, 78—80, 252, 293, 341. — *Hermelinck* 1955, s. 250.

³² *Aspelin* 1963, s. 469.

*Realistisen taideteorian ja kirjallisuuskäsitteen
muotoilu ja täsmentyminen*

C. A. Sainte-Beuve selitti jo v. 1865 ilmestyneessä *Nouveaux lundis-* teoksensa kolmannessa osassa, kuinka biologiseksi ja täysin luonnontieteelliseksi kirjallisuuskritiikki oli tullut jo ennen Darwinia. On sanottu, että romanttinen idealismi oli hänessä kohdannut jo varhain kuoleman ja jättänyt jäljelle »melankolisen skeptikon, joka epäili omaa epäilystäänkin, tieteellisen mielenlaadun omanneen naturalistin, joka oli utelias tosiasioihin nähden ja sairaalloisen innokas todistamaan ne oikeiksi». ³³

Sainte-Beuve tutki jo kirjailijaa perinnöllisyyden, suvun, ystävien ja luonteen funktiona. Kun Sainte-Beuve sovelsi vielä metodologiaan varoen ja monin rajoituksin, Hippolyte Taine sitä vastoin käytti kirjallisen luomistyön tarkasteluun täysin luonnontieteellisiä tutkimusmetodeja. Ja nimenomaan juuri hänen empiristisestä, luonnontieteiden kehittämästä metodista ja kysymyksenasetteluista sekä aatesisällöstä hahmottamansa positivistinen taideteoria tuli jo 1860-luvun alusta pitäen määräämään, ei ainoastaan lukuisten kirjailijoiden ja kirjallisuuskriitikoiden, vaan myös suuren lukevan yleisön käsityksiä.

Sekä Sainte-Beuve että Taine puhuvat kumpikin velastaan evolutionistiselle luonnontieteelle, mutta he ovat velkaa myös Comtelle ja J. S. Millille, sekä ranskalaiselle että anglosaksiselle positivismille, totea Irvine ranskalaiseen kirjallisuudentutkijaan Victor Giraud'iin yhtyen. Samaan aikaan, jolloin Sainte-Beuve, Taine ja Ernest Renan kehittivät Ranskassa kirjallisuuden realistista kritiikkiä, anglosaksit menivät pitemmälle darwinilaisten vaikutteiden välittömässä omaksumisessa. Englannissa Walter Bagehot selitti tyylin ja Yhdysvalloissa Archibald Henderson draaman evoluutiota peräti Darwinin luonnonvalinnan teorian perusteella. On todettava, että Bagehot suoritti analyysinsä jo niin varhain kuin vv. 1867—68. Irvine lausuukin hänen tutkimuksestaan, että »se on eräs ensimmäisistä ja ehkä eräs tyydyttävimmistä darwinismin suorista sovellutuksista kirjallisuuteen». ³⁴

Ensimmäinen ranskalainen kriitikko ja kirjallisuudentutkija, johon

³³ *Babbitt* 1912, s. 111. — *Sainte-Beuve* 1865, s. 1—33. — S-B:sta ks. myös *Tigerstedt* 1944, s. 5—12; teos sisältää Sainte-Beuve-bibliografian, hänen tutkimuksensa perinteestä kirjallisuudessa ja hänen kriittisen metodinsa sekä merkittävän Chateaubriand-esseensä (s. 13—54, 144—166).

³⁴ *Irvine* 1959, s. 617—618.

Darwin välittömästi ja dominoivasti vaikutti, oli Ferdinand Brunetièrè, joka laajan teoksensa *L' évolution des genres dans l'histoire de la littérature* ensimmäisen osan esipuheessa mainitsee ihailleensa Darwinia ja kirjoittaneensa tämän ajatusten mukaisesti jo vuodesta 1875 lähtien. Edelleen hän tässä v. 1898 ilmestyneen teoksensa esipuheessa paljastaa, että darwinilaisten prinssiippien ei ollut ainoastaan määrä selittää kirjallisten tyylien kehitystä, vaan myös selittää tämä kehitys tieteellisellä tarkkuudella. Tämän päämäärän ohella hänellä oli tarkoituksena asettaa kirjallisuuskritiikki uudelle pohjalle. Hän sanoi, että mikäli uutta teosta olisi mahdollista arvostella täsmällisesti sen tyylin evolutionististen lakien mukaan, hyöty kirjalliselle eliitille ja siten kirjallisuudelle itselleen olisi suuri.³⁵

Brunetièren teoksen ensimmäinen osa käsittelee kritiikin kehitystä. Se seuraa klassisiin sääntöihin perustuvan formalistisen kritiikin rappeutumista ja biologiseen analogiaan tukeutuvan historiallisen kritiikin kohoamista valta-asemaan. Arvostellen edeltäjiään, hän mainitsee, että Thierry tukeutuu liiaksi kirjallista kehitystä selittäessään vähän tunnettujen etnologisten syiden painotukseen, kun taas Ernest Renan antaa kirjalliselle kehitykselle liian paljon näennäistieteellistä pikkutarkkuutta ja edelleen, että Sainte-Beuve tuo tutkimuksiinsa sekä värikkään yksityiskohtaisuuden että toisaalta taas psykologisen monimutkaisuuden. Brunetièrellä itsellään oli ilmeisenä tarkoituksena omassa arvostelussaan yhdistää arvosteleva ja historiallinen metodi, käyttämällä Renanin yksityiskohtaista tarkkuutta, lankeamatta kuitenkaan näennäistieteeseen.³⁶

Brunetièren v. 1905 ilmestynyt tutkimus *L' évolution de la poésie lyrique* kuvaa sekä hänen metodologiaan täydellisimmillään että todistaa realistisen kritiikin kontinuitiivisuuden yli vuosisadan vaihteen. Tässä teoksessaan hän johdonmukaisesti lähti Darwinin polveutumisteoriasta ja otti huomioon myös Darwinin selitykset progressiivisesta, taantumuksellisesta ja poikkeavasta kehityksestä.³⁷

Eräs darwinilainen prinssiippi, jota hän johdonmukaisesti tutkimuksissaan ja kritiikissään jo alusta pitäen sovelsi, oli geneettinen metodi, josta varsin pian tuli pysyvästi käyttökelpoinen kirjallisuuden tutki-

³⁵ *Brunetièrè* 1898, s. 13, 219, 235. — Ks. myös *Brunetièrè* 1875, s. 702—706.

³⁶ *Brunetièrè* 1898, s. 219—242. — Ks. myös *Irvine* 1959, s. 617.

³⁷ *Brunetièrè* 1905 I, s. 131, 145; II, s. 287.

muksessa, eritoten kirjallisuuden aatemaailman tarkastelussa. Irvine sanoo, että Brunetièren tunnetuin amerikkalainen oppilas, Irving Babbit, lähtien opettajansa tavoin Darwinista ja evoluutiosta, esitti kuuluisassa Rousseau and Romanticism-teoksessaan erään parhaiten tunnetuista ja vaikuttavimmista 1900-luvun alun kirjallisuuden aatehistoriallisista tutkimuksista. Kuten opettajansa, Babbit nojaa tieteen arvovaltaan ja esimerkkiin. Hän sanoo, että ollakseen todella luonnontieteellinen, kriitikon ei tule ainoastaan tutkia tosiasioita tarpeellisella puolueettomuudella ja tarkkuudella, vaan hänen tulee myös ottaa huomioon ihmiseen vaikuttavat luonnonlait, samoin kuin myös häntä ympäröivät olosuhteet.³⁸ Lienee sanomattakin selvää, mitä Brunetière, darwinistinen kirjallisuudentutkija jo yksinään merkitsi realistis-naturalistisen kirjallisuuden valta-aseman säilymiseen Ranskassa, kun otetaan huomioon, että hänestä tuli Tainen jälkeen Ranskan vaikutusvaltaisimman ja pelätyn kriitikko. Hän oli edelleen École Normalen ranskan kielen ja kirjallisuuden professori sekä v:sta 1893 alkaen esikuvallisen ja vaikutusvaltaisen Revue des Deux Mondes-julkaisun päätoimittaja sekä Ranskan Akatemian jäsen.

Eurooppalaisen realistis-naturalistisen kirjallisuuden ja kirjallisuuskritiikin metodeihin ja aatesisältöön, mainittuja anglosaksisia kriitikoita lainkaan aliarvioimatta, vaikutti painokkaammin kuitenkin Sainte-Beuvesta, Tainesta ja Renanista lähtenyt evolutionistis-positivistinen teorianmuodostus, jonka sittemmin Emile Zola sovelsi varsinkin välittömästi kirjalliseen käyttöön, ja joka lähinnä tanskalaisten kirjallisuuden tutkijain ja kirjailijoiden välityksellä tunkeutui myös muualle Skandinaviaan ja Suomeenkin.³⁹

Hippolyte Tainea on kutsuttu »darwinistiseksi esteetikoksi» ja väite pitääkin sikäli paikkansa, että lähtien Comten positivismista, hän sovelsi kirjallisen luomistyön tarkasteluun evolutionistisen luonnontieteen tutkimusmenetelmiä. »Mitä siis kirjallisuudentutkija ja historioitsija tekevät menneisyyteen nähden, sen tekevät suuret romaaninkirjoittajat ja näytelmien sepittäjät nykyisyyteen nähden», hän lausui puolustaessaan naturalistisen kirjallisuuden tieteellisyyden tavoittelun oikeutusta. Naturalististen kirjailijain tuotteisiinsa sijoittamat pienten ja suurten, todellisuudesta poimittujen havaintojen kokoelmat saivat velvoittavan esimerkkinsä kokeellisen tieteen huolellisesti tehdyistä muis-

³⁸ *Babbit* 1919, s. X—XI, — *Irvine* 1959, s. 618—619.

³⁹ Ks. tämä kirja, s. 54—67.

tiinpanoista. Hippolyte Taine on itse määrittänyt tätä luonnontieteistä kirjallisuudentutkimukseen lainaamaansa menetelmää:

»Uudenaikainen menetelmä, jota pyrin noudattamaan, on siinä, että tarkastaa inhimillisiä tuotteita varsinkin tosiasioina ja tuloksina, joiden ominaisuudet on määriteltävä ja syyt etsittävä eikä mitään muuta. Näin ymmärrettyä tiede ei tuomitse mitään eikä anna anteeksi mitään, se toteaa ja selittää... Se on kuin kasvitiedettä, joka tutkii samalla mielenkiinnolla, milloin oranssipuuta, milloin kuusta, milloin laakeripuuta, milloin koivua. Se onkin jonkinlaista, ei tosin kasveihin, vaan inhimillisiin tuotteisiin sovellettua kasvitiedettä.»

Jo kirjallisuuskriitikko Augustin Sainte-Beuve oli verrannut v. 1862 kirjoittamassaan kuulussa ja realistiselle kirjallisuudelle paljon merkinneessä Chateaubriand-esseessään henkistä tiedettä parhaimmillaan luonnontieteisiin ja nimenomaan kasvitieteeseen, samalla kun hän kehitteli positivismin hengessä kirjallisuudentutkimukseen empiristisiä menetelmiä. »Ihmisen niveltämistä luontoon» merkitsi myös Sainte-Beuven vaatimus psykologisten ja sosiologisten havaintojen merkityksestä sekä taiteellisessa luomisprosessissa että taiteen tutkimisessa: »Kirjallisuus, kirjallinen tuotanto, ei minusta ole eroava eikä erotettava tekijästään ja yhteydestään. Voin nauttia teoksesta, mutta minun on vaikea sitä arvostella tuntematta ihmistä itseänsä. Sanoisin mielelläni: minkälainen puu, sellainen hedelmä. Kirjallinen tutkimus vie siis minut luonnollisesti luonteen tutkimiseen...» Sainte-Beuve vaati, kuten sanottu, että tutkijan oli otettava selvää tämän synnyinseudusta, heimosta, vanhemmista, varsinkin äidistä, sisaruksista, lapsista, kasvatuksesta, aikalaisista ja ystävistä, löytääkseen viitteitä kirjailijan luonteen ymmärtämiseksi.

Hippolyte Taine siis kehitti edelleen Sainte-Beuven pyrkimystä »tuoda kasvi- ja eläintieteessä vallitsevaa seesteisyyttä ja järjestystä kirjallisuudentutkimuksen rajattomaan moninaisuuteen», viimeksimainitun omia sanoja käyttääksemme.

Realistiselle ja naturalistiselle kirjallisuudelle erästä ratkaisevaa käännekohtaa merkinneen Tainen funktionalistisen taidekriitiikin lähtökohta oli, että jokaisen kansan jokainen yksilö on tiettyjen alkupe räisten voimien määräämä. Nämä voimat ovat »rotu, ajankohta ja ympäristö eli miljöö». Näiden voimien vaikutuksesta, voimien, jotka ovat yhtä tarkat ja ehdottomat kuin luonnonlait, jokainen taiteilija on myös luonut teoksensa. Ja myös niiden avulla taideteosta on pyrittävä selittämäänkin. Luonnontieteellisen tarkastelun mukaisesti Taine määritteli »rodun» tarkoittamaan perinnäisiä taipumuksia, »miljöön» ilmas-

toa, seutua, maan valtiomuotoa ja yhteiskunnallista tilaa sekä »ajankohdan» luomisprosessin 'henkistä maisemaa'. Tainen taidekritiikkiin toveltama metodi liittyy osana hänen positivistiseen historiankäsitykseensä. Historiallista menneisyyttä oli tutkittava samaan tapaan kuin biologista luontoa, tekemällä havaintoja eli tarkkaamalla lähteistä paljastuvia ihmisten tekoja ja käsityksiä yhtä ulkokohtaisesti, olivatpa ne hyviä tai pahoja, koska ne kummassakin tapauksessa olivat yhtä luonnollisia olemassa olevien edellytysten tuotteita eli kuitenkin hän itse lausui: »pahe ja hyve ovat tuloksia niinkuin rikkihappo ja sokeri, ja jokainen monimutkainen tosiasia syntyy yksinkertaisten tosiasiaien yhdistymisestä, joista se on riippuvainen».

Näin saatujen yksityisten havaintojen pohjalla oli tutkijan sitten tehtävä yleistyksiä eli löydettävä ne säännönmukaisuudet, jotka kaikessa historiallisessa elämässä vallitsevat. Hallitsevia ominaisuuksia oli, kuten nähtiin, kolmea lajia. Näiden avulla voitiin Tainen mukaan selittää yhtä hyvin tietyn kansan ja aikakauden aatteet ja ajatustavat, käyttäytymistapa ja kasvatustapa kuin sen poliittinen elämä, filosofia ja taidekin. Omaa metodologiaan hän sovelsi todella nerokkaasti ja hänen vaikutuksensa tuli sekä tutkimuksellisella että taiteellisella alueella olemaan erittäin suuri. Hänestä tuli Ranskan realistis-naturalistisen kirjallisen koulukunnan johtaja ja siten hänen vaikutuksensa säteili vuosisadan puolivälin jälkeen kaikkialle sivistyneeseen maailmaan uutta maailmankatsomusta avartaan.⁴⁰

Myös Ernest Renan lähti positivismista, joskin hän arvosteli varsin ankarasti Comtea. Uskoen luonnontieteiden kaikkivoimaan hän lausui, että »nykyaikaisen tieteen viimeaikaisena tunnussananana on ihmiskunnan tieteellinen organisoiminen». Myös hänen mukaansa ihmiskunnan kehitys seuraa välttämättömiä lakeja. Ja koska ihmiskunta on lakkaamattomassa muutostilassa, on historia ihmiskunnan varsinainen tiede, selvittäessään näiden muutosten takana olevat lait. Renan oli vakuuttunut siitä, että tiede tekee ihmisen täydelliseksi ja että vain tiede on oikea »uskonto». Mitä taas virallisiin uskontoihin tuli, ne olivat hänen käsityksensä mukaan rappeutuneet pelkäsi teeskentelyksi. Kaikkein merkitsevimmäksi Renanin tuotannosta, mitä nimenomaan realistis-naturalistisen ajattelun edistämiseen tulee, muo-

⁴⁰ Tainen taidehistoriasta esim. *Taine* 1863 I, s. I—XXXI (johdanto). — *Taine*, Philosophie de l'art. Paris 1863. Teos ilm. 1915 L. Onervan suomeksi kääntämänä, tekstin on tarkastanut J. V. Lehtonen: *Taine* 1915 I—II. Ks. esim. I, s. 3—40, 41—53, II s. 439—541. — Mallikas ja ajanhengen mukainen Tainen taideteorian esittely on, *Brandes* 1870. — *Anttila* 1926, s. 191—232.

dostui hänen v. 1863 ilmestynyt *La Vie de Jésus*. Positivistisen historian-tutkimuksen hengessä hän asetti päämääräkseen kuvata kristinuskon perustajan luonteen ja elämänvaiheet, sellaisina kuin ne säilyneiden historiallisten asiakirjojen perusteella ovat todettavissa. Hän arvostelee kolmen ensimmäisen evankeliumin lähdearvon varsin suureksi, kun sitävastoin Johanneksen evankeliumi osoittautuu hänen mukaansa epäluotettavaksi. Raamatun kritiikissään Renan seurasi Straussia ja viimeksimainitun tavoin hän myös kieltää Jeesuksen elämästä kaiken yliluonnollisen. Koska oli vain ihminen, Jeesuskin oli erehtyväinen ja sidottu oman aikansa katsomuksiin. Renan toteaa, että Jeesus oli hyvää tarkoittava haaveilija, jonka oppi oli kotoisin Galilean aurinkoisilta kukkuloilta, mutta joka sortui, yrittäessään hävittää Juudan synkistä ankaran juutalaisen uskonnon.

Jeesuksen elämä oli vain osa Renanin evolutionistis-positivistisessä hengessä hahmottelemasta ja pääpiirteissään toteuttamasta kokonaisuunnitelmasta. Mistä oli kysymys, käy selville hänen omista sanoistaan: »Kristinuskon alkujuurien historian pitäisi käsittää se aivan hämärä, niin sanoaksemme maanalainen ajanjakso, joka ulottuu tämän uskonnon ensi alkeista siihen ajankohtaan asti, jolloin sen olemassaolo tuli julkiseksi, tunnetuksi, jokaiselle selväksi tosiasiaksi. Sellaisessa historiassa pitäisi olla neljä osaa. Ensimmäinen, jonka nyt julkaisen, selvittelee sitä tapahtumaa, joka oli uuden kultin lähtökohtana: se käsittelee yksinomaan perustajan ylevää henkilöä. Toinen osa käsittelee apostoleita ja heidän välittömiä opetuslapsiaan. Kolmas osa esittäisi kristinuskoa Antoninusten aikana, kuinka se hitaasti kehittyi ja oli melkein ainaisessa taistelussa Rooman kanssa. Neljäs osa vihdoinkin kuvailisi sitä huomattavaa edistystä, jonka alaiseksi se joutui syyrialaisen keisarivallan alkaessa, ja osoittaisi, kuinka Antoninusten sivistysjärjestelmä luhistui ja antiikin kulttuurin rappeutuminen välttämättömästi alkoi.»⁴¹

Positivistinen ajattelu siis seurasi ajan tieteiden kehitystä ja johti, kuten on nähty, kohti realistista taideteoriaa, kritiikkiä ja niin muodoin

⁴¹ *Renan* 1863, s. 4—24, 409—410. — Ks. myös Helsingfors Dagbladın arvostelua, jonka Mikko Juva olettaa nuoren radikaalin filosofin, Wilhelm Bolinin, laatimaksi: HD 191, 192 (20. 8., 21. 8.) 1863. Yleisesittely Renanin ajatuksista ja elämänvaiheista esim., *Kaia* 1917, s. 3—71. — *Juva* 1950, s. 265—270. — R:n 1863 Pariisissa ilmestynyttä teosta *La Vie de Jésus* myytiin puolessa vuodessa yli 60 000 kpl. Se oli alku teossarjaan *Les Apôtres* (1866) — *Saint-Paul* (1869) — *L'Antechrist* (1873) — *Les évangiles et la seconde génération chrétienne* (1877) — *L'Eglise chrétienne* (1879) — *Marc Aurère et la fin du monde antique* (1881). Yhdessä tästä 7-osaisesta teossarjasta koostui

myös realistista kirjallisuutta. Fysiologian ja psykologian kehitys täsmensi sekin taideteoriaa yhä naturalistisemmin sävyin. Varsinkin Gustav Theodor Fechnerin luoma uusi tiede, psykofysiikka eli kokeellinen sielutiede, merkitsi tässä suhteessa paljon. Teoksessaan *Elemente der Psychophysik*, joka ilmestyi Leipzigissä v. 1860, hän määrittä mitä psykofysiikalla ymmärsi. Kyseessä oli tiede, joka tarkasti psyykisiä ilmiöitä fyysisten ilmiöiden funktiona, lähinnä aistimusten ja fyysisen kiihotuksen välistä suhdetta. Myöhemmin on psykofysiikka laajentunut käsittämään kaikkea sielunelämän kokeellista tutkimista. Pohjan tälle kokeelliselle sielutieteelle olivat luoneet fysiologien tutkimukset hermoston rakenteesta sekä yleensäkin koko aistifysiologiasta. Varsinaisessa mielessä kokeellisen fysiologian aloitti reininmaalainen Johannes Müller, joka todisti kokeellisesti Charles Bellin anatomisista seikoista johtaman erityisen hermofysiologian peruslain, jonka mukaan takimaiset selkäydinhermojen juuret ovat tunto- ja etumaiset liikehermoja. Kulmakiveksi aistifysiologian tutkimukselle muodostui Müllerin vv. 1833—40 julkaisema kaksiosainen Ihmisen fysiologian käsikirja. Friedrich Wöhler (joka v. 1828 valmisti virtsaa pelkästään epäorgaanisista aineista), Max von Pettenkofer, Johannes Purkinje, Justus Liebig, Ernst Heinrich Weber, Karl Ludwig ja Herman Helmholtz, Emil Du Bois-Reymond, Wilhelm Wundt ja monet muut veivät 1870-luvulle mentäessä sekä kokeellista fysiologiaa että sielutiedettä pitkin askelin eteenpäin saksalaisissa yliopistoissa. Ranskassa kehittyi kokeellinen fysiologia Francois Magendien alulle panemana itsenäisesti, joskin samaan suuntaan. Hänen oppilaansa Marie Jean Pierre Flourens ja ennen muuta Claude Bernard jatkoivat opettajansa tutkimuksia hermofysiologian alalla ja varsinkin 1800-luvun merkittävimmäksi ranskalaiseksi fysiologiksi kutsutun Bernardin tutkimukset, paitsi erikoiskysymysten, myös yleisten elämänilmiöiden alalta herättivät runsaasti huomiota varsinaisten tieteellisten piirien ulkopuolellakin ja vaikuttivat vahvasti ennenkaikkea Zolaan. Kehitys, »évolution», merkitsi Bernardin mukaan elämälle kaikkein luonteenomaisinta periaatetta.

Kuten sanottu, jo positivismi oli omaksunut lähtökohdakseen luonnontieteiden menetelmät ja ajattelutavan. On syytä kuitenkin todeta, että vaikka Comte, puhuessaan eri positiivisista tieteistä, jotka historiallisesti ovat seuranneet toisiaan, usein käyttää hyväkseen kausaliteettikäsitettä,

---

mahtava Histoire des origines du cristianisme. Kirjallisesteettisesti merkittävä on myös hänen osin edelliseen liittyvä ja sitä täydentävä Histoire du peuple d'Israël, joka ilm. vv. 1887—1893. Osin myös näitä alkuper. teoksia on tässä tutkimuksessa käytetty.

sen yhteydessä oleva kehityksen käsite oli hänelle selvästi vieraampi. Ne eri lait ja luonnon alueet, jotka Comte erottaa, eivät hänen mielestään ole johdettavissa toisistaan. Ainoastaan hyppäämällä voidaan tulla toiselta alalta toiselle. Uusi prinssi astuu voimaan, joka ei ole johdettavissa edellisestä. Edelleen ei hänen mukaansa korkeampaa tiedettä liioin voida johtaa lähinnä alemmasta. Samaa puuttuvaa yhtäjaksoisuutta ilmenee yksityisten tieteiden alueella ja esim. fysiikan eri haarat tulevat jatkuvasti olemaan erillään toisistaan. Sama on Comten suhde orgaanisiin lajeihinkin. Hän näet arvelee, että lajikäsite tulisi menettämään tieteellisen merkityksensä, mikäli myönnettäisiin, että jokin laji voi muuttua toiseksi ulkonaisten ehtojen vaikutuksesta, kuten Lamarck selitti kehitysohjeissaan. Comte ei siis hyväksynyt biologisen kehityksen selitystä Lamarckin esittämässä muodossa, joskin hyväksyi polveutumisen periaatteen. Darwinilaiseen luonnonvalinnan teoriaan hän ei ehtinyt tutustua, sillä hän kuoli kaksi vuotta ennen »Lajien synnyn» ilmestymistä.

Sitä vastoin Hippolyte Taine omaksui kehitysohjein, kuten käy jo selville hänen saamastaan epiteetistä, »darwinistinen esteetikko». Tainen, Sainte-Beuven, Bucklen ja Renanin kirjallisuuden ja historian tutkimukseen soveltamaa naturalistista käsittelytapaa seurasi ennen muita Emile Zola kirjallisuuden alueella ja hänen esimerkkiään seuraten pian koko kirjallinen maailma, teoria ja käytäntö.

V. 1876 julkaisi kokeellisen sielutieteen perustaja Fechner erittäin paljon vaikuttaneen teoksensa *Vorschule der Aesthetik*, jossa hän käsitteli estetiikkaa puhtaasti kokemukseräisenä tieteenä. Teoksesta kirjoittaa Yrjö Hirn: »Siinä oli metafysiillisten ja loogillisten päätelmien tilalle tullut johdonmukainen sielutieteellinen tutkimus: kokeilu, s.o. tarkoituksellisesti saavutettu kokemukseräinen havainto, astui filosofisen mietiskelyn sijaan, ja esteettiset väittämät esitettiin ensi kerran matemaattisesti sitovan todistelun puitteissa».

Samaan aikaan laati Emile Zola jo »kokeellisen romaaninsa» teoriaa, jonka hahmoutumiseen oli ratkaisevasti vaikuttanut tutustuminen äsken mainitun ranskalaisen fysiologin, Claude Bernardin tuotantoon, varsinkin v. 1865 ilmestyneeseen teokseen *Johdatus kokeelliseen lääketieteeseen*. Zola tunnustaa v. 1880 ilmestyneen *Roman expérimental*-teoksensa alussa peittelemättä kiitollisuudenvelkansa luonnontieteelle:

»Tässä minun on tehtävä vain soveltamistyötä, sillä kokeellisen menetelmän on Claude Bernard ihmeellisen taitavasti vakaannuttanut Johdatuksessaan kokeelliseen lääketieteeseen. Tämä tiedemiehen kirja, jonka arvovalta on ehdoton, on oleva minulle vakavana pohjana. Siinä

on koko kysymys käsiteltyä ja minä rajoitun epäamättömiksi todisteiksi tekemään vain tarpeellisia sitaatteja. Tämä on vain tekstin lainailemista, sillä kaikissa kohdissa aion vetäytyä Claude Bernardin turviin. Useimmiten on kylliksi, kun panen 'lääkäri' sanan sijaan sanan 'romaaninkirjoittaja' saadakseni ajatukseni selvemmäksi ja antaakseni sille enemmän tieteellisen totuuden tarkkuutta».

Zolan käsityksen mukaan oli romaani aina vuoteen 1865 saakka ollut vain taitoa ja mielikuvitus sen sepittäjän päähyve, tieteellä ei ollut ollut mitään tekemistä sen kanssa. Vasta Balzac ja Flaubert olivat ryhtyneet pyrkimään »totuuteen» ja Comten ja Tainen jälkeen sen oli aika siirtyä ulkoisen havainnon asteelta tieteellisen kokeilun asteelle. Näin se kävi Zolan teorian mukaan. Kirjailija havaitsee jonkin tosiasian. Nyt hänen on luotava tämän tosiasian tutkimiseksi tilanne, mikä on kirjan lähtökohta eli oletamus. Olettamuksen tarkistamisesta syntyy varsinainen kertomus eli juoni. Ja koko romaani on näin vain kokeilusta johdettu yhteistulos.

»Olen puhunut vain romaanista, mutta olen lujasti vakuutettu siitä, että menetelmä saavutettuaan voiton historian ja arvostelun alalla, on voittava kaikkialla näytelmän alalla ja runoudessakin. — — Metafyysinen ihminen on kuollut, koko maamme muuttuu fysiologisen ihmisen keralla», hän itse lausui. Teoriaansa hän sovellutti suorastaan jättimäisissä puitteissa, 20 mahtavaa romaania käsittävässä sarjassa, jolla oli nimenä Rougon-Macquart. Erään toisen keisarikunnan aikaisen suvun luonnonomainen ja yhteiskunnallinen historia. Tämä modernin luonnontieteen metodien ja hengen mukainen jättiläissarja ilmestyi vv. 1871—1893 ja käsitti Zolan päätuotannon. »Naturalismin jättiläismuistomeriksi» kutsuttu romaanisarja käännettiin kymmenille kielille ja levisi kautta koko sivistyneen maailman, levittäen naturalismin nimellä tunnetun tyyliuunnan perusperiaatteet kaikkien ulottuviin. Ja näistä periaatteista olivat »uuden tieteen» kehitysohjalliset teoriat eräät kaikkein merkittävimmistä. On sanottu, että pyrkiessään luomaan tiedettä, »hän loi naturalistinakin parhaimmillaan vain taidetta».⁴²

Ennen kuin lyhyesti tarkastetaan realistista virtausta eurooppalaisessa kirjallisessa käytännössä, voitaneen esittää tanskalaisen kirjallisuushistorioitsijan, Aksel K. Jörgensenin, Hippolyte Tainen realistisen tai-

⁴² Esim. kehityksen luonnontieteellisestä puolesta *Nordenskiöld* 1928, s. 282—319. — Filosofisesta ja psykologisesta merkityksestä esim. *Höfding* 1895, s. 27—44, 249—251, 497—525. — *Höfding* 1911, s. 13, 25, 41, 79—

deteorian pohjalla, jonka mukaan kirjailija itse yhtä hyvin kuin hänen teoksensakin on vain ajanhengen tuote, kehittämä vertaileva rinnakkaisasetelma realismin ja romantiikan »ikonografioista». Jörgensenin asetelmaa on täydennetty tässäkin tutkimuksessa esiin tulleilla, lähinnä realistis-naturalistiselle valtavirtaukselle luonteenomaisilla, piirteillä:⁴³

	Romantiikka	Realismi
Runouden perusta	Mielikuvitus	Havainto, vaarinotto
Aihemaailma	Muinaisuus, ihannoitu nykyaika tai enintään ns. runollinen reaalinen totuus	Nykyaika, usein luonnonmukaisesti »porrastetuin» aikavälein, yksilön tai suvun kehitysvaiheita seuraten
Tyyli	Ulkoinen: lyriikka Sisäinen: ihannoiva	Ulkoinen: proosa Sisäinen: luonnonmukaisuus
Psykologia	Yleistyyppit, usein ihanteellisten aatteiden ajajina	Yksilölliset luonteet
Filosofia	Schellingiläinen luonnonfilosofia t. hegeliläinen poeettinen realismi	Positivismi, utilitarismi, evolutionismi, 1870-luvulta lähtien jo äärimmäisin darwinistisin johtopäätöksin
Elämäkatsomus	Esteettinen (romantiikka), eettis-uskonnollinen (romantismi)	Uskonnoton tai mieluummin uskonnonvastainen, jopa ateistinen
Runouden päämäärä	Esteettinen tai eettinen herätys	Valistaminen, probleemin asettaminen keskustelun tai väittelyn alaiseksi
Kirjallisuuskritiikki	Formalistinen	Funktionaalinen eli psykologis-historiallinen

84, 92—99, 129, 135—143, 171, 272—287, 312—319 (luku Älyllinen ja esteettinen tunne), 321, 370—376. — *Höfding* 1910, s. 446—464. — *Bernard*, Étude sur la physiologie du Coeur. Revue des Deux Mondes 1865. — *Bernard* 1865 b. Juuri nämä tutkimukset vaikuttivat välittömästi Zolaan, ks. *Zola* 1880. Teoksen ensimmäinen luku vetoaa suoranaisesti Bernardin em. tutkimuksiin, mutta vaikutus on havaittavissa jo Zolan v. 1866 julk. ja hänen teorioitaan kehittävässä teoksessa Definition du Roman. — *Fechner* 1876 II, s. 212 ja seur. — F. kehitteli jo v. 1860 Leipzigin julkaisemassaan kaksiosaisessa teoksessaan kokeellisen psykologian ja estetiikan lakiaan, ks. *Fechner* 1860 I, s. 63, 174—180, II, s. 7—10, 292—300, 432—450, 475, 491—492 (yl. luvuissa 9—13 F. määrittää esteettisen tunteen taitteessa). — Ks. myös. *Hirn* 1924, s. 24—28.

⁴³ *Jörgensen* 1963, s. 119—120.

Itse asiassa jo kaavio osoittaa, että aatehistoriallisten kysymysten-asettelujen kannalta tarkastellen realismin ja naturalismin lähtökohdissa ja kirjallisessa toteuttamisessa ei juuri ole eroa. Naturalismi omaksui kuitenkin filosofisessa mielessä positivismin lisäksi korostetun naturalistisen tendenssin, joka voimakkaasti ja häikäilemättä painotti nimenomaan ihmisen fyysisen ja psyykkisen olemuksen ja toiminnan niin sanoaksemme »eläimellistä puolta». Mutta kuten on jo havaittu, ajan luonnontieteelliset, evolutionistiset teorit, olivat olleet eräinä positivisminkin peruspontimina. Aatteiden kannalta realistis-naturalistista kirjallista virtausta tarkastettaessa se samaistuu mitä suurimmassa määrin yhtenäiseksi valtavirtaukseksi, jolla oli juuri luonnehdittu kokonaissältö. Mitä taas tulee kysymyksen valtavirtauksen muuntumiseen esim. 1890-luvun lopulla jälleen »romanttiseksi», tietenkin on itsestään selvää, että tämän ns. »uusromanttisen» kirjallisuuden on silloin täytynyt, mikäli se todella on romanttista, hyljätä luonnehdittu realistinen ikonografiansa ja omaksua vastaavasti jälleen kokonaan aikaisemmat romantiikan perustekijät. Ellei näin kirjallisessa maailmassa ole tapahtunut, mistään »romantiikan» paluusta ei tietenkään voida ainakaan aatehistoriallisessa mielessä puhua.

Realistisen kaunokirjallisuuden ensioireet ja leviäminen

Jo ennen Zolan esiintymistä oli Ranskassa ilmestynyt kaunokirjallisuutta, joka eräiltä osin, joskaan ei likikään joka suhteessa, täyttää realistisen kirjallisuuden tuntomerkit. Niinpä jo George Sandin tuotannossa v. 1848 jälkeen on pantava merkille eräitä realistisia tunte-merkkejä, kuten tietty demokraattis-sosialistinen tendenssi ja hänen tapansa kuvata myös ennakkoluulottomasti alempia kansanluokkia, joskin aatehistoriallisesti hänen tuotantonsa vain perin rajoitetusti sopii tälläkin osin realistisiin 'viitekehyksiin'. Elämäkatsomuksellisesti hänen tuotantonsa ei ole uskonnollisesti suinkaan neutraalia tai peräti ateistista, eivätkä luonnontieteen metodit ja ongelmanasettelut kiinnosta häntä aidon realistisen kuvaajan tavoin. Balzacin tuotannon, niin ikään monista realistisista piirteistään huolimatta, sulkee pois näistä 'viitekehysistä' romanttis-hakuinen luonnonfilosofia. Itse asiassa vasta v. 1857 ilmestyneen Gustave Flaubertin Madame Bovaryn yhteydessä voidaan puhua jo voittopuolisesta realistisesta kuvaamistavasta. Hänen romaanissaan on jo läpikäyvä aatekudelman tendenssi, sama tendenssi, joka tuli olemaan »eteenpäin vievä voimana, niin sanoak-

semme, Flaubertin koko kirjallisessa toiminnassa», Torsten Söderhjelm in jo v. 1906 lausumia sanoja lainaten.⁴⁴

Flaubert sanoo itse, että taiteessa ei ole pääasiana olla kekseliäs ja sukkela, voima on pääasia. Hän vaatii kirjalliselta teokselta elimistön sisäistä yhteyttä. Siinä ei saanut olla mitään liikaa, eikä siitä saanut mitään puuttuakaan. Kaikella piti olla psykologisesti ja luonnollisesti motivoitu tehtävänsä ja tarkoituksensa. Ja voidakseen itse luoda sellaista taidetta, hän turvautui tieteelliseen metodiin. Hän, joka ei ollut satunnaisesti Tainen ja Renanin aikalainen, vaati, että kirjallisuuden tuli kuvata eli ilmaista luontoa sellaisena, kuin se todella on. Mikään tässä luonnossa ei saanut olla taiteelle vierasta. Hänen voimakkaat antipatiensa, jotka ovat kirjallisuushistoriasta tuttuja, kohdistuivat juuri niitä runoilijoita vastaan, joiden tuotannossa romanttinen esteettis-idealistinen tunnelmointi kukki herkimpanä. Pitihän hän mm. Alfred de Musseta verivihollisenaan.⁴⁵

Mikäli lähdetään siitä kirjallisuushistoriallisesta tosiasiasta, että Jules Husson Champfleury lausui termin realismi kirjallista, romantiikkaan nähden reaktionomaista, ryhmää merkitsevässä mielessä v. 1850 ja että v. 1856 alkoi ilmestyä uuden suunnan ensimmäinen äänenkannattaja, lehti nimeltä *Le Réalisme*, Madame Bovary todella oli ensimmäinen romaani, joka voidaan epäilemättä, vain vähäisin varauksin, lukea realistiseksi.⁴⁶

Vuoden 1862 lopulla kokoontui ensi kerran Sainte-Beuven aloitteesta päivällisille Magny-ravintolaan kirjallinen seurue, joka tosiasiasa loi ja kehitti ranskalaisen realistis-naturalistisen kirjallisuuden ohjelman ja huomattavalta osin sen myös toteutti. Seurueeseen, joka säännöllisesti kokoontui tähän ravintolaan ja myös Flaubertin kotiin, kuuluivat Sainte-Beuven ja Flaubertin ohella Hippolyte Taine, Ernest Renan, Emile Zola, Alphonse Daudet, Ivan Turgenjev ja Goncourt-veljekset kantavieraina. Aina 1860-luvun alusta vuosikymmenen loppuun pysyi seurue koossa. Kun piiri hajosi, Flaubert kokosi 1870-luvun alussa kotiinsa ns. viiden hengen päivällisseurueen, johon kuuluivat Zola, Daudet, Turgenjev ja Edmond de Goncourt. Tässä suljetussa piirissä isäntä itse oli yhdistävänä siteenä ja sieluna. »Hänen kaksi vahvaa isällistä käsivarttaan piteli meitä yhdessä», Zola kertoo.⁴⁷

⁴⁴ *Söderhjelm* 1906, s. 34.

⁴⁵ Esim. *Söderhjelm* 1906, s. 29—31. — Ks. myös *Bovet* 1921.

⁴⁶ Hyvä yleisesitys C:sta ja realismin syntyvaiheista 1840- ja 50-luvuilla esim. *Bouvier* 1913. — Myös *Anttila* 1926, s. 191.

⁴⁷ *Söderhjelm* 1906, s. 11—17. — Myös *Christensen* 1902. Tosin samat tosiasiat löytyvät myös niistä sadoista muista kirjallisuushistoriallisista analy-

Osin ennen Zolaa ja osin rinnakkain hänen kanssaan esiintyivät Jules ja Edmond de Goncourt, maailmankirjallisuuden tunnetuin kollektiivinen kirjailijayksikkö, realistis-naturalistisen romaanin estraadilla, täyttäen tuotannossaan Flaubertiakin paremmin valtavirtauksen tunnusmerkistön. Heidän edustavin ja samalla tunnetuin realistis-naturalistisen kirjallisuuden vaatimusten mukainen romaaninsa on v. 1865 ilmestynyt *Germinie Lacerteux*. Romaanin esipuheessa he lausuvat: »Yleisö pitää teennäisistä romaaneista. Tämä romaani on tosi. Se pitää romaaneista, jotka ovat liikkuvinaan hienoston piireissä: tämä kirja on lähtöisin kadulta. Älköön odotettako tästä nautinnon arkailematonta valokuvaamista: tutkielma on rakkauden kliinillistä valokuvaamista... Nykyisin, kun romaani on sitounut tieteen tutkimustapoihin ja velvollisuuksiin, se voi vaatia myös sen (tieteen) vapauksia ja suosukaisuutta.» Ja edelleen kirjallisuushistoria tietää kertoa, että Jules de Goncourt tokaisi kerran veljelleen: »Kielträköt meidät niin paljon kuin tahtovat, ... kerran on kuitenkin tunnustettava, että me olemme kirjoittaneet *Germinie Lacerteuxin* ja että tämä on se tyyppikirja, joka on ollut esikuvana kaikelle, mitä meidän jälkeemme on tuotettu realismin, naturalismin jne. nimillä.»⁴⁸

Anttila lausuu ranskalaisiin kirjallisuuden historioitsijoihin yhtyen, että tällä romaanilla, joka kuvasi vääjäämättömän tarkasti todellisuutta, joskin synkästi valittua ja mahdollisimman karkeata ja masentavaa, oli »suunnaton vaikutus nuorempaan kirjailijapolveen».⁴⁹ Eritoten äärimmilleen viedyn realismin, naturalismin, johtaja, Emile Zola sai Goncourt-veljesten *Germinie Lacerteux*-romaanista lopullisen varmuuden omasta kirjallisesta asennoitumistavastaan. Ja tuloksena oli hänen ensimmäinen merkittävä tendenssiromaaninsa, *Thérèse Raquin*, joka tuli kirjamarkkinoille jo vuonna 1867. Tämän romaaninsa toisen painoksen esipuheessa hän myös määrittää »tieteellisen romaanin» ominaisuudet pitemmälle kehitettyinä kuin mitä hän oli sanonut 1866 julkisuuteen tullessa ja jo mainitussa poleemisessa *Définition du Roman*-teoksessaan.

Pian Zolan ympärille kokoontui ns. Médanin ryhmä eli harras oppilasjoukko mestarinsa jalkojen juureen. Merkittävin ryhmän jäsenistä oli tietenkin Guy de Maupassant, joka oli kuulunut jo Flaubertin päi-

---

seistä, joita Flaubertista ja ranskalaisen realismin syntyvaiheista on eri maissa vuosisadan ajan kirjoitettu. Tässä on kuitenkin käytetty pääasiassa mainittuja lähteitä.

⁴⁸ *Goncourt* 1923. — Ks. *Sabatier* 1920.

⁴⁹ *Anttila* 1926, s. 211.

vällisvieraisiin ja oppilaisiin. Ehkäpä mestariakin pitemmälle vei naturalistisen tendenssin romaanissa ryhmään niin ikään kuulunut Joris-Kar Huysmans, jonka romaaniesikoinen Marthe, ilmestyi 1876, kuvaa ilotytön elämää vielä kärjistetympin kuin Zola.⁵⁰

On selvää, että rationalistisen ajattelun kotimaassa Englannissa realismin luonnontieteelliset pontimet näkyivät selvemmin kaunokirjallisuudessa. Niihin varhaisempiin englantilaisiin kirjailijoihin, jotka olivat hyväksyneet darwinilaisen väitteen, että 'ihminen on eläin', Irvine lukee Alg. Ch. Swinburnen, Matthew Arnoldin, George Meredithin ja Samuel Butlerin. Ensiksimainitun v. 1871 ilmestynyt romaani Hertha sisältää selvästi evoluutioajatuksen ja tunnettu sekä aikalaisten ankarasti tuomitsema runoelma Hymn of Man jopa darwinistisen tendenssin. On sanottu, että Swinburne kuvaa ihmisen aikaisemman edistystaistelun sokeaa tarkoituksettomuutta, hänen vaarojaan ja kärsimyksiään, hänen täydellistä avuttomuuttaan ympäröivän maailman voimien edessä, hänen taikauskoista kuvitelmaansa Jumalasta, joka hänet tuomitsee, mutta jonka ihminen itse on nyttemmin tuominnut, hänen vapaata ja riemukasta irtautumistaan hengen kahleista aina maailmankaikkeuden syvyyksiin yltäen. Runoilija lopettaakin Hymn-runonsa karkeaan kristillisen uskon parodiaan: »Glory to Man in the highest / for Man is the Master of Things/.»

Irvine tiivistää edelleen mielteensä Swinburnesta: »Hän on eräs ensimmäisistä suurista antiviktoriaaneista. Kuten Huxley, hän käytti sekä darwinilaista realismia että muita realismin lajeja murskatakseensa viktoriaaniset soveliaisuuskäsitteet, mutta hän teki sen niin pitkälle mennen, että sen on täytynyt järkyttää itseään Huxleytakin. Hänen eroottisten runojensa on ollut pakko syntyä Viktorian aikaisen viettien tukahduttamisen järkyttävästä tietoisuudesta kuten himokas ja rivo uni. Hänen runonsa luonnonmukaisesta uskonnosta ovat miltei yhtä täynnä vihaa viktoriaanista Jumalaa kohtaa kuin pieteetin tunnetta universaalista ihmistä kohtaan.»⁵¹

George Meredithin tuotanto on 1860-luvulta lähtien ilmausta yleisestä kehitysopin hyväksymisestä. Hän oli jo varhain nuoruudessaan kadottanut uskonnollisen luottamuksensa ja tullut, kuten on sanottu, »eliniäksi rokotetuksi evankelista ortodoksiaa vastaan». Luonnonpal-

⁵⁰ *Martino* 1923. — Ks. *Poul Levin* 1907. — Bang 1879. — Ks. esim. de Maupassant'n kirjettä Flaubertille 5. 1. 1880, josta naturalistiset tendenssit käyvät hyvin esille. *de Maupassant* 1966, s. 13—15. Kokoelma sis. useita Zolan v. 1880 toimitt. *Soirées de Medan* -kokoelmassa ilm. novelleja.

⁵¹ *Irvine* 1959, s. 623—624.

vojana ja -kuvaajana hän alisti luonnonkuvauksensakin luonnontieteellisten ja evoluutiota koskevien tosiasioiden varaan. Hänen mukaansa elämä on kehittynyt »taistelun ja luonnonvalinnan kautta verestä eli eläimellisestä julmuudesta järkeen ja järjestä veren kukistamisen ja persoonallisuuden avartamisen kautta henkeen. Luonto saa hengen sekin, mutta vain ihmisen, korkeimman saavutuksensa, kautta». Meredith oli »darwinilaisen vallankumouksen» aikakauden erään luonteenomaisimman tunteen, kehitysoptimismien, täyttämä kirjailija. Eikä suinkaan ainoa, vaan paremminkin yksi hyvin monista. Luonto ja sen kehitys oli hänelle uskonkappale, mutta hänen edustamansa usko luontoon oli kenties »realistisin, valistunein ja johdonmukaisin». ⁵²

V. 1859 Samuel Butler muutti Uuteen Seelantiin lammaskasvatukseksi, jättäen kesken opintonsa Cambridgessä, mutta sielläkin hän pyrki seuraamaan aikaansa, tutustuen mm. perusteellisesti juuri muuttamisvuotenaan ilmestyneeseen Darwinin Lajien syntyyn. Teos aiheutti hänen ajattelussaan täydellisen muutoksen ja hän omaksui Darwinin teorit ja niiden mukana naturalistisen käsityksen. Tällöin hän kirjoitti kehitysopillisen romaanin Darwin Among the Machines, joka tuli julki suuteen v. 1863. Tässä kuvitelmassa koneet tulevat kerran saavuttamaan ajattelemisen lahjan ja tulevat vähitellen ihmisen herroiksi. Hän jatkoi häntä askarruttaneen teemansa käsittelyä palattuaan takaisin Englantiin ja julkaisi 1872 utopistisen satiirin Erehwon, jossa hän Irvinen mukaan »niin täsmällisen sattuvasti kuvasi kuningatar Viktorian aikaa, että teos näytti tietyissä suhteissa erinomaisesti edustavan tervettä järkeä». Myös tässä teoksessa eräs Erehwonin asukkaiden apologetta esittää vaikuttavan esimerkin siitä, että koska koneet osoittavat monia älykkyyden merkkejä, ne eräänä päivänä saattavat saavuttaa täyden tietoisuuden itsestään ja tulla ihmisten herroiksi. Eräs toinen Erehwonin ajatusten kannattaja oli taas menestyksettä väittänyt, että koneet yksinkertaisesti vain olivat ylimääräisiä ihmisruumiin jäseniä, jotka ihminen oli itse kehittänyt ja jotka näin muodoin kohottivat hänen arvoaan kehityksellisessä suhteessa. Paitsi Darwin, myös Karl Marx on selvästi vaikuttanut Butlerin ajatteluun. Erehwonin jälkeen Butler sai toisen, koko hänen evoluutiopohdintaansa läheisesti liittyvän perusajatuksen, joka löi leimansa hänen seuraaviin teoksiinsa. Hän ryhtyi pohtimaan aitoa naturalistista ongelmaa: entäpä jos elävät elimet olivatkin koneita? Hän näet näki, että haparoivalla yritys — erehdys — yritys -menetelmällä eläimet saattoivat vihdoinkin »keksiä» omat

⁵² Irvine 1959, s. 624—625. — Henkin 1940, s. 75—77.

elimensä, parantaa niitä käytössä, ylläpitää niitä tottumuksen avulla ja vieläpä vihdoin luopua niiden käytöstä, mikäli kokivat ne taas tarpeettomiksi. Tämän ongelman hän esitti taiteellisesti onnistuneimmin romaanissaan *The Way of All Flesh*, jota hän oli kirjoittanut vuodesta 1872 alkaen kaikkiaan 12 vuotta. Irvine sanoo, että »paradoksaalista kylläkin, hänen määrätietoinen evolutionistinen vakaumuksensa johti hänet ylistämään, vieläpä sivilisation piiriin kuuluvissa ihmisissäkin, vaistoihin perustuvan, kritiikittömänkin viisauden etuja».

The Way-romaanissaan Butler selitti, että evoluutiota voitiin edistää voimakkaalla kemiallisella aineella, jolla kyettiin tyyten tykkänään hävittämään kaikki viktoriaaniset ihanteet ja sovinnaisuussäännöt. Sittemmin Bernard Shaw vei tämän »hävityksen» paljon pitemmälle ja käytti luovaa kehitystä tuodakseen esiin, ei ainoastaan etiikan ja kasvatuksen, vaan myös — Darwin ja Marx tukipilareinaan — historian, rakkauksen ja koko ihmisenkin kohdalla evoluution teorioita.⁵³

Mikäli George Meredith oli kokenut uudet realistis-naturalistiset aatteet luottavaisella optimismilla kehitykseen, eli siihen, että ihminen kykenee vielä kerran kohoamaan riittävän korkealle tasolle, voidakseen todella täysin suvereenisti määrätä kohtalostaan, Thomas Hardy näki kehitysopin vaikutuksen kokonaan toisin, pessimistisesti. Hän saapui 1860-luvun alussa maaseudulta Lontooseen, opiskellakseen arkkitehdiksi. Täällä hän myös täydensi sivistystään, perehtymällä hyvin kirjallisuuteen ja seurasi perin tarkasti Darwinin teorioiden juuri näinä vuosina alkuun panemaa taistelua vanhan ja uuden maailmanselityksen välillä. Kuten sanottu, hänen nuoruudessaan Lajien synty oli Englannissa hallitsevin kirja ja hän syventyi itse asiassa koko elämänsä ajaksi lähinnä Darwinin valintateoriaan, joka sisälsi polveutumisen metodin, olemassaolon sokean ja julman taistelun, kuten hän sen näki.

Hän ei löytänyt koko evoluutiosta tai edistyksestä minkään kaltaisia lohdutuksen merkkejä, vaan päinvastoin tunsi syvää pessimismää kehitysopin suhteen. Tästä pessimismistä on itseasiassa koko hänen v. 1871 alkanut kirjallinen tuotantonsa hyvänä esimerkkinä. Hänestä ihminen oli darwinistisessa maailmankaikkeudessa erehdys eli hänen omin sanoin: »... ihmisrotu on mukautunut liian pitkälle aineellisiin olosuhteisiinsa, samalla kun voimat ovat kehittyneet toimintaan, joka on sellaisessa ympäristössä epänormaalia. Vieläpä korkeimmat eläimetkin ovat menneet liiallisuuksiin tässä suhteessa. On syytä kysyä, eikä luonto, tai se, mitä me kutsumme luonnoksi, siitä pitäen kun se

⁵³ Irvine 1959, s. 627—628.

risteytti ensimmäisen sukupolven selkärangattomista reikäränkaisiksi, ole ylittänyt tehtävänsä. Tämä planeetta ei näet kykene hankkimaan onnellisuuden aineksia korkeammille olennoille. Toiset planeetat kenties saattavat sen tehdä, vaikka tuskin voi ymmärtää, kuinka?»⁵⁴

Irvine sanoo, että Hardyn suhde luontoon on monimutkainen. Hän yhtäläistää joskus luonnon kosmologisiin lakeihin, ja kuvaa sen »sokeaksi äidiksi, joka haavoittaa olentoja, joita rakastaa». Hän samais-taa myös luonnon olemassaolontaisteluun ja valittaa sitä, mitä puut ovat tehneet puille. Hän ei kuitenkaan pidä luontoa taistelun alkuaan panijana, vaan kuten ihmistäkin, kosmisen prosessin uhrina ja säälii luontoa sen kokemien kärsimysten vuoksi. Romaaneissaan hän aina asettaa luonnollisen keinotekoisen yläpuolelle, ja esimerkiksi maascu-dun ihmiset ovat hänen teoriassaan yleensä parempia ja jopa viisaampia kuin kaupunkilaiset.

Hardyn luontoa ja ihmistä kohtaan tuntemaan säälin vastine on viha sitä sokeata ja villiä determinismia kohtaan, mikä hänen näkemyksen-sä mukaan näyttää maailmaa ja maailmankaikeutta hallitsevan. Hänellä on vihan ja ironian sanelema tarve personifioida tämä kosminen prosessi. Niinpä hänen Jumalansa onkin inbesilli, järjeltään jatkuvasti heikkenevä, kömpelö ja huonomuistinen, mutta ennen kaikkea tuhoa tuottava ja ilkeän pahansuopa.⁵⁵

Englantilaisista realistis-naturalistisen kirjallisen virtauksen edusta-jista voitaisiin vielä esitellä sellaiset nimet kuin Charles Kingsley, Wil-liam Watson, Robert Bridges, Robinson Jeffers, William Butler, Wal-ter Pater, Mrs Humprey Ward, W. H. White, eräiltä osin George Elliotin myöhäistuotanto aina Thomas Henry Huxleyn oppilaaseen, H. G. Wellsiin saakka, mutta koska heillä ei nimen omaan mannermai-selle ja skandinaaviselle vastaavalle virtaukselle ollut sitä merkitystä kuin laajemmin esitetyillä angosaksisilla kirjailijoilla, on tyytyminen vain heidän nimiensä mainitsemiseen, vaikka he kuuluivatkin tuotan-tonsa metodin ja aatteellisen sisällön vuoksi realistisen kirjallisuuden varhaisimpaan 'kärkiryhmään'.

On luonnollista, että kirjallisenkin realismin eräs aatteellisista perus-pontimista, darwinilainen kehitysoppi ja yleensäkin evolutionistiset teo-riat, yhtä hyvin biologinen, psykologinen kuin sosiaalinenkin evoluutio, kiehtoi juuri englantilaisten kirjailijoiden mieltä. Olivathan nämä evoluutioteoriat — kuten myös ajan liberalistiset aatteet — valta-

⁵⁴ *Hardy* 1928, s. 285—286.

⁵⁵ *Irvine* 1959, s. 626.

osiltaan brittien itsensä kehittämää ja juuri Englannissa ne ensiksi joutuivat 1800-luvun puolimaista lähtien laajan julkisen keskustelun — usein raivoisan polemiikin — kohteiksi. On yhdyttävä William Irvinen sanoihin: »Silmiinpistävä häviö uskossa yliluonnolliseen loi tyhjiön, jonka pian täyttivät kommunismin ja fascismin suuret maalliset uskonnot, jotka myös olivat velkaa Darwinille. Itse Darwin oli lakannut liiemmästi askarruttamasta kirjallisuutta, mutta yhä edelleen kirjallisuutta askarruttaa syvästi maailma, jonka luomiseen hän jos kukaan on vaikuttanut.»⁵⁶

Kirjallinen virtaus saapui Skandinaviaan jo 1860- ja 70-lukujen vaihteessa suoraan gallialais-nglosaksisesta kulttuurimaailmasta. Tässä tutkimuksessa, eritoten kun on kysymys kirjallisen virtauksen aateisällön tarkastamisesta, luetaan realistis-naturalistiseen kirjallisuuteen vain ne hengentuotteet, jotka voittopuolisesti uudesta luonnontieteellisestä maailmankatsomuksesta ja -selityksestä lähtien asettavat enimmäkseen aikakauden omat, sekä psyykkiset että sosiaaliset, ongelmat keskustelun alaisiksi, rakentaen kirjallisuuden perustan empiristis-induktiiviselle havainnoimiselle. Näin ollen niitä ei tietenkään voida kuin vain eräiltä perifeerisiltä osiltaan samaistaa siihen jo 1800-luvun alkupuolelta asti tunnettuun kirjalliseen virtaukseen, jota kirjallisuushistorioissa kutsutaan »varhaisrealismiksi», »kyläkertomusten realismiksi» ja milloin milläkin samaa tarkoittavalla, mutta aatehistoriallisista kysymyksenasetteluista käsin yleensä väärin selitetyllä tavalla. Sama väärä kysymyksenasettelu on esimerkiksi suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa saanut aikaan sellaisenkin ajatuskummituksen, että jokin Runebergin Hirvenhiihtäjät olisi muka »realistinen teos». Olipa sitten kysymyksessä Almqvist, Auerbach, George Sand, Runeberg tai Björnsonin varhaistuotanto, yhtä kaikki ne ovat vain heijastusta osin myös Rousseauin imponoimasta romanttisesta luonnonfilosofiasta, jonka spiritus rector todellisuudessa oli Schelling. Idealisoidussa luonnossa tavattiin tietenkin tavallinen kansa, mutta sekin enimmäkseen »pyhävaatteissaan», luonnonläheisenä tosin, mutta mystisin sitein siihen liittyneenä, luonnon ikuisten kauneusarvojen kirkastamana eettiseen jalouteen. On selvää, että tällainen »varhaisrealismi» tai »kyläkertomusten realismi» on tykkäänään erotettava todellisesta realistis-naturalistisesta valtavirtauksesta eli kirjallisesta vuosta, jonka »juurien» ja aatteellisten lähtökohtien selvittämiseksi tässä tutkimuksessa on uhrattu palstatilaa. Jo kuulu ranskalainen kirjallisuuden

⁵⁶ Irvine 1959, s. 628.

tutkija Gustave Lanson lausui viime vuosisadan lopulla, että kirjallisuudentutkimuksen kohteet, olipa sitten kyseessä yksityisen sanantaitajan tuotanto tai kokonainen kirjallinen valtavirtaus, on ennen kaikkea opittava tuntemaan kokonaisuuksina, funktionaalisessa suhteessa aikaansa. Tätä lähtökohtaa on tässäkin tutkimuksessa pyritty soveltamaan.⁵⁷

Itse asiassa ensimmäinen skandinaavinen kirjailija, joka todella täyttää realistis-naturalistisen kirjallisuuden koko ikonografian, on Jens Peter Jacobsen, joka jo v. 1885 kuoli 38-vuotiaana keuhkotautiin. Jossain määrin voidaan tietenkin pitää jo Viktor Rydbergin v. 1859 ilmestynyttä romaania *Den siste athenaren* realistisena, kristinuskoa kannattaviin dogmeihin kohdistuvan terävän polemiikkinsa, joka polemiikki juuri herätti aikalaisissa suurta suuttumusta, ansiosta. Kyseessä on siis jo selvä tendenssiromaani, jota varsin pian sitten seuraakin eli v. 1862 Rydbergin *Bibels lära om Kristus*. Rydbergin kuulumisesta Göteborgissa Ruotsin ensimmäisten evolutionistien piiriin on jo aiemmin ollut puhetta, joten hänen näissä kahdessa teoksessaan edustama evolutionistis-positivistinen lähtökohta kieltämättä merkitsee erään äärirealistisenkin kirjallisuuden painavimman pontimen ainakin osittaista omaksumista. Ei tarvitse muuta kuin tutustua Rydbergin Göteborgin korkeakoulussa v. 1881 pitämään luentosarjaan, jonka Karl Warburg hänen kuolemansa jälkeen julkaisi kirjana *Det sköna och dess lagar*, kun jo luvuista *Taiteen synty ja kehitysoppi*, Luonnontutkimuksen merkitys sekä Idealismi, skematismi, realismi, naturalismi, hänen todellinen suhteensa taiteeseen käy selville: »Mitä suurempi taiteilijapersoonallisuus on, sitä helpommin tunnettava hän on teoksissaan ja ehkäpä enemmän niissä, joita samalla ihailemme mitä syvällisimmän luonnontutkimuksen tuloksina. Suuren taiteilijan tyyliä ilmenee hänen oman persoonallisuutensa rinnalla sen kansan ja ajankohdan luonne, johon hän kuuluu.» — »Ihannoiminen, joka syrjäyttää luonteenomaisesti yksilöllisen, on harhaantunutta, mutta on kuitenkin kauan ollut tavallista. Ja meidän aikanamme onkin sille vihdoin singottu se ankara vastalause, joka olikin tuleva.»⁵⁸

Samaan aikaan jolloin nuori August Strindberg alkoi luopua Bernsin »Punaisessa huoneessa» käytyjen keskustelujen osin herättämänä hartmannilais-schopenhauerilaisesta pessimismistä ja omaksua luonnontieteellis-sosialistisen radikalismien eli 1870-luvun ensivuosi-

⁵⁷ Tutustumisen arvoisia lienevät edelleenkin *Lanson* 1894. — *Lanson* 1908.

⁵⁸ *Rydberg* 1920, s. 214, 232.

kalainen J. P. Jacobsen oli jo vuosia ennen ehtinyt omaksua realistis-naturalistisen kirjallisuuden aatteelliset ja tyyllilliset perusperiaatteet.

Jacobsenin päiväkirjamerkinnot todistavat, että hän jo v. 1867 oli vankasti omaksunut luonnontieteellisen maailmankatsomuksen ja -selityksen ohjelmakseen myös runoudelleen. Samana vuonna hän ryhtyi myös kirjoittamaan tendenssiromaania Atheisten Zolan kokeellisen romaanin edellyttämällä metodilla ja tekniikalla.

Jacobsen oli kirjoittautunut v. 1863 Kööpenhaminan yliopistoon ja ryhtynyt opiskelemaan luonnontieteitä. Opintojensa kestäessä hän lähinnä Rasmus Nielsenin luennoilla joutui tekemään tuttavuutta Darwinin teorioiden kanssa ja omaksui ne varsin välittömästi katsomuksensa peruspilareiksi. Hän laati pieniä tutkielmia Darwinista ja yleensäkin modernista luonnontieteestä Wilhelm Möllerin liberaaliin aikakauslehteen, *Nyt Dansk Maanedsskriftin*, joka alkoi ilmestyä 1870 ja joka kansantajuisessa muodossa esitteli lukevalle tanskalaiselle ja norjalaiselle yleisölle silloin eläneet uusien aatteiden miehet, raamatunkriitikot, positivististen ja kehitysteorioiden esitaistelijat, Straussin, Renanin, Comten, Tainen, Millin, Bucklen ja Darwinin.⁵⁹

Skandinaaviseen realistis-naturalistiseen kirjallisuuteen vaikutti vahvasti Jacobsenin koko tuotanto, joka alkoi v. 1872 ensimmäisen kerran juuri mainitussa aikakauslehdessä julkaistulla romaanilla Mogens. Sitä seurasi romaani Fru Marie Grubbe, jonka kirjoittamisen Jacobsen aloitti niin ikään jo v. 1872 ja jota v. 1874 ryhdyttiin julkaisemaan kirjallisenä alakertana Brandes-veljesten juuri perustamassa aikakauskirjassa *Det nittende Aarhunrede*. Romaanina se ilmestyi 1876. Jacobsenin pääteoksena pidetty Niels Lyhne, jota kirjailija kehittäli ja valmisti itse asiassa koko 1870-luvun jälkimmäisen puoliskon, ilmestyi kirjamarkkinoille itsenäisenä teoksena 1880.⁶⁰

Samaan aikaan kuin kirjoitti Mogensia, Jacobsen käänsi myös tanskaksi Darwinin *Origin of Species*-teoksen ja niin ikään rinnan Fru

⁵⁹ *Svendsen* 1940, s. 375 ja edell. — Mitä J:n darwinistiseen ja naturalistiseen »heräämiseen» tulee, ks. esim. *Hallar* 1921, s. 26—48.

⁶⁰ Erinomaisen tanskalaisen realistis-naturalistisen kirjallisuuden aatemaailman ja ensioireiden ja tietenkin Jacobsenin tuotannon tulkki on Brita Tigerschiöldin väitöskirja. Ks. *Tigerschiöld* 1945. Tässä käytetty myös teosta kokonaisuudessaan. Samoin *Knudsen* 1950, s. 11, 13—83. Ks. myös *Brandes* 1883. (B. lukee varauksetta J:n »läpimurron miehiin».) — *Bang* 1879. Myös hän esittelee J:n Silti on sanottava, että Tigerschiöldin teos on mallikas kaunokirjailijaa yhteydessä aikaansa esittelevä monografia.

Maria Grubben kanssa valmistui hänen käännöksensä Darwinin juuri ilmestyneestä teoksesta *Descent of Man*. Samaan aikaan eli vuoteen 1875 valmistui myös hänen psykopatologinen novellinsa *Et Skud i Taagen*, jota on pidetty juuri Niels Lyhnen ensimmäisenä alkuituna. On selvää, että Georg Brandes, jonka ystäväpiiriin Jacobsen jo 1860-luvulta lähtien oli kuulunut, toi julki Mogensin ilmestyttä ihastuksensa. Olihan ensimmäinen todella tanskalainen ohjelmarealistinen romaani nähnyt päivänvalon Brandesin ohjelmoimassa asussa.

Jacobsenin tuotannossa ihmiskohtalo on aina yleisten biologisten lainmukaisuuksien, kuten perinnöllisyyden, ohjaamaa. Samalla kun Jacobsen oli loistavalahjainen kirjailija, tehokkaan sisäisen jännityksen luojana mestari ja mallikas tyylintaitaja, hän oli myös luonnontieteilijä, jolle Kööpenhaminan yliopisto jo 1860-luvulla myönsi mm. kultamitalin eräästä hänen bakteriologisesta tutkimuksestaan. Samaan tapaan kuin meillä Sillanpään tuotannossa, Jacobsenin kertomataiteessa ihminen yleensä nähdään luonnon 'lävitse'. Kumpikin mestari on kuvannut myös luonnon kaikessa kausaalisuudessaan todellisen luonnontieteilijän ottein.

Jacobsen, kuten myös hänen aate- ja runoilijatoverinsa Holger Drachman, jonka realistinen kokoelma *Digte* ilmestyi samana vuonna kuin Jacobsenin Mogens, vaikutti laajalti ja syvältä sekä pohjois- että keski-eurooppalaisiin kirjailijoihin. Ruotsissa mm. Strindberg, Levertin ja Hjalmar Söderberg pitivät häntä oppimestarinaan. Erittäin välitön vaikutus hänellä oli tietenkin Norjaan sekä henkilökohtaisesti, että aikakauslehdistön ja erikoisesti Georg Brandesin ja Herman Bangin ylistävän kritiikin ansiosta, mihin arvosteluun nuori norjalainen kriitikko Ernst Sars, joka oli itse omaksunut uudet aatteet jo ennen 1870-lukua, halukkaasti yhtyi. Erikoisen selvänä tämä tanskalainen vaikutus tuntuu sellaisten norjalaisten realististen kirjailijoiden kuten Arne Garborgin, Kristian Elsterin, Amelie Skramin, Gunnar Heibergin ja Chr. Kroghin tuotannossa, unohtamatta tietenkään Johas Lien jo 1870-luvun alussa alkanutta realistista tuotantoa sekä Aleksander Kiellandia, jonka poleeminen romaani *Arbeidsfolk* ilmestyi 1881. Oma osuutensa vaikutusvaltaisella tanskalaisella uuden suunnan mukaisella taidekriittillä ja kirjallisuudella oli myös Norjan suurten mestareiden, Björnsonin ja Ibsenin, tuotantoon tietystä ajankohdasta lähtien. Oman maamme realistisessa kirjallisuudessa Jacobsen oli eräs kaikkein keskeisimpiä ulkomaisia esikuvia, yhdessä mainittujen norjalaisten realistien kanssa.

On syytä ennen Suomen realististen aatteiden kehityksen tarkastelemaan siirtymistä vielä todeta, että lähinnä juuri tanskalainen Georg

Brandes, osin yksin ja osin veljensä Edvard Brandesin, Herman Bangin ja jo mainitun aikakauslehtien julkaisijan, kustantajan, kirjailijan ja kirjallisuuskriitikon, Wilhelm Möllerin kanssa kokosi sekä ranskalaisen että anglosaksisen realistisen virtauksen hedelmällisimmät ajatukset ja aatteet synteetiksi sekä välitti ne kaikkialle pohjoismaihin mitä moninaisimman julkaisutoimintansa avulla. Hän kiersi myös jatkuvasti luennoimassa kaikissa pohjoismaissa. Lähinnä juuri Brandesin ansiosta realistis-naturalistinen kirjallinen valtavirtaus levisi niin nopeasti kuin todellisuudessa tapahtui.⁶¹

Realistis-naturalistisen kirjallisuuden perustana olevat aaterakennelmat saapuivat Skandinaviaan siis jo verraten varhain. Ja jo 1860-luvun lopulla luotiin täällä ohjelmarealistista kirjallisuutta. Vaikutteet omaksuttiin suoraan sekä Ranskasta että Englannista. Nopeus on tietenkin aatehistorian kannalta luonnollista, koska liberalismi ja materialismi olivat jo 1800-luvun puolimaista valmistaneet maaperää myös uudelle kirjallisuudelle, horjuttamalla ennen kaikkea perustuksia kristinuskoa kannattavien dogmien alta. Onkin sanottu, että miltei jokainen ensi rivin kirjailija ja miltei jokainen huomattava taiteilija yhdeksännentoista vuosisadan kolmella viimeisellä vuosikymmenellä suhtautui perinnäiseen kristinuskoon väheksyvästi, ellei suorastaan vihamielisesti.

Uuden kirjallisuuden johtava nimi oli eittämättä Emile Zola, joka vaikutti vedenjakajan tavoin. Romaanin tehtäväksi tuli nyt kuvata todellista elämää, mieluummin vielä sen »yöpuolta» ja tehdä se samojen empiiristen menetelmien mukaan, joita tiedekin ja nimen omaan luonnontiede käytti. Kuten on nähty, kymmenet kirjailijat Ranskassa ja Englannissa sekä Skandinaviassa jatkoivat Zolan aloittamalla linjalla, ensimmäiset skandinaavisetkin kirjailijat panivat »kokeellisen» romaanin »käyntiin» jo 1860-luvun lopulla. Saman tendenssin ja tekniikan omaksuivat hieman myöhemmin myös suuret norjalaiset mestarit Bjørnstjerne Bjørnson ja Henrik Ibsen ja jo 1870-luvulla myös ruotsalainen August Strindberg. Rödarummet-romaanin ilmestyminen v. 1879 merkitsi realistis-naturalistisen ohjelman täydellistä toteuttamista Ruotsissa. Tosin Strindberg oli kulkenut tähän suuntaan jo kymmenen

⁶¹ Esim. vaikkapa *Beyer* 1963, s. 236 ja edell. — Laajaa kokoomateosta *Brevveksling, Georg och Edv. Brandes, med nordiske Forfattere och Viden-skabsmaend. Udg. af M. Borup. I—VIII. Köbenhavn 1939—42*, on myös käytetty lähinnä synteetisiin pyrkivässä mielessä. Ks. myös *Ablström* 1947. — *Ablström* 1937.

vuotta aikaisemmin kirjoittamastaan ja uskonnollisen liberalismiin ja kristillisten dogmien vastustamisen imponoimasta Fritänkaren-teoksestaan lähtien. Realistisen tarkastelun ja kritiikin edessä kristinuskon arvosta ei jäänyt juuri mitään jäljelle. Usko oli uudelle kirjallisuudelle illuusiota ja uskonnottomuus tai peräti ateistinen suhtautuminen reaalinen totuus. Uskonnon edustajat kuvattiin lähes poikkeuksetta teko-pyhiksi tai teeskentelijöiksi tai sitten yksinkertaisesti vain äärettömän yksinkertaisiksi ja tyhmiksi ihmisiksi. Uuden kirjallisuuden suosituimmat aiheet uskonnon ja kirkon vastustamisen ohella olivat ajan syvät yhteiskunnalliset epäkohdat, pauperismi, sosiaalinen epäoikeudenmukaisuus, naisen orjuutettu asema, rikollisuus, alkoholismi, narkomania jne. Koko elämä oli kuvattava sellaisena kuin se esiintyi ja vielä aivan pienimpiäkin yksityiskohtia myöten. Kirjailijan tuli ennen muuta tajuta ihmisen elämellinen alkuperä ja puolinaisuus sekä fyysisessä, psyykisessä että sosiaalisessa mielessä. Kaikkea tätä Jens Peter Jacobsen toteuttaa kirjallisessa tuotannossaan jo vuodesta 1867 lähtien. Samaan aikaan hänen suomalainen virkaveljensä Aleksis Kivi niin ikään jo seisoo saman problematiikan edessä ja suorittaa näiden ajan polttavien ongelmien edellyttämää probleeminasettelua vuosina 1867 ja 1868 ilmestyneissä näytelmissään *Lea* ja *Canzio*.

Ei ainoastaan pohjoismaiseen, vaan koko kirjallisen maailman käsittävään realistis-naturalistiseen virtaukseen vaikutti vahvasti norjalainen Henrik Ibsen jo vuosina 1866—73 ilmestyneillä maailmankatsomuksellisilla draamoillaan *Brand*, *Peer Gynt* ja *Kejser og Galilaeer*, mutta eritoten vuodesta 1877 lähtien ilmestyneillä kahdellatoista sosiaalisella ja psykologisella paljastusnäytelmällään. Ibsen itse puhuu jo v. 1873 ilmestyneen *'Keisari ja galilealainen'* näytelmänsä yhteydessä, että kyseessä oli näytelmä, jolla oli läheisiä aatteellisia yhteyksiä sekä historialliseen draamaan että myös realistiseen yhteiskunnanäytelmään. Ibsenin kuuluisa runokirje v. 1875 Georg Brandesille todistaa, että yhä syvenevä kiinnostus realismiin ohjelmaa kohtaan ennakoii merkittävää muutosta myös hänen tulevassa tuotannossaan. Kun hän kolmessa jo mainitussa katsomuksellisessa näytelmässään sinkosi mahtavan syytöksensä kaikkea uskonnollista ja aatteellista puolinaisuutta vastaan, hän jo julisti lähes samanaikaisesti: »Totuudellisuuden ja vapauden henki, siinä ovat yhteiskunnan tukipilarit». V. 1877 ilmestyi sitten ensimmäinen näistä realistisista näytelmistä, juuri *Samfundets støtter* ja 1879 *Et dukkehjem* ja niin edelleen aina *Vildanden*- ja *Rosmersholm*-näytelmiin saakka. Ibsen ikään kuin huipensi eurooppalaisen realismin

ja antoi sille eräitä seurattavia esikuvia, jotka nuori polvi otti auliisti vastaan.⁶²

Pääpiirteissään sellaisina kuin näissä viimeisissä luvuissa on tiivistetty, näyttäytyvät eurooppalaisen realistis-naturalistisen kirjallisuuden 'juuret', virtauksen aatteellinen yleiseurooppalainen tausta ja kehitysvaiheet — aina Suomen rajalle saakka seurattuina.

---

⁶² *Beyer* 1963, s. 236—265. — *Juva* 1956, s. 19—21, 209.

3. REALISTISTEN AATTEIDEN JA VIRT'AUSTEN TULO SUOMEEN

Henkinen maaperä sekä ajan aatteiden tulo ja vastaanotto

Ranskan ns. helmikuun vallankumouksen jälkeen 1848 olivat eurooppalaisessa kulttuurikentässä päässeet jatkuvasti voimistuneina valtaan — kuten on todettu — liberalistiset ja rationalistiset virtaukset, jotka omaksuivat sisältöään ja selityspерusteitaan huomattavalta osalta selostetuista biologisen ja sosiaalisen evoluution teorioista sekä »uuden tieteen» käyttöönsä ottamista empiirisistä ja induktiivisista tutkimus- ja tarkastelumenetelmistä. Realistinen katsomustapa oli toisin sanoen hahmoutunut ja se suuntautui heti ajalle ja sen kulttuurille vielä tunnusomaisia spekulatiivis-idealisticisia ja metafysis-spiritualisticisia selityspерusteita vastaan, ilmenivät nämä perusteet sitten ajan romanttisisissa taiteellisissa tai sanainspiraatio-opin myötäisissä uskonnollisissa pitämyksissä. Ajan siihen saakka vahvasti idealistinen ja staattinen yleisvire alkoi rikkoutua, kun sitä ylläpitävät selityspерusteet eivät kestäneet — kuten näytti — uuden katsomustavan tieteellisen täsmällisen konfrontaation edessä.

Helmikuun vallankumouksen synnyttämä vuoksi huuhteli myös Suomen rannikkojakin ja toi mukanaan liberalistisen kritiikin, joka varsin pian aseistautui modernin luonnontieteen kaikkein tuoreimmilla tutkimustuloksilla. 1840- ja 50-lukujen vaihteesta muodostui nuorelle suomalaisellekin sivistyneistölle erittäin merkittävä henkisen kasvun kausi uuteen vapaamieliseen ajattelutapaan. »Meilläkin alkoivat uudet arvot kuin magneetit vetää puoleensa», Gunnar Suolahti kirjoittaa Yrjö-Koskisen opiskeluvuosien henkistä ilmapiiriä luodattaessaan ja jatkaa: »Sivistysylimystö oli meilläkin muodostumassa. Se oli täysin sie-

mauksin omaksumassa länsimaitten monivivahteista sivistysmuotoa, niiden huoletonta, ennakkoluulotonta olemusta, niiden kirpeätä ivaa... Myös voittoisan luonnontieteellisen käsitystavan vaikutus siinä tuntui.»¹ Että tässä nyt muodostumassa olevassa »sivistysylimystössä» tuntui »voittoisan luonnontieteellisen käsitystavan vaikutus», ei ole lainkaan ihmeellistä niiden havaintojen valossa, joita esim. vuosien 1849—53 osakuntaradikalismista ajan omat lähdetiedot paljastavat. Niinpä saattoikin aikalainen, S. G. Elmgren, kirjoittaa 1853 päiväkirjaansa nuoren sivistyneistön henkisiä oppi-isiä ja johtajia valottavat sanat:

»Viime vuosina on ylioppilaiden, eritoten viipurilaisten ja uusmaalaisien kesken syntynyt kosmopoliittinen ja ateistinen ryhmä, ns. maailmanparantajat. Heidän puoluejohtajanaan on pidetty maisteri Qvistiä, jolla on perusteelliset tiedot Hegelin filosofiasta, mutta hän on hyvin taipuvainen karkeaan materialismiin Feuerbachin kannattaja kun on uskonnollisessa suhteessa.» Karl Qvist, suomalaisen liberaalisen lehdistön eräs merkittävimmistä uranavaajista, oli siis jo ehtinyt hankkia itselleen huomattavaa kuuluisuutta Helsingissä feuerbachilaisena kriitikkona. Qvist ei ollut suinkaan ainoa »maailmanparantajien» johtomiehistä, jonka perinteistä idealistista katsomustapaa edustava Elmgren nimeää, jatkaessaan luonnontieteistä vakaumustaan etsivien radikaalien kuvaamista: »Ylioppilas Löfberg osoitti eräässä geologisessa esitelmässä Lukuyhdistyksessä olevansa karkea materialisti ja vakaumustaan vahvasti korostava ateisti. Nämä maailmankansalaiset harastavat etupäässä luonnontieteitä... Huomattavimpia heistä on ylioppilas Nordenskiöld...»²

Sittemmin maailmanmaineen itselleen hankkiva Nils Adolf Erik Nordenskiöld ja hänen mukanaan Anders Edvard Löfberg, Karl Qvist, Johannes Alfthan sekä Karl Adolf Neovius, vain eräitä merkittävimpiä mainiten, pitivät todella huolen siitä, että vuosikymmenien vaihteen ylioppilasnuoriso oli perillä siitä, mitä »suuressa maailmassa» tapahtui. Tästä ovat tuon ajankohdan osakuntalehdet ja pöytäkirjat sekä myös säilyneet osakuntakirjastojen teos ja lainausluettelotkin puhuvina todisteina. Radikaali tieteellinen uutispalvelu on niin tehokasta — tässä yhteydessä ei ole mahdollista kuvata niitä henkilökohtaisia kontakteja, joita ajan nuorilla tiedemiehillä »suureen Eurooppaan» oli —, että Helsingissä tiedettiin varsin välittömästi, mitä esim. juuri tällöin Saksassa kiivaana roihunneessa ns. materialistisodassa oli tapahtunut

¹ *Suolabti* 1933, s. 226—227.

² *Maliniemi* 1939, s. 54—55.

tai mitä jokin Strauss, Feuerbach, Moleschott, Vogt tai Büchner oli juuri lausunut tai kirjoittanut.

Osakuntalaitoksen lakkauttamisen jälkeen 1853 »lähetystehtävä» uuden maailmankatsomuksen hengessä jatkui syntyneissä ylioppilastiedekunnissa — eritoten fyysis-matemaattisessa sekä sittemmin hallitsijanvaihdoksen eli vuoden 1855 jälkeen perustetuissa liberaaleissa sanomalehdissä.

Tutkimuksessaan liberalismiin läpimurrosta meikäläisessä sanomalehdistössä, Arvid Mörne antaa uranavaajan aseman julkisessa keskustelussa — mitä nimenomaan luonnontieteiden uusien saavutusten sävyttämään vapaamielisyyteen tulee — täysin oikeutetusti Johannes Alfthanin v. 1855 perustamalle Viborg-lehdelle.³ Lehti, jonka kantavaksi voimaksi Karl Qvist jo perustamisvuonna tuli, otti todellakin ensimmäisen kerran meikäläisessä lehdistössä esiin kysymyksen luonnontieteen saavutuksille rakentuneesta uudesta maailmankuvasta koko laajuudessaan, ja vielä varsin perustellun kritiikin muodossa. Vaikka lehden kritiikin lähtökohdat löytyvätkin osakuntien henkisestä perinnöstä, edustavat lehden luonnontieteiden uusia saavutuksia käsittelevät artikkelit kuitenkin kokonaan toista, kypsyeempää tasoa kuin osakuntien rabulistiset puheenvuorot. Kun esim. nuori civis A. E. Löfberg oli nähnyt luonnontieteiden ja teologian välisessä taistelussa kysymyksen »elämästä ja kuolemasta», liittyivät Viborg-lehden vastaavat artikkelit osana lehden laaja-alaiseen liberalistiseen ohjelmaan. Vaikka ohjelmalle olikin luonteenomaista ajan teologian ja kirkollisten instituutioiden ankarakin arvostelu, sitä leimasi rajaton optimismi »totuuden voitosta» ihmiskunnan kehityksen myötä. Juuri tästä kehitysoptimismista, joka jo 1850- ja 60-lukujen vaihteesta lähtien sai uutta voimaa ja sisältöä darwinilaisesta kehitysopista, muodostui eräs kaikkein luonteenomaisimpia piirteitä kaikille Viborgin jälkeen perustetuille meikäläisille liberaaleille sanomalehdille.

Viborg oli juuri se foorumi, jolla lokakuussa 1856 alkoi maassamme ensimmäinen täysin julkinen väittely tieteellisen ja uskonnollisen käsityksen välillä. Samalla artikkeli — Naturvetenskapligt — avasi suomalaisessa kulttuurimaisemassa myös ensimmäisen julkisen keskustelun »raamatun arvovallasta», uusiin luonnontieteellisiin tutkimuksiin vedoten. Artikkelin, joka selvitti maapallon iäksi vähintään 350 miljoonaa vuotta, päättyi polemiseen toteamukseen: »Mihin joutuvat näiden lukujen edessä vanhat 6000 vuotta ja niihin liittyvät maailman-

³ Mörne 1930, s. 121—125. — Mörne 1913, s. 183—196.

luomisteoriat?» Keskustelu tämän kysymyksen ympärillä jatkui ja laajeni vähitellen puolesta ja vastaan kysymyksenasettelun merkeissä lähes koko suomalaisen lehdistön käsittäväksi. Pian poleemista keskustelua alkoi sävyttää myös uusi realismia luova luonnontieteellinen ja maailmankatsomuksellinen ongelma, kysymys ihmissuvun alkupe-
räästä.⁴

Samana vuonna eli 1857, jolloin mm. Aleksis Kivi pääsi ylioppilaaksi, osakunnat avasivat uudelleen ovensa. Tämä teki jälleen mahdolliseksi myös ylioppilasnuorison tieteelliset ja maailmankatsomukselliset keskustelut huomattavasti laajemman kuulijakunnan puitteissa kuin mihin ylioppilastiedekunnissa oli ollut mahdollisuus. Tosin niissäkin oli vapaamielisyys ja moderni tiede tullut monin tavoin esiin ja saatettiinpa fyysis-matemaattisen tiedekunnan kokouksissa ja sen lehdessä Kemiska Harmonikenissa aikalaisen arvion mukaan esittää »niin jyrkkiä ajatuksia, että professorien oli pakko poistua kesken kokouksen, koska eivät puhtain omintunnon saattaneet kuunnella esitettyjä mielipiteitä». Mainittakoon tässä yhteydessä, että Kiven syyslukukauden 1861 huonetoveri ja pitkäaikainen ystävä, Adolf Theodor Forssell, oli juuri noita vuosikymmenten vaihteen fyysis-matemaattisen tiedekunnan rabulisteja.

Minkä vaikutuksen tämä fyysis-matemaattisesta tiedekunnasta käsin »tunkeutunut» radikalismi teki niin ikään Kiven ystävään, Thiodolf Reiniin, käy selville tämän päiväkirjamerkinnästä. Kertoessaan osallistumisestaan kevään 1860 promootioon, Rein kirjoittaa: »Fyysillis-matemaattisessa tiedekunnassa oli priimuksena Anders Johan Malmgren, hänkin mieskohtaisia ystäviäni, johon olin tutustunut jo pian sen jälkeen, kuin hän v. 1854 oli tullut ylioppilaaksi. Malmgrenista tuli, kuten tunnettua, etevä luonnontutkija, varsinkin eläintieteilijä. Hän oli ensimmäisiä, jotka meidän maassamme tutustuivat läheisesti Darwinin oppiin lajien synnystä ja kehityksestä luonnollisen valinnan tietä, ja hänestä tuli sen varma kannattaja. Muistan juuri Malmgrenin kautta saaneeni ensi kerran tietoja tästä opista, joka on niin suuresti vaikuttanut myöhemmän ajan ihmisten ajatuskantaan.» Reinistä itsestään tuli ensimmäisen modernin suomalaisen psykologian oppikirjan tekijä, kirjan, jonka eräänä kannatinpilarina oli juuri darwinilainen kehitysoppi. Matka luonnonvalinnan teorian omaksumiseen ei ollutkaan niin kovin pitkä miesten kohdalla, jotka olivat tottuneet jatkuvasti asettamaan luonnontieteen uusimmat tutkimustulokset tieteellisen näkemyk-

⁴ Wiborg 77 (7. 10.) 1856.

sensä rakennuspuiksi. Se seurasi itse asiassa viimeksi mainitun myötä itsestään.⁵

Kun tarkastaa 1850- ja 60-lukujen vaihteen käsinkirjoitettuja osakuntalehtiä, uusmaalaisen Nyland Dragonia ja Myggania, pohjalaisen Sampsa Pellervoista ja Tellervoa, länsisuomalaisten Veritas et Jocus- ja XYZ-lehtiä, viipurilaisten Wiborska Kringlania sekä savo-karjalaisten Savo-Karjalaista, havaitsee heti, että modernit eurooppalaiset tuulet olivat jälleen alkaneet puhaltaa osakunnissa. Eräitä esimerkkejä vuosikymmenen vaihteen ylioppilaslehdistä voidaan mainita. Uusmaalaisen Nylands Dragon nojautui helmikuussa 1859 Jordens historie-artikkelissa Ludvig Büchneriin ja kirjoitti: »Kyseessä eivät enää ole pelkät uskomukset ja fantasia, kun kirjoitetaan maapallon historiaa, vaan tieteellisten totuuksien yhteistulos.» Samaan aikaan tuomitsi länsisuomalaisten Veritas et Jocus-lehdessä fyysis-matemaattisen ylioppilastiedekunnan jäsen Frans Wilhelm Linnell varsin epäsovinnaisin sanoin mm. ehtoollisen.⁶

Vuosikymmen oli tuskin ehtinyt vaihtua 1860-luvuksi, kun nuori radikaali sukupolvi jo sai uuden ja mitä vaikuttavimman auktoriteetin tuekseen, Charles Darwinin. Merkkillistä kyllä, mainitaan Darwinin nimi ensimmäisen kerran maassamme painetussa sanassa J. V. Snellmanin Litteraturbladissa loppuvuodesta 1860 eli kutakuinkin tasan vuoden kuluttua siitä, kun hänen käänteentekevä teoksensa Origin of Species näki Lontoossa päivänvalon. Tosin Snellmanin lehdessä ei vielä lainkaan puututtu varsinaiseen darwinilaiseen kehitysooppiin. Ensimmäisen kerran meillä tehtiin sitä vastoin painetussa muodossa Darwinin teorioita tunnetuksi liberaalin Wasabladetin palstoilla 16. 3. 1861 julkaistussa artikkelissa En ny teori för den organiska werldens skapelsehistoria (Uusi teoria orgaanisen luonnon luomishistorias-ta). Eräät yhtäläisyydet pari vuotta myöhemmin ilmestyneen lehtori Otto Alceniuksen kirjoittaman, Darwinin teorioita selvittävän kirjaseen kanssa antavat tukea oletukselle, että Alcenius oli myös Wasabladetin artikkelin kirjoittaja. Joka tapauksessa artikkeli, joka rakentui varsin perusteellisesti ymmärretylle Darwinin Lajien synty-teokselle, osoittaa, että kesti vain hieman yli vuoden, ennen kuin tiedot tästä Eurooppaa mullistavasta teoksesta ja teoriasta saapuivat jo meillekin. Lajien synnyn ensimmäinen painoshan ilmestyi Lontoossa 24. 11. 1859 varsin

⁵ Rein 1918, s. 162—163. — Ks. myös Lappalainen 1965, s. 154—160.

⁶ HYK: Acta Nationum Studiosorum: Nylands Dragon 2. (16. 2.) 1859. — Veritas et Jocus (30. 11.) 1859.

pienenä ja myytiin välittömästi loppuun. Alceniuksen v. 1863 laatimassa kirjasessa ilmenevät viittaukset osoittavat, että hänellä on ollut käytettävissään teoksen toinen — 7. 1. 1860 — Lontoossa julkaistu painos.⁷

Sitä mukaa kuin Darwinin teoriat tulivat tunnetuiksi, — varsinkin kuulu Mäklin-polemiikki lehdistössä 1864 suuresti edisti tätä tunnetuksi tuloa — nuoret liberaalit alkoivat vaatia yhä suuremmalla ponnella sekä elollisen että elottoman luonnon tarkastamista »sub specie evolutionis» eli »kehityksen kannalta», — ei enää kuten teologia ja kirkko edellytti ja vaati »sub specie aeternitatis» — »iäisyyden kannalta». Finaalisen näkemyksen tilalle alkoi todella nousta mekaaninen. Juuri tämä asennoitumistavan erilaisuus elvytti jälleen ilmiliikkiin maailmankatsomuksellisen kiistan tiedon ja uskon välille. Eetilliseltä pohjalta lähtien vapaamielinen kritiikki alkoi näet nyt kehitysooppiin ja siihen nojaavaan lähes päivittäin lisääntyvään luonnontieteelliseen todistusaineistoon vedoten väittää, ettei vanha kristillisten kirkkojen dogmatisoima luonnonselitys pitänytään paikkaansa. Sehän kiisti, kuten sanottua, koko evoluutioprintsiipin paitsi kosmologisessa mielessä myös maapallon orgaanisen elämän osalta. Vaikka eräät suomalaisen teologian edustajat alkoivat jo 1860-luvulle mentäessä olla valmiit »tinkimään» sanainspiraatio-opin edellyttämästä raamatun kirjaimellisesta tulkinnasta kosmologisen evoluution kohdalla, biologisen evoluution kohdalla, psyko-sosiaalisesta evoluutiosta puhumattaakaan, pysyttiin sitä vastoin jyrkästi dogmien kannalla — ja näin aina meidän vuosisatamme alkupuolelle saakka. Maapallon ja sen elollisen luonnon ikä oli ja pysyi sinä 6000 vuotena, jonka aikamäärän irlantilainen arkkipiispa James Ussher oli 1600-luvulla raamatusta laskenut.⁸

Kuitenkin jo heti 1860-luvun alusta pitäen esitetyt lukuisat polemiikit oikeuttavat väittämään, että myös biologisen evoluution teoriat olivat jo tälle vuosikymmenelle tultaessa ehtineet saada meillä kannattajia, jo 1840-luvulla alkaneen liberalistisen kritiikin välityksellä ja ansiosta. Monet tiedemiehet olivat niin ikään joutuneet omaksumaan biologisen kehitysoopin liberalistisen kritiikin ohi ja ulkopuolella, oman tieteen alansa uusimpien tutkimustulosten myötä. Näin ollen on täysin johdonmukaista todeta evoluutioprintsiipin olleen myös meidän maassamme tutun sängen monelle, ennen kuin itse Darwinista vielä tiedet-

⁷ Litteraturblad 1860, s. 458—468. — Wasabladet 16. 3. 1861. — *Alceniuss* 1864, s. 1—16.

⁸ *Lappalainen* 1967, s. 3—9.

tiin mitään. Yhtä lailla kuin suuri englantilainen itsekin oli saanut herätteitä kehityksätykselleen sängen monelta edeltäjältään, kuten hän itsekin teoksensa esipuheessa tunnustaa, olivat samat »herätteet» samaa tarkoittaen ja samoista lähteistä ehtineet jo hänen ensiesiintymiseensä mentäessä levitä lähes kaikkialle sivistyneeseen maailmaan, myös meille Suomeen. Ellei näin olisi ollut asianlaita, ei Darwinin teorioiden itse asiassa harvinaisen nopea voittokulku suomalaisessa kulttuurikentässä olisi selitettävissä. Sillä itse asiassa jo 1860-luvun puoliväliin mentäessä vapaamielinen lehdistö »vannoi» Darwinin nimeen, samalla kun osakuntalehdet alkoivat sisältää määrällisesti enemmän evoluutio-teorioista tukea etsivää kuin niitä vastustavaa tekstiä. Teorioiden voittokulkua varsinaisessa luonnontieteellisessä maailmassa myös osoittaa, että kukaan luonnontieteilijä ei asettunut syntyneessä polemiikissa eläintieteen ylimääräisen professorin, Fr. W. Mäklinin, taakse, kun tämä Suomen Tiedeseurassa 29. 4. 1864 pitämässään esitelmässä vanhaan linneläiseen luonnontieteeseen vedoten tuomitsi uudet teoriat. Sitä vastoin sai Mäklin mm. Helsingfors Dagbladin ja Litterär Tidskriftin palstoilla vastaansa mm. sellaiset kansainvälistä tunnustusta saaneet tiedemiehet ja auktoriteetit kuten Alexander von Nordmannin ja Nils Gustaf Nordenskiöldin, Adolf Erik Nordenskiöldin isän, modernin suomalaisen geologian perustajan ja juuri Englannissa kunnianosoituksin palkitun suuren miehen. »Nuoren polven» Mäkliniin suuntaama kritiikki ilmeni mm. osakuntalehdissä purevana ivana.⁹

Osoituksena siitä, kuinka kiinteästi ylioppilasosakuntien radikaalit seurasivat uusien luonnontieteellisten teorioiden ympärillä käytyä julkista ja tieteellistä keskustelua, on esim. Darwinin teorian yhtäkkinen ilmaantuminen Uusmaalaisen osakunnan Mygган-lehdessä paholaisista käytyyn keskusteluun. Samalla se on tietenkin erinomainen osoitus siitä mielenkiinnosta, jota kehitysoopin kannalla olleet nuoret liberaalit tunsivat Darwinia ja hänen teorioitaan kohtaan. Marraskuussa 1863 Mygганissa ilmestyi »paholaissarjan» aloitusartikkeli: »Aikamme on vapaaajattelun aikaa. Ei kyllin, että aikaisemmin yleisesti tunnustetut dogmit joutuvat pilkallisen epäilyksen kohteeksi, ei kyllin, että järjen himmeä vahakynttilä asetetaan uskon sähkövaloa (elektrisk sken) vastaan, ei kyllin, että papin kunnioitettavien liperien, näiden kauniiden joskin merkitykseltään tuntemattomien symbolien kimppuun röyhkeästi hyökätään yleisissä lehdissä kutsumalla niitä ruuan ja punssin varasto-

⁹ Helsingfors Dagblad 101 (3. 5.) 1864 — Litterär Tidskrift 1864, s. 369—370. — *Lappalainen* 1967, s. 25—35.

paikaksi, ei kyllin, että lammaslauma tahtoo kansakoulun välityksellä levittää väärää ja turhaa tietoa, joka johtaa lopulta siihen, että pappi saa kirkossa saarnata tyhjille seinille, ei, vieläpä saatanakin, josta on sentään niin lukuisia todisteita, tahdotaan kieltää.» Kun kirjoitelma jatkuu, on siinä uskonnollisliberaalisen tendenssin ohella vahva poliittisen kärjistyksen sävy, sillä artikkelin kirjoittaja, »Athanasius Jönsson, Pirunselän seurakunnan kappalainen», ilmoittaa haluavansa osoittaa, että »helvetti on pienimmissäkin yksityiskohdissa yhtä hyvin järjestetty valtio kuin Venäjämme».¹⁰

Joulukuussa Mygган esittää eri piruista kuvatkin, kuten Adrameleckistä, »helvetin suurkanslerista» sekä Aquarezista, »helvetin itäisen osan suurherttuasta», jonka »monet väittävät olevan saman kuin kreivi Berg». Keväällä 1864 »pirukertomus jatkui ja juuri tässä vaiheessa astui jo Darwin kuvaan mukaan. Eläintieteen ylimääräinen professori Fr. W. Mäklin oli juuri ehtinyt pitää Suomen Tiedeseuran vuosikokouksessa Darwinin teorioita ankarasti suomineen esitelmänsä, kun Mygган 11. 4. 1864 kirjoitti, liittäen professorin konservatiivisen esitelmän »pirukertomuksen» Astarothin, »mahtavan suuriruhtinaan ja puhelemaan pirun», yhteyteen: »Hänet on helppo saada puhumaan maailman luomisesta, vedenpaisumuksesta ja sellaisista asioista, jotka hän tuntee perusteellisesti. Mäklin ei nojautunut vähempään auktoriteettiin kuin häneen, kun hän Tiedeseuran viime vuosijuhlissa otti valaistakseen Darwinin teoriaa; hänelle (Mäklinille) olisi siksi helppoa vaientaa kaikki Dagbladin kritiikki, jos hän vain papiston vuoksi uskaltaisi ilmaista lähteensä.»¹¹

Vuosi 1864 — mm. Nummisuutarien ilmestymisvuosi — on modernille suomalaiselle tieteelle ja ajattelulle monella muullakin tavalla merkittävä. Juuri tähän aikaan — lukuvuonna 1864—65 aloittivat suomalaisen kehitysopin varsinaiset tunnetuksi tekijät, kuten Johan Axel Palmén, O. M. Reuter, A. J. Mela, W. F. Fabritius ja eräät toiset luonnontieteelliset opintonsa yliopistossa. Kaikki he omaksuivat jo opintojensa alkuvaiheessa uudet tieteelliset teoriat ja todistavat näin ainakin eräiden — arvostetuimpien — opettajiensa myötämielisyydestä evoluutioteorioille. Vaikutus tuntui voimakkaana myös nuorten humanistien parissa. Selvittäessään Valvojan syntyhistoriaa, joka perustajiensa eli E. G. Palménin, Johan Axel Palménin velipuolen, Valfrid Vaseniuksen ja O. E. Tudeerin kohdalla juontaa juurensa 1860-luvulta,

¹⁰ HYK: Acta Nationum Studiosorum: Mygган n:o 12 1863.

¹¹ HYK: Acta Nationum Studiosorum: Mygган n:t 13 1863 ja 6 1864.

Tudeer kirjoittaa: »Olimme siis sängen kaukana siitä filosofisesta katsantotavasta, joka silloin vielä, mikäli me tiesimme, kävi meidän maassa oikeauskoisesta: Hegelin idealismi ei ollut meistä juuri muuta kuin sumua ja sanapöyhkeilyä vain; — oltiinpa enemmän taipuvaisia omaksumaan Ludvig Büchnerin, Kraft und Stoff-Büchnerin selvää, johdonmukaista materialismia. — Positiivisen sisällyksen elämäkäsittelemme antoi kuitenkin kehitysoppi. Darwinin teokset olivat meille ikäänkuin uusi valoisa ilmestys... Yllä kerrotusta käynee sanomattakin selväksi, että olimme joutuneet kauas pois kirkon uskon opinkappaleista, dogmeista. Olimmehan innostuen lukeneet Viktor Rydbergiä...»¹²

Kun niiden omaan evolutionistis-positivistiset virtaukset esim. sellaisina kuin ne ilmenivät Henry Thomas Bucklen teoksessa *History of Civilization in England* vahvasti vaikuttivat realistista katsomustapaa tukevasti jo ennen 1860-luvun puoliväliä, ei niitä voida sivuuttaa.

Vuoden 1863 heinäkuussa Arvid Frithiof Nordqvist kirjoitti *Litteraturbladissa* laajan ja suorastaan kehitysopillisen esittelyn Bucklen teoksesta, nojautuen sekä hiljattain ilmestyneeseen alkukieliseen teokseen että sen oitis käännettyyn saksalaiseen laitokseen. Kun taas O. P. Sturzen-Becker julkaisi seuraavana vuonna ruotsinmaalaisessa C. S. Warburgin ja Viktor Rydbergin *Svensk Månadskriftissä* poleemisen ohjelmakirjoituksensa *Om vigten af den komparativa metodens äfven i historiska ämnen samasta aihepiiristä*, on ruotsalaisella kirjoittajalla ollut käytettävissään myös Nordqvistin teksti.¹³

Ilmaistuaan ensin ihailunsa anglosaksista tiedettä ja elämäntapaa kohtaan — tämä piirre näyttää muuten olleen tunnusomainen hyvinkin monelle uusien katsomustapojen esitaistelijalle sekä meillä että Ruotsissa — Nordqvist antaa kirjoituksessaan hyväksymisensä Bucklen »luonnontieteelliselle» metodille: »Polemiikkia on herättänyt se uusi ja rohkea tapa, jolla kirjoittaja on soveltanut luonnontieteen metodeja historiankirjoitukseen. Yritys on oikeutettu, ottaen huomioon sen reaalisen suuntauksen, joka vahvan virran lailla käy aikamme lävitse ja myös sen merkityksen, jonka luonnontieteet näin ovat saavuttaneet. Yhä laajemmille alueille ovat luonnontieteen menetelmät levinneet, alueille, jotka aikaisemmin olivat niiltä pannaan julistettuja. Ne ovat tulleet käyttöön kasvatustapissa, filosofian alueella psykologiassa, niitä

¹² *Tudeer* 1906, s. 1—9.

¹³ *Nordqvist* 1863, s. 289—295. — Arviointi julk. lehden heinäkuun numerossa. — *Sturzen-Becker* 1864, s. 816—838.

ovat käyttäneet Beneke, J. St. Mill, Herschel, Whewell, A. Comte ym. Ei tarvinne viitata siihen vaikutukseen, jonka laajemmilla tiedoilla luonnon ikuisista laeista ja niihin perustuvalla vapaammalla ja jalomalla maailmankatsomuksella on ollut uskonnolliseen dogmiuskoon ja teologiaan. Nyt on siis Buckle soveltanut luonnontieteellisen metodin historiaankin.»

Bucklen hengessä Nordqvist suuntaa myös oman hyökkäyksensä »vanhan historiankirjoituksen» heikkouksia ja puutteita vastaan. Niitä ovat hänen mukaansa »uppoutuminen detaljeihin», kokonaisnäkemysten puute; kun ei kyetä kohoamaan »yksityisten ilmiöiden yläpuolelle», ei myöskään havaita niitä lakeja, jotka »näitä yksityisiä ilmiöitä ohjaavat». Myös historian tutkijoiden yleistiedot Nordqvist määrittää perin heikoiksi: »Ei ole riittävästi tutustuttu kansantalouteen, oikeustieteeseen, kirkkoon ja uskontoon, tilastotieteeseen ja luonnontieteisiin, vaikka näillä aloilla on suuri merkitys ihmiskunnan kehitykselle ja sen tutkimiselle». Puute ja heikkous kirjoittajan mielestä on myös, ettei ole käytetty »luonnontieteiden ankaraa ja varmaa metodologiaa, joka on vienyt luonnontieteet loistaviin saavutuksiin». Tämä on johtunut Nordqvistin (ja Bucklen) mielestä ennakkoluuloista, kuten käsityksestä, ettei »historiassa ole yleisiä lakeja, vaan ilmiöiden selittämiseksi tarvitaan erityisiä yliluonnollisia periaatteita, kuten opit vapaasta tahdosta ja predestinatiosta».

Lujasta uskosta luonnontieteen evolutionistiseen metodiin kielivät Nordqvistin sanat, kun hän pelkistää historian lainalaisuuden: »Kun näistä vääristä käsityksistä on vapauduttu, havaitaan historiassa kaksi todella vaikuttavaa periaatetta, joiden yhteisvaikutuksesta kaikki historialliset tapahtumat juontavat juurensa. Nämä periaatteet ovat: ihmishenki, joka pyrkii itsenäiseen kehitykseen luontonsa mukaisesti, ja ulkoinen ilmiömaailma (den yttre fenomenala världen), joka jatkuvasti vaikuttaa hengen kehitykseen. — Buckle korostaa voimakkaasti, että ihmisen ja inhimillisen yhteiskunnan toiminnot ovat yhtä lujien ja väistämättömien lakien alaisia kuin ulkoisen luonnon ilmiöt, ja että vain pyrkimys löytää nämä lait voi nostaa historian muiden tieteiden veroiseksi.»¹⁴

Vaikka Nordqvist ei täysin hyväksykään esim. Bucklen filosofisia mielipiteitä, paitsi positivistia, myös uuden luonnontieteen kehityso pillisten teorioiden vankka kannattaja hän silti on. Tämä käy hyvin esiin myös hänen hieman myöhemmin filosofian professuurin täyttämisen

¹⁴ Nordqvist 1863, s. 290—295.

yhteydessä antamastaan lausunnosta. Hän seisoo näet jyrkästi Wilhelm Bolinin takana, samalla kun hän puheenvuorossaan korostaa tieteen pyrkimyksen oikeutta ja velvollisuutta rakentaa myös historia ja filosofia luonnontutkimuksen varmalle perustalle.¹⁵

Svensk Månadskriftissä julkaisemassaan artikkelissa taas ruotsalainen Sturzen-Becker lähtee samoista premisseistä, tuomitessaan ruotsalaisen historiankirjoituksen »seikkailunomaiset teoriat Skandinaviasta 'vagina gentiumina', 'kansojen kohtuna', joiden puitteissa Ruotsin historia on käsitelty Euroopasta irrallaan». Eräs historiassa vaikuttava luonnonlaki hänen mukaansa on se, että kaikki kulttuurivirtaukset ovat aina vaikuttaneet »kulttuurin keskipisteistä periferiaan päin».¹⁶

Tämän pitemmälti modernin luonnontieteen sävyttämässä positivistisessa historiankäsitelyssä viipymättä todettakoon kuitenkin, että jo varsin välittömästi alkoivat sellaiset nuoret suomalaiset humanistit kuin K. F. Ignatius, E. G. Palmén, J. R. Danielson, Valfrid Vasenius, O. E. Tudeer, Kiven henkiystävä A. R. Hirn, ja eräät toisetkin intoutua »H. Th. Bucklen rohkeista uusista aatteista kansojen kohtalon perusyistä, ... 'Kraft und Stoff'-Büchnerin selvästä, johdonmukaisesta materialismista ja positiivisen sisällyksen elämään antavasta Darwinin kehitysojasta», Tudeerin sanoilla sanoen. Näin selvästi siis itse mukana elänyt aikalainen määrittä nuorten henkiset 'isät' 1860-luvun lopulla.¹⁷ Samat auktoriteetit olivat sittemmin realistis-naturalistisen kirjallisuuden kukoistuskaudella 1880-luvulla niin ikään merkittävimmät aatteiden antajat myös johtaville suomalaisille kirjailijoille.

Ennen huhtikuussa 1864 alkanutta kamppailua darwinismin ympärillä, suomalaisessa keskustelussa käsiteltiin vielä monessa eri yhteydessä tieteen uusimpia tutkimustuloksia kehitysojillisin lähtökohdin ja asentein sekä ylipäänsä aina ihmisen funktiona. Helmikuussa ko. vuonna Helsingfors Dagblad otti esitelläkseen valtioneuvos N. G. Nordenskiöldin Tiedeseurassa pitämän perin asiallisen katsauksen Brittiläisen tieteenedistämisseuran kokouksen kulusta. Niin ikään samassa helmikuussa toi Litterär Tidskrift esiin Nordenskiöldin Englannin matkan.¹⁸

¹⁵ Handlingar 1868, s. 15—18. N:n Bucklen metodia kosk. kohta s. 18. — Ks. myös *Tigerstedt* 1939, s. 37—41.

¹⁶ *Sturzen-Becker* 1864, s. 816—838.

¹⁷ *Tudeer* 1906, s. 1—9.

¹⁸ Helsingfors Dagblad 22. 2. 1864. — Litterär Tidskrift suoritti saman esittelyn hieman aikaisemmin, 12. 2. 1864 päivätyssä, katsauksessaan, ks. Litterär Tidskrift 1864, s. 129—131.

Maaliskuussa, jolloin Svensk Månadskrift julkaisi Warburgin Darwinin teorioita käsitelleen artikkelin jälkimmäisen osan, Axel Olof Freudenthal kajosi Litterär Tidskriftin palstoilla samaan kysymykseen. Tästä pohjoismaisesta tieteellisestä »uutispalvelusta» kertoo, että Freudenthal samalla esittelee muinaistutkijana maailmanmaineen itselleen hankkineen lundilaisen eläintieteen professorin, Sten Nilssonin, juuri ilmestyneen Skandinaviska nordens urinnevånare -teoksen »uuden tieteen» mukaisesti uusitun toisen painoksen alkuosan. K. F. Ignatius oli jo heinäkuussa 1862 ehtinyt esittää Mehiläisen palstoilla artikkelissaan Muutamia sanoja Suomessa löytyvistä kivilukuista — mitä artikkelellia muuten voitaneen pitää ensimmäisenä tieteellisyyteen pyrkivänä arkeologisena katsauksena maassamme — Skandinaviassa kehitetyn arkeologisen kolmen kauden teorian. Freudenthalin teksti eroaa kuitenkin sekä Ignatiuksen tekstistä että Yrjö Koskisen tammikuussa 1863 Mehiläisessä julkaisemasta katsauksesta Paalukyläin jäännökset Sveitsinmaan järvissä lähinnä korostetun radikaalisen tendenssinsä vuoksi. Tosin sekä Ignatius että Yrjö Koskinen olivat joutuneet kiistämään ihmissuvun »raamatunhistoriallisen iän» — Revue des Deux Mondes- ja Edinburgh Review- lehdistä kun näet heidän aineistonsa oli ollut peräisin. Mitään katsomuksellista ristiriitaa eivät silti heidän kirjoituksensa kuvasta, kuten tekee Freudenthalin artikkeli Ett blad ur Europas äldsta kulturhistoria.¹⁹

Litterär Tidskriftin huhtikuun numerossa — ennen Mäklinin esitelmää kuitenkin — seuraa sitten juuri kemian professorin viranhoitajaksi määrätyn Johan Jakob Chydeniuksen laaja katsaus Menniskoslägtets ålder. Tutkielmassaan kirjoittaja suoraan viittaa Sir Charles Lyellin teokseen The Geological Evidences of the Antiquity of Man, »joka vuosi sitten ilmestyi Lontoossa ja on levinnyt jo ainakin kahtena painoksena», Chydeniuksen sanoja käyttäen.

Jo tämä tutustuminen Lyellin Darwinin kehitysopille aivan ratkaisevan merkityksen antaneeseen tutkimukseen osoittaa, että Chydenius

¹⁹ *Freudenthal* 1864, s. 148—160. F. joutui pieneen polemiikkiinkin Sten Nilssonin kanssa, sillä vm. vastasi samassa lehdessä kirjoituksella Några anteckningar rörande Bronsåldern i Norden, ks. LT 1864 s. 442—449. — Mehiläinen. Lukemista sivistyneille suomalaisille 1862, s. 154—159, 1863, s. 2—7. On syytä panna merkille, että sekä Ignatiuksen että Yrjö Koskisen artikkeli perustuu modernin luonnontieteen hengestä kirjoittaneista Revue des Deux Mondes- ja Edinburgh Review-lehdistä peräisin olleeseen aineistoon. Vm:n palstoilla käytiin jo huhtikuussa 1860 keskustelua Darwinin ympärillä, ks. *Beer*, 1963, s. 165.

oli erinomaisen hyvin perillä ihmisen juuri suoritetusta lopullisesta jäsentämisestä orgaaniseen kehitystapahtumaan. Lyell näet teoksessaan ensiksikin esittää geologisia ja paleontologisia todisteita lajien synnylle luonnonvalinnan kautta. Hän esittelee myös erikoisesti tertiääriajan eläinfaunoihin sekä liskolintu *Archaeopteryxin* tieteellisen merkityksen darwinilaiselle kehitysojelle. Teoksen pääsisältönä on kuitenkin ihmisen niveltäminen Darwinin selittämään kehityksen ketjuun. Tässä todistelussa näyttelevät juuri tehdyt »Homo neanderthalensiksen» löydöt sekä Huxleyn anatomiset tutkimukset ihmisen ja korkeimpien apinoiden rakenteen yhtäläisyydestä huomattavaa osaa. Edelleen Lyell selostaa varsin seikkaperäisesti Darwinin esittämää teoriaa älykkyyden synnyistä luonnollisen valinnan kautta ja siinä määrin ihmisen funktiona, ettei epäilylle juuri jää sijaa.

Mikäli Johan Jakob Chydenius ei olisi hyväksynyt jotain kohtaa tästä naturalistiseen ihmiskäsitykseen johtaneesta todistelujen ketjusta, hän olisi sen varmasti tieteellisessä katsauksessaan tuonut julki. Kun hän ei tätä tee, hän on tietenkin hyväksynyt »lyelliläisen» tulkinnan darwinilaisesta kehitysojista sen »ennakkoluulottoman tieteen tutkimustuloksena», jonka puolesta hän tässäkin tutkielmassaan taistelee.²⁰ »Tyhjä auktoriteettiä on näihin aikoihin saakka saanut yksin vallita ihmisten ajatuksia», Chydenius kirjoittaa.

The Westminster Review-julkaisun vuoden 1863 huhtikuun numeroon kohdistetut viittaukset Chydeniuksen tekstissä merkitsevän tutustumista siihen anglosaksiseen keskusteluun, jota juuri silloin käytiin Ranskan fossiililöytöjen merkityksestä Darwinin teorioille. Kauttaaltaan Chydeniuksen artikkeli kielii eurooppalaisen tieteen läheisestä seuraamisesta, uusimman tieteen tutkimustulosten syvällisestä tajuamisesta ja kehitysojillisen näkemyksen hyväksymisestä. Yhteydet myös Svensk Månadsskriftin selostettuun artikkeliin ovat niin ikään ilmeiset.

Liberaalista, myös darwinismiin myötämielisesti suhtautuvasta, va-

²⁰ *Sir Charles Lyell, The Geological Evidences of the Antiquity of Man with Remarks on Theories of the Origin of Species by Variation.* Tämä erittäin merkittävä teos — myös suomalaiselle uskonnolliselle liberalismille — ilmestyi Lontoossa v. 1863 — eikä 1874, kuten Mikko Juva teoksessaan Rajuilman alla toteaa (mt. s. 12). Nimen omaan juuri v. 1863 ilm. Lyellin ja Huxleyn teokset Neandertalin ihmisen selittäjinä antoivat Darwinille lisää todistusta hänen seuraaviin teoksiinsa, joissa hän nivoi ihmisen jo saumattomasti kehityksen ketjuun. — Erittäin valaiseva aiheen kannalta on luku »Darwin and Adam» *John C. Greenen* teoksessa *The Death of Adam*, ks. *Greene* 1959, s. 309 — 339.

kaumuksesta kertovat Johan Jakob Chydeniuksen sanat, kun hän kirjoittaa, että »tähän saakka ihmissuvun esihistoriaa ei ole todellisuudessa edes tutkittu», vaan on luotettu »tyhjiin auktoriteetteihin». Kirjoittajan käsityksen mukaan oli muutos kuitenkin tapahtunut, sillä »sokea kirjainusko» oli väistymässä, samalla kun »vapaa tutkimus tulee kulkemaan tietään pelkäämättä ja väsymättä». Selvittäessään ihmissuvun varhaishistoriaa työskentelevät eri tieteiden — arkeologian, anatomian ja zoologian — edustajat yhdessä ja »huolettomina tuloksesta, johon he päätyvät, kunhan se vain sisältää totuuden», Chydenius sanoo ja jatkaa: »Raamattuun näkemyksensä rakentavat tutkijat olettavat maailman luomisen tapahtuneen n. v. 4000 e.Kr., mistä käsityksestä on tullut suorainen kansanuskomus. Kuitenkin ovat vanhemmat arkeologiset löydöt 50.000—30.000 vuotta vanhoja, ja silloinkin täytyy tähän lisätä se pitkä ajanjakso, jonka nämä kansat ovat tarvinneet ehtiäkseen niin pitkälle kuin ne ovat päässeet. Niin, mikäli joku haluaa olettaa ihmissuvun polveutuvan yhdestä ainoasta parista ja pisteestä, on syytä vielä lisätä se aika, joka on kulunut ihmisen leviämisestä lähes kaikialle maapallolla.»²¹

Kun apulaisprofessori Fredrik Wilhelm Mäklin parin viikon kulu-
tua Chydeniuksen artikkelista, joka oli muuten viimeinen ennen mainittua esitelmää julkaistu modernin tieteen »apologia» suomalaisessa lehdistössä, piti tunnetun esitelmänsä, hän ryhtyi nimenomaan luonnontieteen näkökulmasta katsoen itse asiassa sangen uskaliaaseen yritykseen. Kuten lienee käynyt selville, alkoivat nuoren suomalaisen sivistyneistön ajatukset yhä yleistyvämmässä määrin saada hedelmällisimmät innoitteensa luonnontieteistä tai niistä enemmän tai vähemmän väritetyistä opeista ja aatteista, jotka olivat yhteydessä luonnontieteiden kanssa. Kehitysoppi, joka asetti ihmisen selvään ja johdonmukaiselta vaikuttavaan yhteyteen luonnon kanssa, tuntui myös tekevän kaikki yliluonnolliset luomisprosessit tarpeettomiksi. On myös nähty, että eräät johtavat suomalaiset tiedemiehet olivat selvästi hylänneet Mäkliniä kammitsoivan 'cuvieriläisen' lähtökohdan elollisen luonnon iän, alkuperän ja kehityksen selittämiseksi ja hyväksyneet samalla modernin geologian ja paleontologian kehitysopin myötäiset tulkinnat näistä samoista peruskysymyksistä. Vahva epäily, vaikkakaan ei vielä täydellinen varmuus kaikilla tahoilla, täytti suomalaisen kulttuurimiljöön huhtikuussa 1864. Oli siis jo itsestään selvää ennen mainittua esitelmää, että Mäklinin uuden tieteen tuomitsevat mahtipontiset sanat

²¹ C(*hydenius*) 1864, s. 203—219. Aikakausjulkaisu ilmestyi 15. 4. 1864.

tulisivat herättämään voimakkaan reaktion. Ja näinhän sitten kävikin.

Ranskalainen positivismi, Auguste Comten ja Hippolyte Tainen ajatukset, Henry Thomas Bucklen evolutionistinen historiankäsitelmä, John Stuart Millin utilitarismi — v. 1866 ilmestyi Fr. Berndtsonin ruotsintama *On Liberty* nimellä *Om friheten* —, Herbert Spencerin sosiaalisen ja psykologisen evoluution teorit sekä monet muut uuden rationalistisen katsomustavan mukaiset ja darwinilaisesta kehitysoopista tukea saaneet aatteet ja ajatukset olivat käyneet marssille pohjoiseen, ja tulivat meillä tutuiksi — kuten lähteiden läpikotainen analysointi osoittaa — jo 1860-luvulla, enimmäkseen jo vuosikymmenen puoliväliin mentäessä. Vaikutteita sekä saadaan että myös annetaan yli maan rajojen, minkä esim. osoittaa sangen korkeatasoisen liberaalin aikakausjulkaisun *Litterär Tidskriftin*, Kirjallisen Kuukauslehden, *Finsk Tidskriftin* ja *Valvojan* edeltäjän, läheinen kanssakäyminen vastaavan ruotsalaisen kulttuurijulkaisun, Carl-Simon Warburgin ylläpitämän, *Svensk Månadskriftin*, kanssa vuoden 1864 kuluessa.

1840- ja 50-lukujen vaihteen liberaalien asennoitumistavalle oli ollut tunnusomaista jyrkkä aggressiivisuus, rabulismikin, kun se lähinnä saksalaiseen materialismiin tukeutuen hyökkäsi ajan uskonnollisia ja tieteellisiä katsomuksia vastaan. Uudella vuosikymmenellä, 1860-luvulla, asennoitumistavassa tapahtui havaittava muutos. Yksilöllisen vapauden vaatimukset lisääntyivät ja tehostuivat, samalla kun ne saivat jatkuvasti uutta ja perusteltua sisältöä eurooppalaisista virtauksista. Näyttää siis siltä, että »ikkunat» kulttuuri-Eurooppaan päin avautuivat yhä enemmän, samalla kun tiedot ja kirjaanpanot uusista ajatuksista ja virtauksista tulivat meille yhä nopeammin. Kun tarkastaa nuorta akateemista sivistyneistöä vuosikymmenen puolimaissa, saa käsityksen, että juuri tähän aikaan liberaalien uskonnollisen vapaamielisyyden vaatimus — kuten muutkin realismille luonteenomaiset relatiivisuuden vaatimukset — oli saanut tällä taholla varsin yleisen hyväksymisen osakseen. Tästä on osoituksena mm. välinpitämättömyyden astuminen rabulismiin sijaan uskonnollisissa kysymyksissä. Muistelmassaan vuosien 1864—68 Viipurilaisesta osakunnasta O. E. Tudeer kirjoittaa: »... eipä teologialle annettu juuri mitään arvoa; sangen yleinen oli se käsitys, että se oli kerrassaan ulko- ja alapuolella valistuneen miehen harrastuspiiriä». Saman osakunnan historioitsija Jouko Teperi kirjoittaa niin ikään Tudeerilta peräisin olevaan haastattelulausuntoon viitaten, että nuori Tudeer oli ollut perin hämmästynyt kuultuaan erään tuttavansa käyneen kirkossa ja jatkaa: »Oltiin maailmanmiehiä; ja kun

seurataan niiden alustusten käsittelyä, jotka jotenkin sivusivat kristinuskoa, ei voida välttää toteamukselta, että tosiaan tunnuttiin oltavan uskonnon yläpuolella, jopa niin, ettei katsottu aiheelliseksi edes hyökätä sitä vastaan». Samanlaisia havaintoja voidaan tehdä riittämiin myös muista osakunnista. Ei ollut siis enää tarvista aktivoida radikalismia, koska kaikki alkoivat olla samaa mieltä. Kuului suorastaan hyvään akateemiseen käytökseen käydä ateistista tai ainakin erittäin suvaitsevaisesta kristitystä. Samalla kun keskustelu uskonnollisesta vapaamielisyydestä eri asteisena siirtyi niin sanoaksemme alemmalle tasolle, yhä kasvavan sanomalehdistön palstoille ja muillekin julkisille foorumeille, ylioppilasnuorison mieliä alkoivat kiinnostaa uudet kysymykset, uusi tiede ja uusi taide.²²

Kuten jo on sanottu, ei ainoastaan akateeminen maailma tullut 1860-luvun puoliväliin mentäessä täysin tietoiseksi siitä vallankumouksesta maailmankatsomuksessa ja -selityksessä, minkä huomattavalta osalta positivistiset ja evolutionistiset tieteet olivat aiheuttaneet ja mikä katsomus oli mm. kaiken näinä aikoina ilmenneen vapaa-ajattelun takana. Myös suuri lukeva yleisö alkoi saada melkein päivistä tietoja sanomalehdistön välityksellä. Kirkollinen apologia syntyi, kun sillä taholla todella alettiin tajuta kristinuskoa uhkaavan vaaran koko suuruus.

Vuoden 1863 kuluessa olivat maamme kirjakauppoihin saapuneet vapaamielisen lehdistön ilolla vastaanottamat Ernest Renanin ja Theodor Parkerin jumaluusopillisesti rohkean vapaamieliset teokset sekä Viktor Rydbergin kohua herättänyt kirja *Bibeln lära om Kristus*. Nils Ignellin — jonka ennakkoluuloton *Menskliga utvecklingens historia* muuten kuului Aleksis Kivenkin kirjastoon — ruotsiksi kääntämä Renanin *La Vie de Jésus* oli tuskin ehtinyt saapua Helsingin kirjakauppoihin, kun vapaamielinen sanomalehdistö, *Helsingfors Dagblad* etunenässä, jo riensi antamaan siitä positiivisen arvostelun. Varsin pian oli teos, jossa Renan lähinnä saksalaista raamatun kritiikkiä seuraten kieltää Jeesuksen elämästä kaiken yliluonnollisen, myös alkukielisenä Suomessa saatavissa. Keskustelu näihin teoksiin ja siten myös positivistiseen ja evolutionistiseen tieteeseen nojaavasta uskonnollisesta liberalismista alkoi maamme lehdistössä 1863 ja jatkui kautta seuraavien vuosien vilkkaana. »Feurbachilainen» filosofi Wilhelm Bolin aloitti keskustelun *Helsingfors Dagbladissa* ja jo lokakuussa 1863 maltillisen *Helsingfors Tidningarin* nimimerkki »Undecumque» eli Zachris Topelius otti

²² *Tudeer* 1912, s. 53. — *Teperi* 1959, s. 369—370.

Renanin 'Jeesuksen elämän' arviointinsa kohteeksi, josta kirkkohistorioitsija Mikko Juva lausuu: »Varsin kriittisesti jopa miltei liberaalisessa hengessä Topelius siten arvosteli vallitsevia kirkkollisia oloja». Topelius ei kuitenkaan hyväksynyt Renanin pyrkimystä »kieltää Kristuksen jumaluuden». On muuten mielenkiintoista havaita, että kun Fanjunkarsissa säilyneiden tietojen perusteella 1864 keskusteltiin samasta Renanin teoksesta, Kivi asettui kannattamaan ranskalaista ajattelijaa ja siis Helsingfors Dagbladissa julkaistua Bolinin arviointia kirjasta, Charlotta Lönnqvistin sitä vastoin pitäytyessä tiukasti Helsingfors Tidningarin ja Topeliuksen kannanottojen taakse.²³

Kirjallisen realismin ensiesittelyt Suomessa

Itse asiassa siis kaikki kirjallista realismia muodostavat komponentit olivat Suomessakin, kuten on nähty, jo 1860-luvun puoliväliin menneessä olemassa. Vuosikymmen oli eittämättä henkisesti huomattavasti vilkkaampi kuin mitä tutkimus on tähän saakka olettanut. Vaikutteita sekä saatiin että otettiin vastaan varsin välittömästi sekä mannermaalta että Englannista. Se, ettei kaunokirjallisuus vielä tässä vaiheessa meillä omaksunut uutta kirjallista suuntausta, johtui yksinomaan suomalaisista olosuhteista, eikä suinkaan siitä, etteikö myös meillä edellytykset realistisen kirjallisuuden syntyyn olisivat olleet olemassa. Mitä suomenkieliseen kirjallisuuteen tulee, kieli pääsi vasta v. 1863 »pannastaan» Snellmanin taistelemien kieliasetuksen perusteella ja voi vasta tästä pitäen muodostua kulttuurielämän tehokkaaksi ilmaisuvälineeksi. Kie- li- ja kansallisuustaistelu loi vaikuttavan leimansa suomalaiseen hengenelämään ja tukeutui monin sitein vielä romantiikkaan.

Mutta itse asiassa ei tarvittu muuta, kun että syntyi todella aito kirjailija — Aleksis Kivi, kun ajan realistiset aatteet jo vaikuttivat häneen magneetin tavoin ja hän ilmaisi niitä tuotannossaan, 1860-luvun suomalaisen hengenelämän aatteiden taistelujen kysymystenasettelujen mukaisesti. Tällainen johtopäätös voidaan epäilemättä tehdä, kun Kiven 1860-luvun jälkipuoliskon tuotantoa tarkastetaan aatehistoriallisten ongelmanasettelujen valossa, ottamalla koko tuon ajan suomalai-

²³ Parkeria esitteli ensi kerran Suomessa Från Nära och Fjerran-lehti loka-kuun numerossaan 1861, s. 163—164. — Helsingfors Dagblad 191 (20. 8.) 1863. — Helsingfors Tidningar 228 (2. 10.) 1863. — *Tarkkainen* 1916, s. 396—399. — *Juva* 1950, s. 271.

nen kulttuurikenttä tarkastelun kohteeksi yhteydessä ajan eurooppalaiseen aatemaailmaan. Mutta tästä enemmän hieman myöhemmin. Se, ettei Kivi saanut välittömiä seuraajia, johtui tietenkin siitä, ettei meillä ollut likikään hänen veroisiaan kirjailijoita, jotka olisivat olleet Kiven tavoin ajastaan ja sen ongelmista syvästi kiinnostuneita. Tosiasiassa Kivi oli suuri edelläkävijä myös kirjallisen realismin aatteiden esittelijänä. Hänen parhaalla luomiskaudellaan — 1860-luvulla — kypsytivät ja kasvoivat luonnehditussa suomalaisessa kulttuurimaisemassa modernin maailmanselityksen ja -katsomuksen julistajiksi ne miehet, joiden oppilaat sitten vasta 1880-luvulla laajana rintamana omaksuvat myös todella uuden realistisen kirjallisuuden ja alkavat sitä puolestaan julistaa omissa tuotannoissaan.

Kuitenkin jo yhtä aikaa kuvattujen evolutionististen ja positivististen virtausten Suomeen saapumisen kanssa tehtiin meillä myös ensimmäisen kerran selkoa uudesta realistisesta kirjallisuudestakin. V. 1855 painetussa vuoden 1854 viimeisessä *Litteraturbladin* numerossa näet nimimerkki »A. E.» julkaisi laajan artikkelin *Romanen i våra dagar*, jossa hän käytti kaunokirjallisuutta esitellessään termiä »realismi» kirjallisen, romantiikkaan nähden reaktionomaisen avantgarde-ryhmän merkityksessä. Kirjoittaja oli v. 1833 Turussa syntynyt Alfred Edman, joka juuri tähän aikaan valmisteli väitöskirjaansa, jolla hän jo artikkelinsa ilmestymistä seuraavana vuonna väitteli tohtoriksi. Hän oli Turun tuomiorovastin, Johan Adam Edmanin, poika. Isä oli toiminut Turun Akatemiassa teologian apulaisena ja asetettu 1847 ensimmäiselle ehdotussijalle arkkiepiispan virkaan, mutta ei ollut saanut nimitystä. Nuori tutkija Alfred Edman hukkuu traagisissa olosuhteissa Tukholmassa jo 1859. Samalla katkesi ilmeisen lupaava tutkijan ura, josta lupauksesta jo hänen mainittu kirjallisen realismin ennakkoluuloton esittelynsä suomalaiselle lukevalle yleisölle on todisteena.²⁴

Edman tarkastaa realismia — kuten sanottu — jo aivan selvästi romanttiseen kirjallisuuteen nähden reaktionomaisena tyylisuuntana, jolle on tunnusomaista tosipohjainen lähtökohta ja kuvaustapa. Vaikka ei kirjallista realismia itse kokonaan hyväksykään, Edman antaa siitä silti varsin objektiivisen kokonaiskuvan. Tekstistään päätellen hän näyttää saaneen herätteen artikkeliinsa Émile Montégutin *Revue des Deux*

²⁴ *Litteraturblad* 1854, s. 334—345. Koska AE viittaa mm. 15. 8. 1855 mainitussa ranskalaisessa julkaisussa ilmestyneeseen artikkeliin, lienee *Lbl:n* vuoden 1854 viimeinen numero ilmestynyt (painovuosi on merkitty 1855) vasta vuoden 1855 lopulla. — AE:sta, ks. *Carpelan* 1930, s. 170—171.

Mondes-julkaisussa ilmestyneistä Englannin kirjallisuuden arvosteluista, joissa ranskalainen kriitikko oli asettanut anglosaksisen kaunokirjallisuuden sisällössä juuri realistisen kuvaustavan etualalle.

Edman kirjoittaa tähän tapaan: »Ajan käytännöllisyyteen suuntautumisista merkitsemään on (kirjallisuudessa) olemassa oma termi: realismi. Tämän pyrkimyksen ihailijat tahtovat havaita sitä kaikkialla. Sen merkinä mainitaan halu niin uskollisesti kuin mahdollista kuvata todellisuutta...». Edelleen kirjoittaja toteaa, että »mielikuvituksesta on meidän päivinämme tullut Hamlet». Osaltaan tähän ovat hänen mukaansa vaikuttaneet »luonnontieteiden suuret edistysaskeleet kuluneella vuosisadalla», mutta myös se seikka, että »uskonto on meidän aikamme kadottanut mahtinsa». Edman määrittää romaanin aikakauden eniten suosimaksi sanataiteen muodoksi ja nimen omaan juuri englantilaisen yhteiskunnallisen romaanin. Tämä romaani ei kirjoittajan sanojen mukaan »tunne korkean runollista halveksuntaa tavallisia ja alhaisia aiheita kohtaan, vaan se on jonkinlaista ihmisyyhteiskunnan luonnonhistoriaa». Ja edelleen, uuden romaanin sankarit ja sankaritarit eivät ole »yhteiskunnan huipuilta, vaan päinvastoin sen alhoista. He eivät ole prinsskejä ja prinsessoja, eivät ritareita, jaloja neitoja eivätkä mitään sellaisia. Eugène Sue on kuvannut kamaripalvelijoita, Stowe orjia, Currer Bell (siis Charlotte Brontë) kotiopettajattaria, muita esimerkkejä mainitsematta. Mutta ovatko nämä kuvaukset havaittu tosiksi, vähemmän viehättäväksi? Tässä ilmenee periaate, että jokaisella yhteiskunnan jäsenellä on oikeutuksensa yksilönä, se on, jos niin tahdotaan, ilmaus ajan kansanvaltaisista pyrkimyksistä».

Yksityiskohtiin mennessä Edman merkillä Dickensin tuotannossa, lähinnä Kuvia aikoja- ja David Copperfield-romaanien perusteella, yhteiskunnallisen totuuden kuvaamisen, Eugène Suen Mathildessa »hienon psykologisen naisen sielunelämän kuvauksen», kuten myös Alex. Dumas-nuoremman Kamelianaisenkin kyseessä ollen. Todella aidon kuvauksen englantilaisesta tehdaskaupungista tarjosi Edmanin mielestä Mrs Gaskell (Elisabeth Gleghorn, os. Stevenson) romaanissaan Mary Barton. Englantilaisten realistien joukkoon Edman lukee myös Charles Kingsleyn. Sivumennen mainiten viimeksi mainitusta kehittyi sitemmin jopa darwinisti, kuten käy selville hänen kirjeenvaihdostaan Thomas Henry Huxleyn, Darwinin »Paavalin», kanssa.²⁵

Alfred Edman lopettaa katsauksensa ilmeisen vakuuttavasti ja sanoo: »Olemme tässä koettaneet osoittaa, kuinka ajan poliittiset ja yhteiskun-

²⁵ Litteraturlblad 1854, s. 334—345. — Huxley 1901, s. 233—239.

nalliset opit ovat saaneet valaisua romaaneissa. Jo heti alkuun totesimme mahdottomaksi, että meidän aikanamme luotaisiin joitain suuria runoelmia, koska meiltä puuttuu uskonnollinen vakaumus». Modernin luonnontieteen synnyttämien rationalististen ja radikaalien virtausten pirstoiksi lyömä uskonnollinen vakaumus on juuri aatehistorialliselta kannalta tarkastellen eräs kaikkein oleellisimpia realistisen taidevirtauksen »ikonografian» peruspiirteitä, seikka, jonka suomalainen tutkija Alfred Edman siis jo 1850-luvun puolimaissa oivalsi.²⁶ Kun hän arvelee, että englantilainen realistinen kirjallisuus yhdessä ranskalaisen naturalismin kanssa tulee myötävaikuttamaan myös Suomen kirjallisuudessa realismin voittoon kansallisromantiikasta, Edman suorastaan 'näkee' kirjallisen kehityksen kolmen vuosikymmenen ajan eteenpäin.

Itse asiassa suomalaisessa lehdistössä esitetäänkin näistä ajoista pitäen tietoja yhtä lailla kirjallisesta realismista kuin muistakin aikakauden polttavista rationalisista ja naturalistisista aatteista, mikäli tilannetta tarkastetaan aatehistoriallisen kysymyksen asettelun valossa.

Jo yksistään *Litteraturblad* sekä vuosina 1863—64 Karl Collanin toimittama harvinaisen ennakkoluuloton, uusille aatteille, ajatuksille ja tieteelle vihkiytynyt *Litterär Tidskrift* pitivät huolen siitä, ettei myöskään uusi kirjallisuus päässyt meillä unohduksiin, vaan tuli päivänvastoin päivän keskustelujen aiheeksi.

Syyskuussa 1861 esitteli *Litteraturblad* modernia ranskalaista kirjallisuutta *Revue des Deux Mondes*-aikakauskirjaan perustuen tavalla, josta käy hyvin selville myös uuden realistisen kirjallisuuden aseman jatkuva voimistuminen mannermaalla. Tarkastelu jatkuu lehden vuoden 1862 huhtikuun numerossa, jolloin myös luodaan katsaus Pariisin teattereiden kuluneen näytäntökauden ensi-iltoihin. Katsauksesta käy ilmi, kuinka realismi teki yhä kiihtyvällä voimalla tuloaan. Esim. Adolphe Bellotin näytelmän *Le Testament de César Girodot* yhteydessä mm. sanotaan: »Siinä on näet jotain muutakin kuin pelkkiä tapauksia; siitä löytyy, tyyliä lukuunottamatta, henkilöitä, jotka ilmentävät inhimillisten heikkouksien huvittaviakin tyypillisyyksiä, mutta kuvastelevat vaihtelevasti aikaa ja yhteiskuntaa . . .». Sama aspekti tarkastelijalla on, kun hän kiinnittää huomionsa myös Alex. Dumas-nuoremman näytelmiin *Dame aux Camélias*, *Diane de Lys*, *Demi-Monde*, *Question d'Argent* jne. Vaikka kirjoittaja itse ei likikään kaikessa hyväksy tendenssiä kirjallisuudessa, on tietenkin erittäin merkittävää, että myös

²⁶ *Litteraturblad* 1854, s. 345.

uutta kirjallisuutta esitellään jo näin varhain *Litteraturbladin* kaltaisessa arvovaltaisessa julkaisussa lukevalle suomalaiselle yleisölle.²⁷

Se, että itse J. V. Snellman suhtautui yhtä kriittisesti sanainspiraatioopin mukaiseen raamatun selitykseen kuin uusiin luonnontieteellisiin teorioihin, käy selville monestakin hänen *Litteraturblad*-lehteensä laatimasta artikkelista. Lehtensä helmikuun numerossa 1863 hän arvioi Joh. Henr. Aug. Ebrardin ruotsiksi käännettyä ja Örebrossa edellisenä vuonna julkisuuteen tullutta apologeettista teosta, jossa kirjoittaja kiisti ristiriidan »uskon ja tiedon» väliltä. Snellman kommentoi kirjaa kuvaavasti: »Arvosteltava teos on apologia, jossa todistetaan, ettei ristiriitaa ole uskon ja luonnontieteiden tähän kuuluvien ns. tutkimustulosten välillä... Sanomme ns. tulosten; sillä suuri osa siitä, mitä maailmanrakenteen ja maapallon synnystä tuloksiksi nimetään, on vain hypoteesi, usein perusteena se, ettei muutakaan tiedetä. Tämä selitys kelvatkoon, kun muutakaan ei tiedetä. Pyrkimys asettaa saadut tiedot sopu-sointuun Raamatun luomiskertomuksen kanssa, johtaa tämänlaatuisiin hypoteeseihin. Jos nämä ovat yhteneväisiä tavallisten geogonisten hypoteesien kanssa, mitään ei ole voitettu. Sillä kymmenen vuoden kuluttua hypoteesit uudistetaan ja Raamatun ystävällä on silloin uusi työ sovitaa Mooseksen kertomus uuden teorian puitteisiin».²⁸

Tutkimuksessahan on muuten jo pantu merkille, että Snellman suorastaan vaati kirjallisuudelta tiettyä reaalista totuutta eli Mikko Saarenheimon sanoin: »Kuitenkin oli hän viime vuosisadan puolivälin vaihteessa kirjallisilta mielipiteiltään eurooppalaisesti valveutunut, kuten hän oli sitä muissakin suhteissa. Hän oli tavallaan realismin esitaistelijoina, kuten olemme huomanneet. Hän tahtoi kirjallisuutta elävään suhteeseen kansamme vaiheisiin, nykyisiin ja menneisiin. Tehostaen romaanin ja novellin merkitystä hän halusi kirjallisuudelle suuremman yleisön voittamista, kuin oli runoteoksin, jotka siihen aikaan pyrkivät olemaan melkein ainoana kirjallisena ravintona.»²⁹

Maaliskuussa 1861 julkaisi nimimerkki »A.O.» eli August Oksanen-Ahlqvist *Mehiläisessä* artikkelin Eroitus ihmisen ja eläimen välillä, jossa on itse asiassa suorastaan evolutionistinen tendenssi havaittavissa, samalla kun nuoren runoilijan teksti kielii sangen pitkälle menevästä uskonnollisesta vapaamielisyydestä: »Tämä kaikkien kielten ja kansojen yhteys todistaa, että kaikilla kansoilla on yhteinen hengellinen peri-

²⁷ *Litteraturblad* 1861, s. 451—453, 1862, s. 156—170.

²⁸ *Litteraturblad* 1863, s. 85—86.

²⁹ *Saarenheimo* 1924, s. 20.

juuri, vaikka juuri kieli-tutkinnon, joka tämän on toteen saanut, toiselta puolen täytyy päättää, etteivät kaikki kansat ja kielet voi olla yhdestä ainoasta peri-juuresta, vaan että ihmis-kunnalla on ollut useampi pari alkuvanhempina kuin Adam ja Eva, ja niin muodoin erikoinen ruumiillinen perijuuri». Ja edelleen, selostaessaan, kuinka luontoa pelkäävä ihminen on aina luonut itselleen uskontoja ja jumalia, hän kirjoittaa: »Taika-usko, joka näin syntyy, levenee pian yli koko luonnon, sillä raaka, tiedotoin ihminen luulee luonnon tapauksissa ja kappaleissa olevan enemmän ja jotain muuta kuin vaan paljaat luonnon voimat ja aineelliset ominaisuudet, hän näkee niissä yli-luonnollisen vaikutuksen, sanalla sanoen hän tekee luonnon hengelliseksi». ³⁰ Vaikka Ahlqvist näyttääkin pitävän juuri kieltä sinä »Rubiconina», joka selvemmin erottaa ihmisen eläimestä, jo se seikka, että tämä aikakauden eräs keskeisimmistä darwinilaisista ajatuksista on häntä syvästi askarruttanut, puhuu aikakauden aatteiden voimasta myös suomalaisessa kulttuurikentässä näinkin varhain.

Niin ikään jo 1860-luvun alussa Karl Collan kävi Topeliuksen kanssa Från Nära och Fjerran-lehdessä, jota liberaali Theodor Sederholm muuten toimitti, sanallisen peitsentaiton, jolla oli paitsi maailmankatosuksellinen ja -selityksellinen sisältö, myös uutta kirjallisuutta sivua-va tendenssi. Collanin artikkeli on nimeltään Naturkunnighet och vantro (Luonnontiede ja harhausko), jossa Collan mm. sanoo, ettei harhauskoa poista ihmisen käsitysmaailmasta suinkaan uskonto, vaan tieteet, jotka »paljastavat kaiken lainalaisuuden» elämässä ja maailmassa. Topelius vastasi romanttis-idealisticin sanoin, joissa hän ylisti ihanteellista kauneutta romanttiseen tapaan käsiteltyä ja kehotteli lehdien lukijoita pysyttelemään hänen näkemyksensä mukaisen kirjallisuuden parissa. Collan kiisti vielä kerran Topeliuksen premissit ja toi voimakkaasti esiin ajatuksen, että ainoastaan induktiivisella metodilla, sovelletaanpa sitä sitten mihin ihmisen tai luonnon tarkastelun tapaan ja lajiin tahansa, voidaan saada aikaan luotettavia ja hedelmällisiä tutkimustuloksia. Tämä Sederholmin lehti oli muuten, kuten on jo todettu, ensimmäinen suomalainen »julkinen sana», jossa mm. Theodor Parkerin uskonnollisesti erittäin vapaamieliset ajatukset saivat myönteisen esittelyn. Kun Parkerin uskonnollisessa suhteessa perin radikaaleja teoksia alettiin nopeassa tahdissa vuodesta 1863 kääntää ruotsiksi, todellinen Parker-innostus valtasi yhtä hyvin meillä Suomessa kuin Ruotsissakin koko vuosikymmeneksi liberaalisesti ajattelevien mielet.

³⁰ Mehiläinen 1861, s. 49—56.

Vastaavasti jo selvästi muotoutuneen »rintamalinjan» toisella puolella valmistauduttiin yhä tehokkaampaan apologeettiseen kirjoitteluun myös Parkeria vastaan.³¹

Jo ennen *Litterär Tidskriftiä* ja Kirjallista Kuukauslehteä, vähälukui- nen suomalainen lehdistö alkoi suhtautua varovaisen hyväksyvästi realistiseen kirjallisuuteen. Arvio:dessaan mm. Dahlbergin suomennosta Iloinen poika Björnstjerne Björnsonin v. 1860 ilmestyneestä teoksesta *En glad Gut*, Rietrikki Polénin Mehiläinen lausui: »Se kuvailee rahvaan elämää todellisesti, vaikka taiteen tavalla. Se suosio, jolla sivistyneistö kaikista maista on kohdellut tällaisia teoksia, osoittaa selvästi, että nykyajan sivistys tuntee tarvitsevansa lähestyä rahvasta». Ja edelleen Julius Krohnin toimittama ja Theodor Sederholmin kustantama Maiden ja Merien Takaa-lehti kirjoittaa norjalaisesta, arvostellessaan Björnsonin siihen astista tuotantoa, erittäin suopeasti, juuri todellisuuden tunnun ansiosta, joka lehden arvioijan mielestä on luonteen omaista Björnsonin tuotannolle: »Hänen talonpoikansa eivät ole mitään 'viiniä herroja': he juovat välistä ja tappelevat aikalailla. Mutta heidän sydämensä tuntee rakkauttakin, se surkuttelee surevaista ja iloitsee iloisien kanssa». Ja edelleen lehti jatkaa Björnsonin kuvaamistavasta: »Hän rakastaa lyhyttä, hän ei koskaan väsytä pitkillä kertomuksilla; pari penselin sutkausta — ja kuva seisoo elävänä edessä. Totta kyllä on, että sinun usein täytyy panna puolet lisään omasta kuvituksestasi, vaan se juuri viehättääkin».³²

On luonteenomaista ajan hengelle, joka todella alkoi kaivata nimen omaan juuri todellisuuden illuusion vetoavaa realistista kuvaustapaa, että nämäkin lehdet Kiven varhaistuotantoa arvioidessaan osasivat pian kyllä panna myönteisesti merkille hänen tuotantonsa sisältämät realistiset piirteet.

On jo useassakin yhteydessä todettu, mikä merkitys vuosina 1863—64 ilmestyneellä *Litterär Tidskriftillä*, liberaalin Helsingfors *Dagbladin* täysin uusille aatteille vannoutuneella kirjallisella sisarjulkaisulla, oli rationalistis-realistiselle suomalaiselle ajattelulle ja sen mukaisille hengen liikkeille. Erittäin läheinen yhteistyö samaan aikaan ilmestyneen liberaalin göteborgilaisen valtalehden *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidningin* kulttuuripoliittisen aikakausjulkaisun *Svensk Månads-*

³¹ *Från Nära och Fjerran* 1860, s. 18—24, 40—44, 78—79; 1861, s. 163—164. — *Juva* 1950, s. 277—284. — *Lappalainen* 1967, s. 3—4.

³² Mehiläinen 1862, s. 123. — Maiden ja Merien Takaa 1863, s. 3 (lehden näyttenumero). T. J. Dahlbergin suomennos ilmestyi 1862. Seuraavana B:n tuotannon suomennoksena ilm. 1869 Kalatyttö Paavo Cajanderin kääntämänä.

krift för friforskning och allmän bildningin kanssa korosti tätä kokonaisvaikutusta. Ruotsalaislehteä toimittivat, kuten mainittiin, Carl Warburg, Viktor Rydberg ja O. P. Sturzen-Becker. Ruotsalaisenkin tutkimuksen mukaan lehti oli »eräs parhaimmista ja aikaansa seuranneista aikakauslehdistä, mitä Ruotsissa on ilmestynyt».

Maailmankatsomuksen alueella Warburg päätyy eräänlaiseen pantheistis-positivistiseen näkemykseen tavalla, joka on selvästi imponoinut suoraan ja Viktor Rydbergin välityksellä eräitä merkittäviä meikäläisiä 1860-luvun miehiä, kuten esim. kirjallisuuden alueella Kiveä. Douglas Edenholm olettaa, että Viktor Rydberg, joka oli Carl Warburgin parhaita ystäviä, sai juuri Warburgin välityksellä mm. tiedot Darwinista ja evoluutioteorioista, jotka sittemmin »tulivat näyttelemään niin suurta osaa Rydbergin ajattelussa», Edenholmin sanoja lainaten.

Sekä suomalainen että ruotsalainen kulttuuripoliittinen julkaisu kommentoi ahkerasti toistensa palstoja, pitivät kirjeenvaihtajia toistensa toimituksissa ja yhdessä käyttivät esikuvinaan eittämättä kaikkein ennakkoluulottomimpia eurooppalaisia kulttuurijulkaisuja, kuten ranskalaista Revue des Deux Mondes- ja englantilaisia Edinburgh Review- ja The Westminster Review-aikakauslehtiä, yhtä hyvin toimitustapaan kuin sisältöönkin nähden.

Ottaen huomioon toimittajiensa aseman ruotsalaisessa kaunokirjallisuudessa, on selvää, että ruotsalainen lehti, kuten myös Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, oli selvästi kiinnostuneempi uudesta realistis-naturalistisesta kirjallisuudesta kuin sen suomalainen kollega. Litterär Tidskriftin painopiste onkin selvästi uuden positivistis-evolutionistisen tieteen julkistamisen puolella. Mutta kun taas otetaan huomioon, että Anders Herman Chydenius, innokkaan suomalaisen darwinismin julistajan, Johan Jakob Chydeniuksen veli, toimi vuodesta 1861 lähtien suomalaisena kirjeenvaihtajana Göteborgissa, Göteborgs Handels- och Sjöfartstidningin toimituksessa, on selvää, että meikäläiset liberaalit olivat hyvin perillä, mitä uudesta realistisesta kirjallisuudesta myös Ruotsissa kirjoitettiin. Tästä ovat puhuvina todistuskappaleina paitsi Litterär Tidskriftin, myös Helsingfors Dagbladin 1860-luvun ensipuoliskon sivut.

Tässä yhteydessä ei ole mahdollista edes ylimalkaisesti puuttua näiden neljän samanaikaisen julkaisun keskinäiseen kanssakäymiseen ja mitä merkittävimpään yhteisantiin uudelle tieteelle ja taiteelle, modernille maailmankatsomukselle ja -selitykselle. Tarkastelu ja kombinointi näet edellyttäisi itsenäistä kokonaistutkimusta. Aatehistoriallisen ongelmanasettelun kannalta riittäneekin, kun todetaan, mitä juuri tuon aika-

kauden uskonnollisen liberalismien tutkija on pannut mainitusta vuoro-vaikutuksesta merkille koko suomalaiselle vapaamieliselle ajattelulle: »Suomalaisen vapaamielisyyden kehitykselle koitui erittäin merkittäväksi läheinen kosketus, jonka Helsingfors Dagblad Chydeniuksen välityksellä saavutti Ruotsin vastaavan liikkeen kärkimiehiin.»³³

Kun todella laaja-alainen keskustelu itse asiassa kaikkien uusien aatteiden ympärillä meillä keväällä 1864 alkoi, monet nuoret ja vanhatkin olivat jo tosiasiaa omaksuneet peräti naturalistisen — hoministisen — ihmiskäsityksen. Kaikki ajan aatteet olivat käyneet marssille ja ennen kaikkea »uskon ja tiedon» välille oli puhjennut syvä kluvi juuri evolutionistisen ja positivistisen tieteen ja maailmanselityksen luoman hoministisen käsityksen vuoksi. Tässä vaiheessa ja itse asiassa vielä vuosikymmeniä eteen päin kirkko ja kristillinen teologia ei ollut valmis tinkimään tuumaakaan sanainspiraatio-opin mukaisesta raamatun kirjaimellisesta tulkinnasta. »Henkien taistelun» puhkeamista meilläkään ei näin ollen voitu välttää.

Uusi realistinen kirjallisuus kasvoi ja tukeutui huomattavalta osalta juuri samoista premisseistä kuin mainittu aatehistoriallinen naturalistinen ihmiskäsitys ja hyväksyi sen sellaisenaan varsin pian. Meilläkin jatkui herkeämättä radikaalin lehdistön, nuorten tiedemiesten ja osa-

³³ *Edenholm* 1933 II, s. 215—224. Sama kirjoittaja, Närtunnan kirkkoherra, teologian lisensiaatti D. E. on muissakin yhteyksissä varsin ansiokkaasti käsitellyt darwinismin ja positivismien tuloa Ruotsiin, ks. esim. *Edenholm* 1932, s. 147—157. — *Edenholm* 1931, s. 222—236. — *Edenholm* 1938, s. 214—225. — Sten Lindroth mainitsee, että Darwinin magnum opusta referoitiin Ruotsissa jo vuoden 1860 alusta lähtien. Myös hän korostaa C. S. Warburgin merkitystä, mutta toteaa samalla, että Uppsalan yliopiston piirissä »vielä elävän tiedon mukaan olisi v. 1859 mineralogian professoriksi nimitetty Lars Edvard Walmstedt ollut ensimmäinen akateemisista isistä, joka omaksui darwinismin. Huhtikuussa 1864 käytiin Ruotsissakin ensimmäinen julkinen polemiikki darwinismin ympärillä. Tämä tapahtui Uppsalassa, Luonnontieteellisen ylioppilasyhdistyksen kasvi- ja eläintieteellisen alaosaston kokouksessa, jossa Anton Nyström, nuori lääketieteen opiskelija selosti ja puolusti darwinismia ja D:n teorioita. Ks. *Lindroth* 1963, s. 169—171. — Paitsi mitä edell. lähdeviitteessä mainit., myös *Juva* 1950, s. 229—233. — A. H. C. kirjoitti *Litterär Tidskriftin* ensimmäiseen numeroon (s. 1—7) julkaisun ohjelmakirjoituksen *Synpunkter i politik. I. Theori och praxis*, joka oli tavallaan jatko hänen jo lehden joulukuussa 1863 ilmestyneessä näytenuumerossa julkaisemaansa artikkeliin *Finlands inträde i det politiska lifvet*. Kaikkiaan kirjoitti A. H. C. vain vuoden päivät ilmestyneeseen aikakauslehteen seitsemän laajaa artikkelia, J. J. C:n kirjoittaessa kuusi laajaa artikkelia. Ks. *Lappalainen* 1967 b, s. 58—63.

kuntien piirissä »lähetystyö» tämän uuden naturalistisen ihmiskäsityksen ja siihen läheisesti liittyvän materialistis-mekanistisen maailman selityksen puolesta ja hengessä. Näin itse asiassa kautta koko »hiljaisiksi» leimatun 1870-luvun.

Vaikka kirjallisuuden aatemaailmaa aatehistoriallisista kysymyksenasetteluista käsin tarkasteltaessa ei olekaan aivan ensiarvoisen tärkeää panna merkille yksityisen sanantaitajan tuotannossaan ilmentämiä ajan aatteita, sellaisetkin tunnusmerkit, mikäli niitä löydetään, puhuvat silti omaa vakuuttavaa kieltään aikakauden henkisen liikehdinnän voimasta ja merkitsevät todellista realistista otetta ja asennetta kyseisen kirjailijan tuotannossa. Niinpä voidaankin hyvällä syyllä ja ilmeisen menestyksekkäästi tarkastaa 1860-luvun realistista totuutta vaikkapa esim. kyseisen vuosikymmenen merkittävimmän kirjailijan, Aleksis Kiven tuotannossa, ennen kuin siirrytään realististen aatteiden muistiin merkitsemiseen myös kirjallisessa käytännössä tuolla »hiljaisella» 1870-luvulla.

Aleksis Kivi ja 1860-luvun realistiset aatteet

Suomalainen kulttuurielämä — ja osin koko yhteiskuntakin oli 1860-luvulla — lähinnä vuosikymmenen puolimaissa — mitä moninaisimmalla tavalla henkisessä käymistilassa. Niin radikaaleja ja niin käänteen tekeviä aatteita ja ajatuksia esitettiin mitä moninaisimmilta foorumeilta ja siinä määrin kärjistetysti ja selväsanaisina, että ainakin jokaisen ruotsinkieltä taitavan sivistyneistöön ja oppineistoon kuuluneen on ollut suorastaan pakko sekä niistä kuulla että jopa ottaa ajan poleemisiin kysymyksiin.

Tämä on myös se suomalainen »kulttuurimaisema», jossa Aleksis Kivenkin »maailmanvalaistuksen» lähteet lepäävät ja niin muodoin myös hänen parhaan ja pääasiallisimman luomiskautensa »elämyspohja». Sopiikin näin ollen kysyä, semminkin kun tiedetään hänen oleskelleen sangen pitkäaikaisia ajanjaksoja itse aatteellisten kamppailujen keskuksessa, Helsingissä, ilmentääkö hänen tuotantonsa tuon aikakauden »realista totuutta» eli ajan moninaista »henkien taistelua».

Kiven terveisin kausi osuu Lauri Viljasen mukaan suunnilleen vuosiin 1862—1866 eli itse asiassa siihen ajanjaksoon, jolloin edellisissä luvuissa kuvattu uusien aatteiden värittävä taistelu kaikessa laajuudessaan ja monipuolisuudessaan suomalaisessa hengenelämässä puhkesi julkisuuteen. Hän oleskeli Helsingissä kaikkiaan kolmena lukuvuonna,

vuonna 1859, syyslukukauden 1861, kevätlukukaudet 1864 ja 1865 sekä lyhyitä aikoja muinakin lukukausina. Aatehistorian kannalta on tietenkin kiinnostavinta juuri kevätlukukausi 1864, jolloin juuri »Homo neanderthalensiksen» sävyttämä väittely myös meillä Suomessa synnytti laajan julkisen keskustelun ihmisen alkuperästä, polveutumisesta ja sielun kuolemattomuudesta.³⁴

Ennen kuin aatehistoriallinen tarkastelu voidaan suorittaa, on ensin pyrittävä selvittämään paria taiteilijan olemukseen liittyvää ongelmaa. Toisin sanoen, oliko Aleksis Kivellä sekä kiinnostusta että kykyä sen usein varsin komplisoidun aatteellisen tapahtumisen seuraamiseen, joka oli tunnusomaista vuosien 1859—1870 meikäläiselle kulttuurielämälle. On selvää, että runsas ja vilkas Kivi-tutkimus on jo moneen kertaankin ratkaissut nämä psyykkiset ongelmat. Tässä yhteydessä jää tältä osin tehtäväksi vain hakea esiin oikeat vastaukset.

Lienee varsin perusteltua väittää, että v. 1950 ilmestyneessä väitöskirjassaan Aleksis Kiven persoonallisuus Paavo E. S. Elo vasta lopullisen tehokkaasti kumoaa aikaisemmassa tutkimuksessa esitetyt oletukset siitä, että Kivi olisi ollut ns. luonnonrunoilija, vain vähän kiinnostusta ja kykyä oman aikansa sosiaaliseen kenttään ja sen henkiseen maaperään omannut yksinäinen, joskin nerokas, vaeltaja. Elo on — mikäli sanonta sallitaan — peruuttamattomasti siirtänyt kansallisen runoilijan kulttuurirunoilijoiden ja -ihmisten joukkoon eli kirjoittajan omin sanoin:

»Jos nyt ajattelemme ennakkoluulottomasti esim. vain Nummisuutarien toista näytöstä ja kysymme itseltämme, onko mahdollista, että vaistonvaraisesti toimiva luonnonrunoilija olisi sen kirjoittanut, on meidän empimättä vastattava: ei. Sokeasti toimiva luonnonrunoilija ei milloinkaan kykenisi sellaiseen saavutukseen. Näytelmän toinen näytös ja Eskon hahmo kokonaisuudessaan on vakuuttava vastalause luonnonrunoilija olettamusta vastaan. Eskon hahmon on voinut luoda vain henkilö, jolla itsellään on itsenäisesti kehitelty, avara elämänfilosofia, jonka ilmausta Nummikylän maailma on. Sitäpaitsi on tämä henkilö tieteellisellä täsmällisyydellä perehtynyt ihmissielun salaisuuksiin. Hän on psykologisten kokeiden tekijä, joka toisessa näytelmässään käsittelee ihmistä traagillisessa valossa, toisessa taas humoristisessa valossa, ilman että voitaisiin väittää, että joko tragedia tai komedia paremmin vastaisi hänen persoonallisuuttaan... Eriyisen tärkeänä seikkana on huomattava, että Nummisuutarien kypsyttely vaati aikaa kokonaista

³⁴ *Viljanen* 1964, s. 577. — *Elo* 1950, s. 101.

seitsemän vuotta ja Kullervo neljä vuotta. Tätä aikaa on täydellä syylä pidettävä runoilijan opiskelu- ja tutkimusaikana, jolloin hän intensiivisesti tutki elämää, tutki ihmistä, tutki suurten henkien teoksia, tutki luonnontieteellisiä, filosofisia, historiallisia ja mytologisia teoksia perustaakseen siten arkais-primitiivisen maailmansa vankalle pohjalle. Tämä hänen syvälinen tutkijaominaisuutensa käy edelläolevan lisäksi ilmi monista kirjeistä.»³⁵

Edelleen Elo kykenee osoittamaan, kuinka Kivi maailmankuvaansa rakentaessaan toimi »rationaalisesti, empiirisesti, luonnontieteellisten näkökohtien mukaisesti», ja kuinka hänellä tässä tutkimustyössään oli »matemaattisen viileä, intohimoton, toteava ote todellisuudesta». Eli edelleen Elon sanoilla: »Hän on kuin matemaatikko, joka puolueettomasti tarkastelee erilaisia muuttuvia suhteita, hän on kuin kemisti, joka sekoittaa yhteen erilaisia aineita ja vie kirjaan tutkimustulokset, hän on kuin luonnontutkija, joka mikroskoopilla katselee silmälle näkyttömiä ilmiöitä ja huolellisesti merkitsee muistiin havaintonsa. — — Mitä hän tutkii? Hän tutkii kaikkea, mitä suuri luonto tarjoaa, kasveja, eläimiä, ihmisiä sekä niiden muodostamia yhteisöjä ja niissä vallitsevia suhteita, sanalla sanoen hän tutkii elämää. — — Mihin hän pyrkii näillä tutkimuksillaan? Hän etsii lakeja, yksinkertaisia peruslakeja, jotka vaikuttavat luonnonlaeille ominaisella välttämättömyydellä. Hän tarvitsee lujan pohjan jalkojensa alle; hänellä täytyy itsellään olla selvillä luontoa ja ihmistä koskevat peruslait, ennen kuin hän voi ryhtyä luovaan työhönsä. Toisin sanoen hän etsii tapahtumisen moninaisuudesta muuttumattomia, ikuisia peruslakeja.»³⁶

Kun aikalaiset, kuten esim. juuri August Ahlqvist, tuomitsivat Kiven realismin, he usein vetosivat ikävystyttävien pikkuseikkojen luetelointiin, niiden sisältämiin 'raakuuksiin' jne. Spekulaatiiviseen ja deduktiiviseen havainnoimiseen tottuneet arvostelijat eivät näin ollen lainkaan tajunneet Kiven »uuden tieteen» mukaista empirististä ja induktiivista havainnoimistapaa. Kivi harrasti kokemusperäistä vaarinottoa ja näin saamiensa tosiseikkojen induktiivista analysoimista ja edelleen objektiivista kirjaan vientiä. On selvää, että näin asennoitunut henkilö, olipa hän sitten tutkija tai kirjailija, ei ole voinut eikä voi tehdä yleistystä, ennen kuin hän on tutkinut kaikki tietyn alueen yksityistapaukset. Tätä metodia Kivi sovelsi erikoisella taituruudella varsina-

³⁵ *Elo* 1950, s. 185.

³⁶ *Elo* 1950, s. 381—383.

sisä kansankomedioissaan, kuten juuri Nummisuutareissa, Kihlauksessa ja Seitsemässä veljeksessä.

Että Kivi todella sovelsi modernin luonnontieteen metodologia yksityiskohtiin nähdenkin, siitä on todistuksia riittämiin. Ammattimies, luonnontieteilijä T. J. Hintikka, esim. kirjoittaa hänen kyvystään havainnoida ja kuvata luontoa: »Realismia on Kiven viihtyminen reaalisessa luonnossa sekä persoonakohtaisesti että taiteessaan. Millä tarkkuudella, todellisella luonnontutkijan otteella Kivi on suhtautunut floraan.» Runsaalla tuotannosta valitulla esimerkkiaineistolla äskeinen kirjoittaja myös todistaa sanansa.³⁷

Jo niin varhain kuin 1865 Fredrik Cygnaeus pani merkille Kiven tuotannossa juuri tuon saman realismin ansiona, mutta esitti samalla Helsingfors Tidningariin kirjoittamissaan Nummisuutareiden arvioinneissaan myös luulemiaan aikalaistensa käsityksiä Kiven tuotannon laadusta: »Ylen hienostunut ja siksi myös liian herkkusuinen esteettinen aisti saanee epäilemättä Stenvallin kuvaustavasta aihetta valitella sen vielä naturalisempaa suuntaa kuin mitä ne useasti varsin alkuperäiset olosuhteet, jotka ovat kuvattavina, olisivat välttämättä edellyttäneet. Aivan aiheeton ei tämä valitus liene. Yleensä lienee kuitenkin nimitys realistinen, johon ei suinkaan aina, eikä varsinkaan meidän aikamme, liity halventavaa merkitystä, puheena olevassa tapauksessa paremmin paikallaan kuin äsken käytetty sana. Ymmärrän vallan hyvin, kuinka pahasti tämä myönnytykseni jättää Nummisuutareiden tekijän niiden hylkäystuomiolle alttiiksi, jotka hempeäntuntuisesti palvoivat ylenpalttisen idealismin kaikkia etuoikeuksia.»³⁸

Aivan sama käsitys Kiven taiteen realistisesta yleisluonteesta jo 1860-luvun puolimaissa oli myös toisella kulttuurikriitikolla, Kaarlo Bergbomilla, joka innoissaan kirjoitti Emil Nervanderille Roomaan: »Mikä realismi! Mikä alkuperäinen juoni! Miten syvällisiä yksityiskohtia! Helsingin esteettisille 'feinschmeckereille' ei kappale ole mieleen, varsinkin on Ahlqvist lausunut mielipiteensä sekä Kullervoa että Nummisuutareita vastaan niin terävästi, tuomitsevasti ja pahansuovasti kuin voi olla mahdollista...». Ja edelleen Bergbom sanoo 27. 3. 1865 kirjeessään O. Florellille: »...teatteri. Olen siellä joka päivä, mutta olen esteettisesti niin tylsistynyt, ainoastaan Stenvallin Nummisuutarit nykyisin viehättää minua, ainoastaan ankarin realismi vaikuttaa miinuun».³⁹

³⁷ *Hintikka* 1947, s. 209—266.

³⁸ Helsingfors Tidningar 55 (7. 3.), 71 (27. 3.), 84 (11. 4.) 1865.

³⁹ *Laurila* 1934, s. 301—303.

Mikäli yllä esitetyistä lainauksista, joita muuten Kiveä koskeva varsinainen tutkimusaineisto varsin hyvin näyttää tukevan, hyväksytään vain Kiven tutkijanasennetta ja metodologiaa koskeva osa, jo tämäkin riittää paljastamaan paitsi »kykyä ja kiinnostusta» mitä vaativimpiin syvällisiin ongelmiin, — myös varsin tyyppillisen 1860-luvun uuden katsomustavan mukaisen tarkkailijan asenteen ja otteen kohteeseensa. Rationalistinen ja realistinen yleisvire, empiirinen ote ja luonnontieteestä lainatut induktiiviset tutkimusmenetelmät olivat juuri niitä avuja ja ominaisuuksia, joita ajan positivistinen ja evolutionistinen tiede ja taide tutkijalta ja taiteilijalta alkoi yhä määräperäisemmin vaatia.

Tässä yhteydessä ei ole paikallaan ryhtyä lähemmin pohtimaan sitä seikkaa, mistä »lähteistä» Kivi oli positivisminsa omaksunut, riittänee, kun viitataan edellä esitettyyn luonnehdintaan aikakauden suomalaisesta kulttuurikentästä ja todetaan, että Kiven ystävä- ja tuttavapiiri koostui enimmäkseen aikakautensa varsin suppeasta älyllisestä kärkijoukosta. Myös tiedot siitä, mitä Kivi luki noina vuosina, riittänevät nekin osoittamaan, että hänelle oli täysin mahdollista saada riittämiin myös kirjallisia tietoja »uudesta tieteestä» ja »uudesta taiteesta». Monet luotettavat lähdetiedot todistavat lisäksi hänen osallistumisistaan ajan osakunta- ja muihin keskusteluihin. Tässä suhteessa kelvannee esimerkiksi uusmaalaisen ylioppilaan Reinhold Strömforsin kirje maaliskuulta 1862 liberaalille toverilleen A. O. Freudenthalille, joka viimeksi mainittu näyttää muuten artikkeleistaan päätellen olleen — vaikka olikin humanisti — kiihkeä uusien luonnontieteellisten teorioiden kannattaja: »... osakuntaan on otettu muutamia, jotka eivät arkaile julistaa koväänisesti (oikein hemmetin koväänisesti) fennomaanisia mielipiteitään. Ensimmäiselle tilalle panen tuon 'Kiven' — hänet, joka kirjoitti 'Kullervon' — (ja joka on) vimmattu ja paatunut ihminen».⁴⁰

Lienee käynyt selville, että Kivi sovelsi juuri valtaosan päässeestä empiristisestä tieteestä omaksumaansa ja 1860-luvulle mennessä kehitettyä metodista prinsiippiä, että kaikki tapahtumat, fyysiset yhtä hyvin kuin psykologisetkin, ovat selitettävissä induktiivisesti vain niiden fyysisillä ja psykologisilla edellytyksillä, yhtä hyvin kuin sosiaaliset tapahtumat sosiaalisilla edellytyksillä. Tätä metodologiaa hän sovelsi johdonmukaisesti tyyppillisen 1860-luvun modernin tutkijan ja eurooppalaisen kulttuurirunoilijan tapaan ja siitä ovat todisteina itse asiassa koko hänen tuotantonsa.

⁴⁰ mm. *Elo* 1950, s. 103.

Kun taas aatehistoriallisista kysymyksenasetteluista käsin tarkastaa hänen tuotantonsa — yhtä hyvin proosan kuin lyriikankin — sisältämiä piirteitä juuri 1860-luvun ensimmäisellä puoliskolla suomalaisessa hengenelämässä äkkiä aktivoituneista ongelmista, kuten ihmisen polveutumuksesta, kysymyksestä sielun kuolemattomuudesta, Jumalan olemassaolosta ja meilläkin yhtäkkiä julkisuuteen tulvahtavasta kristillisiä dogmeja ja yleensä vallitsevaa sanainspiraatio-opin mukaista raamatun tulkintaa arvosteleavasta kirjallisuudesta, varsin selvästi havaitsee ongelmien satuttaneen suomalaista kirjailijaa syvästi. Kun vain tarkastaa Kiveä, hänen tuotantaan sekä juuri näitä »ajan aatteita» mahdollisimman laajaulotteisen konfrontaation avulla, havaitsee koko hänen tuotantonsa heijastavan merkkejä myös tästä aatteiden kosketuksesta.

Itse asiassa vasta Aatos Ojala on ensimmäisen kerran selvin sanoin todentanut Kiven näkymä maailmaa analysoidessaan, että Kiven lähtökohta, hänen ryhtyessään ottamaan kantaa uusiin aatteisiin ja ajatuksiin, oli kotoisen evankelis-luterilainen eli kirjoittajan omin sanoin: »Kivellä katoavaisuuden tunto on epäilemättä enemmän uskonnollisesti kuin metafyyysisesti sävytetty; voidaampa lisätä, että uskonnollisuus on kotoista luterilaisuuttamme».⁴¹

Vaikka Kivestä kehittyikin ajan eurooppalais-suomalaisessa kulttuurikentässä kulttuuri-ihminen ja -runoilija, hänen lähtökohtansa oli silti toinen kuin esim. hänen sivistyneistöön kuuluneiden liberaalien ystäviensä. Heidän oli tietenkin huomattavasti helpompaa omaksua kulttuurin myötä myös uudet, evankeelis-luterilaisen kirkon dogmuskontoon ja kirjaimelliseen raamatun tulkintaan nähden reaktionomaiset opit ja aatteet. Näin ei ollut asian laita suinkaan Kiven kohdalla. Hänen lapsuutensa ja nuoruutensa sosiaalista ympäristöä kahlitsi tiukoin ottein kirkon saarnaama oppi kostavasta ja rankaisevasta Jumalasta, joka ei tuntenut sääliä syntistä kohtaan. Syntisen korjasi Saatana ja hänen ikuiset asuinsijansa olivat helvetissä. Yleensäkin sosiaalinen mieli ja lähimmäisen rakkaus ei vielä tähän aikaan kuulunut ihmisen — sen paremmin papin kuin maallikonkaan — ajatusmaailmaan, ei ainakaan suomalaisella maaseudulla. Jos ihmistä kohtasi onnettomuus, se oli vain suora seuraus synnistä ja näin ollen oikeudenmukainen Jumalan kosto onnettomien kohteelle.⁴²

⁴¹ *Ojala* 1963, s. 274—286 (lainaus s. 285).

⁴² Tämän kirjoittaja on joutunut paikallishistoriallisissa tutkimuksissaan panemaan merkille, kuinka esim. monissa pitäjissä myytiin suurten nälkävuosien aikana torppareidenkin pelloilta kasvava vilja pappien saatavista, kun samaan aikaan kruunukin — veropoliittisista syistä tietenkin — osoitti pitkämielisyyttä.

Kiven uskonnollisen ajattelun lähtökohta — oponoipa hän sitä siten jo miten varhain tahansa — oli joka tapauksessa tämä »kotoisen luterilainen», paremminkin sanoen vanhatestamentillinen. Näin varustettuna hän joka tapauksessa Helsingissä ja sen periferiassa oleskellessaan joutui tutustumaan juuri niihin uusiin liberalistisiin, sanainspiraatio-opin vastaisiin raamatun tulkintoihin ja käsityksiin uskonnosta, joita Ernest Renan, Viktor Rydberg, Nils Ignell, Theodor Parker ja monet muut ajan ajattelijat edustivat.

Erikoisen vahvasti häneen näyttää vaikuttaneen Nils Ignellin immanenttinen perusajatus. Hänen kirjastoonsakin kuului Ignellin vv. 1855—60 Tukholmassa ilmestynyt mahtava teos *Den menskliga utvecklingens historia*. Teos oli meikäläisessä lehdistössäkin jatkuvasti jo 1850-luvun jälkipuoliskolta pitäen sekä myönteisen että kielteisen tarkastelun kohteena. Itse asiassa Ignell täsmentää ja samalla yleistää laajasti niitä samoja ajatuksia »luonnollisesta uskonnosta», joita jo C. J. L. Almqvist — Kiven kirjastossa oli myös Almqvistin teoksia — oli esittänyt. Ignellin mukaan kristinuskon perusajatuksena oli rakkaudelle rakentava Jumalan valtakunnan aate. Ignellin jo aikaisemmissakin teoksissaan korostaman jumalanvaltakunnan ajatukseen liittyi nyt kehitysajatus. Ignell tahtoi todistaa, hänen omia sanoja lainaten, »kuinka ihminen on aste asteelta kohonnut yhä selvempään tietoisuuteen Jumalasta ja omasta olemuksestaan luotuna Hänen kuvakseen, sekä kuinka ihmiskunnan historia on syvimmältään tämän tietoisuuden jatkuvaa korostamista». Ignell piti näin ollen mahdottomana, että Genesiksen mukainen ihmiskunnan alku olisi tiennyt ihmisyyden huippua, paratiisimaista onnentilaa, josta syntiinlankeemus olisi syössyt sen alas. Raamatunkritiikissään Ignell liittyi näin sangen läheisesti David Friedrich Straussiin, mutta loittooni tästä taas määritellesään ihmiskunnan kehityksen lopullisen päämäärän. Lopullinen päämäärä oli hänelle juuri Kristuksen välittämän jumalallisen rakkauden täyttämän jumalanvaltakunnan todellisuus. Ignell itse uskoi palauttavansa harhaan kehittyneen kirkonopin Kristuksen alkuperäisen rakkaudenopin kannalle. Hän korosti, että kirkko vaati ehdotonta kuuliaisuutta ja auktoriteettiuskoa, mutta todellinen usko viihtyi vain siellä, missä vallitsee vapaus. Näin ollen kristitty ei voinut olla sidottu mihinkään auktoriteettiin, ei raamat-

---

Yleistä niin ikään oli, että taloa kohdanneiden vahinkojen johdosta apua anottaessa kieltäydettiin siitä syystä, ettei olisi rikottu Jumalan tahtoa vastaan; tämä kun oli näet vain halunnut kadolla, tulipalolla jne. rangaista syntistä tämän syntien tähden. Näin asia käsitettiin vielä 1800-luvun jälkipuoliskollakin ainakin Itä-Suomessa.

tuun, ei dogmeihin, ei edes orjallisesti Kristukseenkaan. Ainoastaan totuus oli tekevä ihmisen vapaaksi. Mikko Juva toteaa, että »kehitysajatuksesta tuli nyt uskonnollisen vapaamielisyyden optimismin kannattaja». ⁴³

Kuten sanottu, vuoden 1863 kuluessa saapuivat Suomen kirjakauppoihin Theodor Parkerin ja Ernest Renanin uskonnollisesti vapaamieliset teokset ja samana vuonna oli myös Viktor Rydbergin Bibels lära om Kristus suomalaisen lukijakunnan saatavissa. Kuten suomalaisen uskonnollisen liberalismien tutkija, Mikko Juva, on todennut, nämä kolme kirjailijaa tulivat määräämään Suomen uskonnollisen vapaamielisyyden jumaluusopillisen suunnan. ⁴⁴

Vaikka itse asiassa Kiven koko tuotanto heijastaa kaijuja ja omaehtoisen kannan määrittämisen tarvetta nimen omaan juuri suhteessa viralliseen uskontoon ja valtaan päässeeseen uskonnon liberalistiseen tulkintaan, ongelmat aktivoituvat hänellä erikoisen selvinä vuosina 1867—68 kirjoitetuissa näytelmissä *Lea* ja *Canzio*. Aatehistoriallisen ongelmanasettelun kannalta ei itse asiassa olisi lainkaan tarvis pohtia kysymystä Kiven omasta henkilökohtaisesta uskonnollisesta kannasta. Hänen tuotantonsa kuvastaa joka tapauksessa ajan aatteiden mahtavaa vaikutusta häneen. Kuten sanottu, Kiven lähtökohta oli ajan kotoinen luterilainen dogmiuskonto, vanhatestamentillinen näkemys kostavasta Jumalasta helvetin kauhuineen, eli Lauri Viljasen sanoin Kivi oli kasvanut »patriarkallisessa kristillisessä ympäristössä». Vasta kun tämä lähtökohta tajutaan, käy selväksi, kuinka voimakkaana Kivi koki uskonnollisen vapaamielisyyden tätä »patriarkallista kristillisyyttä» vastaan kohdistaman monitahoisen protestin. Niin voimakkaana, että hänen oli pakko luoda itse asiassa sängen näkyvästikin tendenssipitoiset aatedraamansa *Lean* ja *Canzion*. Jos missä niin juuri Leassa kirkastuu esimerkiksi Kristuksen hahmo aitoignelliläiseksi rakkauden julistajaksi. ⁴⁵

Viljanen kirjoittaa: »Hieman liioitellen voi sanoa, että patriarkallisessa kristillisessä ympäristössä kasvanut Kivi oli saanut tartuntaa »pakanain kirjoituksista», ts. ainakin välillisesti vasemmistohegeliläisestä ajattelusta (hänen lähteenään oli oikeistohegeliläisen Göschelin teos ruotsinnoksena, *Hegel och hans tid*). Mitään varmaa mainintaa ei ole siitä, että Kivi olisi saanut tietoa darwinismista, jonka ensimmäiset mer-

⁴³ *Ignell* 1855, s. 1—4. — Ks. myös *Juva* 1950, s. 144—146.

⁴⁴ *Juva* 1950, s. 265.

⁴⁵ *Viljanen* 1964, s. 542.

kit ilmenivät Suomessa 1860-luvun alkupuolella. Huomiota herättää joka tapauksessa Aramin filosofinen, hengeltänsä renanilainen lause: 'Olisiko se mahdollisuuden siemen ihmislapsen povessa, joka siirtää hänen elikosta äärettömän kuvaus?'. Vapaa-ajattelu epämääräisen yleisesti käsitettynä esiintyi kaikesta päättäen jo nuoren Kiven näköpiirissä elämäkysymyksenä, koska hän lienee vuoden 1860-tienoilla sanonut yksityisessä keskustelussa ateisteista: 'Heidän moraalinsa luiskahtaa aina'. Juuri tähän aikaan väiteltiin lehdistössämme Büchnerin materialistisesta teoksesta *Voima ja aine*. Taas kymmenen vuotta myöhemmin runoilija kirjoitti Bergbomille: 'Olis minulla jotain visseydellä uskottavaa elämästä haudan toisella puolella, niin tyytyisinpä päivihini, aikani, joka nyt maistuu puulle, ei olisi niin pitkä'.»⁴⁶

Olisi ollut suorastaan ihme, ellei Kivi olisi kuullut vuosina 1863—64 Darwinin teorioista ja darwinistisesta maailmanselityksestä, sillä kuten suomalaista kulttuurimaisemaa kartoitettaessa jo aiemmin on osoitettu, laaja-alainen julkinen polemiikki Neanderdalin ihmisen imponoimana alkoi juuri tällöin sekä lehdistössä että muussa julkisessa keskustelussa. Osakuntapiirit, kirjallisten lähteittensä perusteella tarkastaen, näyttävät suorastaan »kuohuneen» darwinilaista innostusta. Ja tosiasiaa mainitut Kiven aatedraamat todistavat selväkin selvemmin uskonnollisen liberalismiin ja positivistis-evolutionististen kysymyksenasettelujen suorastaan tendenssoineen sekä Lean että Canzion aatteellisen sisällön, kuten seuraavasta käy tarkemmin selville.

Lean merkityksestä kirjoittaa Viljo Tarkiainen: »Sen aihe pohjautuu syväälle Kiven olemukseen. Saattaapa melkein sanoa, että se on kasvanut yhtä rintaa hänen sisäisen kehityksensä kanssa ja että sen täyteen kukkaansa puhjenneessa taidemuodossa ilmenee hänen henkensä korkein saavutus useammassa kuin yhdessä merkityksessä». Aatehistorialliselta kannalta tarkastellen ovat näytelmät varsin suuressa määrässä saman sisäisen problematiikan sävyttämiä. Kivellä on ilmeisesti ollut sekä vahva tarve että tarkoitus määrittää sekä oma henkilökohtainen kantansa ajan keskeiseen ongelmaan, kysymyksiin ihmisen alkuperästä, sielun kuolemattomuudesta ja Jumalan olemassaolosta, että kuvata ajan »reaalinen totuus» omalla tavallaan lukijakunnalleen.

Kuten Tarkiainen on todistanut, oli Kivi saanut lähimmän herätteen Leaansa juuri Ernest Renanin Jeesusken elämän ruotsinnetusta laitoksesta, jota hän tosin itse ei näytä Tarkiaisen mukaan omistaneen, mutta jonka hän oli »lainannut joltakin ystävältään». Edelleen kirjallisuushis-

⁴⁶ *Viljanen* 1964, s. 542.

torioitsija tietää mainita, että kirjan johdosta syntyi Fanjunkarsissa jo mainittu erimielisyys Charlotta Lönnqvistin ja Kiven välille, viimeksimainitun asettuessa kannattamaan Renania. Paitsi ranskalaiselta ajattelijalta, Kivi on saanut mitä selvemmin vaikutteita näytelmänsä kompositioon ja kysymyksenasetteluun juuri ajan poleemisesta keskustelusta.⁴⁷

Renanin mukaan muodostivat fariseukset Jeesuksen aikaisessa Galileassa hengellisen ylimystön ja ylpeilivät juutalaisesta laintuntemuksesta sekä sydämestään halveksivat yhtä hyvin kreikkalaista sivistystä kuin galilealaista raakuutta, jota viimeksi mainittua he näkivät Jeesuksen edustavan. Publikaanit olivat taas kansallisuuteen katsomatta jo ammattinsa vuoksi vihattuja, kun taas saddukealainen merkitsi silloisen juutalaisen käsityksen mukaan samaa kuin »materialisti» ja »epikuuroalainen», samalla kun eräät heistä kallistuivat kreikkalaiseen filosofiaan. Viimeksimainitut merkitsivät siis sanalla sanoen Jeesuksen aikaiselle yhteiskunnalle sitä samaa »loukkauskiveä» kuin 1860-luvun nuoret liberaalit suomalaiselle korkeakirkolliselle katsantokannalle ja apologialle. — Näille perusteille ja niistä heijastuville ongelmille Kivi rakensi Lea-näytelmänsä Joaksen, Sakeuksen ja Aramin luonnekuvat sekä sijoitti heidät pääasiassa Renanin silmin nähtyyn galilealaiseen maisemaan.⁴⁸

Lean seitsemännessä kohtauksessa pohtii Aram alias Aleksis Kivi syvällistä ongelmaa seuraavaan tapaan: »...Lea, katsellessani sinua, uneksuneena tuossa, tahtoisinpa melkein uskoa, että sinussa on kuolematoin sielu. Uskoisinko, aattelisinko niin? Löytyyhän kuitenkin myriaadeja, joiden rinnalla luontokappaleen ei tarvitse juuri hävetä. Missä on siis eroitus? Olisiko se mahdollisuuden siemen ihmislapsen povessa, joka siirtää hänen elikosta äärettömän kauas? Mitä aattelen? Mitä uskon? — En tiedä, en tiedä.»⁴⁹

Canziossa taas ainakin keskushenkilön Canzion puheenvuoroista päätellen on tämä »renanilainen» ja suomalaisellekin 1860-luvulle tunnusomainen epäily astunut Kivellä askeleen tai pari radikaalimpaan suuntaan. Hän antaa nyt Canzionsa tehdä ratkaisevan harppauksen niiden kysymysten kohdalla, joissa Aram vielä epäröi. Tästä ovat Canzion ja Claudion vuoropuhelut osoituksina. »Claudio: Jos niin on laita, ettei löydy sulle lohdutusta täällä, niin turvaa sitten häneen, joka ei ketään

⁴⁷ *Tarkkiainen* 1916, s. 396—397.

⁴⁸ *Renan* 1863, s. 4, 22—25, 409—410.

⁴⁹ *Kivi* 1897, s. 401—437.

heitä ulos. — Canzio: Sen tekisin, jos olisi kaikki niinkuin ennen, jos olisin kyynelsilmäinen lapsi. — Claudio: Olethan nyt yhtä hyvin kuin ennenkin meidän ijänkaikkisen isämme lapsi? Miksi et siis taitaisi pae-
ta hänen luoksensa nyt niin kuin lapsena ennen? — Canzio: Siitä yksinkertaisesta syystä ettei häntä ole. — Älä katso puoleeni noin terävästi: sillä luulenpa, että sydämesi syvyydessä aatteet sinäkin samoin».

Edelleen Canzio paljastaa, että hän ei usko sielun kuolemattomuuteen, joskin jonkinlainen deistinen katsomus edellyttää myös hänellä »maailman hengen» olemassaoloa kaiken alkuun panijana. Uskon sielun kuolemattomuuteen kieltää Canziolla Kiven hänen suuhunsa sijoittamien sanojen mukaan »vähän syvempi katsanto elämään ja luontoon». Ja edelleen, kun Claudio yrittää kumota Canzion käsityksiä, toteaa viimeksimainittu: »Mutta eihän todistanut mieheni mitään, ei äyriin edestä, vaan poutapääskösenä kiiteli hän aatosten tyhjässä ilmassa; mutta täällä on perusteena todellisuuden havainto ja koe, ja siinä seison lujana. Yksinkertainen ja selvä on luonnon laki. Minä elän täällä ajan, kaadun ja syötän sijaantulijaani, ja häntä ja hänen jälkeistensä kohtaa jatkaten aina sama onnenosa. Niin matelee mailma ilman loppua eteenpäin; ja siinä on koko herraus, siinä on ijänkaikkinen elämä».⁵⁰

Psykologisista, teologisista, filosofisista ja esteettisistäkin kysymyksenasetteluista lähtevä Kivi-tutkimus on kohta sadan vuoden ajan yrittänyt määrittää Kiven omaa henkilökohtaista uskonnollista kantaa nimenomaan näiden kahden näytelmän ja niihin liittyvän henkilökoh-
taisen jäämistön perusteella. Aatehistorian tutkijalle ongelma ei näyt-
täydy yhtä »syvällisenä» — osin myös siitä syystä, ettei ongelma ole koskaan ratkaistavissa parin taideteoksen avulla. Ja lisäksi ei ongelma juuri tämän kysymyksen kohdalla aatehistoriallisen problematiikan valossa ole kiinnostavakaan. Sitä vastoin riittävät kylläkin sekä Lea että Canzio tyydyttävästi todistamaan aikansa kulttuurikenttään sijoitettui-
na, että kumpikin — aika ja Kivi — ovat olleet toisiinsa nähden ehkäpä oletettua merkittävämmässäkin todellisessa realistisessa vuorovaiku-
tussuhteessa. Elleivät 1860-luvun evolutionistiset, positivistiset ja uskon-
nollisliberalistiset kysymyksenasettelut ja kärjistyksen sekä niiden edel-
lyttämät tutkimusmenetelmät olisivat syvästi vaikuttaneet helsinkiläi-
sessä kulttuurimaisemassa ja sen periferiassa liikkuneeseen Aleksis Ki-
veen, ei hänen olisi ollut lainkaan tarvis komponoida historiallisia näy-

⁵⁰ *Kivi* 1962, s. 193—294.

telmiään 1860-luvun suomalaisen aatteiden taistelun »joko-tahi»-ongelmanasetteluun. Aleksis Kivi teki näin, koska hän oli ajastaan ja sen oleellisimmista »reaalisista totuuksista» suuresti kiinnostunut kulttuurirunoilija ja -ihminen. Vaikuttaa myös siltä, että saattaisi olla hyödyksi sekä Kivi-tutkimukselle että suomalaiselle aatehistorialle, mikäli juuri 1860-luvun Aleksis Kivi asetettaisiin todella laaja-alaisen konfrontatiivisen aatehistoriallisen tutkimuksen kohteeksi. Tämän tutkielman puitteissa on haluttu vain osoittaa, että ainakin perusteltua aihetta tällaiseen ristivalotukseen on todella olemassa.

Lienee myös käynyt selville, että jo Kiven omilla aikalaisilla — hänen ystävillään, arvostelijoillaan ja jopa vihamiehilläänkin — oli selvä käsitys Kiven realismista. Voimakas kiinnostus 1860-luvun suomalaisesta aatteiden taistelusta, realismille ominainen, mutta romantiikalle täysin vieras, terveen drastinen huumori, sosiaalinen tendenssi ja eräät muutkin realismille tunnusomaiset piirteet edustautuvat nerokkaan taiteelliseen, todella aitoon vis poeticaan yhtyneinä koko hänen tuotannossaan. Varmaankaan ei ilman aihetta esim. Eino Leino puhu Kiven »häikäilemättömästä realismista» tai Arvid Järnefelt lausu, Kiven sosiaalista tendenssiä korostaen: »Kiven taide ei ole taidetta taiteen itsensä vuoksi . . . Taiteen esineenä ei ole ainoastaan jokin tunnelma, ei luonto ja muotojen kauneus, vaan elävä, sykkivä ihmiselämä itse . . . Aleksis Kiven taiteilijarakkaus kohdistui aivan uuteen ihmisluokkaan, semmoiseen, johon hänen aikalaisensa eivät olleet milloinkaan mitään huomiota kiinnittäneet, eivät edes ihmisarvoisena pitäneet, saati taiteen esineeksi ajatelleet».⁵¹

Samalla kun Kiven realistinen tuotanto alkoi jo 1870-luvulla saada jäljittelijöitä, se sai myös yhä enemmän tunnustusta, ja nimenomaan yhä enenevässä määrin juuri tämän realisminsa vuoksi. Mutta tästä enemmän seuraavassa luvussa, jossa tarkastellaan suomalaista kirjallista realismia tutkimuksessa »hiljaiseksi» määritellyllä 1870-luvulla.

---

⁵¹ *Leino* 1909, s. 50. — *Järnefelt* 1910, s. 114—119.

4. REALISTINEN VALTAVIRTAUS SUOMALAISESSA KAUNOKIRJALLISUUDESSA JA KIRJALLISUUSKRITIIKISSÄ

Realistiset aatteet kirjallisuudessa ja sen arvostelussa suomalaisen bengenelämän »hiljaisella» 1870-luvulla

Meikäläisessä tutkimuksessa on 1870-luku todettu varsin yleisesti hengenliikkeiltään »hiljaiseksi» vuosikymmeneksi, jolloin ikään kuin valmistauduttiin seuraavalla vuosikymmenellä tapahtuneeseen radikaalien aatteiden laaja-alaiseen rintamahyökkäykseen ja läpimurtoon. Mutta jo se ilmetty tosiasiassa, että naturalistinen ohjelmarealismin yleistyminen 1880-luvun puoliväliin mentäessä suomalaisessa kaunokirjallisuudessa-kin valtavirtaukseksi, oikeuttaa kysymyksen, että oliko 1870-luku todellisuudessa lainkaan niin »hiljainen», miksi sitä tutkimuksessa yleensä on kuvattu. Ellei realistis-rationalistinen ajattelutapa, jonka ajattelutavan ja sen mukaisen maailmankatsomuksen ja -selityksen on todettu päässeen jo 1860-luvulla valtaan nuoren älymystön keskuudessa, olisi jatkanut 70-luvulla voittokulkuaan, suomalaisen 1880-luvun radikalismia olisi tuskin lainkaan esiintynyt.

On tietenkin kokonaan eri asia, ilmestyikö meillä kaunokirjallisuutta, joka olisi täyttänyt realismille luonnehditun »ikonografian». Varmaan meilläkin olisi 1870-luvulla syntynyt, kuten Tanskassa J. P. Jacobsenin, Karl Gjellerupin ja Holger Drachmannin toimesta, kaunokirjallisuutta, joka olisi täyttänyt realismin koko tunnusmerkistön, mikäli meillä vain olisi ollut heidän veroisiaan kirjailijoita. Tosiasiassa ainoa kansainvälistä suuruusluokkaa oleva suomalainen kirjailija oli Aleksis Kivi, ja kuten on todettu, hän ottikin vaarin ajan aatteellisista merkeistä, ilmentäessään oman aikansa reaalista totuutta lukijakunnalleen. Tosiasiassa Kivi jäi yli vuosikymmeneksi yksinäiseksi ilmiöksi suomalaisessa kaunokirjallisuudessa, kunnes hänen jälkeensä vasta juuri 1880-luvulla ryntäsi esiin kokonainen sukupolvi suomalaisia kirjailijoita ja tällöin jo naturalistisen ohjelmarealismen tunnusten alla.

Kun kaunokirjallisuuden aatemaailmaa tarkastaa tietyistä kysymyksenasetteluista käsin, kuten tässä nimen omaan juuri jo luonnehditun

positivistis-evolutionistisen aatevirtauksen funktiona, tarkastelun ei välttämättä tarvitse kohdistua suoranaisesti kyseisellä kaudella luotuun kaunokirjallisuuteen, siis aatteen suoraan sanelemaan kirjallisuuteen. Riittää kun tarkastetaan yleensä ajan suhtautumista aatevirtaukseen, joka voi ilmetä joko vaikenemalla tykkänään kyseisistä aatteista ja aate-rakennelmista, tai sitten keskustelemalla niistä esimerkiksi juuri ajan sanoma- ja aikakauslehdissä.

Jo itse asiassa se tosiasia, että 1880-luvun alusta lähtien kokonainen nuorten kirjailijoiden rintama hyökkäsi realismin tunnusten suojassa ja valtasi paikkansa »auringossa», on todistus siitä, että realistisesta kirjallisuudesta on ollut pakko puhua paljonkin edellisellä vuosikymmenellä, ensinmäisen varsinaisen suomalaisen naturalistisesta käsityksestä aateensa ammentaneen realistipolven kasvukaudella. On toisin sanoen yritettävä selvittää, vaikeniko suomalainen lehdistö 1870-luvulla uudesta kirjallisuudesta, vai esittelikö se sitä ja jos esitteli, millä tavoin. Saattaa olla myös mahdollista löytää merkkejä jo tällä vuosikymmenellä suoranaisista välittömistä vaikutuksista.

Kun tämä tutkimus lähtee kaunokirjallisuuden aatesisällöstä siten kuin ensimmäisessä eli johdantoluvussa on määritelty, mahdollisten »realististen» piirteiden hakemisessa esim. Runebergin Hirvenhiihtäjistä ei ole mitään mieltä. Onhan nimen omaan kysymys siitä realistisesta käsityksestä ihmisestä, hänen psyykestaan ja sosiaalisesta kentästään, joka rakentui lähinnä evolutionististen tieteiden tutkimustulosten perusteella kokonaisvaltaiseksi. Kysymys on siitä kertomataiteesta, kirjallisesta realismista, joka pyrki saattamaan taiteen sopusointuun tämän uuden hoministisen ja naturalistisen käsityksen kanssa. Se kirjallinen realismi, jota tällä tarkoitetaan, ei ollut edes mahdollinen ennen kuin 1800-luvun ensipuoliskon tiede oli luonut sille edellytykset ja suorastaan vaati uuden maailmankatsomuksen ja selityksen hyväksymistä myös taiteessa.

On jo todettu, että realismia esiteltiin meillä tässä nyt tarkoitetussa mielessä Litteraturbladissa jo 1850-luvun puolimaissa. Tästä ajasta lähtien käsite esiintyi aina silloin tällöin mitä erilaisimmissa muodoissa, sanoma- ja aikakauslehdistön palstoilla, osakuntaväittelyissä ja niiden käsikirjoitetuissa äänenkannattajissa, kunnes aktivoitui Aleksis Kiven tuotannon ympärillä käydyksi polemiikiksi.

Kun tarkastaa nuorta suomalaista kirjallisuusarvostelua, jonka itse asiassa voi katsoa syntyneen samaan aikaan kuin varsinaisen suomenkielisen »mitat täyttävän» kaunokirjallisuudenkin eli siis 1860-luvulla, havaitsee, että se kotimaisen kirjallisuuden kohdalla pohti kauan 1870-

luvulla nimenomaan kysymystä Kiven tuotannon realismista ja romantiikasta. Saattoipa käydä niinkin, että häntä »syytettiin» jopa »zolamaisesta» naturalismistakin. Näin teki mm. Åbo Underrättelserin arvostelija 1873: »Kiven suurin ansio on hänen kykynsä sattuvan realistisesti piirtää syvien rivien luonteita sekä kuvata suomalaisen talonpojan elämää». Tämän kaiken arvostelija näki vielä hyvin myönteisenä, kuten edelleen ylistetyn Kiven terävän huomiokyvyn ja kaikinpuolin reippaan realisminsa. Mutta »näiden koomillisten, tavallisesti burleskien kuvausten realismi menee monasti sen rajan yli, missä kauneus lakkaa . . .»,¹ sama kriitikko painottaa.

Kaarlo Bergbom, eräs suomenkielisen kirjallisuuskritiikin uranavaajista, oli esittänyt katsauksen Ranskan toiseen keisarikuntaan ja sen kirjallisuuteen Kirjallisen Kuukauslehden palstoilla jo lehden ensimmäisen vuosikerran alkupuolella v. 1866. Kun Bergbom määrittää artikkelissaan ranskalaisen kirjallisuuden realistiseksi, hän tarkoittaa tällä lähinnä romaania. Aikaisempiin kirjailijoihin verrattuina »valmistelevat» Bergbomin mukaan »realistiset ranskalaiset kirjailijat teoksiansa suuremmalla tarkkuudella ja tiedolla». Hänen mielestään itsenäisin ja etevin näistä realisteista oli Gustave Flaubert, Madame Bovaryn tekijä. Ja jälleen Bergbomin sanoin: »Tämä romaani ja tämä kirjailija jakoiivat ilmautuessaan arvostelijat kahteen toistansa vastaan viholliseen leiriin. Toiset (esim. vanha Sainte-Beuve) ennustivat Madame Bovarystä uuden kääntein Franskalaisessa romaanikirjallisuudessa, toiset lukivat sen kehnoon kirjallisuuteen.» Ja sitten Bergbomin oma näkemys tästä kirjallisuushistoriallisesta mielessä todellisesta kulminaatio-teksestä: »Totta onkin ett'ei tämä romaani tarjoo paljon runollista nautintoa; se on kolkko, törkeä kuvaus, jonka päälle ihanteen aurinko ei laske yhtään sovinnon sädettä». Edelleen hän panee romaanissa merkille »anatomillisen tarkkuuden, jolla raakahimman himollisuuden syytymistä esitellään». Silti hän toteaa, että on suorastaan mahdotonta olla lukematta teosta loppuun, sillä henkilöt kirjassa »eivät ollenkaan ole viehättäviä ihmisiä, heidän riettautensa on ainoastaan heidän kurjuutensa vertaisena, ja kuitenkin me seuraamme heidän elämänvaiheitaan säälimyksellä ja pelolla — sillä ne elävät, ne ovat lihaamme ja vertamme».²

Ei ole mitään syytä epäillä, etteikö Kaarlo Bergbom, vuosia Ranskassa itse eläen, ollut hyvin perillä evolutionistis-positivistisen aatera-

¹ Åbo Underrättelser 11 (21. 1.) 1873.

² Kirjallinen Kuukauslehti 1866, s. 131—132.

kennelman luoman kirjallisen realismin teoreettisista lähtökohdista. Ja kun hän sitten, kuten on todettu, puolisen vuosikymmentä myöhemmin Kivi-kommenttinsa yhteydessä suorastaan vannoo realismin nimeen, hän täysin varmasti tietää, mitä tekee, — eikä tarkoita missään tapauksessa varhaisbjörnsonilais-auerbachilaista vahvasti idealisoitua kyläkerotomusten »realismia». On siis ilmeistä, että vasta Aleksis Kiven tuotantoon perusteellisesti syventyessään Bergbomille selvisivät kirjallisen realismin ansiot. Näin voidaan siis tämän miehen, jonka toimesta Ibsenin suuret realistiset näytelmät esitettiin ensi kerran suomalaisella näyttämöllä ja joka mahdollisti myös Minna Canthin realistisen draamatuotannon pääsyn parrasvaloihin, katsoa hyväksyneen kirjallisen realismin 1860-luvun jälkipuoliskolla ja viimeistään — hänen omista sanoistaan päättäen, kuten on nähty, 1870-luvun alkuun mentäessä. Se seikka, ettei myöskään Bergbom sittemmin hyväksynyt naturalistisen ohjelmarealismiin äärimmilleen tendenssoitua suuntaa, jossa taide oli tykkänään alistettu tendenssin taakse, ei realistisen aatteen kannalta merkitse yhtään mitään. Riittää, kun todetaan Bergbomin täysin hyväksyneen realismin romaani- ja draamakirjallisuudessa myös valtavirtauksen teoreettisen ohjelman toteuttajana niin kauan kuin itse taide, eikä tendenssi, oli kirjallisuudessa etualalla. Tässä suhteessa Bergbom selvästi eroaa esim. Fredrik Cygnaeuksesta, joka ei koskaan kokonaan päässyt eroon siitä romanttishakuisesta esteettisestä idealismistaan, mikä oli myös hänen kriitikotoimelleen lähtökohtana ja arvostelun kriteerinä.

Kun tarkastaa 1870-luvun suhtautumista kirjallisen realismin teoriaan ja tämän pohjalla luotuun kaunokirjallisuuteen, helposti havaitsee esim. ajan suomalaisessa lehdistössä tietyn varovaisuuden kannanotoissa tämän lajiseen kirjallisuuteen. Havainto selittyy monella tapaa ymmärrettäväksi. Jo 1860-luvun puolimaista alkanut »aatteiden taistelu» oli osoittanut myös kirjallisen realismin kuuluvan niiden aaterakennelmien joukkoon, jotka olivat käyneet hyökkäykseen perinnäisiä käsityksiä vastaan. Samaan aikaan suomenkielinen lehdistö vasta juurrutti asemaansa eräänä suomalaisuustaistelun merkittävänä orgaanina. Suomenkielisen lehdistön oli pakko saada pääosa tilaajistaan maaseudulta, sillä pääkaupungin ja muiden suurempien kaupunkien asukkaat, ainakin lehtiä lukevat asukkaat, olivat enimmäkseen ruotsinkielisiä. Siitä huolimatta, että lehtien toimittajat itse olivat yleensä jo omaksuneet aikakauden uudet aatteet, maaseudun lukijakunnalle, jota vasta opetettiin lukemaan lehtiä ja kirjallisuutta, ei suinkaan sopinut ensi kädessä tarita ajan aatteellisen problematiikan värittämää poleemista tekstiä.

Edellä esitetty ajatus selvenee, kun tarkastaa hivenen nuorfennojen ruotsinkielisen äänenkannattajan, Morgonbladetin, kirjallisuusesittelyjä ja arviointeja. Ruotsinkieliseltä lukevalta yleisöltä ei ollut suinkaan mitään syytä salata, mitä esimerkiksi suuressa maailmassa kaunokirjallisuuden alueella tapahtui. Tosin tietty varovaisuus on havaittavissa myös Morgonbladetin realistisen kirjallisuuden esittelyissä ja ne yleensä julkaistiin joko todellisina tai viitteellisinä lainauksina ulkolaisista lehdistä, enimmäkseen ruotsalaisista, mutta lainauksia myös ranskalaisista ja englantilaisista lehdistä harrastettiin.

Juuri 1870-luvun puoliväliin mentäessä Henrik Ibsenin aatemaailmassa tapahtunut käänne rationalistisempaan suuntaan alkoi näyttäytyä myös hänen tuotannossaan. Empiristinen positivismi oli kokonaan jo syrjäyttänyt, osaltaan myös Georg Brandesin vaikutuksesta, saksalaisen spekulatiivisen filosofian. Ensimmäinen näytelmä, jossa tämä ristiriita kuvastuu, oli draama Keisari ja Galilealainen (Kejser og Galilaeer), jota välittömästi seurasivat näytelmät Nuorten liitto, Yhteiskunnan pylväät, Nukke koti ja Kummittelijat v. 1881. Zolan vaikutus tuntui jo 1870-luvun Ibsenin tuotannossa, nimenomaan juuri ranskalaisen korostama perinnöllisyyden ja ympäristökuvauksen merkitys kirjallisuudessa työssä eli tekijät, joilla oli välitön yhteys Darwinin teorioihin. Lauri Viljanen on Ibsen biografiassaan sanonut, että jo Brandissa, jonka eepistä versiota Ibsen kirjoitti Roomassa vuosina 1864—65, merkittävintä, »ibseniläisintä on varmaan se, että 'perisynti' on saanut perinnöllisyyden realistisen värityksen». Ibsen oli perin herkkä seuraamaan ajan merkkejä, mikä jo osin käy selville näistä hänen tässä mainituista näytelmistään. Muun muassa Nukkekodissa hän antaa Rankin suorastaan ajaa naturalistisia aatteita ja kuten Koht on todennut, luonnoksissa estottomammin kuin lopullisessa näytelmässä. Luonnoksissa Rank pitää suorastaan luentoja perinnöllisyyden ja ympäristön vaikutuksesta ihmiseen ja sanoo: »Harrastakaa luonnontieteitä, hyvät naiset, niin näette, miten lainmukaisuus on kaikessa läpikäyvässä piirteessä». Darwinin teoriat alkavatkin lähinnä perinnöllisyyden kausaliteettien alinomaisena korostamisena leimata yhä enemmän Ibsenin tuotantoa.³

³ Bull 1937, s. 395—428. — *Kobt* 1954 II, s. 108—124. — Ks. myös *Borop* ym. 1939—42 eli Georg och Edvard Brandes, Brevveksling med nordiske Författare og Videnskabsmaend. Brevveksling med Björnson, Ibsen, Kielland, Elster, Garborg, Lie: Band IV—V. Köbenhavn 1939—42. Brandesin ja Ibsenin kirjeenvaihdosta käy täysin selville hänen realisminsa tausta ja kehitys. — *Viljanen* 1962, s. 103, 106—107 (sis. Ibsenin merkittävän tunnustuksen Björnsonille v. 1870 kirjeessä, jossa irtautuminen vanhan estetiikan kahleista käy korostetusti esiin), 141—173.

Kun Morgonbladet käy jo helmikuussa 1874 esittelemään Ibseniä ja tämän tuotantoa, tapahtuu se juuri Keisari ja Galilealainen-draaman perusteella, mutta selvästi realistis-teoreettisen kysymyksenasettelun pohjalta:

»Ibsen on moderni henki, hän tarkastelee näyttämöllä kaikkea aikamme takaperoista ja kurjaa sekä puolinaisia persoonallisuuksia. Hänen aatteenaan on kärsivä, lannistumaton tahdonvoima, mutta aikansa lapsena hän enemmän repii kuin luo uutta. On ihanaa olla herra talossaan, mutta on myös ilo repiä tuo hökkeli! Kerran Ibsenillä on täytynyt olla tuo tunne olla herrana kohoavassa talossa, nimittäin silloin kun hän kirjoitti draamansa Kongsemnerne (Kuninkaan alut). — Aikaisemmat näytelmät todistavat, ettei Ibsen kyennyt antamaan sitä, mikä hänen sisällään liikkui. Kun hän käsittelee aikaansa, yleisö tapaa hänessä aikakautensa suurimman satiirikon, Brandissa esitetään idealistinen uskonsankari, mutta tämä kuolee, eikä käy selville, hyväksyykö kirjailija itse tämän (siis Brandin) häikäilemätöntä idealismia. Peer Gynt on erikoisinta, mitä runoilija on luonut. Draamana se vastaa kaikkein vähimmin juuri sitä runoudenlajia. Se oli loistava mosaiikkityö ilman minkäänlaisia sääteleviä yhteyksiä. Ibsen on enemmän syvä kuin laaja henki, runollisuudessaan hän on korkeimman luokan mestari, mikä mestaruus on Peer Gyntissä saavuttanut huippunsa. Hän ei ole kuitenkaan pysähtynyt tähän, vaan on antanut kaksi näytelmää, tyhjän tilan täyttämiseksi sydämissämme. Hän on kirjoittanut Kongs-emnerne ja Kejser og Galilaeer. Olemme harvoin lukeneet runoa, jossa suuri aate paljastuisi niin selvänä ja kauniina, se on kallisarvoinen ja jalo helmi».⁴

Vaikka Zolan nimi vilahtikin aina silloin tällöin myös tämän lehden palstoilla, Morgonbladet otti Zolan vasta 1879 lähemmän tarkastelunsa kohteeksi ja esitteli hänet silloinkin ruotsinmaalaisesta Aftonbladetistä lähtöisin olleen Emile Zolasta ja naturalistisesta estetiikasta-nimisen artikkelin muodossa pääpiirteissään tähän tapaan:

»Olemme saaneet uuden koulun ja lasten tapaan sekin tulee suurella parulla. Herra Zola olisi voinut tyytyä kirjoittamaan hyviä romaaneja, mutta hän on aikonut perustaa järjestelmän ja tulla sen johtajaksi... Naturalismin tavoite on epäselvä, vaikka Zolalta ei sanoja puutuukaan... Emme usko niin mustia luonteita olevankaan kuin mitä naturalistit maalailevat; kun vaadimme totuutta, ei pidä liioitella, ei edes rikollisuutta. Naturalistin sielu on sairas, hänessä on kuumetta, jota yrittää tartuttaa meihinkin... Zolan lukemista on kuitenkin jatkettava,

⁴ Morgonbladet 33, 35, 36 (10., 12., 13. 2.) 1874.

ei hänen teoriansa, vaan hänen kuvauksensa vilkkauten takia, hänen keksintöjensä voiman ja hänen mestarillisen taitonsa vuoksi, millä hän ranskan kieltä käyntelee». ⁵

Hieman myöhemmin lehti esitteli englantilaisen Daily Telegraphin arvostelun Zolan Nanan dramatisoidusta versiosta ja säälitteli englantilaisen lehden arvostelijan myötä sitä »alennuksen tilaa, mihin ranskalainen teatteri oli joutunut, kun Nana oli Ranskassa dramatisoitu». ⁶

Huomattavasti myönteisempi arviointi Zolasta oli jo 1877 Kirjallisesa Kuukauslehdessä, jossa suorastaan tuoreeltaan esiteltiin hänen romaaniaan L'Assommoir (Ansa), joka oli juuri samana vuonna ilmestynyt Pariisissa: »M.(onsieur) É. Zola on kertomuksessaan L'Assommoir ottanut kuvataksaan Pariisin huonoimman väestön elämää sen synkimältä puolelta ja on suorittanut tehtävänsä suurella taidolla, niin että hänen tarkka ja elävä kuvauksensa jonkun vuosisadan päästä on oleva arvokas historiallinen lähde nykyisen Pariisin tuntemiseen...». Siis todellisuuden kuvaus sinänsä täysin hyväksytään, mutta sitä vastoin ei Zolan tendenssoituja kärjistyksiä, sillä äskeinen arvioija jatkaa: »... mutta itse aine ja se tapa, jolla hän sitä käyntelee, ovat mitä inhottavinta laatua». ⁷

Myös Keski-Suomi tuomitsi lyhyesti Zolan, lähinnä juuri Nanan ansiosta, joka lehden mielestä on »romaanin, joka on yhtä törkeän rivo kuin kaikki saman kirjailijan muutkin teokset». Kommentin laatija ei tosin ollut itse kirjaa lukenut, mutta katsoi kuitenkin Helsingistä kantautuneisiin tietoihin viitaten velvollisuudekseen kantaa oman kortensa Zolan teilaajien yhteisen suomalaisen polttorovion alle. ⁸

Monet niistä yhteiskunnallisista kysymyksistä, jotka nousevat 1880-luvun ohjelmarealismin kaudella päivänkohtaisiksi ja muodostuvat uuden kirjallisuuden ehtymättömäksi aihevarastoksi, saavat ensi esittelynsä jo 1870-luvulla myös lehdissä.

Minna Cant oli jo 1870-luvun puolimaissa pannut Jyväskylästä käsin merkille »uusien tuulien» puhaltamisen myös kirjallisuuden maailmassa. Arvostellessaan Olli Vuorisen Sepitelmiä, hän näet varsin selväpiirteisesti esittää uuden kirjallisen ohjelman tunnusmerkit. Hän lähtee siitä, ettei aika ole ollenkaan runoilulle suojea. Luonnontieteelliset keksinnöt, yhteiskunnallisten epäkohtien poistamispyrinnöt, järjen pal-

⁵ Morgonbladet 259, 262 (7. 11., 11. 11.) 1879.

⁶ Morgonbladet 59 (12. 3.) 1881.

⁷ Kirjallinen Kuukauslehti 1877, s. 141.

⁸ Keski-Suomi 65 (14. 8.) 1880.

vonta ja »epäilevä, melkein taudin tapainen, kaikkien mielipiteiden ja kohtien tarkasteleminen vaikuttavat, että niin paljon kuin taidetta jumaloidaankin ja sen hyväksi toimitaan, sittenkään ei tahdota saada oikein mitään suurta syntymään ei ainakaan runollisuuden alalla. Jokainen, joka on seurannut nuorempain runoilijain kokeita, on huomannut, että Euroopan yleiset 'epärunolliset viimat' ovat tännekin vaikuttaneet».⁹

Sellaisten ruotsiksi kirjoittaneiden naiskirjailijoiden, kuin Adelaide Ehrnroothin (nimimerkki A-i-a), Maria Lovisa Furuhjelmin (nimimerkki Maria) ja Hanna Ongelinin rinnalla, jotka parhaastaan kirjoittivat Morgonbladetiin, Minna Canth oli itse asiassa ainoa naiskirjailija, joka käsitteli suomenkielellä silloin juuri päivänongelmaksi nousutta naiskysymystä, luoden siten itse asiassa jo tällöin lujan perustan ohjelmarealismin mukaiselle 1880-luvun tuotannolleen.

Keski-Suomessa toukokuun alussa 1874 julkaisemassaan pääkirjoituksessa Tyttäriemme kasvatusta Minna Canth tosiasiallisesti pani alulle taistelunsa yhteiskunnallisia epäkohtia vastaan. Canth lausuu aluksi ilonsa siitä, että hallitus on hyvin huolehtinut poikien koulutuksesta, mutta polemisoi välittömästi kysymyksellä: »Missä löydämme oppilaitoksia, jotka kasvaville tyttärillemme antavat tarkoituksen mukaiset tiedot, jotka nuorten elämää niin ohjaavat, että he tulevaisuudessa jallolla hengen voimalla, ymmärryksellä ja taidolla voivat tärkeitä velvollisuuksiaan täyttää.» Hieman — eikä itseasiassa aivan vähänkään — paradisisesti hän toteaa, että naisten kasvatusta meillä oli kokonaan jätetty avioliiton antaman koulun varaan, jossa koulussa naiset kylläkin oppivat »jumalisuutta ja työntekoa», »mutta maailma edistyy ja vaatimukset enentyvät. Nykyaikaan jo vaimonkin henki isoo ja janoo laiveampia tietoja, hän tahtoo pudistella orjankahleet päältänsä ja vaatii, myös hänkin, hengellistä kehittymistä.»¹⁰ Nimimerkillä »Vilja» Minna Canth toi Keski-Suomi-lehdessä ja sittemmin myös sen seuraajassa Päijänteessä esiin monia muitakin epäkohtia, mutta mainittua emansipaatiokirjoitusta voidaan nyt joka tapauksessa pitää teeman suomenkielisenä aloitussignaalina sanomalehdistössä, poleemisena tekstinä, jolla oli sekä selvä sisältö että päämäärä, ja joka ennen muuta loi pohjaa Minna Canthin ohjelmarealismin hengessä ja teorian mukaan luodulle kirjallisuudelle kymmenisen vuotta myöhemmin.

Arvioidessaan 1878 nimimerkki »A-i-a»:n eli Adelaide Ehrnroothin

⁹ Keski-Suomi 49 (4. 12.) 1875.

¹⁰ Keski-Suomi 18 (2. 5.) 1874.

novellikokoelmaa *Tiden går och vi med den*, *Morgonbladet* suorastaan syytti kirjailijataria ohjelmarealististen tendenssien liiallisesta korostamisesta sekä liian suuren tendenssiin kohdistetun kiinnostuksen aiheuttamista kielivirheistä eli arvioijan sanoin: »senkin joka aikoo parantaa naisen oikeutta, on toteltava miehille ja naisille yhteistä — kielioopin lakia». Antaen lievänlaista tunnustusta kirjailijattarelle arvostelijana kuitenkin lopuksi painottaa: »Mutta taiteellisuus katoaa usein tendenssiin ja runous moraalisiin katsomuksiin».¹¹ Tosiasia kuitenkin on, että Adelaide Ehrnrooth jo v. 1870 julkaisemassaan kertomuksessa Dagmar, pannessaan nimihenkilön antamaan rukkaset tohtori Sommerille mm. sillä perusteella, että käsitteet uskollisuus ja rakkaus ovat niin erilaiset miesten ja naisten keskuudessa, pani samalla Suomessa alulle jo keskustelun ns. kaksinaismoraalista, joka kysymys alkoi meilläkin aktivoitua juuri Norasta lähtien ohjelmarealismin erääksi yleisimmäksi aiheeksi.

Kun on sanottu, että Ibsenin *Et Dukkehjem* (meillä nimellä *Nora*) varsinaisesti pani Suomessa alkuun naiskysymyksen pohdinnan, ovat jo esitetyt pari esimerkkiä osoituksina siitä, että tämä kirjallisen realismin suosima sosiaalinen ja eettinen ongelmakenttä oli meillä ollut käsitteilyn kohteena jopa julkisessa sanassakin useita vuosia Noraa aikaisemmin. Itse asiassa kysymys alkoi herättää laajempaa huomiota J. S. Millin naimensipaation peruskirjan, *The Subjection of Woman*, ilmestymisen eli v:n 1869 jälkeen. Osakuntapiireissä väittelyt myös tämän kysymyksen tiimoilta olivat varsin tavallisia jo kautta koko 1870-luvun, — eivätkä nekään väittelyt olleet hiljaisia.¹²

Varsinaisessa mielessä kuitenkin vasta *Et Dukkehjem*in ilmestymisen jälkeen v. 1879 mielet alkoivat kuohua, ja kun näytelmä sekä ilmestyi jo seuraavana vuonna suomeksi että esitettiin suomalaisessa teatterissa, Ida Albergin esittäessä Noraa, voidaankin tosiasiaa sanoa taistelevan ohjelmarealismin jo saapuneen Suomeen. Tästä hieman enemmän vähän tuonnempana.

Kun 1870-luvun suomalaista lehdistöä tarkastaa, havaitsee, että vaikka kirjalliseen realismiin yleensä suhdaututtiin tietyllä varovaisuudella, sen oikeutusta ei silti kielletty. Yhä enenevässä määrin lehdet alkoivat esitellä realistisia kirjailijoita. Tutuiksi lehtiä lukevalle yleisölle kautta Suomen tulivat ainakin nimiltään Flaubert, Alphonse Daudet,

¹¹ *Morgonbladet* 299 (23. 12.) 1878.

¹² Ks. *Lappalainen* 1959, s. 242—244.

Emile Zola, Guy de Maupassant, Ivan Turgenjev, Björnson, Ibsen, Alexander Kielland, J. P. Jacobsen, Holger Drachmann, Karl Gjellerup, Brandes-veljekset, August Strindberg, Gustaf af Geijerstam, Ernst Ahlgren ja monet muut.

Mikäli lehdistö ymmärrettävistä syistä osoitti tiettyä varovaisuutta vielä 1870-luvun loppuun saakka naturalistiseen maailmanselitykseen yleisesti liitetystä kirjallisesta realismista puhuessaan, sama varovaisuus ei hillinnyt ainakaan vähimmänsäkään määrin suita eikä asettunut esteeksi kynille ylioppilasosakunnissa. Kautta koko 1870-luvun osakunnissa jatkui uupumaton »lähetystyö» kaikkien uusien ja radikaalien aatteiden hengessä, ja niinpä ei ole lainkaan ihmeteltävää, että suomalaisessa kaunokirjallisuudessa alkanut realismin läpimurto huomattavalta osaltaan lähti ylioppilasosakunnista liikkeelle, kuten seuraavasta käy lähemmin selville.

Kun tarkastaa 1870-luvun ylioppilasosakuntien omia aikakirjoja, havaitsee, että lähes jokaisessa osakunnassa, mutta eritoten Uusmaalaisessa, Savo-karjalaisessa ja Länsi-suomalaisessa osakunnassa esimerkiksi vuosijuhlaesitelmien aiheet tavalla tai toisella sivusivat tai iskivät suoraan kiinni johonkin uuden ajattelun mukaiseen keskeiseen aiheeseen.

Savo-karjalaisessa osakunnassa Aukusti Juhana Mela (silloin vielä August Johan Malmberg) piti 1872 Kalevalanpäivänä vuosijuhlaesitelmän, jolle hän oli antanut vaikuttavan nimen Ihmisen synty. Hän aloitti tähän tapaan:

»Hyvät herrat! Johan te voitte arvata silloin kun pyysitte minua tätä esitelmää pitämään, mikä tämän lorun loppu tulisi olemaan: apinan heimolaisiahan me raukat olemme, en minä voi sitä auttaa, en totisesti! Tämä on tietysti monen korvissa outoa ja kovaa puhetta. Se loukkaa kerrassaan sitä käsitystä, joka näihin päiviin saakka on yhteisellä kansalla ollut ihmisen synnystä ja vieläpä kumoo perin pohjin sen käsityksen, joka vanhoilla kokeneilla luonnontutkijoilla on meidän aikoihimme ollut elimellisen luonnon ilmiöistä ja luonteesta... Mutta se mies, joka näinä viimeisinä vuosina on niin suurella ja vastaansanomattomalla voimalla matkaansaattanut perinpohjaisen kumouksen luonnontieteen alalla, mainio englantilainen Charles Darwin, hän ei olekaan lähtenyt vähillä varustuksilla sotaan».¹³

Mela esitti kokonaisen evolutionistisen maailmanselityksellisen oh-

¹³ *Malmberg* 1873, s. 178—199. (Vuodesta 1876 lähtien Aukusti Juhana Mela.)

jelman, vaikka näennäisesti liikkuihin luonnontieteen piirissä. Että esitelmä myös näin käsiteltiin, selviää sitä seuranneesta polemiikista. Varsin pian Melan esitelmän jälkeen piti Antti Almberg (Jalava) Helsingin Suomalaisessa Seurassa esitelmän, jossa hän ryhtyi kumoamaan eräitä Melan esittämiä teesejä. Kirjallinen Kuukauslehti, jonka avustajiin muuten sekä Mela että Jalava kuuluivat, julkaisi Jalavan esitelmän Darwinista ja Darwinismista v. 1872 heinäkuun numerossaan. Ja edelleen, kun Savo-karjalaisen osakunnan kaunokirjallinen albumi Koitar ilmestyi, Paavo Cajander lausui siitä Kirjallisessa Kuukauslehdessä seuraavan asiallisen kommentin: »Hra A. J. M. puolustaa, Darwin'in mukaan jyrkästi, että ihminen on apinan heimolainen. Kirjoituksensa: Ihmisen synnystä, joka on tehty kokonaan luonnontieteen kannalta, on hilpeästi esitetty ja helppo-tajuinen, ja merkillinen senkin vuoksi, että tässä tietääksemme ensikerran tuota maailman-mainiota Darwinilaisuutta perusteellisesti selvitetään Suomen kielellä». Tässä Cajander oli täysin oikeassa, sillä tähän saakka Darwinista kuten myös darwinismista oli vuodesta 1860 lähtien julkisessa sanassa Suomessa keskusteltu ruotsin kielellä.

Että 1870-luku ei ollut aatteellisessa suhteessa suinkaan tapahtumista köyhä ja »hiljainen», sitä osaltaan osoittaa Melan esitelmän aiheuttama kohu, joka jo varsin välittömästi tuntui aina Jyväskylässä saakka. Samalla sillä lienee ollut oma osuutensa J. H. Erkon realistisen aatemaailman muotoutumiselle. Martti Jukola olettaa, että Erkko tutustui darwinismiin juuri keväällä 1872 Jyväskylän seminaarissa opiskellessaan, kun »siellä oppilasseurassa luettiin Kirjallista Kuukauslehteä, jossa 1872 oli muuan kirjoitus Darwinin luonnontieteellisestä maailmankatsomuksesta», Jukolan sanoin ilmaistuna. »Kirjoitus», jota seminaarilaiset lukivat, oli tietenkin mainittu Jalavan artikkeli. Tapahtumien kulku oli tosiasiaa kuitenkin hieman toinen. Todellisudessa kävi näet niin, että muuan opettajakokelas suorastaan esitelmöi »innostuneesti darwinismista», seminaarin historioitsijan Aimo Halilan sanoin, sanotun kevään kuluessa. Tunteettömäksi jäänyt seminaarilainen sai nuhteet seminaarin johdon taholta ja »Darwin, pappi, joka oli vaihtanut Aatamin apinaan», julistettiin seminaarissa pannaan. Seminaarin luonnontieteen opetuksesta vastasi muuten tällöin lehtori Johan Ferdinand Canth ja hänen oppilaisiinsa kuului paitsi J. H. Erkko, myös Ulrika Wilhelmiina Johnsson eli Minna Canth. Jukola suorastaan väittää, että Erkko on jo tällöin saanut niinkin vahvoja vaikutteita Darwinin teorioista, että sai mielikuvan vertaukseensa »ihmiskunnasta elävänä puuna». Mitä Erkkoon tulee, hän suorastaan viittaa Darwiniin

runossaan Eläintarhassa sekä evoluutio-oppiin runossaan Henki, joista edellinen on vuodelta 1884 ja jälkimmäinen seuraavalta vuodelta. Miellenkiintoista ja samalla aiheen kannalta on tärkeää tässäkin todentaa, kuinka nopeasti ajan aatteet löysivät vastakaikua, kun mieli oli todella »vastaanotolle» otollinen. Radikaalit aatteet säteilivät pääkaupungin ylioppilasosakunnista kauas maaseudulle, jos niin halutaan sanoa, postin nopeudella. Vaikka J. H. Erkkö saikin enimmät herätteensä realistisiin aatteisiin veljensä Elias Erkon toimiessa 1880-luvun ensivuotina »siltana» Minna Canthin ja vanhemman veljensä välityksellä, ensimmäiset tiedot Darwinista ja darwinismista, joka oli Jukolankin sanojen mukaan »realistien uskontunnustuksen lähteitä», hän näyttää saaneen samasta lähteestä kuin Minna Canthin eli Aukusti Juhana Melalta ja Savo-karjalaisesta osakunnasta. Tässäkin on eräs syy siihen, miksi on ollut välttämätöntä hieman perusteellisemmin silmäillä osakunnista — nimen omaan Savo-Karjalaisesta — lähteneitä välittömiä ja välillisiä realismia rakentavia impulsseja »hiljaisella» 1870-luvulla.

Melasta ja Matti Äyräpäästä kehittyivät Savo-karjalaisessa osakunnassa lähinnä ne miehet, jotka veivät radikalismiin osakuntapiirissä 1880-luvun alussa »läpimurtoon» tavalla, jolla oli paljon merkitystä suomalaiselle realistiselle kirjallisuudelle, kuten myöhemmin käy selville. Savo-karjalaisesta ja Uusmaalaisesta osakunnasta kehkeytyi 1880-luvun alkupuolelle mentäessä kaikkein jyrkimmät radikalismiin tukikohdat Helsingin ylioppilaspireissä ja tämä vaikutus, kuten sanottua, alkoi pian näkyä myös kaunokirjallisuuden piirissä.

V. 1878 piti vastaavasti Uusmaalaisen osakunnan vuosijuhlissa juhlaesitelmän Valfrid Vasenius, joka oli antanut omalle esitelmälleen nimeksi Skalden och tidens brännande frågor. Vasenius valmisti muuten samaan aikaan perusteellista tutkimusta Ibsenin dramaattisesta runoudesta, jolla hän jo seuraavana vuonna väitteli tohtoriksi. Valfrid Vasenius, joka oli omaksunut uuden katsomustavan jo ylioppilasaikoinaan, toimi vuosina 1873—76 Helsingfors Dagbladin kirjallisuusarvostelijana ja edisti tällöin suuresti, kuten Gunnar Castrén todistaa, ajan modernin kirjallisuuden tunnetuksi tuloa Suomessa.

Joka tapauksessa Vaseniuksen vuosijuhlaesitelmä 1878 Uusmaalaisessa osakunnassa tutustutti ainakin kuulijansa ja sittemmin myös laajemmat piirit, kun esitelmä painettiin uusmaalaisten kirjalliscen kalenteriin, positivistiseen taideteoriaan Brandesin selittämällä tavalla. Hän mm. esittelee Brandesin esteettisiä käsityksiä F. Th. Vischerin estetiikan vastaanvättäjänä ja siteeraa tämän tanskalaisen tutkijan ja kriitikin mestarin teesejä, joiden mukaan »kirjallisuus meidän päivinäme

elää, se näyttäytyy siinäkin, että se asettaa ongelmia väittelyn alaisiksi», ja edelleen, »ellei kirjallisuus aseta mitään väittelyn alaiseksi, on se samalla vaarassa kadottaa kaiken merkityksensä».¹⁴

Länsi-suomalaisessa osakunnassa Robert Tigerstedt kamppaili hyvällä menestyksellä modernin luonnontieteen metodien puolesta, joiden katsoi esim. Länsi-suomalaisen osakunnan vuosijuhlissa pitämässään juhlaesitelmässä suorittaneen voittokulun kaikkialla sivistyneessä maailmassa. Tigerstedt oli v. 1876 perustetun liberaalisen Finsk Tidskriftin kaikkein innokkaimpia avustajia jo heti alusta pitäen ja vaikutti varmaankin hyvin paljon uuden evolutionistisen maailmankatsomuksen ja -selityksen yleistymiseen ylioppilas- ja muissa sivistyneistöpiireissä. Mitä muuten Finsk Tidskriftiin tulee, siitä muodostui erittäin merkittävä julkinen foorumi myös realistisen kirjallisuuden ja sen perustana olleiden aatteiden ja metodien esittelijänä jo perustamisestaan lähtien. Samaan aikaan kun Tigerstedt esitteli modernia luonnontiedettä sekä siihen pohjautuvaa maailmanselitystä, Wilhelm Bolin, Fredrik Elfving, Helena Westermarck, C. G. Estlander, Jac. Ahrenberg, R. F. v. Willebrand, Gustaf Nordensvan, A. A. Lönnbeck, Helena Alftan, Hjalmar Neiglick ja Rafael Hertzberg, vain merkittävimmät mainiten, pitivät huolen uuden kirjallisuuden ja teatterin esittelemisestä varsin korkeatasoisen, samalla uusille aatteille, kirjallisuudelle ja teatterille, perin myötämielisen kritiikin muodossa.¹⁵ Carl Gustaf Estlander, josta oli v. 1868 tullut estetiikan ja uudemman kirjallisuuden professori Fredrik Cygnaeuksen jälkeen, toimi Finsk Tidskriftin päätoimittajana kokonaisen vuosikymmenen ja arvosteli itsekin uutta kirjallisuutta lehdessään, esitellen mm. Gustave Flaubertin, Strindbergin ja Karl August Tavaststjernan tuotantoa myönteisessä hengessä. Äärimmillen vietyä indignaatiorealismia hän ei kuitenkaan hyväksynyt, vaan teki esim. rohkeasti pilkkaa Gustaf af Geijerstamin vahvasti väritetystä tendenssiromaanista Fattigt folk. Mutta kuten sanottu, yleensä tämä ruotsinkielinen kulttuurijulkaisu suhtautui myönteisesti realismiin ja vastusti mm. topeliaanista romantiikkaa, pitäen sitä jo aikansa eläneenä.¹⁶

Kun tarkastaa esim. ylioppilasosakuntien kirjallisia albumeja ja äänenkannattajia, havaitsee, että selvää radikalisoitumista tapahtui

¹⁴ *Vasenius* 1878, s. 1—27. — Ks. *Castrén* 1928, myös *Söderhjelm* 1928. — *Jukola* 1930, s. 280—290. — *Halila* 1963, s. 94—95.

¹⁵ R(ober) *T(igerstedt)* 1877, s. 89—108. — *Tigerstedt* 1877, s. 89—108, 139—154; 1877 b, s. 284—299; 1878, s. 3—20.

¹⁶ Ks. esim. Estlanderin arvostelua af Geijerstamista, *Estlander* 1890, s. 61—63.

kautta koko 1870-luvun, mutta varsinainen rintamanlaajuinen hyökkäys näyttää alkaneen vuosikymmenen lopulla. Kielitaistelu oli päättyneessä ylioppilaspiireissä suomalaisuuden voittoon, joten myös suomenkielissä osakunnissa voitiin ryhtyä täydellä teholla tutustumaan siihen uuteen ja voittoisaan kulttuuriin, joka tulvehti Euroopasta nyt ammolleen avatuista akkunoista. Toisin sanoen Werner Söderhjelman sanat pitivät kirjaimellisesti paikkansa, kun hän luonnehtii seuraavaan tapaan Karl August Tavaststjernan kehityskautta:

»... Sokealla ymmärtämättömyydellä ivattu kosmopoliittisuus murtautui näin läpi monine aatteineen ja antoi, puoluepukarien hämmästykseksi ja kauhistukseksi, nuorisolle muuta ajateltavaa kuin pelkät kieliriidat, jotka olivat nielleet harrastukset, niin että ne uhkasivat tukahduttaa suuren osan henkisistä harrastuksista, jopa suorastaan ottaa hengiltä toiset, ja ennen muuta pakottivat nuoret harjoittamaan agitaatiota, mikä kulutti heidän parasta elinvoimaansa eikä antanut rauhaa positiiviseen työhön. Ei ole ihme, että heidän keskuudessaan alettiin vaatia rikkaampaa henkistä ravintoa, monipuolisempaa keskustelua ja vapaampaa ilmaa hengittää».¹⁷

Savo-karjalaisessa osakunnassa radikaali hyökkäys alkoi syksyllä 1878 ja se suuntautui ensiksi tietenkin kirkkoa ja papistoa vastaan. Ensimmäinen oire oli Savo-Karjalaisessa julkaistu perin rienaava kirjoitus Kainin historia. Koska myös uusmaalaisten ja osin länsi-suomalaisten ylioppilaiden 'aikakirjat' ovat lähes verrallisia Savo-karjalaisen osakunnan vastaavien kirjaanpanojen kanssa, ylioppilasnuorison kypsymistä realismiin voitaneen tarkastaa viimeksimainitussa osakunnassa esiintyneiden tunnusmerkkien avulla. Itse asiassa kuitenkin kaikkien osakuntien lähdetiedot antavat 1870-luvusta kokonaiskuvan, joka ei lainkaan tai vain varsin rajoitetuilla projekteilla anna aihetta pitää vuosikymmentä »hiljaisena». Tällöin viimeisteltiin todellisuudessa se maailmankatsomuksellisen radikalismien pohja, jonka heijastumana 1880-luvun ohjelmarealismien ryöpsähtää valloilleen suomalaisessa — yhtä hyvin suomenkielisessä kuin ruotsinkielisessäkin kirjallisuudessa.

Kainin historiassa tuntemattomaksi jäävä kirjoittaja parodioi vastaavaa raamatun kertomusta asettamalla viimeksimainitun suorastaan »päälaelleen». Runossa nimittäin tehdään Kainista sankari, uuttera raataja, joka ei kuitenkaan elämässään onnistu, koska ei tyhmyydessään ymmärrä uhrata Herralle. Abel sitä vastoin menestyy hyvin, vaikka onkin kelvoton laiskuri. Hänen menestyksensä salaisuus piilee hänen

¹⁷ *Söderhjelm* 1913, s. 38 ja edell.

erinomaisessa uhraamisuutteruudessaan. Kun veljestappo sitten tapahtuu, tuomitsee Jumala, joka runossa mainitaan »vallesmanniksi arvolutaan», uutteran mutta tyhmänlaisen Kain-paran keppikerjäläisenä maanpakoon. Kovan kohtalon satuttamana Kain vihdoin alkaa ymmärtää, missä syy hänen onnettomuuksiinsa oli piillyt. Hän päättääkin nyt ryhtyä papiksi ja alkaa välittömästi onnistua kaikessa. Saatavat seurakuntalaisilta kasvavat ja Kainin huolenpäivät ovat ohi. Jotta runon tarkoitus olisi kaikille lukijoille varmasti selvinnyt, päätti kirjoittaja sepitteensä toivomukseen: »... oisi Kaini ollut / Pappi aivan viimeinen. / Helpommaksi olisi tullut / Elo täällä ihmisen».¹⁸

Runo synnytti kiivaan polemiikin, mikä oli ollutkin kirjoittajan tarkoitus. Kuten on jo mainittu, ei Kainin historian laatijan henkilöllisyys ole selvitettävissä. Melan opetuslapsien lukumäärä osakunnan piirissä alkoi olla jo siksi runsas, ettei arvaaminenkaan voi tulla kysymykseen. Joka tapauksessa sai runon julkaissut E. J. Warén, joka silloin vastasi osakunnan lehdestä, syytöksiä osakseen toisin ajattelevien taholta. Warén asettui puolustamaan sekä runoa että menettelyään. Hän väitti vastineissaan, että jokaisella ihmisellä tuli olla täysi vapaus esittää käsityksiään, olivatpa ne sitten vaikka kuinka vallitsevan mielipiteen vastaisia. Hän asettui siis todellisen liberalistin tavoin kannattamaan sananvapautta. Myös uskonnollisessa suhteessa hän näyttää tulleen sangen lähelle Melaa. Warén oli nimittäin sitä mieltä, ettei ollut minkäänlaista syytä pitää ko. raamatun kertomusta totuuden mukaisena, vaan päinvastoin »luonnon järjestyksen mukaan mahdottomuutena». Warén siirtyi tämän jälkeen puolustuksesta hyökkäykseen ja syytti puolestaan Kainin historian arvostelijoita kärkkäydestä, jolla nämä olivat nousseet puolustamaan »jokaista Raamatun dogmia» vastaan kohdistettua asiallistakin arvostelua. Warén lausui perustelunaan käsityksen, joka näyttää kuvaavan sangen osuvasti alkaneen uskonnonvastaisen hyökkäyksen kärkimiesten käsityksiä kirkonmiesten tavasta puolustautua:

»...Kaikkea tätä eivät Jumalan puolustajat kuitenkaan huoli ajatella, vaan he päinvastoin luullen olevansa sen valtuutettuja asianajajia, ryhtyvät toimeensa samalla arvelemattomalla urhoollisuudella, millä muinoin Manchan urhea ritari Don Quiote puolusti vaeltavan ritariston ja jättiläistarujen alenevia osakkeita...»¹⁹

Näyttää todella siltä kuin »1880-luku» olisi Savo-karjalaisessa osa-

¹⁸ Savo-Karjalainen n:ot 2, 3 (5. 10. ja 19. 10.) 1878.

¹⁹ Savo-Karjalainen n:ot 5 ja 6 (2. 11. ja 9. 11.) 1878. — *Lappalainen* 1958, s. 162—197.

kunnassa alkanut jo syksyllä 1878, jolloin juuri kuvattu ensimmäinen vakavampi polemiikki eri leirien kesken käytiin ja jolloin mielipiteiden muodostus hyökkävällä puolella oli saavuttanut selvätietoisien ja varman asteen. Huomattavalta osalta Melan välittämä darwinismi sekä eurooppalainen naturalismi Auguste Comten positivismin parhaimmassa hengessä olivat saaneet aikaan, että harvinaisen nopeasti yleiseurooppalaisiinkin oloihin verrattuna pienen suomalaisen ylioppilasosakunnan piiriin oli muodostunut uusien aatteiden julistamiselle vannoutunut kantajoukko. Paitsi kehitysoppia ja Comten positivismia, useat toisetkin eurooppalaisen naturalismin suuret auktoriteetit alkoivat myötävaikuttaa mielipiteen muodostukseen. Spencerin materialistinen etiikka ja reaalisen hyödyn tavoittelemiseen pyrkivä kasvatusoppi, John Stuart Millin altruistinen onnifilosofia sekä Bucklen materialistinen ja antiklerikaalinen historiankäsitys tuovat selvästi niin ikään omat sävynsä osakunnan keskusteluihin.²⁰

Mikäli jo tähän saakka suoritettuja uskonnon ja kirkon vastaisia hyökkäyksiä tarkastellaan esitettyjen eurooppalaisten henkisten virtausten valaistuksessa, näyttävät ne sangen hyvin asettuvan yksiin esimerkiksi jonkin Comten »kolmen asteen lain» kanssa. Nuorten radikaalien uskonnosta omaksuma käsitys edusti saman lain ylintä, tieteellistä eli positiivista astetta. Näin ollen eivät raamatun kertomukset, saman lain alimpaan, teologiseen eli myyttejä luovaan asteeseen määrättyinä voineet osakunnan positivistien taholta missään tapauksessa saada muuta kuin ivaa ja ylenkatsetta osakseen. Mielenkiintoisena paralleelina todettakoon, että samaan aikaan, jolloin Savo-karjalaisessa osakunnassa kumottiin raamatun käsityksiä epätieteellisinä, vaadittiin Uusmaalaisessa osakunnassa järjelle rajatonta oikeutta »ratkaista uskonnollisten dogmien totuus». Eikä kulunut kuin pari vuotta, kun Uusmaalaisessa osakunnassa oli menty niin pitkälle, että osakunnan johtavaksi aaterakennelmaksi vaadittiin yleistä humaniteettiajatusta, vastapooliksi sekä kansallisuusaatteelle että uskonnolle. Kumpikin viimeksimainituista leimattiin fanaattisuuteen taipuvina tarkoitukseen kelvottomiksi. Samaan tapaan kuin Mela ja hänen ryhmänsä oli tehnyt selvän eron Savo-karjalaisen osakunnan piirissä fanaattisesta kansallisuustaistelusta, myös Uusmaalaisessa osakunnassa oli syntynyt oma ryhmäkunta suunnilleen samaan tapaan ajattelevista hoministisen ihmiskäsityksen puolustajista.

²⁰ Anttila 1926, s. 194—195.

Tämän ryhmän johtoon kohosivat sellaiset miehet kuin Hjalmar Neiglick, Werner Söderhjelm ja Karl August Tawaststjerna.²¹

Uskonnonvastainen hyökkäys Savo-karjalaisessa osakunnassa keskeytyi vain hetkeksi uuden vuosikymmenen alussa, vain siksi ajaksi minkä välienselvittely K.P.T.-ryhmän kanssa kesti. Kuten on jo käynyt ilmi, johdatti Mela osakuntansa älyllisen kärjen huomion pois yhä toisarvoisemmaksi muuttuneesta kielipolemiikista ja veti sen todella väittelyä ansaitsevien kysymysten pariin.

On muuten sekä mielenkiintoista että kuvaavaa havaita, kuinka esimerkiksi sellaisen vannoutuneen »koopeeteeläisen junttamiehen» kuin Juhani Ahon ensimmäisen lukuvuoden arvot ja ihanteet alkoivat myös nopeasti muuttua. Hän, joka vielä vuosien 1880—81 vaihteen aikoihin puhui syvää halveksuntaa tuntien »noista kirotuista moderaateista», näki siis silloin vielä Melan ryhmän pelkästään kielitaistelun valaistuksessa. Kului kuitenkin vain tuokio, kun Juhani Ahon asenne muuttui. Päivälehdren joulualbumissa julkaisemassaan muistelmassa hän itse kuvailee henkistä muutostaan. Kirjoituksensa perusteella hän näyttää tarvinnen vain pari vuotta, kunnes hän oli jo valmis hymyilemään säälivästi äskeisille arvoilleen ja auktoriteeteilleen. Aho kirjoittaa, puhuesaan tyyppillisestä K.P.T.-ryhmän rivimiehestä:

»... Me nauroimme hänelle silloin, niinkuin niin usein ennenkin, teimme pilaa hänestä ja hänen hommistaan, me, kaunosielut, jotka jo aikoja sitten — s.o. pari vuotta ylioppilaina oltuamme ja tämä oli kolmas! — olimme puhdistaneet päältämme ylioppilasinnostuksemme ja sen sijaan saaneet »uusia aatteita» ulkomailta. Me puhuimme ylenkatseellisesti suomenkielisten ahtaista näköpiireistä, me nimitimme hänet »pikku sieluksi», joka ei ymmärtänyt Ibseniä eikä ollut kuullut puhuttavankaan Emile Zolasta tai Paul Bourgetista...»²²

Täytyy todella ihmetellä Ahon muutosta fennomaanista realistiksi kahdessa vuodessa. Mutta ohjelmarealismiin nimellä tunnettu virtaus lienee todellakin nopeimmin itsensä »läpi» lyönyt aatehistoriallinen virtaus, ei ainoastaan ahtaissa suomalaisissa olosuhteissa, vaan yleiseurooppalaisenakin ilmiönä.

Mitä taas Juhani Ahon henkilökohtaiseen ohjelmarealistiseen »heräämiseen» tulee, hän on varmaankin saanut siihen enemmän vaikutteita Savo-karjalaisessa osakunnassa kuin siinä kiihkokfennomaanisessa

²¹ *Juva* 1956, s. 179.

²² *Aho* 1894, s. 7 — myös *Castrén* 1922, s. 83.

veljeskunnassa, joka ei voinut ymmärtää Suomalaisen Nuijan maltillisen enemmistön länsimaisia kulttuuriradikaalisia sympatioita.

Savo-karjalaisen osakunnan inspehtorina oli vuodesta 1877 lähtien toiminut professori Th. Rein, Valvojan-ryhmän »maailmankatsomuksen pelkistyttäjä», joka lausui uskonnollisista pitämyksistään von Bergen-kiistan maininkien juuri kiihdyttäessä mieliä puolesta ja vastaan:

»... Minä en tässä kiistassa voinut asettua täydellisesti kummallekaan puolelle. Olin saanut paljon vaikutteita teoksista sellaisista kuin esim. Theodor Keimin »Geschichte Jesu von Nazara», joka pyrkii asettamaan Jeesuksen elämän puhtaasti historialliselle pohjalle. Uskonnolliset kysymykset ovat aina syvästi kiinnittäneet mieltäni, mutta en voinut vakaumuksella kannattaa kaikkia niitä dogmeja, joista luterilainen kirkkomme on pitänyt kiinni...».

Rein jatkoi Valvojassa uskonnollista keskustelua tavalla, joka paitsi vahvistaa hänen omassa elämäkerrassaan esittämänsä mielipiteet oikeiksi, antaa myös oikeutuksen otaksua, että hän oli valmis menemään valtiokirkkoon kohdistamassaan arvostelussaan vieläkin pitemmälle. Kehitellessään Valvojan artikkelissaan Viktor Rydbergin käsitysten pohjalla ns. idealistisen liberalisminsa teoriaa, hän alkoi kuitenkin uskonnollisen vapaamielisyyden hengen mukaisesti asteittain tehdä jyrkän eron oman aatesuuntansa ja varsinaisen naturalismin välillä, ottamatta kuitenkaan ilmeisesti riittävässä määrin huomioon, että molemmat katsomustavat olivat perin oleellisilta osiltaan versoneet samasta puusta. Ilman Ernest Renanin teosta *Tutkimuksia uskonnon historiasta* (1857) Viktor Rydbergin *Raamatun oppi Kristuksesta* (1862) tuskin olisi ilmestynyt. Mikä merkitys yleisimmin ottaen taas Renanilla oli eurooppalaiselle naturalismille, ei selityksiä kaipaa.²³

Koska Savo-karjalaisen osakunnan johdon henkinen asenne oli kirkon ja perinnäisen uskonnollisuuden arvostelulle perin myötämielinen, oli luonnollista, että osakunnasta itsestäänkin tuli varsin pian ultraradikaalinen. Se, mikä esimerkiksi kuraattori Melalle oli 1869- ja 1870-luvun vaihteessa kirkastunut ehdottomaksi totuudeksi, tempasi hänen osakuntansa kymmenisen vuotta myöhemmin valtoihinsa. Kuitenkin Melan ja hänen inspehtorinsa käsitykset uskonnosta erosivat sangen jyrkästi. Idealistinen liberalismi, joka toi Reinille mielenrauhan, ei tyydyttänyt Melaa hengenheimolaisineen ja vieroitti heidät, kuten näyttää, kompromissiin viittaavalla luonteellaan Valvojan ryhmän pii-

²³ *Rein* 1918 II, s. 328. — *Rein* 1881, s. 180—83.

ristä. Mela oli liian 'järeän kaliberin' miehiä tyytyäkseen sovitteluun hänelle perin merkittävässä kysymyksessä — ja samalla hän oli ehkä liian lievästi filosofinen luonne. Maailmankatsomuksellisessa mielessä ratkaisevan vuoden 1884 kuluessa, josta ajasta lähtien varsinainen repeämä eri leirien välillä oli tapahtunut tosiasia, mm. Mela perusti pilalehtensä Matti Meikäläisen ja jatkoi sen palstoilla materialistista hyökkäystänsä uskontoa ja kirkkoa vastaan. Reinin ja hänen kannattajiensa uskonnollinen radikalismi näyttää sitä vastoin samasta taitekohdasta lähtien saavan hitaasti mutta varmasti palautuvan suunnan.

»Rajuilma», millä nimellä Mikko Juva kutsuu v. 1883 puhjennutta avointa taistelua kirkkoa ja sen oppeja vastaan, alkoi siis samaan aikaan, jolloin Savo-karjalainen osakunta valitsi A. J. Melan kuraattorikseen. Melan »valtaantulo» merkitsi osakunnalle tietenkin tavattoman paljon maailmankatsomuksellisessa mielessä. Sanalla sanoen se merkitsi Melan edustaman kirkolle ja uskonnolle kielteisen asennoitumistavan virallistumista, mikä taas puolestaan osoittaa, että kielteinen suhtautuminen uskontoon ja kirkkoon alkoi olla vallitseva osakunnan piirissä. Ja seuraava kehitys osoittikin asian näin olevan.

Kirkon ja uskonnon puolustautumista vaikeutti suuresti puolustajien asennoituminen. Kirkonmiehet asettuivat nimittäin perinnäisen idealistisen maailmankatsomuksen taakse, yhdistäen sen edustamaansa uskontoon. Näin ollen he joutuivat todella monta kertaa »Don Quixoten tavoin» taittamaan peistä sellaisenkin asian puolesta, jossa ei ajan kehityksen huomioon ottaen juuri puolustamista ollut. Ei siis ollut lainkaan ihmeellistä, että nuoret radikaalit saattoivat nauraa osakunnan puhujakorokkeelta alas teologian ylioppilaan, joka oli urheasti noussut tukemaan kirkon käsitystä asiassa, joka ei kirkon piiriin lainkaan kuulunut. Osakunnan äänenkannattajassa kerrankin eräs syvästi masentunut teologian ylioppilas valitti katkerasti sitä sorrettua asemaa, johon heikäläiset osakunnan väittelyissä olivat joutuneet. Heti kun joku »meikäläinen nousee puhumaan, nauretaan hänet pilkkahuudoin alas».

Merkittävin kristinuskoa vastaan kohdistettu hyökkäys vuoden 1883 kuluessa suoritettiin yliopiston juhlasalin puhujakorokkeelta. Nuori kasvitieteen dosentti Fredrik Elfving piti nimittäin Darwinille pystytettävän kansainvälisen patsashankkeen hyväksi järjestetyssä juhlassa esitelmän, jossa hän avoimesti veti kuilun kehitysopin ja kristinuskon välille. Esitelmän mainingit tuntuivat tietenkin välittömästi myös ylioppilasosakunnissa ja muussa julkisessa keskustelussa.

Elfvingin esitelmällä oli paljonkin yhteistä Melan yksitoista vuotta aikaisemmin pitämän »ihmisen syntyä» selvittäneen esitelmän kanssa.

Kun Mela oli dramaattisesti lausunut: »... apinan heimolaisiahan me raukat olemme, en minä voi sitä auttaa, en totisesti...», iski Elfving samassa tarkoituksessa: »... Voidaanko kuvitella suurempaa iskua sille, joka äsken katsoi yksinoikeudekseen olla Jumalan kuva, yht'äkkiä jou-tuakin apinan serkuksi». Sama vahva evoluutioajatuksen sanelema usko oli jo muodostanut Melalle hänen esitelmänsä läpikäyneen aateraken-nelman. Mela ei ollut kuitenkaan vielä mennyt niin pitkälle kuin Elfving. Hän ei ollut tuonut darwinismiaan esiin tavalla, joka olisi mer-kinty avointa välirikkoa kirkon ja sen dogmien kanssa — kuin kor-keintaan hänen itsensä kohdalla. Mutta kun Elfving esitti polemiikkina, ei epäilylle enää jäänyt sijaa. Kun hän lausui: »... osoittaa tavallista suurempaa ajatuksen tasapainottomuutta, että uskotaan luonnossa tiet-tyihin lakeihin perustuva asteittainen kehitys ja samanaikaisesti kirkon dogmi, että ihminen luotiin alussa täydelliseksi...», Elfving repi kerta kaikkiaan rikki ajatuksenkin kehitysojille rakentuneen tieteen ja raa-matun argumenttien mukaisen uskonnon sovittamisesta.²⁴

Hyvällä syyllä voidaankin sitä ajanjaksoa, joka jää vuosien 1872 ja 1883 väliin pitää meikaläisissä olosuhteissa uuden kehitysojille raken-tuneen ja kirkolle ja sen opeille kielteisen maailmankatsomuksen kyp-symisen kautena. Tänä aikana usko makroevoluutioon ja sen mukai-seen materialistiseen maailmanselitykseen kehittyi aina äärimmäisiin johtopäätöksiin asti.

Samaan aikaan myös lehdistö alkoi yhä yleistyvämmässä määrin hy-väksyä realismin ainoana oikeana sanataiteen ilmaisumuotona, joskin vastustajia tietenkin riitti, kuten esim. Agathon Meurman, joka ruotsa-laisen virkaveljensä David af Wirsénin tavoin taisteli naturalistista ohjelmarealismia vastaan vielä vuosisadan lopullakin, jolloin realisti-nen valtavirtaus oli tosiasiaassa jo muuntanut muotoon varsin kauas varsinaisesta indignatiorealismien kaudesta.

Kun esim. oululainen Kaiku-lehti 1880-luvun puolimaissa kirjoitti, pohtiessaan romantiikan ja realismin olemusta, romantiikan joutuneen kokonaan häviölle ja vain realistisen kirjallisuuden enää viehättävän lukijoita, realismi oli todella jo suorittanut Suomessakin voitollisen läpimurtonsa kirjallisenä valtavirtauksena.²⁵ Paitsi Kaikua, nuorilla realisteilla oli pian hallussaan myös monia muita lehtiä, kuten Keski-

²⁴ Fr. Elfvingin esitelmästä ks. Helsingfors Dagblad n:ot 95, 96, 97 ja 98 1883. — Esitelmän merkityksestä *Juva* 1951, s. 153—56. — *Juva* 1956, s. 196—98. — *Lappalainen* 1959, s. 229—234.

²⁵ Kaiku 3 (10. 1.) 1885.

Suomi, Savo ja pian myös heidän tärkein fooruminsa, Päivälehti, jonka perustamispuuhiin jo 1880-luvun lopulla ryhdyttiin.

Suomalaisen kirjallisen realismin lähtökohta

Realistinen taide syntyi siis, kuten on nähty, eurooppalaisessa hengenelämässä tapahtuneen muutoksen seurauksena. Vanha idealistinen ja staattinen maailmankuva särkyi, kun sen ylläpitämät spekulatiiviset, metafyyssiset ja spiritualistiset todistukset eivät kestäneet uuden rationalistisen ja realistisen katsomustavan empiirisen ja tieteellisen täsmällisen konfrontaation edessä. Mikä sitten synnytti kääntein inhimillisessä ajattelussa, sillä eihän rationalismi, rationalistinen ajattelutapa eivätkä empiiriset menetelmät 1800-luvun puolimaissa astuneet ensimmäistä kertaa ihmishengen historiaan. Lienee todella niin, että teollinen vallankumous ja darwinilainen kehitysoppi olivat ne pontimet, joiden varassa uusi dynaaminen katsomus- ja arvostustapa lähti liikkeelle.

Teollinen vallankumous oli särkenyt vanhan staattisen yhteiskunnan, muodostamalla uusia sosiaalisia ryhmiä ja ennen kaikkea ryhmävastakohtia. Kehitysoppi, joka saumattomalta näyttävällä todistuksellaan nivelsi koko elollisen luonnon aina ihmiseen saakka aste asteelta eteneväksi ja ennen kaikkea jatkuvasti kehittyväksi kausaliteettien sarakaksi, mursi hengen maailmasta rikki vanhat, ikuisiksi laeiksi määritetyt käsitykset syistä ja seurauksista. Yllä lienee äärimmilleen pelkistetyinä uuden ajattelun ja sen seurauksena syntyneen katsomus- ja arvostustavan perustus. Kun ylläoleva — vanha ja uusi — kärjistetään vastakkain, nousevat myös uuden realistisen tieteen ja taiteen probleemit, todisteet ja metodit esiin. Teollisen vallankumouksen vastakohtat kärjistyivät uuden, työvälaineet ja raaka-aineet omistavan yhteiskuntaluokan sekä niin ikään uuden yhteiskuntaluokan, teollisuustyöväen, keskeiseksi, — ja tässä on myös ns. varhaisrealismin suosituin aihe maailma. Kehitysoppi taas muutti ratkaisevasti ihmisen aseman aikaisempaan nähden. Eikä ainoastaan ihmisen asema järkkynyt, vaan myös hänen uskonnollisten periaatteidensa asema. Kun esimerkiksi äsken mainittu suomalainen darwinisti Fredrik Elfving v. 1883 esitelmässään lausui: »... voidaanko kuvitella suurempaa iskua sille, joka äsken katsoi yksinoikeudekseen olla Jumalan kuva, yhtäkkiä joutuakin apinan serkuksi», hän pelkisti vanhaan ajattelutapaan juurtuneen ihmisen mielenjärjestyksen. Darwinin selittämä ja todistama luonnonvalinnan teoria ei todellakaan näyttänyt jättävän ajattelevalle ja tarkoittavalle Luojalle

sijaa maailmanlaajuisessa evoluutioprosessissa. Kun Darwinin oppi synnytti vanhan idealistisen katsomustavan miehissä syvää järkytystä ja levottomuutta, se antoi kannattajilleen aiheen iloiseen optimismiin. Tämän tunteen ilmaisi meillä A. J. Mela selostetussa esitelmässään jo v. 1872: »...Minä puolestani en voi tämmöistä syntyperää kamoksua. Se että ihminen näin halvasta alusta on kohonnut nykyiselle korkealle kannalleen, voipi paremmin kuin mikään muu ihmiskunnalle vakuuttaa yhä loistavampaa elämää tulevissa ajoissa».²⁶ Usko kehitykseen ja sen lähes rajattomiin mahdollisuuksiin alkoikin yhä yleisemmin päästä valtaan nuorissa ja vastaanottavissa mielissä.

Kun kristinusko ei hyväksynyt uusia kehityso pillisiä käsityksiä luonnon kausaalisuhteista, tilanne kärjistyi avoimeksi ja sovittamattomalta näyttäväksi ristiriidaksi evoluution omaksuneiden ja vanhan kristillisen katsomustavan säilyttäneiden välillä. Kristinusko — lähinnä kristilliset kirkot — kannatti ja puolusti vanhaa idealistista kulttuuria, sen hengessä luotua tiedettä ja taidetta. Näin ristiriita kärjistyi myös uuden ja vanhan kulttuurin väliseksi. Tästä lähtökohdasta selittyy ja käy myös ymmärrettäväksi se käsittämättömältä vaikuttava itsepäisyys — jääräpäisyys, kuten vastustajat sitä kutsuivat —, jolla esimerkiksi vanhan idealistisen näkemyksen omanneet taidekriitikot vastustivat realistista taidetta kaikissa sen ilmenemismuodoissa. Kirjallisuusarvostelun piirissä lienee meillä näistä vanhoista idealisteista ensimmäisenä mainittava Uuden Suomettaren palstoilla vuosikymmeniä kirjallisuuskritiikkiäkin viljellyt Agathon Meurman ja Ruotsissa vieläkin vaikutusvaltaisemman aseman omannut akateemikko David af Wirsén. Ero vanhan ja uuden välillä on tuskin koskaan ollut niin suuri kuin tänä murroskautena. Vanha polvi, joka oli omaksunut viisautensa ja korkeimmat elämänarvonsa yhtenäiskulttuurin eettisistä ja esteettisistä ihanteista, meni yleensä hautaan rajan käyntiä tai kompromissia yrittämättäkään.²⁷

Luonnehdittu henkinen ja aineellinenkin vallankumous koettiin Euroopassa lähinnä 1850- ja 1870-luvuilla ja se oli myös kirjallisuuden valmistautumisaikaa modernin maailmankatsomuksen mukaiseen taiteeseen. Kun viralliset teologiat olivat kytkeneet kristinuskon kiinteästi vanhentuneen katsomustavan taakse, uuden katsomuksen paine kohdistui kautta koko henkisen rintaman ensimmäiseksi kirkkoa ja kristinuskoa vastaan. Kirkosta ja papistosta kehittyi myös realistisen kirjalli-

²⁶ Lappalainen 1959, s. 80, 229.

²⁷ Pätevä esitys »vanhan kritiikin» idealistis-romanttisesta luonteesta Suomessa, esim. Koskimies 1926, s. 40—86.

suuden hyökkäysten ensimmäinen, vaikuttavin ja kestävin päämaali. Melkeinpä poikkeuksetta ryhtyi kirjallisuus rakentamaan — käsittelipä teos sitten mitä tahansa uusien aatteiden mukaista ajankohtaista aihetta — vastakohtaisasettelua: modernin maailmankatsomuksen edistysmielinen puolestataistelija contra hänen vanhoillinen vastustajansa, tavallisesti pappismies. Asetelma säilyi, kun 1890-luvulla kuvaamistavassa alettiin jo siirtyä yleisestä yksityiseen, sosiaalipsykologian piiristä persoonalliseen psykologiaan, naisten vapauttamisesta naisen vapauttamiseen jne., kun toisin sanoen aatteet muuntuivat ja niitä tendenssoiva kirjallisuus muuntui aatteiden myötä.

Myös meillä tämä yleiseurooppalainen »asemiinmarssi» suoritettiin — kuten on nähty — suunnilleen samaan tapaan. Aatteelliset vastapoolit koostuivat samoin ja samanlaisin perustein. Mitä henkisten prosessien tapahtuma-aikaan tuli, realistisen kulttuurin virtaukset saapuivat meille yleensä verrattain tuoreina, usein Skandinavian maiden välittäminä, mutta myös harvinaisen suuressa määrin suoraan eurooppalaisilta alkulähteiltään. On syytä vielä kertaalleen mainita tieteellisen uutispalvelun nopeudesta, että esimerkiksi ensimmäinen suomalainen evolutionistipolvi omaksui kehityso pillisen katsomustapansa Darwinin Lajien synnyn v. 1861 Lontoossa ilmestyneestä kolmannesta painoksesta. Havainto on mielenkiintoinen ja todistaa jälleen kerran, kuinka nopeasti ja suoraan myös meillä maailmankatsomuksellisessa mielessä mitä merkittävimpiä aatteita omaksuttiin, päinvastoin siis, mitä monta kertaa tapaa väitettävän. Nuoret tiedemiehet ja osakuntapiirit omaksuivat meillä ensimmäisten joukossa — ehkäpä ensimmäisinä — uudet naturalistiset teoriat. Tästä seurasi, että kun ohjelmarealismi kirjallisuudessa 1880-luvun puolimaissa alkoi, nuoren sivistyneistön mielet olivat sen omaksumiselle alttiit.²⁸ Kamppailu maailmankatsomuksesta osakunnissa ja liberalistisen lehdistön palstoilla oli jo yleensä ratkaisevasti päättynyt, kuten on nähty, uusien aatteiden »läpimurtoon», kun ohjelmarealmi taiteessa alkoi. Näin alkavat selvitä eräät merkittävimmät väylät, joiden kautta nuori realistinen kirjallisuutemme sai vaikutteensa.

Kolmen vuosikymmenen aikana eli vuosien 1880—1910 välisenä aikana ilmestyi meillä Suomessa kaikkiaan n. 600 itsenäistä kirjallista teosta, romaaneja, novelli- ja kertomuskokoelmia, runokokoelmia ja näytelmiä, joita ajan arvostelu piti kaunokirjallisina tuotteina. Hieman yli sata kirjailijanimeä edustautuu kirjallisilla tuotteillaan mainittujen

²⁸ *Lappalainen* 1959 b, s. 248—65. — *Lappalainen* 1959, s. 215—250.

aikarajojen puitteissa. Vanhinta kirjailijapolvea edustavat tänä aikana julkaisseista suomalaisista kirjailijoista Pietari Päivärinta, Minna Canth, Robert Kiljander, Heikki Meriläinen ja Gustaf von Numers. Heidän tuotantonsa alkoi yleensä jo ennen 1880-lukua, joskin se Päivärintaa lukuunottamatta sijoittuu pääasiallisesti tarkastelun kohteina oleville vuosikymmenille. Nuorinta kirjailijapolvea tarkastelussa taas edustavat Juhani Siljo, V. A. Koskenniemi, Aarni Kouta, Konrad Lehtimäki, L. Onerva, Joel Lehtonen, Ain' Elisabeth Pennanen, Maria Jotuni, Aino Kallas, Eino Leino sekä Bertel Gripenberg. Pietari Päivärinta on heistä vanhin, syntynyt v. 1827 ja Juhani Siljo nuorin. Hän syntyi v. 1888.²⁹

On tietenkin itsestään selvää, ettei näin suppeissa puitteissa ole mahdollista määrätä jokaisen kirjailijan ja jokaisen kaunokirjallisen tuotteen aatteellista arvoa kirjallisen realismin funktiona. Silti tämä aineisto on käyty tutkimusta varten lävitse, joskin itse tutkimus, vaikka se pyrkiikin tarkastamaan kaikkea sanottujen aikarajojen sisällä luotua kirjallisuutta, joutuu pakostakin perustumaan eräänlaiseen, joskin mahdollisimman laaja-alaiseen, »otantaan».

Kirjailijoita ja heidän teoksiaan on analysoitu nimen omaan aikaisemmissa luvuissa esitettyjen realismille tyypillisten tunnusmerkkien perusteella tapahtuneessa funktionaalissa tarkastelussa, joskin on luonnollista, että realismin peruspontimet on nähty aatesisällössä. Silti on jossain määrin otettu huomioon myös muita kaunokirjallisuuden tekijöitä, kuten esim. teoksen tyyli jne. Sitten onkin jo aiheellista mennä itse asiaan, eli katsaukseen suomalaisen realismin aatesisällöstä.

Realistinen valtavirtaus suomalaisessa kaunokirjallisuudessa

On perin aiheellista jälleen todeta, että esimerkiksi Savo-karjalaisessa osakunnassa kuraattori A. J. Melan johtaman ja ylläpitämän »henkien taistelun» kaudella, 1880-luvun alussa, omaksuivat realistiset aatteet ja teoriat sellaiset kirjallisen realismimme ladunavaajat kuin Ahon ja Järnefeltin veljekset, Juho Reijonen, Matti Kurikka, A. B. Mäkelä ja Reeni Roine, muita mainitsematta. Melan »opetuslapset» Levanderin veljekset ja Kalle Aho taas puolestaan tutustuttivat vv. 1883—84 Minna Canthin Darwinin ja Haeckelin teoksiin, kehitysoppiin yleensäkin

²⁹ Ks. sivut 160—169.

sekä ennen kaikkea siihen kokeelliseen tutkimustapaan, johon luonnontieteissä oli päädytty. Samanaikaisesti sai mm. Kauppi-Heikki valistusta uusissa aatteissa Juhani Aholta ja Minna Canthilta, kuten myös nuori Elias Erkkokin, joka oli Minna Canthin »suojatti» jo Jyväskylän lyseon ajoiltaan. Pohjalaisen osakunnan suojissa kasvoivat realistiseen »lähetystehtävään» tähän aikaan Teuvo Pakkala, Kasimir Leino, Santeri Ivalo ja K. A. Järvi. Tältä taholta lähtenyt vaikutus taas tuntui varsin välittömästi mm. Santeri Alkiossa. Hämäläisosakunnan nuorista kannattaa panna merkille Elias ja Eero Erkko ja Kalle Kajander. Uusmaalaisessa osakunnassa vaativat samaan aikaan — 1880-luvun ensimmäisellä puoliskolla — järjelle rajatonta yksinvaltaa Hjalmar Neiglick, Werner Söderhjelm, K. A. Tavastsjerna ja Edvard Westermarck, Euterpe-ryhmän henkiset isät. Ja osakunnissa tapahtuneen »lähetystyön» jäljet alkoivat olla pian kirjallisuudessa nähtävissä.

V. 1884 esim. ilmestyivät Juhani Ahon Rautatie ja Muuan markkinamies, Reijosen Kertoelmia ja Matti Kurikan Viimeinen ponnistus, v. 1885 Minna Canthin Työmiehen vaimo, Ahon Papin tytär, Teuvo Pakkalan Oulua soutamassa, Kasimir Leinon Runokokeita ja Emmalan Elli sekä Juho Reijosen Vaihdokas. Vuosi 1886 toi kirjamarkkinoille Canthin Hannan ja Köyhää kansaa, Kalle Ahon Epäilijän, Kurikan koelman Pilvenhattaroita sekä K. A. Tavaststjernan romaanin Barndomsvänner. Vuosina 1887—88 saapuivat kirjamarkkinoille Canthin Salakari ja Kovan onnenlapsia, J. H. Erkon Tietäjä, Kauppi-Heikin Mäkijärveläiset, Matti Kurikan Aili ja Santeri Alkion esikoisteokset Teerelän perhe ja Eeva. Vuosina 1889—90 ilmestyivät Juhani Ahon Helsinkiin ja Yksin, Canthin Lain mukaan ja Kauppa-Loppo, Alkion Oja-Pappalan joulu, Kauppi-Heikin Viija, Kurikan Äärimmäisessä talossa, Kasimir Leinon kokoelmat Elämästä ja Ristiaallokossa, Juho Reijosen Uusia kertoelmia sekä K. A. Tavaststjernan runokokoelma Dikter i väntan. Yllä on pyritty luettelemaan vain ne teokset, jotka ovat syntyneet lähinnä osakuntien antamien realististen herätteiden innoittamina. Näin on tullut mainittua samalla, sitä tarkoittamatta, melkein pä koko 1880-luvulla ilmestynyt suomalainen taidekirjallisuus. Paitsi kirjallisuuden ylivoimaisen realistisen laadun, havainto vahvistaa esitetyn olettamuksen ylioppilasosakuntien merkityksestä myös kirjallisen realismin herättäjänä, ja yleensäkin välittömän kosketuksen antajana modernin tieteen ja taiteen teorioihin ja tuloksiin.³⁰

³⁰ Lappalainen 1958, 162—97. — Lappalainen 1959, s. 215—58. — *Tiigerstedt* 1939, s. 63—78.

Varsin välitöntä oli myös suurten skandinaavisten kirjailijoiden vaikutus ja tämä vaikutus on havaittavissa myös koko tarkasteluajan. Kuitenkin niin, että välittömät kirjalliset kosketukset saatiin 1880-luvun kuluessa pääasiallisesti Norjasta ja Tanskasta, mutta myöhemmin yhä lisääntyvässä määrin lahden takaa, Ruotsista. Jo v. 1880 esitettiin Suomalaisessa teatterissa Ibsenin Nukke koti ja samaan aikaan näytelmä ilmestyi kirjamarkkinoille myös käännöksenä nimellä Nora, modernia luonnontiedettä erikoisesti suosineen kustantajan, K. E. Holmin, toimesta. Siis varsin nopeaa uutuuspalvelua, kun otetaan huomioon, että näytelmä oli vasta edellisenä vuonna ilmestynyt alkukielellä. Ibsenin sosiaalisista tendenssinäytelmistä ilmestyi suomeksi seuraavina Yhteiskunnan pylvää v. 1884, Kummittelijat v. 1886 ja Rosmersholm seuraavana vuonna eli 1887. Realistiselle kirjallisuudelle niin ratkaisevan tärkeä Brand ilmestyi suomeksi tosin vasta v. 1896 Kasimir Leinon kääntämänä, mutta sen maailmankatsomuksellinen vaikutus oli esimerkiksi juuri osakuntakeskusteluissa tuntunut koko »henkisen taistelun» ajan. Nuoret radikaalit vetosivat Brandiin, kun myös he alkoivat vaatia itselleen oikeutta muodostaa oma perinteistä ja sovinnaisääännöistä vapaa maailmankatsomus ja suunnata vakaumuksensa sanelema armoton kritiikki totunnaisia katsomustapoja ja olevia oloja vastaan. »Brandilaista» alkuperää oli niin ikään realismille tyypillinen taipumus viedä kaikki ajatukset häikäilemättä aina äärimmäisiin johtopäätöksiin saakka, Ibsenhän vihasi puolinaisuuksia. Tuntuu siltä kuin juuri Ibsenin Brandissaan esittämä vaatimus mielipiteen muodostamisen ja julistuksen oikeudesta olisi realismin mahtavin lahja kirjallisuudelle yli kirjallisten kausien ja virtausten. Samoin kuin Brand merkitsi käännettä Ibsenin tuotannossa, omistautumista realistiselle julistajantehtävälle taiteellisesti täysipainoisessa draamatuotannossa, tästä pitäen hänen näytelmänsä ja ennen kaikkea elävän elämän mukaiset henkilöhahmonsia alkoivat myös kirjallisina esikuvina merkitä tavattoman paljon. Jopa siinä määrin, että monelle vähäisemmälle kyvylle muodostui ibseniläisyydestä suoranainen maneer.

Ibsenin ja Björnsonin jälkeen Kiellandin välitön vaikutus näyttää muodostuneen meikäläiselle realismille merkittävämmäksi kuin muiden suurten norjalaisten realistien. Kiellandin ihailu selittyy osin myös siksi, että hänen tuotantonsa ilmestyi samanaikaisesti (vv. 1879—91) meikäläisen realismin tendenssipitoisimman kirjallisuuden kanssa. Hänen teoksistaan ilmestyi suomeksi ensimmäisenä Työmiehiä, jonka Teuvo Pakkala käänsi v. 1884 K. F. Kivekkään »nuorsuomalaiseen» Kaiku-lehteen. Kiellandin välitön vaikutus »ohjelman antajana» meikäläisil-

le nuorille realisteille johtuu lähinnä siitä, että hänen tuotannossaan nousevat päällimmäisiksi realismin valtatendenssit, kehitysoppi, yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden poistamisen vaatimus sekä antiklerikalismi.

Paitsi norjalaisilla kirjailijoilla, tanskalaisesta Georg Brandesista puhumattakaan, oli myös monessa tapauksessa ruotsalaisella realismilla edelläkävijän merkitystä meikäläiselle kirjallisuudelle, välittömistä vaikutteista puhumattakaan. Vaikuttavin hahmo meikäläisessä kaunokirjallisuudessa oli tietenkin August Strindberg, jonka v. 1879 ilmestyneestä Röda rummetista ruotsalaisen ohjelmarealismiin katsotaan alkaneen. On vielä syytä todeta, että ennen kuin esim. Zola'ta suomennettiin, häntä luettiin meillä pääasiallisesti hänen ruotsinnetuista teoksistaan, unohtamatta tietenkään Georg Brandesin taistelevaa kritiikkiä Zolan puolesta.

Pääasiallisesti näitä luonnehdittuja teitä ja polkuja pitkin realismi kirjallisuuteemme saapui ja varsin välittömästi sen teorioja ja esikuvia ryhdyttiin soveltamaan meikäläiseen kaunokirjallisuuteen. Yleisesti ottaen tapahtui »aloitus» yleiseurooppalaisiin esikuviin verrattuna perinpian, esimerkiksi vain hieman myöhemmin kuin Ruotsissa. Voimassa ja sanottavan sävyssä sekä aitoudessa meikäläinen realismi näyttää kohoavan taas huomattavasti vastaavaa ruotsalaista kirjallisuutta edelle kokonaisuutena arvioiden.

Realistinen kirjallisuus asetti meilläkin naturalistisen katsomustavan mukaisesti kirjallisuuden tehtäväksi auktoriteettiuskon murtamisen. Tämän uskon vankimpana tukena se näki kirkon ja papiston seisovan. Realistit katsoivat, että vasta sen jälkeen kun perinteellinen auktoriteettiusko olisi murtunut, aikakauden merkittävimmät reformit — työväen ja naisten vapautus — voisivat toteutua. Ohjelman mukaisesti muotoutui probleeminasettelu mm. Minna Canthilla näin: Täytyi järkyttää miehen auktoriteetti, samoin täytyi järkyttää yhteiskunnan auktoriteetti ja vielä lisäksi valtiokirkon auktoriteetti, joka oli pyhittänyt molemmat ensin mainitut. »Mutta missä esiintyivät kaikki kolme auktoriteettia aivan kuin polttopisteessään», Eino Leino kysyi Canth-esseessään ja jatkoi: »Epäilemättä porvarillisen perheen auktoriteetissa, jolle koko lahon yhteiskuntarakennuksen sanottiin perustuvan, jossa mies oli vaimon pää ja lastensa yksinoikeutettu hallitsija. Sitä vastaan oli hyökkäys tähdättävä». Ja tämän mitä realistisimman »kolmitahaisen» hyökkäyksensä Canth toteuttaa v. 1891 ilmestyneessä näytelmässään Papin perhe, — josta eräät hänen tuotantonsa tutkijat katsovat hänen realisminsa

laantuvan ja hänen asennoitumistavassaan ja sen myötäisessä kirjailija-toiminnassaan tapahtuneen »käänteen».

Papin perhettä kirjoittaessaan lainasi Minna Canth realismille uskolisena kirjalliset hahmonsä elävästä elämästä. Pastori Valtarin esikuva-
na hänellä lienee ollut silloinen Kuopion piispa, myöhemmin arkki-
piispa Gustaf Johansson, joka sai muuten »lainata» piirteensä myös
Gustaf von Numersille, tämän hahmotellessa Pastori Jussilaistaan. Ku-
vatessaan Maijua, Canth piirsi paperille oman samannimisen tyttärensä
ääriviivat. Mitä aitorealistiseen auktoriteettiuskon murtamiseen tulee,
pastori Valtarissa personifioituu sekä sosiaalinen että kristillinen aukto-
riteettiusko. Tämän hänen tyttärensä murtavat, eli Leinon sanoja käyt-
täen »muuttavat pois kodin lämpimästä mutta ahdistavasta syleilystä,
kukin vapaana ja itsenäisenä yksilönä omaa elämäntehtäväänsä täyttä-
mään». Ja siinä on koko näytelmä. Kirjailija oli lähtenyt tosiasista,
joka tarjosi erinomaisen tilaisuuden mitä vaikuttavimman realistisen
tendenssin esittämiseen. Oletamus — onko mahdollista, että tyttäret
voivat murtaa perheen auktoriteetin — tarkistettiin näytelmän kulus-
sa ja tässä tapauksessa realismille ei niinkään harvinaisen optimismin
mukainen lopputulos oli myöntävä vastaus olettamukseen.³¹

Itse asiassa sama tendenssi tuodaan esiin myös Juhani Ahon v. 1893
ilmestyneessä Papin rouvassa, joskin huomattavasti komplisoidumpana
kuin Canthin varsin suoraviivaisessa kerronnassa. Juhani Aho luotaa
modernin psykologian tuomin aseina varsin syvälle Elli Aarnionsa sie-
lunelämään. Sama koskee jossain määrin myös Olavi Kalmia, mutta
pastori Aarnio on tyyppillinen ohjelmarealismien hahmo kaikessa klishee-
mäisyydessään. Ja tyyppillistä on myös, että tämä karikatyyri on pappis-
mies. Lienee muuten aiheellista panna merkille, että pari vuotta aikai-
semmin oli ilmestynyt Th. Reinin Försök till en framställning af psy-
kologin eller vetenskapen om själan II, — ensimmäinen uudenaikainen
meikäläinen psykologian oppikirja. Teos sai runsaasti julkista huomiota
osakseen. Paitsi psykologisia ongelmia, Aho pohtii teoksessaan myös
sellaisia ohjelmarealismien suosimia aiheita kuin avioeroa ja aviomoraa-
lia, sanoen mm.: »Rakkaus eikä vihkiminen tekee avioliiton oikeaksi.»

Suomalaista realismia luodattaan Eino Leino julisti »psykologisen
estetiikan johdonmukaiseksi seuraukseksi luonnontieteellisestä maail-

³¹ Tieto Gustaf Johanssonista kaunokirjallisten hahmojen mallina on Yrjö
J. E. Alaselta, ks. *Alanen* 1947, s. 140—146. Välittömän aiheen kummal-
lekin kirjailijalle oli antanut Johanssonin esiintyminen kohua herättäneessä
v. Bergen-polemiikissa.

mankatsomuksesta.» Ihmiskuvaus edistyikin rinnan psykologian, geneetiikan ja sosiologian tutkimustulosten kanssa. Tapa seurata tiedettä oli edelleen tunnusomaista realistisille kirjailijoille. Ja heidän teoksissaan alkoivat elävät ihmiset astua vähitellen karikatyyrien tilalle. Viimeisissä näytelmissään Sylvi ja Anna-Liisa myös Canth on kiinnittänyt päähuomion henkilöidensä psyykiseen puoleen, ja vaatii olosuhteiden parantamisen ohella ihmisyksilön uudistumisen tarvetta. Sosiaalinen tendenssi säilyy hänellä kuitenkin edelleenkin. Sattuvasti on hänen myöhäistuotannostaan juuri tätä tarkoittaen lausuttukin: »Millin ja Georgen vaikutuspiiristä hän siirtyi Tolstoin vaikutuspiiriin julistaen kuitenkin tältä pohjalta yhtä radikaalisia yhteiskunnallisia ongelmia kuin konsanaan 80-luvulla. Kaukana siitä, että olisi talttunut, luopunut taistelusta, hän etsi taistelevalle taiteelleen yhä uusia rintamia». Kävi siis niin, että hänen aatemaailmaansa oli tullut itse aatteiden muuntuessa uusia piirteitä. Mitään »pakoa» realismista ei tietenkään tapahtunut. Tutkijat, jotka niin väittävät, ovat antaneet mainittujen aatteiden muuntumisen estää itseltään vahvan realistisen pohjavirran näkymisen Minna Canthin myöhäistuotannossa. Sama havainto pätenee myös osittain Juhani Ahon aatemaailmaan nähden.³²

1880-luvulla, modernin suomalaisen realismin perustavalla kaudella, jota pätevimmin perustein sopinee kutsua ohjelmarealismiin kuin »naturalismiin» kaudeksi, kirjallisuuden yleissävy oli vielä varsin johdonmukainen. Naturalististen teorioiden sävyttämän kulttuurin mukaisesti se oli radikaalia ja aina hyökkäävää ja hyökkäys vietiin yleensä aina äärimmäisiin johtopäätöksiin saakka, melkeinpä kaiken ennen olleen kieltämiseen. Kirjallisuuskin pyrki tietoisesti — ja tiedottomasti — olemaan individualismiin vastaista, massoille aiottua massakulttuuria. Se pyrki suurten joukkojen vapauttamiseen. Niinpä emansipaatiossa aatteen taistelukaudesta ei esimerkiksi niinkään ollut kysymys naisen »vapauttamisesta», vaan koko sukupuolen radikaalin muutoksen vaatimisesta. On selvää, että kun näin »käytännöllisiin» päämääriin pyrittiin, ulkoinen havainto tuli myös taiteessa vallitsevaksi. Yksilöllisellä mielikuvituksella ei ohjelmarealismiin kaudella ollut likikään sitä arvoa,

³² *Leino* 1909, s. 210—11. *Frenckell* 1944, s. 240—42. — *Palmgren* 1954, s. 301. — *Asp* 1948, s. 94. — Ks. myös Kasimir Leinon v. 1897 suorittama arviointi M. C:n »Sylvistä» ja »Anna-Liisasta». Hän jopa korostaa psykologisen realismin ohella sosiaalista realismia ko:ssa näytelmissä, ks. *Leino* 1897, s. 31—33.

mikä sille taiteessa on aina annettu. Pian realismissa tapahtui tässäkin suhteessa kehitystä.

Se, että taistelu saavutti tavoitteensa eli sosiaalisen ja persoonallisen yhdenvertaisuuden vaatimus sai vähitellen yleisen hyväksymisen, ei kuitenkaan kokonaan selitä esim. sanataiteessa havaittavaa yksilöllisyyden korostumista. Kehitys liittyi analogisesti yhteen kulttuurielämässä havaittavan yleisen aatehistoriallisen muuntumisen kanssa.

Rationalismin ylivalta näyttää vähitellen rikkuneen, mikä ei kuitenkaan merkinnyt irrationaalisten piirteiden voittoa hengenelämässä. Kun esimerkiksi filosofian piirissä, missä herkästi seurattiin luonnontieteiden alueella tapahtunutta liikehdintää, liitto matemaattis-fysikaalisten tieteiden kanssa särkyi, siitä seurasi liittoutumista biologian ja eläinopin kanssa. Syntyivät elämänfilosofioiksi kutsutut järjestelmät, jotka alkavat tarkastella olevaisen ja elämän peruskysymyksiä. Nämä järjestelmät ottivat lähtökohdakseen biologisen elämän mekaanisen luonnon asemasta ja johtivat tietenkin toisenlaisiin käsitteisiin, kuin millä aikaisempi, eksakteista luonnontieteistä lähtenyt filosofia oli askarrellut. Viimeksimainituista oli Comten positivismi ratkaisevimmin ehkä vaikuttanut aikakauden ajatteluun. Paitsi että tämä positivismi mitä täydellisimmän suuntautui metafysiikkaa, absolutismia ja transcendenttisuutta vastaan, se piti sosiologiaa kaikkein tärkeimpänä tieteenä ja uskoa ihmissukuun ja sen edistykseen eräänä merkittävimpänä olettamuksenaan. Niinpä positivismi tarkastelikin ilmiöitä yhteiskunnan näkökulmasta. Positivismi edellytti myös perusajatuksen, että voidaan tiedoita vain ilmiöitä, joiden perättäisyydessä esiintyvien lakien tutkiminen ja selvittäminen on kaiken tieteellisen tutkimustyön päämäärä. Oli luovuttava pyrkimästä tietoon olioitten olemuksesta tai niiden tarkoituseristä. Psykologiaa positivismi ei hyväksynyt ja tarkasteli sielullisia tapahtumia ulkoapäin aisti-ilmiöinä eli tosiasioina. Materialistiset filosofiat saivat paljon rakennusainetta positivismista, kuten myös fysiologinen psykologia.

Kuten sanottu, pian kuitenkin havaittiin, ettei biologinen elämä ole mitattavissa matemaattisilla kaavoilla ja mekaanisten lakien perusteella, yhteiskunnalliset sen paremmin kuin sielullisetkaan ilmiöt ulkokohteisella kausaliteettien tarkastamisella. Tapahtui siirtymistä sisäiseen havaintoon. Vietti- ja vaistoelämä alkoi kiinnostaa. Biologiseen elämään pohjaavista elämänfilosofeista panivat Fechner, Mach ja Wundt alulle kokeellisen psykologian, Nietzschen jatkaessa vietti- ja vaistoelämän teoreettista tutkimista ja selittämistä. Hän väitti, että kaikki inhimillinen toiminta, ajatukset ja tahtomukset perustuvat viime kädessä

vaistoihin. Hän olettaa kaikkien vaistojen ja viettien palautuvan yhteen ainoaan perusviettiin, jota hän kutsuu »tahdoksi valtaan».³³

Kirjallisuudessa tämän uuden ajattelun kohoaminen rationaalisen rinnalle, alkaa ilmetä niissä virtauksissa, joita on kutsuttu impressionismiksi, symbolismiksi, sensualismiksi ja vaikkapa psykologiseksi realismiksi. Meille ensimmäiset harvalukuiset virikkeet näistä suuntauksista saapuivat juuri 1880- ja 1890-lukujen vaihteessa. Kun positivistinen ajattelutapa oli kutakuinkin yksinvaltaisena hallinnut ohjelma-realismien kirjallisuutta, 1890-luvulta lähtien »elämänfilosofiset» piirteet alkavat sitä niin ikään sävyttää. Havainto on tehtävä silti erittäin suurella varauksella, sillä kaikille filosofisille järjestelmille ominainen taipumus pohtia metafysisiä kysymyksiä on tässä vaiheessa kirjallisuudelle vierasta. Mutta suuntausten ulkoiset piirteet pääsevät vaikuttamaan. Aistimaailma, tunne- ja tahtoilmiöineen, joka eräillä kirjailijoilla astuu heidän kirjallisuutensa luonteeseen vaikuttavaksi tekijäksi, on heille kuitenkin yhtä reaalinen käsite kuin mikä muu inhimilliseen luontoon kuuluva tahansa. Yleensä kuitenkin aiheen käsittely kirjailijoillamme »inhimillistyy», mutta kaikkia ei »psykologinen realismi» tunnu kiehtovan yhtä paljon. Jotta kuitenkin mahdolliset muutokset kirjallisuuden laadussa kävisivät selville, on syytä tarkastella kirjallisuutta eräiden realismille luonteenomaisten aihe ryhmien perusteella. Samalla tarjoutuu tilaisuus katsoa, näkikö ja missä määrin ajan arvostelu mahdollisesti muutoksia realistisessa kirjallisuudessa.

August Strindberg oli eräs realistisen kirjallisuuden »ongelmalapsista» myös meillä. Kuuluisaksi ja samalla erittäin »pahamaineiseksi» ruotsalainen kirjailija tuli vanhoillisen kritiikin piirissä yleensä sen jälkeen, kun hänen v. 1884 ilmestynyt novellikokoelmansa *Giftas* oli aiheuttanut kirjailijaa vastaan syytteen Tukholman raastuvanoikeudessa. Häntä syytettiin varsinaisesti »Herran ehtoollista koskevasta rienuksesta», mutta syy oli haettu pykälien mukaiseksi. Tosin Strindberg vapautettiin, mutta maine Skandinavian »pahamaisimpana pornografisena kirjailijana» jäi elämään. Kun kirjailija oli saanut haasteen, ilmaisivat pienet suomalaiset maaseutulehdetkin hyväksymisensä asian johdosta. Mm. Rietrikki Polén kiirehti kaukaisessa Mikkeliissä kirjoittamaan Pellervoonsa: »... kuuluu viimein tuo pahamaineinen ruotsalainen kirjailija hra Strindberg saaneen ansaitsemansa palkan

³³ Esim. *Salomaa* 1924, s. 206—208. — *Salomaa* 1949, s. 220—29, 243—59.

kirjoituksistaan». Yleis-skandinaavinen kauhistus aiheutui Strindbergin jo esipuheessaan julistamasta tendenssistä: »Mies ja vaimo tekevät suullisesti tai kirjallisesti, niin pitkäksi aikaa kuin haluavat, sopimuksen liitosta, jonka ovat oikeutetut purkamaan ilman lakia ja evankeliumia». Ruotsalaisen esikuvan mukaan muodostui »määräaikaisavioliiton» oikeutuksesta vielä vuosisadan ensimmäisellä kymmenluvulla erikoisesti Ilmari Kiannon harrastama teema.

Vapaasta rakkaudesta ja yleensä relatiivisesta etiikasta vuosisadan alussa keskusteltaessa näyttävät meillä enimmäkseen antaneen aatteelle vannoutuneet ruotsalaiset kirjailijat, johtajanaan Ellen Key. Mutta vaikutteita saatiin suoraan J. S. Milliltä, kuten on nähty. Selvimpänä jatkui realistinen tendenssi ja käsittelytapa suomenruotsalaisessa kirjallisuudessa. Euterpe-ryhmä, lähinnä Rolf Lagerborgin polemiikin ja Bertel Gripenbergin runouden johdosta, joutui vanhoillisen kritiikin hyökkäysten alituisiksi maalitauluksi. Juuri suurlakon ympärillä seksuaalikäsymys aktivoitui ja varsinaisen taidekirjallisuuden osuus peittyi laajan julkisen keskustelun pimentoihin.

Selvästi ja tarkoituksella ovat kuitenkin kaunokirjallisuuteen tähdätyt ne hyökkäykset, joita kirkollinen Vartija kohdisti koko tarkasteluajan juuri tämän kysymyksen tiimoilta. V. 1903 tuomitsee E-S. Yrjö-Koskinen Vartijassa Ellen Keyn sekä »Herra Rolf Lagerborgin ja hänen naispuoliset ihailijansa». V. 1906 Elis Bergroth, arvioidessaan Arne Garborgin Kadotettua isää sekä käyttäen samalla tilaisuutta hyökätäksään ankarin sanoin »tolstoilaista rakkauden oppia» vastaan Arvid Järnefeltin tuotannossa, lausui: »Ruotsinkielellä on varsinainen pornografia saanut täysverisen ja ujostelemattoman edustajan Bertel Gripenbergissä». Vielä v. 1908 Vartijan nimimerkki »Suntio» kirjoittaa Maria Jotunin Rakkautta-kokoelman johdosta, ettei kirjailija suinkaan kuvaa »rakkautta», vaan »aistillisuutta kaikkein raaimmassa muodossa». Arvostelijan mielestä Jotunin novellit olivat vertaansa vailla suomenkielisessä kirjallisuudessa — »ruokottomuudessaan ja kyynillisyydessään». ³⁴

Puuttumatta enempiin esimerkkeihin tästä kysymyksestä, voitaneen todeta, ettei ainakaan vastustava arvostelu tehnyt eroa 1880-luvulla ja sitä seuranneina vuosikymmeninä ilmestyneen kirjallisuuden välillä. Antiromanttisuus ja anti-idealismi olivat jatkuvasti ne leimaa-antavat ominaisuudet, joista suomalaista kirjallisuutta syytettiin, lainkaan erit-

³⁴ Ks. esim. *Warén* 1905, s. 20—28. — *Yrjö-Koskinen* 1903, s. 303—309. — *Bergroth* 1906, s. 245—46. — *Vartija* 1908, s. 30—31.

telemättä aiheen käsittelyssä tapahtuneita muutoksia. Kuitenkin juuri sukupuolimoraalia ja avioliittoa käsittelevässä mielipiteen muodostuksessa oli jo 1880-luvun kuluessa tapahtunut oleellinen käänne. Ns. björnsonilais-ibseniläinen tendenssi edusti vahvasti moraalista vaatimusta, kun sen sijaan ruotsalaiset kirjailijat, kuten juuri August Strindberg, Ellen Key, Ola Hansson, Axel Lundegård, Anna-Charlotta Leffler-Edgren, Alfhild Agrell, Ernst Ahlgren, Stella Kleve jne., menivät yleensä varsin pitkälle moraalisen vapauden vaatimuksessaan. Edellisen suuntauksen merkittävin ja esikuvallisin tuote lienee ollut Björnsonin v. 1883 ilmestynyt *En Hanske*. Hän vaati samaa ehdottomuutta sekä miehelle että naiselle sukupuolimoraalissa. Strindberg hyökkäsi sekä Björnsonia että Ibseniä vastaan jo mainituilla *Giftas*-novelleillaan, saaden Georg Brandesin puolelleen. On muuten luonteenomaista, ettei vanhoillinen ruotsalainen kritiikki, David af Wirsénin vahvasti ylläpitämänä, tehnyt myöskään eroa käsittelytavan välillä. Aihetta pohtiva kirjallisuus kuului hänen mielestään kokonaan siihen kirjallisuuteen, jonka tuli olla »sinetöitynä iät ja ajat». Ehkä vielä selvemmin kuin jo mainituista teoksista, vanhan kritiikin asenne meillä paljastuu Minna Canthin saamasta arvostelusta. Hän jos kukaan oli omaksunut kysymyksessä björnsonilaisen ehdottomuuden vaatimuksen yhtä hyvin miehelle kuin naisellekin. Siitä huolimatta tämä ominaisuus ei saanut vanhan arvostelun vaikutusvaltaisinta miestä — Agathon Meurmania — juuri hiventäkään suopeammaksi Canthin tuotannolle.³⁵

Syy olikin itsestään selvä. Meurman, kuten Wirsénkin, oli vanhan yhtenäiskulttuurin miehiä. Uusi maailmankatsomus oli hänelle läpikotaisin vieras. Uusi tiede sisältöineen ja menetelmineen merkitsi hänelle tieteen vääristämistä. Esteettiset ihanteensa hän oli omaksunut Schilleriltä ja romantiikan teoriasta. Kauneus ja totuus merkitsivät hänelle jotain ehdottoman absoluuttista, jotain ylimaallista, jota kohti taiteilijan tuli kilvoitella. Tämän täytyi luoda ihanneihmisiä, jaloja ja yleviä, joita samanlaiset aatteet kannustivat ihmetekoihin Jumalan ja isänmaan kunniaksi. Kuvatessaan Schillerin Don Carloksen häneen tekemää vaikutusta, Meurman kiteytti arvostelunsa sisällön ja päämäärät: »Entä nuo vanhan taiteen ideali-sankarit. Totta on, että niiden joukos-

³⁵ Aatehistorian kannalta tuoreen pätevän yleiskatsauksen sukupuolimoraalin vaikutuksesta myös ajan kaunokirjallisuuteen saa Armas Niemisen konfron-tatiivista kokonaistutkimuksesta, ks. *Nieminen* 1951, s. 118—167, 258—282 (luku Sukupuolimoraalikysymys kaunokirjallisuudessa). — Ks. *Lappalainen* 1967 b.

sa on muutamia, joissa on hyvin vähän inhimillistä, saatikka realisuutta nykyajan merkityksessä. Ottakaamme taas esimerkiksi markiisi Posa. Epäilemättä häntä tuskin saattaa pitää ihmisenä lihasta ja verestä. Mutta entä sitten! Eikö ole hyväkin, että ideali asetetaan saavuttamattomaan korkeuteen. Kun muistan kuinka, jo miehistyneenä, minun täytyi kyynelien tähden panna kirja syrjään, kun muistan kuinka sydämeni kuohui, kuinka halu virisi myöskin elää ja kuolla jalon voiton edessä maailmassa, niin kiitän Jumalata, että sellainen lukeminen oli minun nuoruudessani yleinen, enkä parhaallakaan tahdollani voi käsittää mitä nuoriso voi saada nykyisestä kirjallisuudesta elähyttävää, jalostuttavaa. Mutta kenties tuota ei enää tarvitakaan. Onhan nuorisolla »Hellaassa» inspireeraavia naisia, saahan se oppia, että porttolasta palatessa vaivaa jonkinmoinen kohmelo ja vihdoin saahan se jokaisessa kirjailijassa ihmetellä 'tarkkaa havaintokykyä', ellei juuri mitään luomiskykyäkään ja vihdoin erittäin hienoja 'piirteitä'. Taidenautintoa!»³⁶

On selvää, ettei kriitikko, jonka taidekäsitys oli tämä, voinut hyväksyä sen paremmin Homsantuuta kuin Agnesta tai Anna-Liisaa, Ibse-
niä yhtään sen paremmin kuin Ellen Keytäkään. Hänelle oli aivan yhä vierasta ohjelmarealismen ulkokohtainen kuvaus kuin psykologisen realismin sielunerittely. Seuraus tästä oli, ettei esim. Meurman voinut varauksetta hyväksyä Runebergin ja Topeliuksen jälkeen proosan alalta muita kirjailijoita kuin Juhana Kokon ja Eero Sissalan sekä lyriikan piiristä Kaarlo Kramsun — suurella varauksella tosin — ja Kustaa Killisen varauksetta.

Esitetyt näytteet realistisen kirjallisuuden saamasta arvostelusta edustavat vanhoillisen vastustuksen keskimääräistä kannanottoa. Vartija edusti kirkollisten julkaisujen joukossa vielä sangen liberaalia linjaa, josta papilliset vastustajat sitä usein syyttivätkin. Vuosisadan ensimmäisen kymmenluvun puolimaista lähtien muuttuu myös kirkollisen arvostelun sävy yleensä asiallisemmaksi, johtuen lähinnä Teologisen lauantaiseuran miesten yhä aktiivisemmasta osallistumisesta kulttuurikysymyksiin. Heidän arviointejaan alkaa näkyä paitsi Vartijassa myös Teologisessa Aikakauskirjassa. Erkki Kaila, Paavo Virkkunen ja Martti J. Ruuth edustavat pisimmälle menevää kulttuurimyönteistä linjaa suomalaisten teologiain keskuudessa. Samasta taitekohdasta lähtien muuttuu myös »suomettarelaisen» lehdistön aseenne modernille kirjallisuudelle suopeammaksi, lähinnä V. A. Koskenniemen Uudessa Suometta-

³⁶ Uusi Suometar 5. 4. 1891 (sis. Meurmanin arvostelun »Onko Hedda Gabrel ihminen?»).

ressa antaman esimerkin mukaisesti. Ennen nuorsuomalaista lehdistöä, Kaikua, Keski-Suomea, Savoia ja varsinkin Päivälehteä, realistisen kirjallisuuden oli varsin vaikea saada asiallista arvostelua osakseen ajan lehdistössä. Usein jonkin kirjan ympärillä käydyssä lehtipolemiikissä pääsi Agathon Meurman, C. G. Estlander tai joku heidän hengenheimolaisensa yleensä lausumaan viimeisen sanan. Tällä oli oma merkityksensä kirjallisuudelle. Moni kirjailija kyllästyi alituiseen huonoon arvosteluun ja muuttui ehkä säyseämmäksi kuin oli aikonutkaan.

Suomalaisessa realistisessa kirjallisuudessa ilmenevät piirteet, jotka näyttävät oikeuttavan puhumaan sekä ohjelmarealismista että psykologisesta realismista, eivät missään vaiheessa eikä juuri kenenkään kirjailijan tuotannossa ilmene siksi johdonmukaisina, että niitä voitaisiin pitää suuresta realistisesta kokonaisuudesta selvästi eroavina itsenäisinä kirjallisina virtauksina.

Suuresti »darwinistinen» ja Zolan jo mainitusta Macquart-sarjasta eli »erään perheen luonnonhistoriasta» alkunsa saanut oli myös meikäläisten kirjailijoiden tapa ulottaa kuvauksensa käsittämään laajoja kehitysjaksoja ja sukupolvia. Tällöin tarjoutui tietenkin erinomainen tilaisuus mm. perinnöllisten seikkojen selventämiseen kuvattavissa perheissä ja suvuissa. Myös tämä tendenssi oli käytössä meillä. Minna Canthin Kovan onnen lapsia oli yhteydessä Köyhään kansaan. Ahon Papin rouva liittyi Papin tyttäreeseen. Alkion Puukkojunkkarit sai jatkokseen Murtavia voimia, puhumattakaan hänen vain osin toteutusta suuresta suunnitelmastaan kuvata eteläpohjalaista kyläyhteisöä »sukupolvien vieressä». Pakkalan laitakaupungin kuvauksissa on Elsa suoranainen jatko Vaaralla teokseen. Lapsipsykologinen kokoelma Lapsia liikkuu niin ikään samassa miljöössä. Jopa Leinolla on kehitysjaksoja trilogiassa Lalli — Tuomas piispa — Maunu Tavast. Esimerkit eivät suinkaan lopu näihin.

On tietenkin selvää, että kirjailijat omaksuivat darwinistisen maailmanselityksen ja — katsomuksen Minna Canthin tavoin, joka Hannasaa darwinismia tarkoittaen antaa koulupoikansa huudahtaa: »Se kerassa repäisi halki verhon silmien edestä ja avasi äärettömät näköalat joka haaralle. Tästäpäähän sitä mennään eteenpäin varmoilla askelilla ja voitonriemulla». On arveltu, että »koulupoika» olisi todellisuudessa ollut tai ainakin voinut olla nuori runoilija Elias Erkko, »joka täydellisesti ihastui darwinismiin ja monta kertaa kehotti veljeään (siis J. H. Erkköä) ajattelemaan maailman ja elämän ilmiöitä kehityksen valossa», J. H. Erkon elämäkerturin sanoja lainaten. Kuten muistetaan, ru-

noilija oli tehnyt tuttavuutta darwinismin kanssa jo Jyväskylän seminaarissa 1872 ja kymmenisen vuotta myöhemmin hän sitten kirjoitti: »Mut' kaikkiin muotoihin / on luonto väsynnä; / kehitys, voima, vaihdos / on aina kestävä: / Elämä aina kestää / ja jatkaa muotojaan/». Darwinilaiset impulssit ovat 1880-luvun ja seuraavienkin vuosikymmenien kirjailijoiden kohdalla niin itsestään selvät, että suoraan kaikkien kirjailijoiden tuotannon aatehistoriallinen konfrontaatio antaa tulokseksi kannanottoja ja välittömiä tai välillisiä jälkiä itse kaunokirjallisessa tekstissä. Tämä on tietenkin luonnollista Darwinin teorioiden ja niiden maailmankatsomuksellisen seurannaisilmiön, darwinismin, nopeassa yleistymisessä juuri 1880-luvulla itse asiassa koko maassa yleiseksi keskusteluksi. Tässä yhteydessä riittää kun todetaan, että myös Darwinista lähtenyt evolutionistinen ainesosa suomalaisen kirjallisen realismin aatesisällössä säilyi kautta koko tarkasteltavana olevan ajan.

Myös J. H. Erkolla, kuten ajan henkeen yleensä kuului, darwinistinen katsomus oli vaikuttamassa, että hänkin jo varhain hylkäsi sana-inspiraatio-opin mukaisen tulkinnan raamatusta ja sen mukaiset kristilliset dogmit. Myös Erkkö kritikoi terävästi »kirkollista kristinuskoa», kuten hänen tuotantonsa tutkija sanoo. Tosiasian Eino Leino vahvistaa 1909, kuten hieman myöhemmin käy selville.

Pakkalan tuotannon tutkijat ovat osoittaneet Kiellandin vaikutuksen hänen »esikuvanaan». Kuten muistetaan, käänsi Pakkala ensimmäisenä norjalaisen tuotantoa suomeksi. Kielland on skandinaavisista realisteista uskollisimmin toteuttanut teoksissaan kehitysoopin mukaista jatkuvan kehityksen kuvaamista. Samalla hän oli ehkä kiivain kaupunkiproletariaatin puolestapuhuja ja pappisvihaaja. Ajan realistiset virtaukset yhtyvät sängen selvästi myös Pakkalan tuotannossa sopusointuiseksi ja taiteellisesti täysipainoiseksi kokonaisuudeksi. Siljo piti Pakkalaria »oikealla tiedemiehen vaistolla varustettuna huomioidentekijänä». Kirjailijan ihmiskuvaus kehittyikin rinnan psykologian ja genetiikan saavutusten kanssa. Niinpä Juhani Siljo lausuiakin Pakkalan tuotantoa arvioidessaan, että »realistisen taidesuunnan päävoittoja on aistien herkentäminen. Missä nähdään ja kuullaan oikein, siinä myös tunnetaan oikein». Ehkä tyypillisintä »ohjelmarealismia ja psykologisen realismin yhtymistä» Pakkalalla edustaa Vaaran epiikkaan sisältyvä pappikuvaus. Ojaniemen Marin viettelijästä, Vimparin Aaposta, kehittyi lurjus ja teeskentelijä ja samalla — pappi.³⁷

³⁷ Siljo 1917, s. 5. — Virtanen 1933, s. 93, 150—51. — Jukola 1930, s. 282—284.

Kun Pakkala liikkui laitakaupungin köyhälistön arkipäivässä, Kauppi-Heikki kuvasi savolaista maalaiskansaa jokapäiväisen elämän keskessä. Tutkimus on todennut Kauppi-Heikin olevan »sielullisesti laadultaan lähimpänä Pakkalaria». Kirjailijan liki nelikymmenvuotises- sa tuotannossa hänen kehitystään »yleisestä yksityiseen» ja »ulkoisesta havainnoista sisäiseen» luonnehtivat hänen naishahmonsa, yksinkertaiset maalaisnaiset Viija, Laara ja Alina. Nämä olivatkin tuolloin nais- asianaisten suosimia malliesimerkkejä »ajan surkeista naiskohtaloista». Kirjailijan tavalle käsitellä uskonnollisia kysymyksiä ja kirkkoa oli huumori tunnusomaisempaa kuin kärjistetty paljastus. Novelli Oja- Taavetin lasku v. 1896 ilmestyneessä kokoelmassa Varosen jouluhar- mit lienee hänen pienimuotoisen tuotantonsa paras saavutus. Se on var- sin lystikäs kertomus vanhan ojankaivajan ja papin keskustelusta en- sinmainitun kuolinvuoteella. Taavetti ja pappi ryhtyvät laskemaan »kappalekaupalla» kuolevan syntejä ja hyviä töitä, jolloin selviää, että Taavetti jääkin »Jumalalta saamaan kolme kappaa», hän kun ei ole työntäyteisen elämänsä aikana juuri »joutanut syntiä tekemään».

Jo v. 1885 oli Savo-karjalaisen osakunnan lehdessä ilmestynyt Kaup- pis-Heikin murrepakina Kansantarina Savosta, joka viiden vuoden kuluttua ilmestyi uudelleen Päivälehdessä nimellä Housunkauluspai- nia. Tässä kirjailija kuvaa »Jumalan ja Jaakopin paininlyöntiä» has- sunkurisin sanankääntein. Kirjailija on itse kertonut, että tapahtuma oli hänelle selitetty sananmukaisesti raamatusta ja hän halusi »nauraa puustavillisen opetuksen kustannuksella». Kauppi-Heikin varsin hy- väntahtoinen hymyily sai kuitenkin Agathon Meurmanin purkamaan kiukkuaan kirjailijaa kohtaan. Mäkijärveläisten perin säyseä tekojuma- linen Hemmo aiheutti, että Meurman Finlandin arvostelussaan ei tyy- tynyt ainoastaan syyttämään kirjailijaa »törkeästä uskonnon pilkasta», vaan vieläpä huudahti tuomionsa lopuksi: »Todella on kirjailijassa liiaksi renkiä jäljellä!» Arvostellessaan Savolaista soittajaa nuori krii- tikko V. A. Koskenniemi sitä vastoin antoi Kauppi-Heikin tuotan- nolle tunnustusta runsain mitoin ja kiitti kirjailijaa erikoisesti »kan- sansielun kuuntelijana». ³⁸

Realistiselle kuvaamistavalle oli tunnusomaista tekstin kärjistä- minen. Suuri sympatia sai vastapainokseen yhtä voimakasta anti- patiaa. Sorretut herättivät tietenkin myötätuntoa ja sortajat suuttu- muksen ja inhon tunteita. Perusasenne oli selvä ja johdonmukainen.

³⁸ Savo-Karjalainen 10. 10. 1885. — Finland n:o 184 1887. — Uusi Suo- metar n:o 290 1915. — *Havu* 1925, s. 149—215.

Mutta koska realismi oli taideilmiönä reaktionomainen, se suuntautui tietoisesti myös romantiikkaa vastaan. Romantiikka oli juurruttanut yleiseen tietoisuuteen pappilan ihanteellisuuden ja rauhallisuuden keskuksena ja papin seurakuntalaistensa uhrautuvana ystävänä. Niinpä realistit kävivätkin kernaasti sotaansa »alttaria vastaan» pappilasta käsin, sijoittamalla tapahtumat pappilamiljööseen. On sattuvasti sanottu, että heidän vihansa ja halveksuntansa kohteiksi joutuivat pappien rinnalla myös »ratainsinöörit, patruunat ja konsulit». Realistien ratainsinööri oli tyly ja tunteeton alaisiensa hädälle, patruuna oli elostelija, joka vietti ja hylkäsi työläisnaisia sekä pappi ahdasmielinen, piintyneen vanhoillinen ja armottoman ahne.³⁹

Suhtautumisessa papistoon ja työväenkysymykseen realistisessa kirjallisuudessa tapahtui vain sen verran muutoksia kuin mihin ajan aatteiden suhtautumistavan muutokset kysymyksiin antoivat aiheita. Perusasenne säilyi samana. Runossaan Kunnan mies Kasimir Leino pelkisti jo v. 1888 nuoren polven näkemyksen vahvasta vastustajastaan seuraavaan tapaan: »Kun uskot mitä saarnataan / Et pyri koskaan vapaanpaan, / Niin olet kunnan mies. / Kun pidät paikkas, jonka sait, / ja vanhat aatteet, tavat, lait, / Niin olet kunnan mies. / Kun maas' et puutu johdantoon, / Et hallintoon, et kohtaloon, / Niin olet kunnan mies./» Realisti oli ja tahtoi olla »kääntäen verrannollinen» vastustajaansa. Kuvatessaan J. H. Erkon 1890-luvun tuotannon aatteellista taustaa, Eino Leino luonnehtii osuvasti runoilijan läpikäymää henkistä murrosta, katsoen samalla itse asiassa kirjailijan jatkavan 1890-luvulla täysin johdonmukaisella tavalla jo paljon aikaisemmin omaksumaansa aatteellista itsensä toteuttamista: »Hänestä tulee vapaa-ajattelija. Hän ei voi uskoa jumalaan, sellaisena kuin dogmaattinen kristinoppi sitä julistaa, ei perkeleeseen eikä iankaikkiseen tuomioon. Hänestä tulee valistusajan mies: usko valoon, ihmiseen, ihmishengen voittoon raa'an aineen ja ympäröivän luonnon yli, muuttuvat hänen uskonkappaleikseen, yhtä pyhiksi kuin konsanaan kolmiyhteisen jumalan dogmit hartaalle kristitylle. Maa ei olekaan enää hänelle vain murheen laakso ja kauniiden varjojen kotisija. Se muuttuu aina enemmän ihmisen ainoaksi todelliseksi toimipaikaksi. Hänestä tulee realisti, hän asettaa runoutensa yhä rohkeammin ajan realististen elämänarvojen palvelukseen».⁴⁰

Tämän siis yhä rohkeammaksi muuntuvan realismin toteuttamisen

³⁹ Anttila 1926, s. 427—28.

⁴⁰ Leino 1909, s. 125—126.

seurauksena ilmestyivät 1890-luvun alussa — hänen kalevala-aiheiset runonäytelmänsä *Aino* (1893) ja *Kullervo* (1895). Koska juuri näitä näytelmiä tapaa usein mainittavan esimerkkeinä kirjallisuudessamme tapahtuneesta »käänteestä kalevalaiseen romantiikkaan», niitä sopinee tarkastella hieman myös niiden aatesisällön valossa.

Samana vuonna, jolloin *Aino* ilmestyi, *Erkko* julkaisi *Nuori-Suomi*-albumissa ensimmäisen kerran *Työkansan marssinsa*, joka päättyi säepariin: »Kaikk' oikeudet tasaiset / Ja veljein vertaisuus»/. Sosiaalinen kysymys oli syvästi häntä koskettanut ja niin ilmestyi eräiden vähäisempien tuotteiden jälkeen runoelma *Aino*, jonka *Leino* määrittää *Erkon* »uuden, yhteiskunnallisen ihmisyyden ensimmäiseksi rohkeaksi ja reippaaksi ohjelmajulistukseksi». *Kullervossa* on runoilija astunut tässä julistuksessaan jo pitkän askeleen eteenpäin. Kalevalan traagillinen sankari ei esiinny hänellä kohtalon voimia vastaan taistelevana, vaan orjien päämiehenä, joka syntyperänsä vuoksi on joutunut yhteiskunnan ulkopuolelle ja ryhtyy taistelemaan yhteiskuntaa vastaan, saadakseen itselleen ihmisoikeudet. *Leino* kirjoittaa: »Mutta juuri sehän on *Erkon* mielestä myös nykyaikaisen työväenliikkeen lopullinen tarkoitusperä. Siis on *Kullervo* Suomen ensimmäinen sosialisti, taruhenkilö tosin, mutta juuri siten vielä sopivampi nykyaikaisen yhteiskunnan lapsipuolten laajaksi vertauskuvaksi». ⁴¹

Kirjallisuushistoria on sanonut, että realismissamme tapahtui 1890-luvulla »romanttinen käänne» tai »käänne romantiikkaan», jota tapaa kutsuttavan milloin »uusromantiikaksi», milloin »uusidealismiksi» ja milloin taas »kalevalaiseksi romantiikaksi». On kuitenkin perin mielenkiintoista havaita, että niissä teoksissa, jotka ovat antaneet aiheen »romanttisen käänteeseen» merkitsemiseen, aatesisältö, sen tendenssoiminen ja probleeminasettelu ovat yleensä edelleenkin analogisia edellä käyneen realistisen kirjallisuuden kanssa. Muutamilla kirjailijoilla tosin ilmenee 1890-luvulta lähtien taipumusta sijoittaa teoksensa ulkonaiset tapahtumat sekä ajallisesti että maantieteellisesti pitemmän tai lyhyemmän välimatkan päähän itse kirjallisesta luomisprosessista. Ilmenee myös kasvavaa tarvetta tunkeutua yhä syvemmälle ihmispsyken aarnioihin niistä ovista, jotka tiede oli kirjallisuudelle avannut. *Ongelman* ydin piilee ilmeisesti siinä, missä määrin jälkimmäisiä taipumuksia on syytä pitää »romanttisina», ja taas toisaalta, jos niitä sel-

⁴¹ *Keski-Suomi* n:o 100 1888. — *Erkko* 1893, s. 31—32. — *Leino* 1909, s. 127—28.

laisina pidetään, ovatko ne olleet merkitsevempiä kirjallisuudelle kuin realistinen sisältö ja muoto. Itse kirjailijat eivät omana aikanaan näyttäneen »psykologista syväluotausta», tunteen ja tahdon luonnehdintaa, osoituksena »romanttisista taipumuksista». Katsoopa Eino Leino piirteen sisältyvän suoranaisesti luonnontieteelliseen maailmankatsomukseen, josta taas johdonmukaisesti seurasi, että sielullisia ilmiöitä ei pidetty metafysiikan piiriin kuuluvina. Psykologisten ilmiöiden projisoiminen ei siis näytä merkitsevän romantiikalle tunnusomaista »pakoa todellisuudesta», vaan edelleenkin realismille luonteenomaista »pakoa todellisuuteen» eli 'tutkimusmatkaa' realistisen totuuden eräällä uudella, juuri kartoitetulla alueella.

Entä sitten kirjallisuudessa ilmenevät »kalevalais-karelianistiset» piirteet, joista osin jo edellä on ollut hieman puhetta. On todettu, että kuvaamataiteet »löysivät» ensimmäisinä mainitun miljöön, hakiessaan — luonnonmukaista materiaalia ja aiheamaailmaa. Arvioidessaan vuosisadan vaihteen rakennustaide Gustaf Strengell kirjoitti: »Totuutta vaadittiin, siksi täytyi joka aineen jäädä sellaiseksi mikä se oli, ja se oli säälimättä paljastettava silmien nähtäväksi. — Kovaa, ankaraa ja loogillista on niiden puhuma muotokieli, ja vanha koulu katsoo niitä enemmän insinöörien työksi, kuin rakennustaiteellisiksi luomuksiksi. Tämä kallistuminen tieteellisyyteenhän on naturalismille ominainen kaikilla eri taidealoilla. Ei siinä kyllin, että kirjallisuus asetti tehtäviä väittelyn alaisiksi, se lisäksi vielä, esim. soveluttaessaan perinnöllisyysteorioja ja lakia ympäristön vaikutuksesta, noudatti täydelleen tieteellistä menetelmää. Samalla tavoin muodostui maalaustaide impressionismiin värinerittelykokeissa sovelletetuksi fysiikaksi. Ei ole siis ihmelettävää, jos rakennustaiteessakin esiintyy samanlaisia piirteitä — — Suomeen tulivat nämä uudet virtaukset Ruotsin kautta. Ruotsissa oli eritoten kiinnytty yhteen kohtaan koulun ohjelmassa, siihen, mikä koski aineen käsittelyä. Vastavirtauksena aatteettomalle ja tykkäneen harhateille joutuneelle laastarkkitehtuurille, syntyi voimakas liike siihen suuntaan, että vaadittiin luonnollisia rakennusaineita uudestaan käytäntöön otettaviksi. — Historiallisten tyyllilajien käyttämistä ei lopetettu, mutta esikuvat kyllä valittiin ja jäljennökset tehtiin monta vertaa paremmalla aistilla kuin ennen, ja siten luotiin rakennustaide, jossa vanhempia muotoja taidokkaalla tavalla käytettiin taiteellisesti selvän ja tarkoitustaan vastaavan ajatuksen esittämiseksi. Meillä oli kehitys menevä vielä pitemmälle.»⁴² Myös kuvaamataiteet näyttävät jatkavan

⁴² Strengell 1903, s. 19—21. — Ks. myös Öbman 1906, s. 141—45.

realismin luomien teknillisten keinojen kehittämistä sekä pitäytymistä reaalisen elämän antamaan aihe- ja ainemaailmaan.

Romantiikalle tunnusomaista resignaatiota, joka valtaosaltaan syntyi pyrkimyksestä tunkeutua »olevaisen tuolle puolen», ei vuosisadan loppuun mentäessä suomalaisessa kirjallisuudessa juuri ole havaittavissa. Romantiikalle tunnusomainen »jumalakeskeinen luomakunta» yhtä vähän kuin »pyhä uskonnollinen perinnekään» eivät näytä merkitsevän ajan kirjailijoille taiteellisen innoituksen lähdetä.

On tosin väitetty, että kielteinen asenne kirkkoon ja sen ylläpitämään uskontoon olisi 1890-luvulla muuttunut suopeammaksi. Eräät kirjailijat, tarkkaan lukien oikeastaan vain Aho, Järnefelt ja Minna Canth, osoittavat tuotannossaan tähän suuntaan käyvää hengen liikettä. Mikäli meidänkin kirkkomme »hengelliseksi anarkiaksi» leimaama tolstoilaisuus eroitetaan pois, itse asiassa jää jäljelle vain Juhani Ahon novellikokoelma *Heränneitä*, jossa käänne uskonnollisuuteen voisi tulla kysymykseen. Kuinka pitkälle hän pääsi, sen on Gunnar Castrén Aho-biografiassaan luonnehtinut: »Ahon loppupäätelmä näistä asioista näyttää olevan agnostisismi, josta henkii suopeus uskontoa kohtaan, milloin usko on uhrautuvaa ja todella vahvaa, mutta samalla uskonnon objektiivisen totuusarvon epäileminen».

Hänen uskontoon omaksumansa asenne ilmenee ehkä kaikkein selvimmin kirjailijan v. 1895 julkaisemassa lastussa *Kuvain kumartaja*. Kuvauksia ystäväni kuvanveistäjän elämästä, josta lainaus: » — Mutta onhan meidän uskontomme katoolista paljon puhdistuneempi? — Kautnis puhdistus! Meillä on uhrimme: ehtoollisemme, meillä on taikatemppumme: kasteemme; meillä on kirkkomme kuvineen meilläkin. Papit ovat palkattuita noitia, jotka maksusta myyskentelevät autuutta summissa ja vähittäin. Se ja se kirkollinen toimitus (sairaana viimeinen lohdutuskkin) maksaa sen ja sen niinkuin noidan antamia amuletteja on eri hintaisia. Jumala, joka sellaisilla menoilla sallii itseään palveltavan, ei ole m i n u n (harv. JA:n) jumalani. Muutakaan jumalaa en tunne. Minulla ei siis ole mitään jumalaa.»⁴³ Lainattu kohta kirjailijan »uskonnollisimman kauden» tekstistä osoittaa, ettei suvaitsevaisuus ainakaan papistoa ja kirkon ylläpitämää uskonnollisuutta ja sen muotoja kohtaan ollut lisääntynyt.

V. 1903 ilmestynyt Linnankosken Ikuinen taistelu herätti suurta huomiota ja paljon tehtiin arviointeja, kuka salanimen suojiin kätkeytynyt tekijä oikein oli. Ehkäpä tästä salaperäisyydestä osaltaan johtui, että

⁴³ *Castrén* 1923, s. 101. — *Aho* 1895, s. 91.

esikoisteos sai Vartijassa harvinaisen suopean arvostelun: »Päivän kaunokirjallisen rallatuksen keskellä tämä teos on yht'äkkiä helähtynyt kuin sävel viimeisen tuomion torvesta». Sitten arvostelija vertaa näytelmää Kilven ja Järnefeltin kirkollisissa piireissä ankaraa suuttumusta herättäneisiin, joskin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran palkitsemiin teoksiin, Kilven Bathsebaan ja Järnefeltin Mariaan: »Semmoinen käsittely, jonka alaiseksi esim. David kuningas joutuu Volter Kilven Bathsebassa, ei voi olla loukkaamatta uskonnollista mieltä; niinpä jokaisessa totuutta kunnioittavassa täytyy herättää inhoa, kun Israelin kuninkaallisesta harpuntaistajasta, Jumalan mielen mukaisesta, tehdään uudenaikainen irstaileva suur-ihminen, nietzscheläinen suur-narri aito lajia! Samaan luokkaan kuuluu Järnefeltin Maria, jossa tekijä esittää Herramme äidin ympärilleen pälyilevänä katuheilana. Ja semmoisia riivoja, historiallista ja uskonnollista totuutta häpäiseviä teoksia löytyy maailman kirjallisuudessa kyllä. Mutta niistä nyt ei ole kysymys.» Tämän vuodatuksen jälkeen arvostelija lakoonisesti toteaa siitä kirjasta, eli siis Linnankosken Ikuisesta taistelusta, joka hänen olisi pitänyt arvostella, että se kohoo — Miltonin Kadotetun paratiisin veroiseksi ja on kirjoitettu »Raamatun hengessä».

Aspelin näyttää kuitenkin päätyvän Valvojan arvioinnissaan kokonaan toisenlaiseen tulokseen. Hän toteaa, että Kain herättää ehdottomasti lukijan sympatian. Kain on peltomies, joka kehittää uutta viljalajia, mutta ei halua työnsä tuloksista kiittää Jumalaa, jota hän ei tunne. Kain ajattelee, että luonto on määrätty alistumaan ja hän miettiikin keinoja, joilla voisi pakottaa sen voimat palvelemaan ihmistä. Aspelin luonnehtii Kainia: »... tietääkö hän Jumalasta, jota toiset kiittävät, mitään muuta kuin mitä hänen vanhempansa ovat puhuneet — ja he pelkäävät häntä. Hän puolestaan tahtoo pyrkiä Jumalaa lähemmäs, saada hänestä täyden selon taikka täyden eron. Käärmettä, jolla heitä peloitellaan, hän ei pelkää, eikä hän tiedä, mikä on hyvää, mikä pahaa. Mitä hän vihdoinkin välittää paratiisista; ääni hänen sisässään kuiskaa uuden, hänen itsensä luoman paratiisin mahdollisuudesta. — Kain on täynnä tiedonjanoa, vapaudenintoa ja oman voiman aavistusta, joka uhkaa perheen rauhaa. Ehdottomasti hän herättää myötätuntoisuuttamme. Hänen epäilyksensä ja tyytymättömyytensä ei näet nojaa ylpeyteen ja pelkkään kapinanhaluun...» Kun tapahtumat sitten kehittyvät ja »Lucifer» laatii sotasuunnitelmansa, tämä käyttää hyväkseen ihmisen perinnöllisyyttä, koska on havainnut perinnöllisyyden lain vallitsevan maailmaa. Eräessä muistiinpanossaan juuri Ikuista taisteluaan varten Linnankoski on kirjoittanut: »Taiteen tarkoitus ei ole ilmaista ainoas-

taan kaunista muotoa, vaan muotoa, joka on sisällystä varten». Samoin hän vaatii kirjallisuudelle tarkoituksellisuutta, tendenssiä. Hänen relatiivinen etiikkansa vaatii, että ihmisen on jo tässä elämässään saatava nauttia palkka työstään ja ponnistuksistaan sekä myös kärsittävä rangaistukset rikkomuksistaan. Siis kristilliseltä kannalta katsoen varsin arveluttavaa siveysoppia. Ikuisessa taistelussa hänen eettinen päävaatimuksensa »palkasta joka on saatava ansioista eikä armosta» käy jo selvästi ilmi Kainin sanoista: »Hän itse paratiisin luopi; siinä kärsii, taistelee ja riemuitsee — aina niinkuin työnsä ansaitsee».

Näin ollen lienee sängen uskallettua mennä Vartijan arvostelijan tavoin väittämään kirjailijan esikoisteoksesta, että se oli kirjoitettu »Raamatun hengessä», — ei ainakaan Vartijan vielä suosiman sana-inspiraatio-opin mukaisessa hengessä.

Kun Laulu tulipunaisesta kukasta sitten kahden vuoden kuluttua ilmestyi, siitä ei enää kirjoitettukaan kirkollisissa lehdissä mitään. Valvoja sitä vastoin totesi, että kirjailija on halunnut sanoa romaanillaan sanansa keskustelussa »elämänilosta ja nautinnosta, vapaasta rakkaudesta ja aviosta, jota meillä näinä vuosina muutamalla taholla on niin hartaasti ylläpidetty. Romaani on siis tarkoituksellinen...» Paitsi että romaani kuvaa keskushenkilönsä Olavin kehityshistoriaa yhteiskunnan vastuuntuntoiseksi jäseneksi, se ottaa selvästi kantaa juuri silloin vilkkaana käytyyn keskusteluun seksuaalitabuista. Näin ainakin ajan arvostelu, kuten on käynyt selville, romaanin tarkoituksellisuuden käsitti. Jo nämä Linnankosken ensimmäiset teokset päättyivät ajan kehitysoptimismien mukaisesti uuden, valoisamman elämänjärjestyksen alkuun tai ainakin sen aavisteluun.⁴⁴

Eräänlaisena yhteenvetona uskonnollisen kysymyksen käsittelystä kirjallisuudessa 1890-luvulta seuraavan vuosikymmenen puoliväliin voidaan todeta lähinnä alkaneen sortokauden laimentaneen eräiden kirjailijoiden ylläpitämää hyökkäystä. Näin ollen on syy ulko-kohtainen eikä sellaisenaan oikeuta puhumaan kirjallisuuden yleisluonteesta tapahtuneesta muutoksesta. Toisaalta taas saman aikaisesti eräät kirjailijat jatkavat hyökkäystään myös kirkkoa ja sen ylläpitämää perinteellistä kristillistä uskoa ja muotoa vastaan entiseen tapaan. Ja vihdoinkin voimistuu vastustusasenne eräällä taholla uusien auktoriteettien kuten Nietzschen ja Haeckelin teorioiden ja niiden mukaisten yhtenäisten maailmankatsomusten arvostelevasta asennoitumisesta johtuvana. Pian tuo myös sosialismi oman sävyensä keskusteluun,

⁴⁴ Yrjö-Koskinen 1904, s. 30—32. — *Aspelin* 1904, s. 227—31. — *Aspelin* 1905, s. 334—37. — *Anttila* 1922, s. 43—75.

eikä lainkaan kirkolle myönteisellä tavalla. Kun uudet kirjailijat astuvat julkisuuteen, he ovat yleensä jo sitä ennen omaksuneet realistisen näkemyksen suhteessaan uskontoon. Niinpä voidaankin 1890-luvulla kirjallisuutemme astuvaa Hilja Haahtea pitää vuosisadan vaihteen kaudonkirjallisuutemme ainoana evankelis-luterilaiselle kirkolle ja uskonolle varauksetta suosiollisena sanataiteilijana. Mutta hänkään ei romantikon tavoin tyydy haltioitumaan »jumalkeskeisen» maailman ylevien idolien edessä, vaan suorittaa teoksissaan eräänlaista kirjallista 'diakoniatyötä', joten hänen kuvaustapaansa voitaneen varsin pätevin perustein kutsua vaikkapa »kristilliseksi realismiksi».

Uudelle vuosisadalle mentäessä alkoi sosialismi sävyttää myös yhteiskunnallisen kysymyksen käsittelyä. Mielenkiinto tähän aiheeseen oli muutoinkin säilynyt vahvana kirjallisuudessa. Torpparikysymys herätti kaupunkityöväestön rinnalla kasvavaa mielenkiintoa. Erikoisesti aihe kiinnosti Arvid Järnefeltiä, joka jo 1894 julkaisi Nuori Suomi-albumissa kirjoituksen Isännät ja torpparit, jossa kirjailija kiihottomasti tuo torppariluokan epäoikeudenmukaisen aseman esiin. Kontrahdit voidaan milloin tahansa ja milloin milläkin syillä — usein vieläpä lain-säädösten ja juristerian avulla »omistusoikeuden pyhyyteen» vedoten — julistaa mitättömiksi. V. 1905 ilmestyneessä romaanissaan Maaemon lapsia Järnefelt piirtää Kinturissaan mahtavan kuvan suomalaisen torpparin kohtalontiestä. Laukon häätöjen innoittamana hän v. 1909 julkaisi romaaninsa Veneh'ojalaiset. Järnefeltin maanomistuksessa omaksuma kanta, eräänlainen sosialismin, tolstoilaisuuden ja Henry Georgen teorioiden utopistinen konglomeraatti, on aatteellisenä pontimena hänen muussakin tuotannossaan.⁴⁵

Maila Talvion v. 1901 ilmestyneestä Pimeänpirtin hävityksestä Werner Söderhjelm kirjoitti Valvojassa mm.: »Hän on tullut siihen tulokseen, että aukko yliluokan ja maalaiskansan välillä etupäässä on täytettävä. Hänestä, niinkuin ehkä monesta todellisten olojen tuntijasta, on tämä aukko kauhistuttavan suuri, vielä suurempi kuin se juopa, joka eroittaa kielipuolueet . . . Syy näihin surullisiin oloihin on rva T:n mielestä miltei yksinomaan herrassäädyn puolella. Sen ylimystraditsionin, joka muinoin oli olemassa — että alhainen kansanluokka ei oikeastaan kuulu ihmiskuntaan . . .». Kirjailijan seuraava romaani Juha Joutsia on yhtä voimakas syytös maaseudun herrasväkeä, turmeltuneita pap-

⁴⁵ *Koskimies* 1927, s. 39—53. — *Järnefelt* 1894, s. 133—47. — *Castrén* 1906, s. 68—69. — *Kanninen* 1940, s. 15 ja edell. — *Häkli* 1955, s. 354—382 (eli tutkielmat sekä Maaemon lapsista että Veneh'ojalaisista).

peja, juoppoja nimismiehiä ja tyhmiä puoliherroja vastaan. Juha Joutsissa vastaa Pimeänpirtin irstasta Otto von Holtenia pastori Jaakko Sand, juoppo, mässäri ja naisten viettelijä, turmiota levittävän Tulettänen kapakan kantavieras. Pastorin vastapoolina on Juha Joutsia, lopullisesti voitolle pääsevä maahengen ja edistyksen sekä kehityksen mies. Romaanissa tuntuu Selma Lagerlöfin vaikutusta. Talvion pappi Sand on Gösta Berlingin ilmeinen lihallinen, joskin varsin vastenmielinen, »veli».

V. 1904 ilmestyi Selma Anttilan esikoisteos, jolla oli kuvaava nimi *Kuvia työväen kaupunginosasta*. Tämä, samoin kuin hänen seuraavankin kirjansa, lähtivät realismin aatteiden pohjalta ja kuvailivat kaupunkilaisproletariaatin elämää arvostelevaan sävyyn. Samana vuonna saapui julkisuuteen Santeri Alkion *Palvelusväkeä*, jonka kustantaja oli ensin palauttanut »teoksen liian vahvan uskonnonvastaisuuden takia». Vastauskirjeessään Alkio kiisti väitteen, koska katsoi sivuuttaneensa koko kysymyksen sekä puolustautui: »... Yleensä on kuitenkin otettu huomioon, että tavaksiotettu ja kristillis-siveelliseksi omistettu käsitys palvelijan oikeudesta on niin epämoraalinen, että siitä ei juuri voi kaunista kuvaa antaa». Voimakas yhteiskunnallinen ymmärtämys maaseudun tyväestä, palkollisia, kohtaan oli teoksessa silti säilynyt sen tultua painosta. »Tästä syystä hänet silloin ja myöhemminkin leimattiin vaaralliseksi sosialistiksi», hänen elämäkertansa laatija kirjoittaa.⁴⁶

Innostus työväen asiaa kohtaan vuosisadan alussa ei ollut tunnusomaista vain prosaisteille. Myös runoilijat käsittelivät aatetta tuotannossaan. Suurlakkovuonna 1905 nimimerkki »V. F.» eli nuori runoilija V. A. Koskenniemi kirjoitti »suomettarelaisen» puolueen nuoren polven lehteen Raatajan runon *Oikeus*, josta lainaus: »Oikeus on orjan poika / Käy nyt maita kuin kuningas, / Vapisevat valtaherrat, / vuoret siirtyvät sivulle, / kumartavat kuut ja tähdet». Arvid Mörnen runokokoelma *Ny tid*, joka ilmestyi vuoden 1903 joulumarkkinoille, sai ennen näkemättömän innostuneen vastaanoton. Sitä näet myytiin lyhyessä ajassa liki tuhat kappaletta. »Mörnessä oli saapunut Suomeen ensimmäinen taiteelliset mitat täyttävä työväenrunoilija. Hän on ensimmäinen, merkillistä kyllä ei suomenkielinen, varsinainen sosialidemokraatti Suomen runoudessa», Valvojan arvostelija kirjoitti perin myönteisessä kokonaisarvioinnissaan. Raatajassa taas nimimerkki »—rsn—» eli Koskenniemi totesi: »Sikermä Arbetartankar, jos mikään todistaa,

⁴⁶ *Söderhjelm* 1902, s. 62—63. — *Laurila* 1904, s. 144. — *Liakka* 1932, s. 62—63.

kuinka lähellä köyhälistön asia on runoilijan sydäntä, sillä muutoin ei hän varmaankaan olisi löytänyt niin kaunista tulkintatapaa kovassa jokapäiväisessä työssä väsyneiden ja katkeroituneiden työnorjien ajatuksille ja tunteille. Säkeet ikäänkuin notkuvat raatajain raskaiden, toivotomien ajatusten painosta». Mitä arvostelijaan, V. A. Koskenniemeen, itseensä tuli, hän julkaisi seuraavana vuonna 1906 ilmestyneessä esikoiskokoelmassaan *Runoja* myös sikermän yhteiskunnallisen kysymyksen hänessä tapaaman vastakaiun innoittamia runoja.⁴⁷

Realismin myötätunto yhteiskunnan vähäosaisia kohtaan saavutti ehkäpä suurimman taiteellisen voittonsa Ilmari Kiannon *Punaisessa viivassa*. Teoksen aatesisältö, sosialidemokraattisen puolueen vaaliagitatio ensimmäisen yksikamarisen eduskunnan vaaleissa sekä korpikansan lapsenomaisen luottamus työväenliikkeen toimesta saavutettavaan parempaan tulevaisuuteen, merkitsi uutta aluevaltausta realistiselle kirjallisuudelle. Ensimmäisen kerran kaunokirjallisessa teoksessa nyt kuvattiin ikään kuin läheltä nähtynä aatteen leviämistä yksinkertaisen ihmisen koskemattomaan mieleen. Jo v. 1906 oli Kianto runossaan *Työn orjille* tilittänyt suhteensa suomalaiseen työmieheen. »Hän tuntee häpeänpunan nousevan poskilleen muistaessaan, miten huonosti herrat ovat vuosisatojen kuluessa kohdelleet työmiestä», hänen elämäntyönsä esittäjä pelkistää.⁴⁸

V. 1910 astui ensimmäinen varsinainen luokkatietoinen sosiaalidemokraatti, Konrad Lehtimäki, suomenkieliseen kirjallisuuteen esikoiskokoelmallaan *Rotkoista*. Kokoelmalle oli tunnusomaista paitsi realismin mukainen sosiaalisten epäkohtien kärjistäminen jo tutulla 'tumentamistekniikalla', myös luokkataistelujatuksen tendenssoiminen kaunokirjallisuuteen. Hyvällä syyllä voidaankin Arvid Mörnen ja Konrad Lehtimäen katsoa vuosisadan ensimmäisellä kymmenluvulla menneen pisimmälle Matti Kurikan ja A. B. Mäkelän kirjallisuuteen tuomassa, mutta heidän tuotannossaan vielä varsin vähän taidetta tavoitavassa ohjelmallisen sosialismin julistamisessa.

Kuten lienee jo käynyt selville, olivat realismin rakennepiirteet 1900-luvun alussakin selvinä näkyvissä. Näyttävätpä eräät piirteet entisestäänkin voimistuvan vuosikymmenen puolimaissa kirjallisuudessaamme. Sortokauden hellitettyä monet tärkeät kysymykset aktivoituivat jälleen. Kamppailu eduskuntauudistuksesta, torpparikysymys, taistelu

⁴⁷ Raataja n:t 9—10, 20—21 1905. — *Böök* 1904, s. 398—402. — *Koskenniemi* 1947, s. 66, 147—166. — *Viljanen* 1935, s. 39—53.

⁴⁸ *Laurila* 1944, s. 59. — *Koskelainen* 1909, s. 912—914.

ehtoollispakkoa vastaan, siviiliavioliiton vaatiminen, eräitä tärkeimpiä ajan kysymyksiä mainiten, pitivät huolen, etteivät kuvauskohteet suinkaan realistisilta kirjailijoilta loppuneet. Myös uudet kirjalliset virtaukset vaikuttivat elvyttävästi. Eino Leino mm. katsoo kirjallisuuteen saapuneen sensuaalisen piirteen korostaneen entisestään »vanhan, suomalaisen, kansalliskristillisen auktoriteettiuskon ja sille perustuvan kansanmoraalin vastakohtaisuutta». Tässä valossa myös kristillinen arvostelu näki vuosisadan alun kaunokirjallisuuden.

Edelleen kirjailijat ovat työväen ystäviä, kirkon vastustajia, modernin tieteen kannattajia, uudet kirjailijat yhtä hyvin kuin vanhatkin. Mielenkiihtoista on havaita, että esimerkiksi Ilmari Kiannon alter ego Reino Frommerus Pyhässä vihassa oli »imenyt järkeisuskonnollista viisautta Zolalta, Gustav Frenssenin uskonnollisesta vallankumouksesta leimuavista romaaneista, Tolstoin kirkkoa ja valtiota vastaan hyökkäävistä sadoista kirjoituksista, Ernst Haeckelin, Georg Brandesin, Björnsonin, Edvard Westermarckin, Ellen Keyn ym. järkeävalaisevista lausunnoista, Grant Allenin jostakin novellista, syvähenkisempien anarkistien lausunnoista, vieläpä parhaista urheilukirjoistakin, koko eurooppalaisen valistuksen edustajien arvosteluista, kaikkien aikojen hengenhelmilöistä, itse ristiriitaisesta Raamatustakin — niin! itse Jeesuksen Kristuksen himmeästä elämäkerrasta . . .» Siis oppi-isät olivat Kiannonkin sukupolvelle mitä suurimmassa määrin samat kuin häntä edeltäneelle realistiselle kirjailijapolvelle.⁴⁹

Vuosisadan alkuun mentäessä oli realistisen maailmankatsomuksen yhteinen naturalistinen kaava jo pirstoutunut. Vaikutteiden antajina olivat ehtineet tulla mukaan jo ne suunnat ja auktoriteetit, joista kirkollinen arvostelu käytti lyhyitä ja ytimekkäitä iskusanoja »jälkidarwinismi» ja »jälkidarwinismi». Vielä vuosisatamme ensimmäisinä vuosina liittyi nimittäin kaikki realistinen paha, mikä ajassa liikkui, kirkollisen arvostelun näkökulmasta katsoen tavalla tai toisella Darwiniin ja hänen teorioihinsa. Tuskinpa johtopäätöksen tekijät aivan väärässä olivatkaan. Sillä vuosisadan alkuun mentäessä olivat Darwinin opit ennättäneet jättää melkeinpä kaikille henkisen kulttuurin aloille lähtemättömät jälkensä. Niiden tieteiden lupaavat tulokset, jotka olivat soveltaneet evolutionistisia teorioja, alkoivat näinä aikoina olla koettavina ja kokeiltavina. Niinpä voitaneekin leikkiä paradoksilla, että mikäli Egon Friedell olisi hyväksynyt Darwinin opin, hän olisi voinut sen avulla määrittää realismin samaan tapaan, millä hän luki romantiikan

⁴⁹ *Leino* 1909, s. 311. — *Laurila* 1944, s. 41.

piiriin kuuluviksi ne ajassa vaikuttaneet ilmiöt, joiden selittäminen oli mahdotonta: sisällyttämällä realismiin kaiken sen, minkä ajan kirkollinen arvostelu darwinistisena kirosi.

Vuosisadan alun suomalaisen kirjallisuuden eräänlaisina pohjavirtoina voidaan panna merkille toisaalta optimismin kehitykseen nähden ja toisaalta eräänlaisen fatalistisen toivottomuuden. Jälkimmäinen oli harvinaisempi ilmiö. Optimismin takana oli tietenkin kuin edellytyksenä jo Ibsenin inspiroima tahdonpalvonta, jonka Nietzsche kehitti huippuunsa sekä kehitysoopin osoittamat näkymät kohti yhä täydellisempää tulevaisuutta. Pessimismin takaa taas heijastuu, ei vain Schopenhauerin ja Hartmanin filosofinen pessimismi, vaan myös luonnontieteellisen determinismin mekaanisen syysuhteen synnyttämä merkityksettömyyden tunne, jonka senkin perussyy oli — kuten on nähty — Darwinin luonnonvalinnan teoriassa. Eräät olivat pettyneitä, koska »luonnon ja elämän arvoitus yhä oli ratkaisematta, tiede ei ollut voinut vastata kaikkiin kysymyksiin», sanoo Anna-Maria Tallgren.⁵⁰

Seuraus oli, että ateismi, sellaiset materialistiset virtaukset kuten monismi, materialistis-mystiseltä pohjalta kummunneet »salaopit», kuten spiritismi, idän uskontojen vaikutuksesta syntyneet hengenliikkeet, kuten teosofia, edelleen filosofiat kuten nietzscheläisyys ja muut elämänfilosofiset järjestelmät, eräitä tärkeimpiä mainiten, saivat kannatusta myös kirjallisuuden piirissä. Kun realistinen valtavirtaus jatkui enemmän tai vähemmän selväpiirteisenä kirjailijoiden enemmistön tuotannossa, eräät kirjailijat pyrkivät kohdallaan etsimään ratkaisua ihmisen ongelmaan tai selvittämään hyvän ja pahan arvoitusta. Kuitenkin on todettava, että taipumus metafysiikkaan oli enemmän harvinainen kuin yleinen ilmiö. Hyvänä esimerkkinä tästä on Eino Leinon Helkavirsien saama sängen varovainen — jopa epäilevä vastaanotto, ja taas toisaalta Koskenniemen Runojen herättämä yleinen ihastus. Lauri Viljanen on selittänyt, että Koskenniemen runojen älyllisyys, todellisuudentajuinen selkeys sekä niiden klassillis-realistinen tyyliuoto olivat juuri niitä ominaisuuksia, joita runossa ihailtiin. Helkavirsistä ei taas pidetty runojen »epämääräisen liihoittelun ja koristeellisen helskytyksen vuoksi».⁵¹ On varmaa, että realismia ainoana oikeana taidemuotona pitänyt lukeva yleisö vieroi helkavirsiiä myös niiden joko todellisen tai luulotellun metafysisen sisällön vuoksi.

⁵⁰ Tallgren 1917, s. 132.

⁵¹ Viljanen 1935, s. 53—54.

V. Tarkiainen kiinnittää huomion Leinon teosofiseen harrastukseen tämän askarrellessa helkavirsien luomistyössä sekä hänen aikaisempaan Nietzsche-sympatiaansa, samoin kuin hänen pyrkimyksiinsä päästä suomalaisen ja suomalais-ugrilaisen sielun perustaan. Jo niin varhain kuin Päiväperhoissa, joka ilmestyi v. 1903, Leino antaa näille ajatuksille symbolisen ilmaisun sadussa Laulu vuorilammella. Lampea soutava mies etsii siinä totuutta, mitaten luotauköydellä lammen syvyyttä, joka selitetään hänen mielikuviensa maailmaksi. Helkavirsissä Herramme vapahtajamme ja Pimeän peikko runoilija pyrkii ratkaisemaan pahan probleemia: »pahimmasta tulee paras, alin on ylimmän aste». On todettu hänen saaneen teosofiasta aineksia helkavirsiinsä Arja ja Selina sekä Mennyt Manner. Nietzscheläisestä yli-ihmisestä näkyy Leinon tuotannossa vaikutteita ainakin seuraavissa henkilöihahmoissa: Pentti Pääkkönen, Ritari Klaus, Alkibiades, Tarquinius Superbus ja Simo Hurtta. Ikään kuin evoluutio-opin tuomassa kirkkaassa valaistuksessa Leino näkee taas ihmisen aseman ja tehtävän runossaan Pro Humanitate, joka ilmestyi Talviyö-kokoelmassa v. 1905: »Ei ole mitään ihmistä korkeampaa, / ikuisempata ei, ei ihanampaa. / Järkeä itseltäs, elämältä älä vaadi! / Kun rikot, kärsi! Kun luot, lait luonnolle laadi./» Missä määrin nämä Leinon harrastukset syntyivät ja pohjasivat modernin tieteen — kuten esim. psykoanalyysin — saavutuksiin, missä määrin taas romantikon metafyyysisestä tarpeesta päästä »elämänvirran tuolle puolen», ei ole aivan helposti selvitettävissä, — ainakin sinne saakka kunnes sielullisten ilmiöiden lopullinen luonne on kartoitettu. Tuntuu kuitenkin siltä, että elämän ja ihmisen laulajan ja realistisen kulttuurin lämpimän puolestapuhujan, Eino Leinon, runouden metafyyysisestä puolta on tutkimuksessa korostettu hieman liikaa.

L. Onerva puhuu runossaan En tahdo, joka ilmestyi hänen esikoiskoelmassaan Sekasointuja v. 1904 »kääpiökansasta» ja sen »siveyssaarnureista». Jälleen sopii asettaa kysymys, onko piirre tulkittava ajan sukupuolitabuja vastaan osoitetuksi tendenssiksi vai onko kyseessä nietzscheläisestä filosofiasta saatu yli-ihmisajatus imponoinut runoilijaa. Leinon ja Onervan eräiden tuotannon puolien lisäksi näyttää Volter Kilven, Joel Lehtosen ja Aarni Koudan varhaistuotannon sijoittaminen »realistiseen kuvaan» tuottavan vaikeuksia, — eikä se sinne missään tapauksessa kokonaan sovikaan. Tosin Kilpi itse v. 1902 ilmestyneessä teoksessaan Ihmisestä ja elämästä pohjaa taiteen aitoihin tunne-elämyksiin, kun romantikon tunne enimmäkseen oli ollut keinotekoista haltioitumista. Ohjeensa mukaisesti hän Bathsebassa virittää kauniin ja ennen kaikkea väreissä hehkuvan ylistyslaulun nuoren rakkauden kunniaksi.

Kirkollinen arvostelu, joka juuri lakkaamatta syytti kirjallisuutta »idealismiin» ja »romantiikan» puutteesta, piti Bathsebaa yhtenä pahimmista realistisista rienauksista, eikä yksinomaan teoksen sanainspiraatioopin vastaisen sisällyksen vuoksi. Samanlaisia havaintoja voidaan esittää myös Joel Lehtosen Permistä ja Paholaisen viulusta.⁵² Yleensä myös näillä teoksilla oli selviä realistisia ulottuvuuksia, Freudin selittämästä alitajuisesta minästä alkunsa ottaneita piirteitä tai muista ajan tieteen pohtimista ongelmista tai selvityksistä. Mitä Joel Lehtosen ns. uusromanttiseen tuotantoon tulee, on hän ainakin Paholaisen viuluun ja Villiin ottanut aidon miljöön mukaan, jopa siinä määrin, että paikalliset sääminkiläiset olot tuntevalle suorastaan jokainen tienmutkakin on lokalisoitavissa, kuten myös monen monet elävästä elämästä lainatut henkilöihahmot todella elettyine elämäkerrallisine kehityspiirteineen.⁵³

Realistisen aatevirtauksen kontinuitiivisuus kaunokirjallisuudessa

Yhteenvedon laatiminen käsitellystä ei ole varsin helppoa. Joka tapauksessa on käynyt kiistämättömästi selville, että realismi kirjallisena valtailmionä jatkui koko tarkastelun alaisen ajan. On myös käynyt selväksi, että realistisessa valtavuossa kulki useita virtauksia, jotka kuitenkin enemmän vahvistavat kuin kiistävät realismin kontinuitiivisuutta. Näitä virtauksia, kuten esimerkiksi ohjelmarealismia, psykologista realismia, impressionistis-symbolista realismia, voidaan vain erittäin suurella varauksella pitää poikkeamisina yleisrealistisesta sisällöstä, eikä missään vaiheessa kronologisesti erotettavissa olevina yhtenäisinä kirjallisina kausina. Jokainen realistisen valtavirtauksen eri vaihe oli kirjalliselle realismille välttämätön, taidesuuntaa rakentava, mitä aiheen valintaan, sisältöön ja tyylikeinoiniin tulee. Ohjelmarealismien todellisuuskuvaukset toi »arkisen oikeuden esteettiseen ilmaukseen». Psykologisen realismin individualistiset piirteet kykenivät kirkastamaan ohjelmarealismien satiirin syväksi ja vapauttavaksi huumoriksi, joka tunne romantiikalle oli vieraanlainen. Ohjelmarealismissa oli ilmennyt taipumusta

⁵² Oinonen 1947, s. 6—7, 49, 79. — Leino 1905, s. 16—17. — Onerva 1904, s. 16.

⁵³ Ks. Lappalainen 1962, s. 1—20. Sis. mm., paitsi Joel Lehtosen sukujuurien selvitystä, myös tämän itä-savolaisen pitäjän »kirjallismaisemallisen» kartoituksen.

nähdä modernin tieteen tavoin ihminen pelkästään ympäristön ja perinnöllisyyden tuotteena. Tämän ja kirjallisuuden omaksuman »maailmanparannustehtävän» seurauksena yksilöllinen mielikuvitus joutui tuokioksi syrjään. Kun esimerkiksi Heidenstam poleemisessa kirjassaan *Renessans* kirjoitti: »Sää ja ihmismieli eivät ole niin erottamattomasti kiinni toisissaan, että suru aina tarvitsee taustakseen sumun ja syksyiset puut», hänen sanojensa kärki suuntautui paitsi yksilöllisyyden aliarvioimista vastaan, myös selvästi yrityksiin tuoda romantiikalle luonteenomaista epäaitoa tunnelmointia ruotsalaiseen kirjallisuuteen. Itse asiassa realismin esikuvallinen hahmo Brand oli jo julistanut yksityisen moraalin oikeutta yhteiskunnan laimeata massamoraalia vastaan. Ohjelmarealismissa oli tämä individualistinen piirre saanut vahvan sosiaalisen ja — rigoristisenkin värityksen, josta nyt psykologisen realismin myötä alettiin vapautua. Palattiin itse asiassa aidoilta realistisille perusteille, eikä lainkaan takaisin siihen romanttiseen maailmankatsomukseen ja taidekäsitykseen, jota vastaan realismi oli aikoinaan noussut.

On selvää, että kun luova mielikuvitus alkoi vapautua sitä kahlitsevista — itse asiassa varsin epärealistisista — säädöksistä ja teorioista, se ei viihtynyt pelkästään arkipäivässä. Mielikuvitus lähti liikkeelle, paitsi suuren ja syvien inhimillisten tunteiden pariin, myös kaukaisiin maihin ja etäisiin aikoihin. On ihmeteltävää, kuinka suuressa määrin kirjallisuus näillä »tutkimusretkilläänkin» pysyi realismille uskollisena. Varmaa on, että niihinkin runoilijoihin — Leinoon, Koutaan, Onervaan, Kilpeen, Lehtoseen —, jotka näillä matkoilla joutuivat kauimaksi, soveltuvat Gustaf Frödingin sanat, kun hän luonnehtii itsensä »lyyrikolle luonteenomaisen romanttisen viehtymyksen ja naturalistisen vakaumuksen konglomeraatiksi».

On käynyt myös ilmi, että huomattavalta osalta suomalaisen »uusromantiikan» olemassaolon oikeutus itsenäisenä kirjallisena ryhmäilmiönä näyttää lepäävän ratkaisun varassa, missä määrin eräiden evoluutioajatuksen synnyttämien aatevirtausten myötäisiä minän ja tahdon korostamisilmiöitä voidaan rinnastaa romantiikan metafysiikkaan. Mutta tämän ongelman ratkaisu, kuten on sanottu, on kokonaan muiden tieteidän kuin kirjallisuuden- ja historiantutkimuksen vaikutusalueilla, joten kysymys jäänee toistaiseksi avoimeksi.

Ruotsalainen tutkija Karl-Erik Lundevall ei ole väitöskirjassaan *Från ättital till nittital*, missä hän selvittää kotimaansa kirjallisuuden ns. uusromanttisen virtauksen suhdetta edelläkävneeseen ohjelmarealismiin, voinut havaita mitään syytä erkoisen »uusromanttisen» kauden eroittamiseen realistisesta valtavirtauksesta Suomen ruotsinkielisessä

kirjallisuudessa. Samoin hän on päätyntyt kotimaansa kirjallisuuden suhteen aikaisemmasta määrittelystä poikkeavaan tulokseen, todeten, että 1880- ja 1890-lukujen ruotsalainen kirjallisuus muodostaa aikaisemmin luultua yhtenäisemmän kauden. Vaikka ruotsalainen lyriikka — jossain määrin myös proosa — sisältää mainittuna aikana meikäläistä kirjallisuutta enemmän piirteitä, joita eräin edellytyksin voitaneen kutsua »romanttisiksi», ei Lundevall yhteenvedossaan ole katsonut voivansa aliarvioida realismin syvällistä ja muuttavaa merkitystä nimenomaan kirjallisuuden sisältöön ja kuvaustapaan nähden. Luultua vähäisempää on myös romantiikan esteettisen muotoperinteen uusiutuminen.⁵⁴

Ero Suomen ja Ruotsin samanaikaisen kirjallisuuden välillä on huomattava. Kun lyyrikot, Fröding, Heidenstam ja Levertin, alkavat varsin suvereenisti hallita sikäläistä kirjallisuutta, on meillä proosan asema vielä vankkumaton. Jo tästäkin syystä vaikuttavat meillä monet yleisrealistiset tendenssit huomattavasti painavammin ja pitkäaikaisemmin kuin lahden toisella puolella. Tämäkin havainto tukee olettamusta, jonka mukaan meillä ei näytä olevan asiallisia syitä yhtenäisen »romanttisen kauden» rakentamiseen keskelle realistista valtavirtausta. On kuitenkin myös käynyt ilmi, että kirjallisuutemme sai muotoon ja sisältöön nähden uusia piirteitä, joiden selittäminen pelkästään realistiseksi ei tunnu oikealta. Mutta myöskään suoranaisina »romanttisina lainoina» ei eräitä uusia piirteitä voi pitää. Syntyi toisin sanoen uusi suomalainen kirjallisuus, jossa mielikuvitus, kauneudentaju, huumori, ihmistuntemus ja ennen kaikkea syvä inhimillinen myötätunto yhtyivät rohkean realistiseen julistukseen, ja jolle kirjallisuudelle äärimmilleen viedyn ohjelmarealismiin indignaatio sekä romantiikan todellisuuspaikoinen metafysiikka ovat kumpikin yhtä vieraita käsitteitä.

Realistinen valtavirtaus jatkui suomalaisessa kirjallisuudessa näin olleen koko tarkasteluajan, ei kuitenkaan yhtenäisenä, vaan lähinnä kolmen päävirtauksen sävyttämänä. Mikäli aaterakennelma ei seuraa »aikaansa», se muuttuu dogmaattiseksi ja ahtaaksi sekä menettää kosketuksensa elävään elämään. Näin ei käynyt kirjalliselle realismillemme.

⁵⁴ *Heidenstam* 1889, s. 18. — Ks. myös *Lundevall* 1953. — *Simonsson* 1958. — *Lappalainen* 1956. — Lappalainen 1967 b. (Ko. tutkimus pyrkii valottamaan ruotsalaisessa runoudessa sitä maailmankatsomuksellista virtausta, taidesuuntaa, henkistä ilmapiiriä, julkista keskustelua, jonka pohjalta 1800-luvun loppupuolen Ruotsin »runouden uudistus» sai määräävät virikkeensä.)

Siitä pitivät sen päävirtaukset, ohjelmarealismi, psykologinen realismi sekä symbolistis-impressionistinen realismi huolen. On myös syytä korostaa, ettei ohjelmarealismia nimeäminen »naturalistiseksi kirjalliseksi kaudeksi» tunnu osuvalta, sillä koko realismille olivat naturalistiset aatteet, teoriat ja ajattelutapa, kuten on nähty, luonteenomaisia, koska realismi rakentui huomattavalta osalta niille. Mitä yleensäkin käsitelmäärityihin realistisen valtavirtauksen piirissä tulee, on syytä olla varovainen. Tärkeintä on tietenkin, ettei tämän hengen historian mahtava-antisen aatevirtauksen kontinuiteettia rikota mielivaltaisilla ja keinotekoisilla periodeilla ja analogioilla.

5. SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN MÄÄRÄLLINEN KASVU REALISMIN VALTAKAUDELLA

Realistinen valtavirtaus ja suomalaisen kaunokirjallisuuden määrällinen kasvu

Kuten seuraava bibliografis-kronologinen taulusto osoittaa, tässä tutkimuksessa on käytetty n. 80 suomalaisen, suomeksi ja ruotsiksi kirjoittaneen, kirjailijan kaunokirjallisia kokonaisteoksia tarkastelun kohteina. On tietenkin selvää, että vain muutamien kirjailijoiden kohdalla on tutkimuksen sivuilla voitu pelkistetysti suorittaa konfrontatiivista tarkastelua kysymyksenasetteluista käsin. Mutta silti myöhemmin luetellun kaunokirjallisuuden aatehistoriallinen analysointi on suoritettu ja sen tuottama tutkimustulos on taas puolestaan antanut oikeutuksen esitetyille johtopäätöksille. Mikään ei tietenkään estäisi tutkimuksessa suoritetuista aatehistoriallisista kysymyksenasetteluista käsin analysoimasta jokaista niistä sadoista teoksista, jotka taulustossa mainitaan, realismin kontinuitiivisuuden silti näkyessä korostetusti kautta koko kauden. Kun kysymys on nimen omaan realismin aatteellisen kontinuiteetin paljastamisesta, on tietenkin mahdollista esitetyn realismin »ikonografian» funktiona suorastaan mitata jopa kvantitatiivisesti jokaisen taulustossa mainitun teoksen realismin aatteelliset ulottuvuudet. On syytä mainita, että taulusto sisältää vain julkaistuja itsenäisiä kokonaisteoksia, romaaneja, novelli- ja kertomuskokoelmia, runokokoelmia ja näytelmiä. Tutkimusta olisi tietenkin kvantitatiivisin 'mittauksin' mahdollista edelleen laajentaa jokaisen teoksen kohdalla niin ikään tyyliin ja muotoon nähden huomattavasti laajemmissa puitteissa kuin mitä tässä on voitu edes auttavan yleispiirteisesti tehdä. Silti realismin kontinuitiivisuus kävisi voittopuolisesti ilmi myös kaunokirjallisuuden tyylistä.¹

On ollut mielenkiintoista havaita, että suomalainen kirjallisuus varsinaisessa mielessä vasta syntyy sen jälkeen, kun realistiset aatteet olivat suorittaneet maassamme varsinaisen »läpimurtonsa». Kun vielä

¹ *Vasenius* 1878, 1880, 1887, 1892, 1896, 1905. — *Pakarinen* 1912, 1916.

1870-luvulla lukevan suomalaisen yleisön kirjanalkää tyydytettiin pääasiassa käännöskirjallisuuden aikaan saannoksilla, muutos on jo 1880-luvun puoliväliä lähestyttäessä aivan selvästi havaittavissa. Mikäli suomalaisen kirjallisuuden ilmestymisestä piirrettäisiin graafinen käyrä, mainitusta taitekohdasta pitäen se suorastaan hypähtäisi oikealle yläviistoon.

Oman erikoistutkimuksensa arvoinen tehtävä olisi selvittää, mikä osuus realismilla itsellään oli tähän kvantitatiiviseen ja paljossa myös kvalitatiiviseen kasvuun suomalaisen kaunokirjallisuuden uudisraivoilla. Kun niinkin huomattava osa realismin valtavirtauksen kaudella ilmestyneestä suomalaisesta kaunokirjallisuudesta oli todella realistista, kuten tutkimuksessa on pyritty osoittamaan, myös tähän suuntaan vaikuttanut kausaliteetti oli varmasti olemassa. Vastaus kysymykseen ei ole tietenkään yksiselitteinen, koska mitä moninaisimmat kulttuurihistorialliset ja sosiaaliset syyt olivat vaikuttamassa samaan suuntaan. Silti ei ole missään suhteessa syytä aliarvioida realismin itsensä osuutta, paitsi kaunokirjallisen rintaman liikkeelle lähtöön ja liikkeen suuntaan nähden, myös ennen kaikkea kirjailijarintaman määrälliseen laajenemiseen, kuten seuraavista tauluistakin käy riittävän hyvin selville.

Eiköhän eräs osasyt ilmiöön ole juuri realismille tunnusomaisessa vaatimuksessa »arkisen oikeutuksesta» kaunokirjallisuudessa. »Kaunokirjallisuus» laskettiin ylhäisistä korkeuksista lähes maan tasalle ja irrotettiin sitä enemmän tai vähemmän tiukoin sitein määränneestä esteettisestä muotovaatimuksesta vähäisemmänkin kyvyn ulottuviin — ja kuten jo kohta esitetystä taulukosta käy selville, yrittäjiä kyllä riitti. Silti taulusto sisältää vain osan siinä mainittuina vuosina ilmestyneistä painotuotteista, joilla oli ennen kaikkea kaunokirjallinen tavoite, mutta usein myös todella tyydyttävä kaunokirjallinen »ulkoasu».

Taulustossa on kirjallisuutta käsitelty bibliografis-kronologisesti vain vuoteen 1910 saakka, vaikka itse tutkimuksessa saatetaankin mainita teoksia sitä myöhemmältä kaudelta. Tämä johtuu siitä, että yhteiskunnallisten ja poliittisten mullistusten seurauksena ns. suurlakon jälkeen suomalainen kirjallisuus kasvaa entisestään sellaisiin määriin, ettei sen seuraaminen juuri ole mielekäästä, mutta sittenkin lähinnä siitä syystä, että aika alkoi tällöin olla jo todella »yleisrealistista». Hyökkäys jatkui entistä perustellumpana ja entistä kiihkeämpänä suurlakon jälkeen, mutta sen luonne alkaa selvästi muuttua. Realistisen valtavirtauksen synnyttäneen luonnontieteellisen maailmanselityksen ja hoministisen ihmiskäsityksen oikeutuksesta ei oltu juuri enää muuta kuin yhtä mieltä — samaa mieltä. Teologisen Lauantaseuran juuri tuolloin perusta-

neet nuoret teologitkin hyväksyivät varauksetta esim. Darwinin desenssiteorian ja pyrkivät sovittamaan teologiset näkemyksensä tämän mukaisesti. Heidänkään taholtaan ei siis ollut enää tarvis aktivoida taistelua uskon ja tiedon välillä.² Kuten juuri hiljattain ilmestyneestä perusteellisesta suomalaisen työläiskirjallisuuden historiasta käy selville, myös sillä taholla lähdettiin lähes poikkeuksetta tässä selostetusta realistisesta aaterakennelmasta liikkeelle, mutta kirjallisuuden aihe- maailma ja sisältö liikkui etupäässä työväestön omien yhteiskunnallisten ja poliittisten ongelmien parissa.

Kaikella kirjallisuudella alkoi olla »reaaliset ääret» ja mikäli näistä liiaksi loitonnuttiin, siirryttiin — taidekriitikistä arvoarvostelmaa silti esittämättä — joko satu- ja tieteiskirjallisuuteen. Mutta kuten sanottu, tämän tutkimuksen tehtävänä olikin vain osoittaa realistisen valtavirtauksen aatteiden 'juuret', perusta ja sisältö sekä kontinuitiivisuus meidän oman vuosisatamme alkuun eli 1910-luvulle saakka.

Kronologinen taulusto tarkastetusta realistisen valtavirtauksen kaudella ilmestyneestä suomalaisesta kaunokirjallisuudesta

Kirjailija ja käytetty lyhenne	Teos	Kirjailija ja käytetty lyhenne	Teos
V. 1878		V. 1882	
Jac. Ahrenberg= JAg	På studieresor	PP	Naimisen juoruja
Minna Canth=MC	Novelleja ja kertomuksia	PP	Elämän havainnoita 3
J. H. Erkkö=JHE	Paimenet	Wilho Soini=WS	Erkki
Kaarlo Kramsu=KKr	Runoelmia I	V. 1883	
		Juhani Aho=JA	Siihen aikaan kun isä lampun osti
V. 1880		JA	Sipolan Aapon kosioretki
Pietari Päivärinta=PP	Elämän havainnoita 1	MC	Murtovarkaus
		PP	Elämän havainnoita 4
V. 1881		PP	Kontti-Anna
JHE	Kotoisia tarinoita	PP	Rintalan Martti
JHE	Vallikoima runoelmia	PP	Tintta-Jaakko
PP	Elämän havainnoita 2	PP	Torpan poika
		WS	Valoa kansalle
		Karl August Tavastsjerna=KAT	För morgonbris

² Lappalainen 1959 b, s. 248—264.

- V. 1884
- JA Kievarin pihalla
JA Muudan markkinamies
JA Rautatie
Matti Kurikka= Viimeinen ponnistus
MK Elämän havainnoita 5
PP Kylään tullessa
PP Kertoelmia
Juhon Reijonen=
JR Vaihdokas
JR
- V. 1885
- JA Papin tytär
MC Roinilan talossa
MC Työmiehen vaimo
JHE Uusia runoelmia
MK Ihmekös tuo
PP Minä ja muut
Teuvo Pakkala= Lapsuuteni muistoja
TP Oulua soutamassa
TP Kertoelmia
JR Novelleja
Samuli S. (S. Suomalainen)=SS
KAT Nya vers
- V. 1886
- JA Hellmanin herra
JA Esimerkin vuoksi
Kalle Aho=KA Epäilijä
Pekka Aho=PA Kansan keskeltä
MC Hanna
MC Köyhää kansaa
JHE Havaittuani
Kauppi-Heikki= Tarinoita
KH
MK Pilven hattaroita I
Kasimir Leino= Runokokeita
KLo Emmalan Elli
KLo Sukulaisrakkautta
PP Elämän havainnoita
JR Vaihdokas. Kuvauksia vanhan kansan elämästä
SS Sumussa
KAT Barndomsvänner
- V. 1887
- JAg Hemma
Santeri Alkio=SA Teerelän perhe
MC Salakari
JHE Tietäjä
KH Mäkijärveläiset
- Robert Kiljander=RK
RK
RK
RK Juhana Kokko=JK
KKr
MK
MK
PP
Eero Sissala=ES
KAT
- V. 1888
- JA Nyt ne tulee!
Nyt ne tulee!
SA Eeva
MC Kovan onnen lapsia
KH Härät
KH Isäntä
JK Räisäs-poika
Heikki Meriläinen=HM
A. B. Mäkelä=ABM
PP Pelastettu
JR Kertoelmia
WS Kaarlo Tiira
KAT I förbindelser
- V. 1889
- JA Helsinkiin
JA Kuvauksia
JA Muuan markkinamies
JAg Hihuliter
SA Oja-Pappalan joulu
SA Aikamme kuvia I
MC Lain mukaan
MC Kauppa-Lopo
KH Viiija
Arvi Jännes=AJ Muistoja ja toiveita ystäville
MK jouluksi
RK Äärimmäisessä talossa
KLo Pahassa pulassa
Gustaf von Elämästä
Numerus=GN Tuukkalan tappelu
PP Jälkipoimintoja
- Amalia ystäväme
Mestarin nuuskarasia
Postikonnttorissa
Pukkiisen pidot
Kölliskö
Runoelmia II
Aili
Pilvenhattaroita II
Isäin pahat teot lasten päällä
Heikki Helmi-kangas
En Inföding

PP	Oukkari	V. 1893	
JR	Uusia kertomuksia	JA	Hula
		JA	Papin rouva
V. 1890		JA	Valikoima
JA	Yksin	JAg	teoksia
JAg	Österut	KA	Familjen på
SA	Aikamme kuvia 2	SA	Haapakoski
JHE	Kuplia	MC	Bertha Brander
JHE	Uskovainen	MC	Kuinca Mähönen
KLo	Ristiaallokossa	JHE	ruonella käytettiin
Mikael Lybeck=	Dikter. Första	KH	Hän on Sismästä
MLy	samlingen	SI	Sylvi
HM	Kotoa kotiin	Arvid Järnefelt=AJ	Aino
ABM	Kaapro Jääskeläisen iloisia juttuja 2.	KAJ	Laara
KA'I	Affärer	KL	Markkinaraha
KAT	Dikter i väntan		Isänmaa
KAT	Marin och genre	GN	Peräkartanon
		KAT	ylloppilas
V. 1891			Väljemillä
JA	Lastuja		vesillä
SA	Aikamme kuvia 3		Nystudansen
MC	Papin perhe		I förbund med
Santeri Ivalo=	Itapuhteeksi		döden
SI		V. 1894	
KH	Kirottua työtä	JA	Heränneitä
K. A. Järvi=KAJ	Kuvauksia	JA	Maailman murjoma
KAJ	Työmiehiä	SA	Puukkojunkkarit
JK	Kruunun metsissä	SA	Kylistä, kodeista
GN	Kuopion takana	MC	ja vainjoilta
TP	Vaaralla	SI	Spiritistinen
JR	Suuteita	AJ	istunto
ES	Munkkiniemen Elsa	KKr	Juho Vesainen
KAT	Hårda tider		Heräämiseni
KAT	Fyra dramatiska småstycken		Aatteet. Kuoleva so-
Helene Westermarck=HW	Ur studie-		turi. Santavuoren tap-
	boken		pelu. Koditon va-
			paus. Laulumme. En-
V. 1892			simmäinen leivo.
JA	Uusia lastuja		Kumarrusmatka
JAg	Stockjunkarn		Urpuja
SA	Salliman oikkuja		Elsa
SA	Mennytt		Kvinnoregemente
MC	Novelleja 1—2		Kapten Tärnberg
SI	Reservikasarmista		
MK	Ihmekös tuo	V. 1895	
RK	Vieraita odottaessa	JAg	Bilder, minnen
MLy	Ett mosaikarbete	MC	och intryck
HM	Pietolan tyttäret	MC	Anna-Liisa
GN	Eerikki Puhe.	JHE	Kotoa pois
	Korsholman herra	Hilja Haahti=HH	Kullervo
KAT	Unga år	SI	Oraita
		SI	Aikansa lapsipuoli
		AJ	Itapuhteeksi II
		AJ	Ateisti
			Ihmiskohtaloja

Mly	Dikter. Andra samlingen	KAT	Laureatus
Severi Nuormaa=	Kotoisilla rannoilla	KAT	Lille Karl
SN	Lapsia	V. 1898	
TP	Lapsuuteni	JA	Sydänmaakylän kansakoulu
TP	muistoja	JAG	Kansalaisemme
KAT	Finska vikens hemlighet	SI	Anna Fleming
Maila Talvio=MT	Haapaniemen keinu	SI	Margareeta
Yrjö Weijola=	Haavoja	AJ	Evankeliumin alku
YW		IK	Hiljaisina hetkinä
Martti Wuori=	Naimiskauppa	LK	Kylän lauluja
MW		EL	Sata ja yksi laulua
V. 1896		EL	Tuonelan joutsen
JA	Uusia lastuja	KLo	Jaakko Iikka
SA	Murtavia voimia	Helmi Setälä=	Onnen etsinnässä
JHE	Ajan varrelta	HS	Setä
KH	Aliina	SS	Kaksi rakkautta
ABM	Ruukin jaloissa	MT	Önskeleken
Ilmari Kianto=	Väärällä uralla	KAT	Livets seger
IK		HW	Korkea oikeus istuu
Eino Leino=EL	Maaliskuun lauluja	MW	Savon sydämessä
EL	Tarina suuresta tammesta	V. 1899	
MT	Nähtyä ja tunnettua	JA	Katajainen kansani
KAT	Dikter	SA	Syteen taikka saveen
KAT	En patriot utan fosterland I—II	JHE	Kansalaislaulu ym.
YW	Pater Paulus	JHE	Runoelmia ja ajatelmia
V. 1897		HH	Tuomenterttuja
JA	Panu	AJ	Samuel Cröell
MC	Kauppäneuvos Toikka	AK	Kulua ja kevättä
MC	Agnes	KK	Kunnanmiehiä
JHE	Ajan varrelta	MK	Baabelin torni
KH	Anaski	MK	Ulapalle
KH	Tarinoita ja tapahtumia I—II	LK	Ajan käänteessä
KH	Varosen jouluharmit	LK	Kulkurin lauluja
AJ	Maria	EL	Ajan aalloilta
AJ	Puhautauden ihanne	KLo	Runoja
Valter Juva=VJ	Kuvia ja säveliä	HM	Huutolaistyttö
KAJ	Puoli-luonne	Arvid Mörne=	Rytm och rim
Kalle Kajander=	Kun talonpojasta tuli herra	AMö	
KK	Lauluja ja balladeja	AN	Ahab. Israelin kuningas
Aino Kallas=AK	Soutajan lauluja	GN	Kuinka Pietarsaaren talonpojat lähtivät »kuninkaan puheille»
IK	Tän pojan kevät-rallatuksia	TP	Tukkijoella
Larin-Kyösti=LK	Yökehrääjä	WS	Kevään oikkuja
EL	Valitut teokset	MT	Suomesta pois
PP	Aili	KAT	Efter kvällsbrisen
MT		KAT	Muru
		MW	Ryöstö

V. 1900		KLo	Jaakko Ilkka ja Klaus Fleming
JA	Kirjasia kansalaisille	HM	Kuppari-Maija
JA	Virsi venon veistännästä	AMö	Nya sånger
SA	Tienhaarassa	PP	Sukuylpeys
JHE	Pimeän tullen	TP	Kauppaneuvoksen härkä
JHE	Suomalainen huoneentaulu	SS	Oman onnensa seppiä
HH	Helvi	Jacob Tegen-	Dikter
Kaarle Halme=	Mallassaunalla	gren = JT	
KHa		MT	Pimeänpirtin hävitys
KH	Purimossa		
KH	Tarinoita III	V. 1902	
SI	Lahjoitusmailla	JA	Lastuja
AJ	Pikku Simon seikkailut jouluilta	JHE	Pohjolan häät
		Pekka Ervast=PE	Haaveilija
AJ	Veljekset	AJ	Helena I—II
KK	Runoelmia	AJ	Orjan oppi
IK	Lauluja ja runoelmia	KAJ	Sanomalehti-poika
IK	Margareeta	VJ	Runoja. Uusi sarja
LK	Juhannustulilla	AK	Kirsti
Volter Kilpi=	Bathseba	Hemmo Kallio=	Hyvästijätö
VKi		HKö	vanhalle kodille
Johannes Linnan-	Salon lapsia	IK	Nuoria lauluja vanhasta säästöstä
nankoski = JLi		KK	Pahkakuppi
JLi	Laulurunoja	RK	Sanny Kortmanin koulu
MLy	Den Starkaste	VKi	Ihmisestä ja elämästä
SN	Runoja. Uusi sarja	VK	Parsifal
Hjalmar	Dikter	VK	Poutaa odottaessa
Procopé = HJP		LK	Kuisma ja Helinä
PP	Syyslehtiä	LK	Unta ja totta
PP	Torpan poikia	LK	Etsijän tarina
SS	Kevään ajoilta	EL	Kangastuksia
MT	Kansan seassa	EL	Johan Wilhelm
HW	I Fru Ulrikas hem	EL	Sota valosta
		SN	Seitsemän runoa
V. 1901		SN	Runoja
JA	Aatteiden mies	TP	Pieni elämäntarina
Elias Erkko = EEö	Elinan surma ¹	Akseli Salokannel = AS	Kanervaisilta kankahiilta
	ynnä muita kirjoituksia	HS	Kansan hyväksi
EEö	Talonkatsojaiset	MS	Unelmiensa uhri
KHa	Mestari Garp		
SI	Sukuylpeys	V. 1903	
Väinö Kataja = VK	Irja	Bertel Gripen-	Dikter
VK	Kulmuja I	berg = BG	
VK	Kokouksesta palttua		
MK	Viimeinen ponnistus		
EL	Kivesjärveläiset		

¹ EE kuoli jo 1888. Kyseessä ovat hänen postuumit teoksensa, jotka J. H. ja Eero Erkon toimesta tulivat nyt koottuina julkisuuteen.

HH	Israelin tyttäret	EL	Kaunosielu
HH	Kaksi kotimaata	EL	Simo Hurtta
JHE	Nuorten runoja	Joel Lehto-	Perm. Syssyön
KHa	Murtuneita	nen=JL	unelma
SI	Kustaa Eerikin-	JL	Paholaisen viulu
	poika	HM	Vitsa-Matti
SI	Saaristosta	Alli Nissinen =	Tunteita
AJ	Kuolema	ANi	
HKo	Pärtylin yö	GN	Kuopion takana
LK	Kellastuneita	L. Onerva=LO	Sekasointuja
	lehtiä	PP	Pikku kuvia elä-
LK	Tuhkimo ja kunin-		mästä
	kaantytär	MS	Murusia
EL	Helkavirsiä	K. O. Tanner =	Mitä Korpiselän
EL	Päiväperhoja	KOT	torppari tiesi
VKi	Antinous		kertoa
VK	Kulmuja II	JT	Miniatyter
IK	Kiannon rannoilta	MT	Muuan äiti
	Kaspian poikki	U. W. Wala-	Juhannus-ilтана
	Ikuinen taistelu	korpi=UWW	
JLi	Dikter. Tredje	YW	Nuori luotsi
MLy	samlingen	YW	Nuoruus ja hul-
	Totta ja leikkiä		luus
Aino Malm-			
berg=AMg			
AMö	Ny tid	V. 1905	
AN	Hemming Gadd	Pontus Artti =	Kohtaloita
GN	Tuukan poika	PA	
SN	Seitsemän runoa	SA	Koivulahden
PP	Muistelmia kans-		emäntä
	sallistaistelu-	BG	Gallergrinden
	jen ajoilta	Kustavi Gro-	Runoja Väinö-
PP	Pikku Mari ja	tenfelt=KG	lästä
	muuta kertomuksia	HH	Kesätoverit
JT	Nya dikter	HH	Meren säveliä
MT	Juha Joutsia	IH	Syystarinoita
			korvesta
		JHE	Valtalaulu
V. 1904		KH	Naapurit ym.
JA	Lastuja	KH	Kuvaelmia
SA	Palvelusväkeä	SI	Kristill. järjestys
Selma Anttila =	Kuvia työväen		penkkisijoista
SAa	kaupungista	AJ	Maaemon lapsia
SAa	Nuorille naisille	Maria Jotuni =MJ	Suhteita
BG	Vida vägar	AK	Meren takaa II
JHE	Ilmojen lauluja	Aarni Kouta =AKa	Tulijoutsen
JHE	Ihmiseksi	KKr	Vala
Iivo Härkönen =	Rajamailla	MK	Pääskyn rakkaus
IH		LK	Leipä ja laulu
IH	Tulia ym. kerto-	LK	Meren maininkeja
	muksia	EL	Naamioita
IH	Lemmennosto	EL	Päivä Helsingissä
KH	Uran aukaisijat	EL	Talviyö
SI	Onnen aalloissa	JL	Mataleena
AJ	Elämän meri	JL	Villi
AK	Meren takaa I	KLo	Lehtolapsi
IK	Nuoren miehen	KLo	Testamentti ym.
	kädestä		novelleja
LK	Musta hepo	JLi	Laulu tulipunaisestä
LK	Herra valtuus-		kukasta
	mies		

JLi	Taistelu Heikkiilän talosta	KOT	Laittomuuden aikana
HM	Korpelan Tapani	JT	Dikter. Fjärde samlingen
Otto Manninen=OM	Säkeitä	MT	Louhilinna
AN	Ensimmäiseltä kymmeneltä	Nuutti Vuorisalo=NV	Hiukan sekava juttu
HJP	Belsazars gästabad	NV	Pikakuvia moottorimatkalta
HJP	Mot öknen	UWW	Työlakko
PP	Puutteen Matti		
JR	Kulku-ukon kertomuksia kansan elämästä	V. 1907	
JR	Nälkävuonna	Gustaf Alm=GA	Höstdagar
HS	Surun lapsi	JA	Tuomio
Hanna Stenvall (Kivi)=HSI	Kanervakukkia	SAA	Hallimajan nuoret
SS	Halla-yönä	BG	Rosendsten
SS	Tallessahan on	HH	Kotkat
MS	Taistojen teitä	HH	Runoja
KAT	Dikter i urval	AJ	Maaemon lapsia
KOT	Tienraivaajat	KAJ	Opettaja
MT	Kauppaneuvoksen kuoltua	MJ	Rakkautta
UWW	Herra koulumestari	AKa	Dityrambeja
UWW	Kaksi mestaria	AK	Ants Raudjalg
UWW	Mestarin rakkausseikkailut	IK	Auskultantin päiväkirja
UWW	Torpparit	IK	Nirvana
UWW	Syksyisiä säveliä	LK	Sieluja kevät-yössä
YW	Sydämiä yössä	VK	Lemminkäinen
YW	Karsikko	VK	Maalaiskuvia I
		EL	Tuskaa
V. 1906		EL	Naamioita II
JA	Kevät ja takatalvi	EL	Jaana Rönty
JA	Minkä mitäkin	EL	Turjan loihtu
JA	Minkä mitäkin	JLi	Kirot
Kaarlo Atra=KAa	Italiasta	GN	Uuren pirtin hyppijäiset
JHE	Valhetta	AEP	Tschandalan vanki
KH	Hulluuksia	HJP	Röda skyar
KAJ	Herran ääni	TP	Vaaralla
IK	Akilles	HS	Vanhan kartanon tarina
LK	Isänmaallisia runoelmia	SS	Oman onnensa seppiä
LK	Särkynyt sävel	VS	Kirjavia kuvia pölkkyjen historiasta
V. A. Koskeniemi=VAK	Ad astra	Hilja Tihlä=HT	Leeni
VK	Runoja	KOT	Noidan kosto
EL	Varavallesmannina	Kyösti Wilkuna=KW	Rikkaus ja rakkaus
JL	Tuomas Vitikka	MW	Novelleja
Hj. Nortamo=HjN	Tarulinna	MW	Eetu Kokko
Ain'Elisabeth Pennanen=AEP	Mnää ja Tasala	MW	Kun piit ovat lakossa
HS	Wilk ja Hakri Iiro		Lapveden meteli
	•Voimaihmisiiä•	V. 1908	
	Mennyt päivä	KAa	Laura
		SAA	Pintapukki

VK	Kruununtorppari	HS	Surun lapsi
VK	Ollin-Mikko, Aapon- Ulla ja Ullan-Eino	Juhani Siljo=JS	Runoja
VK	Sonniiyhdistystä perustamassa	MS	Syvistä hetteistä
VK	Toisen oma	HT	Kuopus ja muita kertomuksia
EL	Nuori nainen	MT	Anna Sarkoila
JL	Ilvolan juttuja	MT	Tähtien alla
ML	Tulitikkuja lainaa- massa	KW	Aikakausien vaih- teessa
Konrad Lehti- mäki=KR	Rotkoista	MW	Henkensä uhalla
AMö	Döda år	MW	Ihmisten tähden
OM	Säkeitä. Toinen sarja	MW	Vallanperillinen
LO	Särjetyt jumalat	NV	Kallen kosinta
PP	Ulpukkalahti ym. kertomuksia	NV	Maisterin perikato
		UWW	Rosvot
		YW	Väkeviä voimia
			Kolme seura- näytelmää

*Aakkosellinen luettelo taulustossa mainituista kirjailijoista
ja käytetyistä lyhenteistä*

Jac. Ahrenberg	JAg	Volter Kilpi	VKi
Juhani Aho	JA	Juhana Kokko	JK
Kalle Aho	KA	V. A. Koskenniemi	VAK
Pekka Aho	PA	Aarni Kouta	AKa
Santeri Alkio	SA	Kaarlo Kramsu	KKa
Selma Anttila	SAa	Matti Kurikka	MK
Gustaf Alm	GA	Larin-Kyösti	LK
Pontus Artti	PAr	Maiju Lassila	ML
Kaarlo Atra	KAa	Konrad Lehtimäki	KL
Minna Canth	MC	Joel Lehtonen	JL
Eero Eerola	EE	Eino Leino	EL
Elias Erkko	EEo	Kasimir Leino	KLo
J. H. Erkko	JHE	Johannes Linnankoski	JLi
Pekka Ervast	PE	Mikaël Lybeck	MLy
Jalmari Finne	JF	Aino Malmberg	AMa
Bertel Gripenberg	BG	Otto Manninen	OM
Kustavi Grotenfelt	KG	Heikki Meriläinen	HM
Hilja Haahti	HH	Aukusti Bernhard Mäkelä	ABM
Kaarle Halme	KHa	Arvid Mörne	AMö
Iivo Härkönen	IH	Alli Nissinen	ANi
Santeri Ivalo	SI	Alpo Noponen	AN
Maria Jotuni	MJ	Hjalmar Nortamo	HN
Valter Juva	VJ	Gustaf von Numers	GN
Arvi Jännes	AJä	Severi Nuormaa (Nyman)	SN
Arvid Järnefelt	AJ	Onni Okkonen	OO
Kaarlo August Järvi	KAJ	L. Onerva	LO
Kalle Kajander	KK	Teuvo Pakkala	TP
Aino Kallas	AK	Ain'Elisabeth Pennanen	AEP
Hemmo Kallio	HK	Hjalmar Procopé	HJP
Väinö Kataja	VK	Pietari Päivärinta	PP
Kauppis-Heikki (Heikki Kauppinen)	KH	Juho Reijonen	JR
Ilmari Kianto	IK	Marja Salmela	MS
Robert Kiljander	RK	Akseli Salokannel (Stenroth)	AS
		Helmi Setälä	HS

Juhani Siljo	JS	Urho Wiljo Walakorpi (U. V.	
Eero Sissala (Eero Helin)	ES	Haapanen)	UWW
Vilho Soini	VS	Yrjö Weijola	YW
Samuli Suomalainen	SS	Helene Westermarck	HW
Maila Talvio	MT	Kyösti Wilkuna	KW
Toivo Tarvas	TT	Nuutti Vuoritsalo (Hornborg)	NV
Karl August Tavaststjerna	KAT	Martti Wuori (Berg)	MW
Jacob Tegengren	JT		

LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

1. Helsingin Yliopiston kirjasto.

Acta Nationum Studiosorum:

A. Uusmaalaisen osakunnan arkisto.

Myggan 1860—1867.

Nylands Dragon 1858—1867.

B. Savo-karjalaisen ja Viipurilaisen osakunnan arkisto.

Savo-Karjalainen 1864—1895.

Savo-karjalaisen osakunnan pöytäkirjat 1865—1905.

Savo-karjalaisen osakunnan historiikkikirjat 1881—1891.

Kladd för utlåning ur Savolax-Karelska afdelningens bibliothek 1846—53.

Katalog öfver Savolax-Karelska afdelningens boksamling.

Tidskrift för Wiborgska afdelningen 1849.

Wiborgska Kringlan 1864—1870.

Wiborgska Smällen.

Katalog öfver Wiborgska afdelningens Bibliothek.

Förteckning öfver utlånta böcker ur Wiborgska afdelningens

Bibliothek 1834—1852.

C. Pohjalaisten osakuntien arkisto.

Sampsa Pellervoinen 1859—1869.

Tellervo 1861—1870.

D. Länsisuomalaisten osakuntien arkisto.

Veritas et Jocus 1858—1869.

XYZ 1861.

2. Helsingin yliopiston arkisto.

Physisk Mathematiska Fakultetens (ylioppilastiedekunnan)
protokoller 1853—55.

PAINETUT LÄHTEET

1. Varsinaisessa kirjallisuusluettelossa mainitsemattomat sanoma- ja aikakauslehdet

Helsingfors Dagblad, Helsingfors Tidningar, Finland, Från Nära och Fjerran, litteraturblad för Finlands qvinnor, Kaiku, Keski-Suomi, Kirjallinen Kuukaus-

lehti, Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning, Maiden ja Merien Taakaa, Mehiläinen, Lukemista sivistyneille suomalaisille, Morgonbladet, Raataja, Uusi Suometar, Vasabladet, Viborg, Åbo Underrättelser.

2. Varsinainen lähdekirjallisuus¹

Ablström 1937 = Gunnar Ahlström, Georg Brandes' Hovedströmninger (Akad. avh. Lund). Lund—Khvn 1937.

Ablström 1947 = Gunnar Ahlström, Det moderna genombrottet i Nordens litteratur. Sthlm 1947.

Abo 1894 = Juhani Aho, Nuori sielu. Kuvaus kansallisen herätyksen keskiajalta. Nuori Suomi. Päivälehdessä Joulualbumi IV. Helsinki 1894.

Abo 1895 = Juhani Aho, Kuvain Kumartaja. Kuvauksia ystäväni kuvanveistäjän elämästä. Lastu. Nuori Suomi. Päivälehdessä Joulualbumi V. Helsinki 1895.

Alanen 1947 = Yrjö J. E. Alanen, Gustaf Johansson. Porvoo 1947.

Alcenius 1864 = Otto Alcenius, Betydelsen af Darwins teori för det naturliga vextsystemet. Vasa 1864.

Anttila 1922 = Aarne Anttila, Johannes Linnankosken »Ikuinen taistelu». Kirjallis-historiallinen tutkimus. Porvoo 1922.

Anttila 1926 = Aarne Anttila, Johdatus uuden ajan kirjallisuuden valtavirtauksiin ja lähteitä niiden valaisemiseksi. Porvoo 1926.

Asp 1948 = Hanna Asp, Minna Canth läheltä nähtynä. Hki 1948.

Aspelin 1904 = Eliel Aspelin (— Haapkylä), Ikuinen taistelu. Valvoja 1904.

Aspelin 1905 = Eliel Aspelin (— Haapkylä), Johannes Linnankoski: Lauu tulipunaisesta kukasta. Valvoja 1905.

Aspelin 1963 = Gunnar Aspelin, Ajatuksen tiet. Yleinen filosofian historia. (Tankens vägar. En översikt av filosofiens utveckling. Sthlm 1958.) Suom. J. A. Hollo. Porvoo 1963.

Babbitt 1912 = Irving Babbitt, Masters of modern French criticism. Boston 1912.

Babbitt 1919 = Irving Babbitt, Rousseau and Romanticism. Boston 1919.

Bang 1879 = Herman Bang, Realisme og Realister. Portraetstudier og Aforismer. Khvn 1879.

Barnett 1960 = A Century of Darwin. Ed. by S. A. Barnett. London 1959.

Beer 1963 = Sir Gavin de Beer, Charles Darwin. Evolution by Natural Selection. British Mens Science. London 1963.

Bergroth 1906 = Elis Bergroth, Arne Garborg: Kadotettu isä. Vartija 1906.

Bernard 1865 = Claude Bernard, Étude sur la physiologie du Coeur. Revue des Deux Mondes 1865.

Bernard 1865 *b* = Claude Bernard, Introduction a l'étude de la médecine expérimentale. Paris 1865.

Beyer 1963 = Harald Beyer, Norsk Litteraturhistorie. Revidert og utvidet ved Edvard Beyer. Oslo 1963.

Borup ym. 1939—42 = Brevveksling, Georg og Edv. Brandes, med nordiske Författare og Videnskabsmaend. Utg. af M. Borup. I—VIII. Khvn 1939—42.

¹ Tutkimuksessa käytetty lähdekirjallisuus on pyritty luetteloon merkitsemään siinä määrin kuin se on ollut mahdollista alkuperäisessä painoasussaan. Vain painopaikkojen suhteen on suoritettu lyhenteet: Hki = Helsinki, Hfors = Helsingfors, Khvn = Köpenhamn, Köpenhamn, Sthlm = Stockholm, Tfors = Tammerfors.

- Bouglé* 1910 = C. Bouglé, Darwinism and Sociology. Darwin and Modern Science. Ed. for The Cambridge Philosophical Society and The Syndics of The University Press, by A. C. Seward. Cambridge 1910.
- Bouvier* 1913 = Émile Bouvier, La Bataille réaliste (1844—1857). Paris 1913.
- Bovet* 1921 = Ernst Bovet, Le réalisme de Flaubert. Paris 1921.
- Brandes* 1870 = Georg Brandes, Den franske Aesthetik i vore Dage. En Afhandling om. H. Taine. Khvn 1870.
- Brandes* 1883 = Georg Brandes, Det moderne Gjennembruds Maend. En Raekke Portraeter. Khvn 1883.
- Brunetière* 1875 = Ferdinand Brunetière, Le roman réaliste en 1875. Revue des deux Mondes 1875.
- Brunetière* 1898 = Ferdinand Brunetière, L' évolution des genres dans l'histoire de la littérature I. Paris 1898.
- Brunetière* 1905 = Ferdinand Brunetière, L' Évolution de la poésie lyrique I—II. Paris 1905.
- Bull* 1937 = Francis Bull, Norsk Litteraturhistorie IV. Oslo 1937.
- Bury* 1910 = J. B. Bury, Darwinism and History. Darwin and Modern Science. Ed. for The Cambridge Philosophical Society and The Syndics of The University Press, by A. C. Seward. Cambridge 1910.
- Büchner* 1869 = Ludvig Büchner, Menschen und seine Stellung in Natur und Gesellschaft. Leipzig 1869.
- Böök* 1904 = E. B(öök), Arvid Mörne: Ny tid. Valvoja 1904.
- Carpelan* 1930 = Tor Carpelan, Helsingfors universitets studentmatrikel 1828—1852. Senare häftet. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CCIII: 2. Hfors 1930.
- Castrén* 1906 = Z. C. C(astren), Arvid Järnefelt: Maaemon lapsia. Valvoja 1906.
- Castrén* 1922 = Gunnar Castrén, Juhani Aho I. Suom. Joel Lehtonen. Porvoo 1922.
- Castrén* 1923 = Gunnar Castrén, Juhani Aho II. Suom. Joel Lehtonen. Porvoo 1923.
- Castrén* 1928 = Gunnar Castrén, Valfrid Vasenius. Nya Argus 1928.
- Chydenius* 1864 = J. J. C(hydenius), Människolägtets ålder. Litterär Tidskrift 1864.
- Cristensen* 1902 = Hjalmar Christensen, Gustave Flaubert. En Studie över fransk Romantik og Realisme. Khvn 1902.
- Crocker* 1959 = Lester G. Crocker, Diderot and Eighteenth Century French Transformism. Forerunners of Darwin: 1745—1859. Ed. by Bentley Glass, Owsei Tomkin and William L. Straus Jr. Baltimore 1959.
- Darlington* 1960 = C. D. Darlington, Darwin's Place in History. Oxford 1960.
- Darwin* 1872 = Charles Darwin, Menniskans härledning och könsurvalet. (The Descent of Man and Selection in Relation to Sex. London 1871). Översättning af Rudolf Sundström. Sthlm 1872.
- Darwin* 1887 = (Francis Darwin, ed.), The Life and Letter of Charles Darwin, including an Autobiographical Chapter. Vol. 1. London 1887.
- Dunn* 1965 = L. C. Dunn, Ihmisen perinnöllisyys ja kehitys. (Heredity and Evolution in Human Populations. Boston 1959). Suom. Maija Sorsa. Keuruu 1965.

- Edenholm* 1931 = Douglas Edenholm, Anton Kristen Nyström — en svensk positivist. Religion och Kultur 1931.
- Edenholm* 1932 = Douglas Edenholm, Utvecklingslärans genombrott i svensk teologi I. Inledande synpunkter. Religion och Kultur 1932.
- Edenholm* 1933 = Douglas Edenholm, Utvecklingslärans genombrott i svensk teologi II. Religion och Kultur 1933.
- Edenholm* 1938 = Douglas Edenholm, Har utvecklingsläran någon betydelse för teologien. Religion och Kultur 1938.
- Eiseley* 1961 = Loren Eiseley, Darwin's Century. Evolution and the Men Who Discovered It. New York 1961.
- Ellegård* 1961 = Alvar Ellegård, The Darwinian Revolution. Lychnos. Lärdomshistoriska Samfundets Årsbok 1960—1961. Uppsala 1961.
- Elo* 1950 = Paavo E. S. Elo, Aleksis Kiven persoonallisuus. (Väitösk. Hki). Vaasa 1950.
- Erkko* 1893 = J. H. Erkko, Työkansan marssi. Nuori Suomi. Päivälehdén Joulualbumi III. Hki 1893.
- Estlander* 1890 = C. G. E(stlander), Gustaf af Geijerstam, Fattigt folk. Finsk Tidskrift II. 1890.
- Fechner* 1860 = Gustaf Theodor Fechner, Elemente der Psychophysik I—II. Leipzig 1860.
- Fechner* 1876 = Gustaf Theodor Fechner, Vorschule der Aesthetik I—II. Leipzig 1876.
- Frenckell* 1944 = Greta v. Frenckell-Thesleff, Minna Canth. Suom. Tyyni Tuulio. Hki 1944.
- Frendenthal* 1864 = A. O. F(reudenthal), Ett blad ur Europas äldsta kulturhistoria. Litterär Tidskrift 1864.
- Glagett* 1959, Herbert Spencer, Critical Problems in the History of Science. Ed. Marshall Glagett. Madison 1959.
- Glass* 1959 = Bentley Glass, Maupertuis, Pioneer of Genetics and Evolution. Forerunners of Darwin: 1745—1859. Ed. by Bentley Glass, Owsei Temkin and Willam L. Strauss Jr. Baltimore 1959.
- Glass* 1960 = Bentley Glass, Eighteenth-century Concepts of the Origin of Species. Proceedings of the American Philosophical Society. Vol. 104. Num. 2 1960. Philadelphia 1960.
- Goncourt* 1923 = Edmond och Jules de Goncourt, Germinie Lacerteux. (Paris 1865). Svensk övers. Sthlm 1923.
- Goubier* 1933—1941 = H. Goubier, La jeunesse d'Auguste Comte et la formation du positivisme I—III. Paris 1933—1941.
- Greene* 1959 = Joh. C. Greene, The Death of Adam. Evolution and Its Impact on Western Thought. Iowa 1959.
- Greene* 1959 *b* = John C. Greene, Darwin and Religion. Proceedings of the American Philosophical Society. Vol. 3. Numb. 5 1959. Philadelphia 1959.
- Haeckel* 1868 = Ernst Haeckel, Natürliche Schöpfungsgeschichte. Berlin 1868.
- Halila* 1963 = Aimo Halila, Jyväskylän seminaarin historia. Porvoo 1963.
- Hallar* 1921 = Sören Hallar, Synselementerne i Naturskildringen hos J. P. Jacobsen. (Diss. Khvn). Khvn 1921.
- Handlingar* 1868 = Handlingar rörande Återbesättandet af den lediga pro-

- fessionen i filosofi vid Kejsarliga Alexanders Universitetet i Finland. Hfors 1868.
- Hardy* 1928 = Florence E. Hardy, The early life of Thomas Hardy. New York 1928.
- Havu* 1925 = I. Havu, Kauppis-Heikki. Elämäkerrallis-kirjallinen tutkimus. Porvoo 1925.
- Henkin* 1940 = Leo J. Henkin, Darwinism in the English novel 1860—1910, the impact of evolution on Victorian fiction. New York 1940.
- Heidenstam* 1889 = Verner von Heidenstam, Renässans. Sthlm 1889.
- Hermelinck* 1955 = Heinrich Hermelinck, Das Christentum in der Menschheitsgeschichte von der französischen Revolution bis zur Gegenwart. Band III. Nationalismus und sozialismus 1870—1914. Tübingen 1955.
- Hintikka* 1947 = T. J. Hintikka, Kasvimaailma Aleksis Kiven teoksissa. Pilvialaiva. Aleksis Kivi ajan kuvastimessa. Hki 1947.
- Hirn* 1924 = Yrjö Hirn, Esteettinen elämä. 2. painos. Hki 1924.
- Huxley* 1863 = Thomas (Henry) Huxley, Man's Place in Nature and Other Anthropological Essays. London 1863.
- Huxley* 1901 = Leonard Huxley, Life and Letters of Thomas Henry Huxley I. New York 1901.
- Huxley* 1956 = Julian Huxley, Luova kehitys (Evolution in Action. London 1953). Suom. Paavo Voipio. J:kylä 1956.
- Häkli* 1955 = Pekka Häkli, Arvid Järnefelt ja hänen lähimaailmansa. Porvoo 1955.
- Höffding* 1895 = Harald Höffding, Den nyere Filosofis Historie II. Khvn 1895.
- Höffding* 1900 = Harald Höffding, History of Modern Philosophy (Den nyere Filosofis Historia I. Khvn 1895). London 1900.
- Höffding* 1910 = Harald Höffding, The Influence of the Conception of Evolution on Modern Philosophy. Darwin and Modern Science. Ed. for The Cambridge Philosophical Society and The Syndics of The University Press, by A. C. Seward. Cambridge 1910.
- Höffding* 1911 = Sielutieteen pääpiirteet kokemuksen pohjalla. Viidennestä, tarkastetusta tanskankielisestä painoksesta suom. Anto Söderman. Porvoo 1911.
- Ignell* 1855 = Nils Ignell, Menskliga utvecklingens historia I. Sthlm 1855.
- Irvine* 1959 = William Irvine, The Influence of Darwin on Literature. Proceedings of the American Philosophical Society. Vol. 3. Numb. 5. 1959. Philadelphia 1959.
- Jukola* 1930 = Martti Jukola, Juhana Heikki Erkkö. Elämä, runoilijatoiminta ja teokset. Kirjallisuushistoriallinen tutkimus. I osa (vuoteen 1890). Helsinki 1930.
- Juva* 1950 = Mikko Juva, Suomen sivistyneistö uskonnollisen vapaamielisyyden murroksessa 1848—1869 (Väitösk. Hki). Forssa 1950.
- Juva* 1951 = Uskonnonvastaisen naturalismin tunkeutumisesta Suomen sivistyselämään. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Vuosikirja XXXIX—XL. Hki 1951.
- Juva* 1956 = Mikko Juva, Rajuilman alla. Suomalaisen kahdeksankymmenluvun synty. Porvoo 1956.
- Järnefelt* 1894 = Arvid Järnefelt, Isännät ja torpparit. Nuori Suomi. Päivälehdien Joulualbumi IV. Hki 1894.

- Järnefelt* 1910 = Arvid Järnefelt, Sananen Aleksis Kiven muistoksi. Nuori Suomi XX Joulualbumi. Hki 1910.
- Jørgensen* 1963 = Aksel K. Jørgensen, Dansk Litteraturhistorie. Med et tillæg om Norrøn og norsk litteratur. 7. oplag. Kvhv 1963.
- Kaila* 1917 = Eino Kaila, Ernst Renan. Merkkimiehiä. Elämäkertasarja n:o 4. Porvoo 1917.
- Kanninen* 1940 = Mauno Kanninen, Arvid Järnefelt maakysymysten käsitelijänä. Henry Georgen maareformi — Järnefeltin yhteiskunnallinen maailmanparannusohjelma. Suomi 101. Tampere 1940.
- Karsten* 1945 = Rafael Karsten, Sosiologian historia pääpiirteissään. Käsikirj. suom. Jorma Partanen. Loviisa 1945.
- Kivi* 1897 = Aleksis Kivi, Valitut teokset. 2 painos. I. Draamalliset teokset. Hki 1897.
- Kivi* 1962 = Aleksis Kivi, Canzio. Elävä kansalliskirjallisuus. Keuruu 1962.
- Knudsen* 1950 = Aage Knudsen, J. P. Jacobsen i hans diktning. Khvn 1950.
- Kohf* 1954 = Halvdan Koht, Henrik Ibsen. Eit diktarliv. Ny, omarbeidd utgåve I—II. Oslo 1954.
- Koskelainen* 1909 = Yrjö K(oskelainen), Pikku syntejä. Punainen viiva. Valvoja 1909.
- Koskenniemi* 1947 = V. A. Koskenniemi, Vuosisadanalun ylioppilas. Porvoo 1947.
- Koskimies* 1926 = Rafael Forsman (Koskimies), Agathon Meurman kirjallisuusarvostelijana. Runoilijoita ja kiistamiehiä. Porvoo 1926.
- Koskimies* 1927 = Rafael Koskimies, Suomalaisia kirjailijoita XX vuosisadan alussa. Rauma 1927.
- Lange* 1866 = Friedrich Albert Lange, Geschichte des Materialismus. Iserlohn 1866.
- Lanson* 1894 = Gustave Lanson, Histoire de la littérature française. Paris 1894.
- Lanson* 1908 = Gustave Lanson, L'art de la prose. Paris 1908.
- Lappalainen* 1956 = Pekka Lappalainen, Realismi ja romantiikka 1890-luvun ruotsalaisessa kirjallisuudessa. Tyylikausitutkimus. Hki 1956.
- Lappalainen* 1958 = Pekka Lappalainen, A. J. Mela evolutionistisen kirkon ja uskonnonvastaisen naturalismin tienraivaajana 1870- ja 80-lukujen Savo-Karjalaisessa osakunnassa. Turun Historiallinen Arkisto XIV. Turku 1958.
- Lappalainen* 1959 = Aukusti Juhana Mela — Uran aukaisijan elämä (Väitösk. Turku). Vammala 1959.
- Lappalainen* 1959 *b* = Pekka Lappalainen, Kristinuskon ja kehitysopin ristiriita vuosisadanvaihteen suomalaisessa keskustelussa. Hist. Aikak. 1959.
- Lappalainen* 1960 = Pekka Lappalainen, Realistisen aatevirtauksen kontinuiivisuus vuosisadanvaihteen suomalaisessa kaunokirjallisuudessa. Kirjallisuudentutkijain Seuran Vuosikirja 18. Porvoo 1960.
- Lappalainen* 1962 = Pekka Lappalainen, Sääminkiläisestä ihmisestä. Pieksämäki 1962.
- Lappalainen* 1963 = Pekka Lappalainen, »Kasvoista kasvoihin darwinismin kanssa». Hist. Aikak. 1963.
- Lappalainen* 1965 = Pekka Lappalainen, Aleksis Kivi ja ajanhenki. Suomalainen Suomi 1965.
- Lappalainen* 1967 = Pekka Lappalainen, Darwinin teorioiden ja darwinistisen

- maailmanselityksen tulo Suomeen. Erip. *Studia Historica Jyväskyläensia V.* Pieksämäki 1967.
- Lappalainen 1967 b* = Pekka Lappalainen, Gustaf Fröding ja Ruotsin runouden uudistus. Jyväskylä Studies in Arts I. Pieksämäki 1967.
- Laurila 1904* = K. S. L(aurila), Maila Talvio: Juha Joutsia. Valvoja 1904.
- Laurila 1934* = Vihtori Laurila, Aleksis Kivi ja Kaarlo Bergbom. Aleksis Kiven satavuotismuisto. Hki 1934.
- Laurila 1944* = Vihtori Laurila, Ilmari Kianto. Hki 1944.
- Leino 1897* = Kasimir Leino, Minna Canth näytelmäkirjailijana. Tutkimuskoe. Nuori Suomi. Päivälehdessä Joulualbumi VII. Hki 1897.
- Leino 1905* = Eino Leino, Talviyö. Hki 1905.
- Leino 1909* = Eino Leino, Suomalaisia kirjailijoita. Pikakuvia. Hki 1909.
- Levin 1907* = Poul Levin, Den naturalistiske Roman i Frankrig. Khvn 1907.
- Liakka 1932* = Niilo Liakka, Santeri Alkio. Henkilökuva ja elämäntyön piirteitä. Porvoo 1932.
- Lindroth 1963* = Sten Lindroth, Fru Lusta och Fru Dygn. Studier och porträtt. Sthlm 1963.
- Lovejoy 1948* = Arthur O. Lovejoy, The Great Chain of Being. Cambridge 1948.
- Lovejoy 1959* = Arthur O. Lovejoy, The Argument for Organic Evolution before the Origin of Species, 1830—1858. Forerunners of Darwin: 1745—1859. Ed. by Bentley Glass, Owsei Temkin and William L. Strauss Jr. Baltimore 1959.
- Lovejoy 1959 b* = Arthur O. Lovejoy, Buffon and the Problem of Species. Forerunners of Darwin: 1745—1859. Ed. by Bentley Glass, Owsei Temkin and William L. Strauss Jr. Baltimore 1959.
- Lundevall 1953* = Karl-Erik Lundevall, Från åttital till nittital. Om åttitalslitteraturen och Heidenstams debut och program (Akad. avh. Sthlm). Uddevalla 1953.
- Lyell 1863* = Sir Charles Lyell, The Geological Evidences of the Antiquity of Man with Remarks on Theories of the Origin of Species by Variation. London 1863.
- MacRae 1959* = Donald MacRae, Darwinism and the Social Sciences. A Century of Darwin. Ed. by S. A. Barnett. London 1959.
- Maliniemi 1939* = S. G. Elmgrenin muistinpanot. Julk. Aarno Maliniemi. Suomen historian lähteitä II. Hki 1939.
- Malmberg 1873* = A. J. M(alMBERG), Ihmisen synty. Koitar II. Savo-Karjalaisen Osakunnan Albumi. Hki 1873.
- Mariupolski 1904* = L. Mariupolski, Die Philosophische Begründung der Evolutionstheorie Herbert Spencer (Akad. Abh. Hfors). Hfors 1904.
- Martino 1923* = Pierre Martino, Le naturalisme française 1870—1895. Paris 1923.
- Maupassant 1966* = Guy de Maupassant, Painajaisuni. Novelleja. Valikoinut ja suom. Eila Kostamo. Hki 1966.
- Mörne 1913* = Arvid Mörne, Studier i Finlands press 1854—56. Skrifter utgivna av Svenska Litteratur Sällskapet i Finland CXII. Hfors 1913.
- Mörne 1930* = Arvid Mörne, Liberalismens genombrott i den finländska

- pressen. Skrifter utgivna av Svenska Litteratur Sällskapet i Finland CCXIV. Hfors 1930.
- Nieminen* 1951 = Armas Nieminen, Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliittoja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle. (Väitösk. Hki). Porvoo 1951.
- Nilsson* 1864 = Sten Nilsson, Några anteckningar rörande bronsåldern i Norden. Litterär Tidskrift 1864.
- Nordenskiöld* 1928 = Erik Nordenskiöld, Biologian historia yleiskatsauksellisesti esitettyinä. II. 1700-luvun alusta Darwinin aikoihin. (Biologins historia II. 1924). Suom. T. J. Hintikka. Porvoo 1928.
- Nordqvist* 1863 = A. Fr. N(ordqvist), History of Civilisation in England, by Henry Thomas Buckle. Geschichte der Civilisation in England, von Henry Thomas Buckle. Übers. von A. Ruge. Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning 1863.
- Numelin* 1947 = Ragnar Numelin, Fältforskare och kammarlärde. Drag ur socialantropologiens idéhistoria. Tfors 1947.
- Oinonen* 1947 = Yrjö Oinonen, Eino Leinon Helkavirsien toisen sarjan ongelmia. Hki 1947.
- Ojala* 1952 = Aatos Ojala, Kohtalon toteuttaminen. Essee F. E. Sillanpäästä. Hämeenlinna 1959.
- Ojala* 1963 = Aatos Ojala, Aleksis Kiven näyt. Kasvatus ja Koulu 1963.
- Onerva* 1904 = L. Onerva, Sekasointuja. Hki 1904.
- Pakarinen* 1912, 1916 = Simo Pakarinen, Suomalainen Kirjallisuus 1901—1905. Hki 1912. 1906—1910. Hki 1916. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 57: 6—7.
- Palmgren* 1954 = Raoul Palmgren, Minna Canthin »toinen kääntymys». Parnasso 1954.
- Rein* 1881 = Th. Rein, Kirjailijan muotokuvia III. Viktor Rydberg. Valvoja 1881.
- Rein* 1918 I = Th. Rein, Muistelmia elämän varrelta. Edellinen nide. Hki 1918.
- Rein* 1918 II = Th. Rein, Muistelmia elämän varrelta. Jälkimmäinen nide. Hki 1918.
- Renan* 1863 = Ernst Renan, Jesu lefnad. (La vie de Jésus. Paris 1863). Efter originalets fjerde upplaga. Förord af Nils Ignell. Sthlm 1863.
- Roppen* 1956 = Georg Roppen, Evolution and Poetic Belief. Oslo 1956.
- Russell* 1948 = Bertrand Russell, Länsimaisen Filosofian historia II (History of Western Philosophy. London 1946). Suom. J. A. Hollo. Hki 1948.
- Rydberg* 1920 = Viktor Rydberg, Kaunis ja sen lait (Det sköna och dess lagar. Sthlm 1901). Suom. Eino Palola. Kariston tietokirjasto 2. Hämeenlinna 1920.
- Saarenheimo* 1924 = Mikko Saarenheimo, 1880-luvun suomalainen realismi. (Väitösk. Hki). Porvoo 1924.
- Sabatier* 1920 = Pierre Sabatier, L'esthétique des Goncourt. Paris 1920.
- Salomaa* 1924 = J. E. Salomaa, Nykyajan filosofeja. Porvoo 1924.
- Salomaa* 1949 = J. E. Salomaa, Filosofian historia I—II. Porvoo 1949.
- Sandelin* 1932 = Kalle Sandelin (Sorainen), Harald Höffdingin historianfilo-

- sofisten aatteiden varhaisempi kehityskausi (1866—1890). Ajatus VI. Filosofisen Yhdistyksen Vuosikirja. Porvoo 1932.
- Siljo 1917* = J. Siljo, Teuvo Pakkala. Kirjailijakuva. Hki 1917.
- Simonsson 1958* = Tord Simonsson, Face to Face with Darwinism. A Critical Analysis of Chistian Front in Swedish Discussion of the Later Ninteenth Century. (Doctoral diss. Lund.). Lund 1958.
- Spencer 1850* = Herbert Spencer, Social Statics: Or, the Conditions Essential to Human Happiness Specified, and the First of Them Developed. London 1850.
- Spencer 1855* = Herbert Spencer, The Principles of Psychology. London 1855.
- Suolahvi 1933* = Gunnar Suolahvi. Nuori Yrjö Koskinen. Porvoo 1933.
- Strengell 1903* = G. Strengell, Suomen rakennustaide meidän päivinäme. Valvoja 1903.
- Sturzen-Becker 1864* = O. P. Sturzen-Becker, Om vigten af den komparativa metoden äfven i historiska ämnen. Svensk Månadsskrift för fri forskning och allmänbildning 1864.
- Svendsen 1940* = Paulus Svendsen, Gullalderdröm og utviklingstro (Diss. Oslo). Oslo 1940.
- Söderhjelm 1906* = Torsten Söderhjelm, Gustave Flaubert. Hki 1906.
- Söderhjelm 1902* = W(erner) Söderhjelm, Maila Talvio: Pimeän pirtin hävitys. Valvoja 1902.
- Söderhjelm 1913* = Werner Söderhjelm, Karl August Tavaststjerna. En levnadsteckning. 2. uppl. Hfors 1913.
- Söderhjelm 1928* = Werner Söderhjelm, Valfrid Vasenius. In Memoriam. Finsk Tidskrift 1928.
- Taine 1863*, Hippolyte Taine, Histoire de la littérature anglaise I. Paris 1863.
- Taine 1915*, Hippolyte Taine, Taiteen filosofia I—II (Philosophie de l'art. Paris 1863). Suom. L. Onerva. Tekstin tarkastanut J. V. Lehtonen. Hki 1915.
- Tallgren 1917* = Anna-Maria Tallgren, Pikapiirtoja nykyajan kirjallijoista. Porvoo 1917.
- Tarkiainen 1916* = V. Tarkiainen, Aleksis Kivi. Elämä ja teokset. 3. korj. painos. Porvoo 1916.
- Temkin 1959* = Owsei Temkin, The Idea of Descent in Post-Romantic German Biology 1848—1858. Forerunners of Darwin: 1745—1859. Ed by Bentley Glass, Owsei Temkin and William L. Straus, Jr. Baltimore 1959.
- Teperi 1959* = Jouko Teperi, Viipurilainen Osakunta 1828—1868. (Väitösk. Hki). Forssa 1959.
- Tigerschiöld 1945* = Brita Tigerschiöld, J. P. Jacobsen och hans roman Niels Lyhne. (Akad. avh. Göteborg). Göteborg 1945.
- Tigerstedt 1939* = E. N. Tigerstedt, Det religiösa problemet i modern finlandsvensk litteratur. (Akad. avh. Hfors). Hfors 1939.
- Tigerstedt 1944* = Sainte-Beuve. Kritiker och porträtt. I urval och översättning av E. N. Tigerstedt. Tfors 1944.
- Tigerstedt 1877* = R(ober) T(igerstedt), Naturforskningens metod. Lännetär VI. Album, utgifvet af Vestfinska afdelningen. Hfors 1877.
- Tigerstedt 1877 b* = R. Tigerstedt, Cellen och protoplasmat; Till frågan om artermas uppkomst. Finsk Tidskrift I. 1877.

- Tigerstedt 1878* = Robert Tigerstedt, Naturforskningens mål och gränser. Finsk Tidskrift II. 1878.
- Tudeer 1906* = O. E. Tudeer, Valvojan esihistoriaa. Valvoja 1906.
- Tudeer 1912* = O. E. Tudeer, Piirteitä epävirallisen Viipurilaisen Osakunnan elämästä (1864—1868). Kaukomieli V. Viipurilaisen Osakunnan Albumi. Porvoo 1912.
- Warburg 1864* = (C. S. Warburg), Om Friheten. Framställning af J. S. Mill. Svensk Månadsskrift för fri forskning och allmän bildning. 1864.
- Warén 1905* = E. J. Warén, Vapaa rakkaus ja avioliitto »ajaksi» kehitysoopin kannalta katsoen. Valvoja 1905.
- Vartija 1908* = »Suntio», Havaintoja ja mietteitä. Vartija 1908.
- Vasenius 1878—1905* = Valfrid Vasenius, Suomalainen Kirjallisuus 1544—1877. Hki 1878, 1 Lisävihko. 1878—1879. Hki 1880, 2 Lisävihko. 1880—1885. Hki 1887, 3 Lisävihko. 1886—1891. Hki 1892, 4 Lisävihko. 1892—1895. Hki 1896, 5 Lisävihko. 1896—1900. Hki 1905. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 57: 1—5.
- Vasenius 1878* = V(alfrid Vasenius), Skalden och tidens brännande frågor. Album utgifvet av Nyländingar VII. Hfors 1878.
- Weisman 1910* = August Weisman, The Selection Theory. Darwin and Modern Science. Ed. for The Cambridge Philosophical Society and The Syndies of The University Press, by A. C. Seward. Cambridge 1910.
- Wellek 1955* = René Wellek, A History of Modern Criticism 1750—1950 I. New Haven 1955.
- Westermarck 1927* = Edvard Westermarck, Minnen ur mitt liv. Hfors 1927.
- Viljanen 1935* = Lauri Viljanen, V. A. Koskenniemi. Hänen elämänsä ja hänen runoutensa. Porvoo 1935.
- Viljanen 1962* = Lauri Viljanen, Henrik Ibsen. Elämä ja draamat. Porvoo 1962.
- Viljanen 1964* = Lauri Viljanen, Aleksis Kivi. Suomen kirjallisuus III. Turun romantikoista Aleksis Kiveen. Keuruu 1964.
- Virtanen 1933* = N. P. Virtanen, Teuvo Pakkala. Hki 1933.
- Vogt 1846* = Carl Vogt, Lehrbuch der Geologie und Petrefactenkunde I—II. Braunschweig 1846, 1847.
- Yrjö-Koskinen 1903* = E-S. Y(rjö)-K(oskinen), Avioliitto ja »vapaa rakkaus». Vartija 1903.
- Yrjö-Koskinen 1904* = E-S. Y(rjö)-K(oskinen), Ikuinen taistelu. Vartija 1904.
- Zola 1880* = Émile Zola, Le roman expérimental. Paris 1880.
- Öhman 1906* = Hjalmar Öhman, Suomen kuvaamataide v. 1905. Valvoja 1906.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE IDEEN DER REALISTISCHEN HAUPTSTRÖMUNG UND IHRE KONTINUITÄT IN DER LITERATUR VON FINNLAND BIS ZUM ANFANG DES JAHRHUNDERTS

Eine ideengeschichtliche Untersuchung der Belletristik
und ihrer Kritik

Diese Untersuchung hat nicht den Zweck, eine neue literaturgeschichtliche Periode ins Leben zu rufen, sondern will vielmehr eine in der Wissenschaft und in der Praxis schon feststehende Hauptströmung, d.w.s. den literarischen Realismus im Bereich der finnischen literarischen Praxis, der Literaturwissenschaft und der Literaturkritik näher betrachten. Den Gegenstand dieser Betrachtung bildet die seit den 60er Jahren des 19. Jahrhunderts zustandgekommene finnische Literatur — sowohl in finnischer als auch in schwedischer Sprache — welche als Funktion der sich zu dieser Zeit im europäischen Denken durchsetzenden Auffassungsweise gemeinsame inhaltliche und strukturelle Züge zu haben scheint. Von demselben Standpunkt ausgehend zieht die vorliegende Untersuchung auch die damalige finnische Literaturkritik und -forschung zu näherer Betrachtung heran.

Die Untersuchung setzt somit in einer nachstehend noch näher zu bestimmenden Weise als Tatsache das als Resultat der ideengeschichtlichen Analyse zustandgekommene unbestreitbare Untersuchungsergebnis voraus, dass das menschliche Denken auf allen seinen Wirkungsgebieten nach der Mitte des 19. Jahrhunderts als Folge der neuen naturwissenschaftlichen und sozialen Auffassungsweise eine grundlegende entscheidende Veränderung — eine intellektuelle Revolution — erlebte, deren Einfluss und Wirkung sich auch in Finnland in ebenso effektiver Weise fühlbar machte. Die Untersuchung setzt weiterhin voraus, dass auch die als eine Funktion dieser intellektuellen Revolution entstandene neue Kunst in einer dem gesamteuropäischen Verlauf ihrer Entwicklung und Wirkung entsprechenden Weise sich in Finnland niederliess. Diese neue Kunst, genauer gesagt die neue finnische Literatur, mit der jedoch hier nicht allein nur die realistisch-naturalistische Strömung, wie sie von der Literaturwissenschaft definiert ist, gemeint wird, will die vorliegende Untersuchung näher in Augenschein nehmen.

Bei einem nur sekundären Eingehen auf dichterisch- und stiltheoretische Spezialfragen ist die Untersuchung bestrebt, sich hauptsächlich mit dem ideellen Gehalt der Belletristik, m.a.W. mit der ideellen Tendenz in der Literatur, und besonders namentlich mit denjenigen Tendenzen zu befassen, die sie für Funktionen derjenigen Ideen und Ideenkomplexe hält, die als strukturelle Teile der nachstehend näher definierten neuen revolutionären Auffas-

sungs- und Denkweise Einfluss ausgeübt haben. Die Untersuchung nimmt somit an, dass die Rezeption oder Übernahme einer ideellen Tendenzstimulation, die während des literarischen schöpferischen Prozesses zur Wirkung gekommen ist, auch bei einem Schriftsteller etwas recht charakteristisches ist. Auch dann, wenn man den Eindruck erhält, dass er z. B. bewusst bestrebt ist, Tendenzstimulierungen solcher Art zu vermeiden, sich somit aus dem sozialen Felde seiner eigenen Zeit abzutrennen, bringt er in seinen Werken seine Zeit und ihre ideellen Ereignisse zum Ausdruck. In einem solchen Falle hängt es jedoch von dem Interpretator ab, wieweit es gelingt, diese funktionelle Kausalität in 'greifbarer' Formulierung herauszuschälen. Völlig anders gestaltet sich die belletristische und ideengeschichtliche Situation dann, wenn der Schriftsteller bewusst die Empfindungen und Gedanken seiner eigenen Zeit zum Ausdruck gebracht hat. So liefert selbst die Literaturgeschichte Beispiele, dass ein Lyriker, den man als einen äusserst entschiedenen Verehrer seines subjektiven lyrischen Ichs charakterisiert hat, dermassen vom Strudel der Probleme seiner Zeit mitgerissen wurde, dass er in seiner Dichtung in ästhetisch tadelloser Weise seine eigene Auffassung von den akuten Fragen seiner Zeit zum Ausdruck gebracht hat.

Die Literaturwissenschaft hat im Verlauf ihrer Geschichte in ihrer retrospektiven Betrachtung immer wieder festgestellt, dass zu Krisenzeiten die Tendenzierung in der Belletristik deutlich zunimmt. Ein ideengeschichtlicher Forscher kommt zwar mit Vorliebe zu der Schlussfolgerung, laut welcher jedes Zeitalter nach Ansicht der Zeitgenossen mehr oder weniger eine »Sturm und Drang«-Periode ist. Trotzdem ist es möglich, von jeweilig der eigenen Fragestellung beider dieser Wissenschaftsgebiete ausgehend, namentlich in Verbindung mit der jetzt in Frage stehenden Kulturperiode, zu einem einheitlichen Schlussresultat und zwar in Form einer einheitlichen Hauptströmung zu kommen, für die eine ausnahmsweise starke und unzweideutige Zunahme der Tendenzierung charakteristisch ist. Hauptsächlich aufgrund dieser letzterwähnten Eigenschaft spricht die Wissenschaft im Bereich der Literatur von einer realistischen Strömung in der Belletristik, der Literaturwissenschaft und der Literaturkritik. Der ideengeschichtliche Forscher sieht in derselben literarischen Erscheinung das Zeichen des Durchbruchs einer neuen Welterklärung und Auffassungsweise. An diesem Punkt jedoch — wenigstens nach Ansicht der bisher vorherrschenden Wissenschaft — schlagen die literarische und die ideengeschichtliche Betrachtung jeweils ihren eigenen »Weg« ein.

Bei einer funktionell eingestellten Betrachtung der Belletristik sowie auch der ideellen Ereignisse ihrer entsprechen schöpferischen Periode, d.h. der Ideengeschichte, kommt man in der Tat immer wieder recht allgemein zu der Ansicht, dass die Forschungsergebnisse der Literaturgeschichte und der Ideengeschichte verschieden ausfallen. Diese Beobachtung braucht natürlich keineswegs zu bedeuten, dass die Forschungsmethoden und/oder die Schlussfolgerungen nicht richtig durchgeführt sind. Beide dieser Wissenschaftsgebiete sind völlig berechtigt, ihre eigenen Methoden und Bewertungsbasen anzuwenden: so hat z.B. die Literaturwissenschaft das volle Recht, und schwerwiegende Gründe, Phänomene der Kunst aufgrund der inneren Gesetz-

mässigkeiten der Ästhetik zu gruppieren und dabei als ihr Kriterium in erster Stelle Form und Stil zu wählen. Jedoch bei der Durchführung dieser gleichen Periodenaufteilung unter Berücksichtigung des Motivkreises, des ideellen Inhaltes und teilweise auch der Schilderungsweise der Belletristik, d.w.s. bei dem deutlichen Betreten eines Gebietes, auf dem die Ideengeschichte ihre Analyse ausführt, hat die Literaturforschung in einigen Fällen ohne Zweifel in einer unzureichenden Weise die ideengeschichtlichen Phänomene, ihre Wirkung, ihre gegenseitige Kausalität und vor allem ihre Dauer beachtet. Ja, der Betrachter der Ideenkonstruktionen kann sich bisweilen nicht des Eindrucks erwehren, dass die literarische Forschung bei ihrem Analysieren der Kunstphänomene diese allzusehr als statische Ereignisse behandelt, die vor allem gleichzeitig auch zu sehr von ihrem Hintergrund, d.h. der kunstschöpferischen Periode und dem sozialen Felde losgelöst werden.

Gar zu leicht ist man oft der Ansicht, eine literarische Periode sei in eine andere, mit ihrerseits neuem Inhalt und neuen Zielen übergegangen. Eine derartige Fehlbeurteilung hat allem Anschein nach als Ursache, dass man die Dauer einer Idee oder eines Ideenkomplexes, die auf die Kunstphänomene einen starken Einfluss ausgeübt haben, einfach unterschätzt. Auch erhält man den Eindruck, dass der Charakter einer Ideenkonstruktion nicht immer eine völlig durchgreifende Ergründung erfährt. Die Erscheinungsart einer Idee ist nur selten ganz unzweideutig und ausserdem ist es charakteristisch für eine solche Idee, dass im Verlauf ihrer Wirkungszeit in ihr Veränderungen eintreten, obschon die Grundprinzipien, die der Idee ihren Inhalt verleihen, auch weiterhin fortexistieren. Oft lässt sich feststellen, dass bestimmte äusserliche Erscheinungen die starke ideelle Grundströmung in der Produktion eines Schriftstellers gelegentlich verdecken, woraufhin dann erklärt wird, in der Gedankenwelt und Produktion dieses Schriftstellers sei eine »Wendung« eingetreten, ja in Hinsicht auf seine bisherige Produktion in einer geradezu reaktionsartigen Form und Weise. Eine ähnliche Fehldeutung kann auch so zustandekommen, dass bei der Betrachtung einer bestimmten Ideenkonstruktion gemeinsame Strukturzüge von scheinbaren oder auch von wirklichen Ideengegensätzen verdeckt werden.

Allem Anschein nach hat die ideen- und literaturgeschichtliche Betrachtungsweise dann am meisten zu Deutungen verschiedener Art geführt, wenn es sich um offenbar tendenzierte Literatur, d.h. um sog. Realismus handelte, der seiner Schilderungsweise zufolge am leichtesten geneigt ist, die Ideen seiner Zeit zu reflektieren. Als Beispiel eignet sich hier die von der Literaturwissenschaft vorgenommene, sich auf die finnische, realistische Literatur beziehende Interpretation, über deren Charakter und Wirkungszeit im Kreise der Forscher sehr verschiedene Ansichten zu herrschen scheinen. So wirkt es z. B. nahezu unnatürlich, dass der finnische Realismus schon in den 90er des 19. Jahrhunderts sich in wesentlichen Teilen reaktionsartig verändert, m.a.W. gegen sich selbst Stellung genommen haben soll. Das aber wird behauptet, wenn man die »Romantik« verallgemeinernd als »Neuromantik« zu der literarischen Hupterscheinung macht, die nach dem naturalistischen Programmrealismus in der finnischen Literatur während des erwähnten Jahrzehntes folgt, — und doch gleichzeitig wieder von einer »Rückkehr« des Realismus in diese Literatur im Verlauf des folgenden Jahrzehntes spricht. So hat ja auch die

Literaturwissenschaft als Antipode des literarischen Realismus eine romantische Strömung hingestellt, für die u.a. eine sehr geringe oder sogar völlig fehlende Tendenzierung der Belletristik kennzeichnend sein soll.

Bei der Konfrontation dieser belletristischen Antipoden, bei deren Aufbau man in einem ihrer wesentlichen Teile von dem »Tendenzgehalt« der Literatur ausgegangen ist, sind einige Vertreter der literaren Forschung so weit gegangen, dass sie z.B. erklärt haben, die ganze finnische Belletristik sei ein unaufhörliches Übergehen aus der Romantik in den Realismus. Und dies nicht nur in einer gruppenmässigen Erscheinungsform, sondern man hat im Bereich der Literaturforschung oft in Verbindung mit und Hinsicht auf einzelne Schriftsteller von einer »ersten, zweiten, ja sogar dritten Wendung« gesprochen, wobei man mit dem Ausdruck »Wendung« des Schriftstellers etwas reaktionsartiges meint, d.h. eine mehr oder weniger völlige, in seiner Motivwelt und in seiner Schilderungsart eingetretene Neuorientierung mit einem Richtungswechsel auf entgegengesetzte Ziele im Rahmen und im Vergleich mit seiner vorhergehenden »literarischen Periode«. In der finnischen Literaturwissenschaft gehören Minna Canth und Juhani Aho wohl zu den beliebtesten Objekten im Kreise dieser Art von Betrachtung, wobei man allerdings selbstverständlich auch die »letzten Romantiker« wie Leino, Kilpi und Lehtonen nicht vergessen darf.

Indem sie näher auf die seit den 60er Jahren des 19. Jahrhunderts produzierte und publizierte finnische Belletristik eingeht, ist die vorliegende Untersuchung bestrebt, den Anteil der neuen realistischen Denkweise an dem Motivkreis und zum Teil auch an der Schilderungsweise klarzulegen. Gleichzeitig bietet sich hierbei Möglichkeit zu einer Untersuchung der Wirkungszeit der realistischen Ideen, nicht nur als Gruppenerscheinung, sondern auch in der persönlichen Ideenwelt des einen und anderen Schriftstellers, und in der als ihre Funktion zustandegekommenen Produktion. Bei einem solchen Verfahren lässt sich eventuell gleichzeitig feststellen, ob in der finnischen Literatur gegen Ende des Jahrhunderts derartige in ihrem Ausmasse entscheidende Veränderungen eingetreten sind, dass man berechtigt ist, von einer »Neuromantik« und einem »Neuidealismus« zu sprechen. Die vorliegende Untersuchung will keineswegs ein Versuch sein, Klärung in die noch nicht erforschten 90er Jahre des 19. Jahrhunderts in der finnischen Literatur zu bringen, kann aber wohl behilflich sein, wenigstens teilweise die Frage zu erläutern, in welchem Ausmasse man der Meinung sein kann, das erwähnte literarische Jahrzehnt gebe fortdauernd Ausdruck für Ideen und Ideenkonstruktionen, die als Strukturkomponenten des Realismus und als eine Fortsetzung der realistischen Schilderungsweise aufzufassen sind. So hat z.B. in Schweden die neueste Forschung der Literatur aufdecken können, dass man die »romantischen« Züge der dortigen »neuromantischen« Epoche recht stark übertrieben und gleichzeitig die Kontinuität des Realismus beträchtlich und deutlich unterschätzt hat. Es liegt schwerwiegender Grund vor anzunehmen, dass auch Vertreter der finnischen literaren Forschung sich desselben Fehlers schuldig gemacht haben. Dies beruht wohl in erster Linie darauf, dass es auch in Finnland bis auf unsere Tage an einer derartigen ideen- und lehrgeschichtlichen Grundforschung gefehlt hat, die es erst ermöglicht, — mit völlig ausreichenden und faktisch deckenden Skalen und die tatsächlichen Einflussverhältnisse dokumentierend — die Fol-

gen der intellektuellen Revolution in Finnland zu ermessen, die der menschliche Geist in Europa nach Mitte des 19. Jahrhunderts durchgemacht und weitergeleitet hat.

In seinem vor ungefähr einem halben Jahrhundert erschienenen Roman »Women in love« lässt David Herbert Lawrence, der kühne Bahnbrecher des modernen Romans, eine Gruppe von Künstlern leidenschaftlich den sog. absoluten Charakter der Kunst besprechen. Hierbei ruft eine Bildhauerin aus: »Ich und meine Kunst haben nichts miteinander zu tun. Meine Kunst steht in einer anderen, ich selbst aber in dieser Welt.« Der Schriftsteller lässt die Hauptperson seines Romans diese polemische Behauptung in folgender Weise beantworten: »Was die Welt eurer Kunst und eure wirkliche Welt betrifft, so zieht ihr zwischen die beiden darum eine Grenze, weil ihr die Kenntnis davon, was ihr seid, nicht aushalten könnt. — Die Welt der Kunst ist nur die Wahrheit über die reale Welt, und sonst nichts, aber ihr seid zu weit gegangen, um das fassen zu können«.

In dieser Verbindung liegt kein Grund vor, den eventuellen Wahrheitswert der Theorie näher zu besprechen, die der französische Dekadenzdichter Theophile Gautier vor ungefähr 100 Jahren in Form der Parole »L'art pour l'art« zu einem fliegenden Wort machte. Hier genügt wohl zu sagen, dass je mehr die Ideen und Auffassungsweisen, die während der vom Standpunkt unseres Themas zentralen 60er Jahre auch in Finnland bekannt wurden, ihren Siegeszug vollführten, desto weniger sprach man von Kunst einzig wegen Kunst. Auch die Literaturgeschichte ist nunmehr schon imstande, ausreichend Beispiele davon zu liefern, dass das Kunstwerk eines Künstlers an Wirkungskraft gewinnt, wenn es der Wissenschaft gelingt, zu den Quellen der Weltbeleuchtung des in Frage stehenden Schriftstellers vorzudringen, und so Information über die Erlebnisbasis jenes vielleicht einzigartigen Schöpfungsvorganges zu erlangen. Jedes Kunstwerk reflektiert mit mehr oder weniger Intensität und Deutlichkeit eine gewisse reale Wahrheit, die von den Erlebnisbasis des grossen schöpferischen Ereignisses diktiert wurde.

Beispiele, mithilfe derer das oben Erwähnte sich verifizieren lässt, braucht man z.B. im Bereiche der Literaturgeschichte wohl kaum lange zu suchen. Wenn ein Schriftsteller, wie es Knut Wicksell während der Aufkommensperiode des schwedischen Realismus vollbrachte, in einem seiner lyrischen Gedichte die Notwendigkeit einer Regulierung des menschlichen Nachwuchses zur Behandlung heranzieht, und wenn ein wirklich lyrischer Dichter, wie etwa Gustaf Fröding, im Verlaufe derselben Epoche Zeit sucht und findet, Verse u.a. zur Förderung des Freihandels zu dichten, so wird eine an sich reale Wahrheit in der Produktion des Dichters ohne Zweifel viel zu stark hervorgehoben. Gleichzeitig beweisen diese Beispiele jedoch wohl auch, wie stark die geistigen Impulse des schöpferischen Milieus des Dichters sein können. Es handelt sich buchstäblich um die gleiche Erlebnisbasis im Rahmen des schöpferischen Prozesses, wenn Aleksis Kivi in Canzio und in Lea, d.h. in seinen Dramen aus den 60er Jahren, die »Stimme« seiner eigenen Zeit laut werden lässt, indem er Canzio und Claudio — bei ihrer Besprechung des damals sicherlich aktuellsten und am meisten Aufsehen erregenden Themas, nämlich des religiösen Liberalismus — geradezu wortgenau dieselben Ausdrücke und Wendungen

in den Mund legt, die eine damalige Zeitung (Helsingfors Dagblad) und ihr Opponent in den Spalten einer anderen Zeitung (Helsingfors Tidningar) verwenden, und wenn Phrasen aus der damaligen Zeitungspolemik und Parolen aus Diskussionen in Studentenkreisen dann verwendet werden, wenn Aleksis Kivi in seinem Schauspiel *Lea*, in welchem die zentralen Persönlichkeiten u.a. die Unsterblichkeit der Seele besprechen, ein Milieu hervorzaubert, das an eine mit Ernest Renans Augen gesehene, galiläische Landschaft erinnert und den Geist des immanenten Grundgedankens von Nils Ignell reflektiert.

Im Frühjahr 1864 entstand in Finnland die erste heftige öffentliche Diskussion über die neue Auffassung vom Menschen, die auf den Theorien Darwins beruhte und auch — wie man damals zu sehen glaubte — vom »Neanderthal-Menschen« als richtig erwiesen wurde. Diese sich über Jahrzehnte hinziehende Diskussion führte zu derartig weit- und tiefgreifenden Auseinandersetzungen, dass jeder denkende Mensch sich gezwungen sah, zu diesem brennendsten geistigen Problem der damaligen Zeit Stellung zu nehmen.

In seinen Vorträgen über die Psychoanalyse äussert Freud, dass die Eigenliebe des Menschen bisher drei tiefe Beleidigungen von Seiten der Wissenschaft hat aushalten müssen: die erste, als Kopernikus klarlegte, dass unser Erdenball nicht der Mittelpunkt des Weltalls ist; die zweite, als Darwin dem Menschen erwies, dass er vom Tiere abstammt und nie imstande sein wird, sein tierisches Wesen abzulegen oder zu verleugnen; und die dritte, als es sich aufgrund der psychologischen Wissenschaft herausstellte, dass das Ich nicht einmal Herr im eigenen Hause ist, und dass es sich mit äusserst dürftigen Kenntnissen darüber begnügen muss, was im Seelenleben in bewusster Tiefe herging. Auf das heliozentrische Weltbild hatten sich zwar die Theologen im vorhergehenden Jahrhundert einstellen müssen, aber die von Freud erwähnten Beleidigungen erhielten auch im Kulturleben Finnlands schon in den 60er Jahren des 19. Jahrhunderts als auf den Geist der Zeit einwirkende Faktoren recht wesentliche Bedeutung und allem Anschein nach in einer viel einflussreicheren Form und Weise als im allgemeinen angenommen wird.

Nach der Mitte des 19. Jahrhunderts kam eine neue reale Auffassung vom Menschen auf und erhielt deutliche und leicht begreifliche Richtlinien von den fast täglich neuen Forschungsergebnissen der Naturwissenschaft. Dies war natürlich erst danach möglich geworden, nachdem die Geologie der biologischen, psychologischen und sozialen Entwicklung des Menschen die nötigen zeitlichen Grenzen in Hunderten von Jahresmillionen gezogen hatte, wie ja schon vor der Mitte des Jahrhunderts geschehen und zu allgemeiner Kenntnis gelangt war. Diese neue Auffassung vom Menschen zertrümmerte in unwiderruflicher Weise die Normen, die von Seiten der Theologie und der christlichen Kirchen über denselben Menschen aufrecht erhalten wurden.

Die Auffassung, die sich seit den 30er Jahren des 19. Jahrhunderts auf der Grundlage der neuen Wissenschaft über den Menschen und über seine Welt durchsetzte, erstrebte eine Totalerklärung und repräsentierte vor allem etwas völlig Neues und in der Kulturgeschichte des Menschen bisher nie Erlebtes. Das erklärt sich natürlich dadurch, dass als Ausgangspunkt Forschungsergebnisse dienten, die im Bereich der Wissenschaft damals gerade erst erarbeitet und

koordiniert waren. Im Bereich des menschlichen Denkens war tatsächlich eine Revolution eingetreten.

Soweit z.B. im Bereiche der Kunst diese neue Denkweise eine kraftvolle Reaktion hervorrief oder besser gesagt als eine Oppositionsbewegung den Kunstströmungen der damaligen Zeit entgegentrat, handelte es sich nun jedoch eher um eine Folgeerscheinung als um ein Ziel. Die neue kunsttheoretische Auffassungsweise — die man nach Belieben auch als realistisch bezeichnen kann — richtete sich zwar auch bewusst gegen die Romantik, aber sie erwuchs völlig aus (ihren) eigenen Voraussetzungen, d.h. gerade aus der aufs Ganze gerichtete Auffassung vom Menschen, von seiner Psyche und von seiner sozialen Gesellschaft. Die Kunst mit dieser neuen hoministischen Auffassung in Einklang zu bringen, war dann auch das primäre Ziel der neuen Kunst und Kunsttheorie.

Dass die neue Kunst sich reaktionsartig zu der Romantik verhielt, ist ohne weiteres klar. Da diese neue Kunst auf die Wirklichkeit konzentriert war, konnte sie natürlich die bewusste Wirklichkeitsflucht und die Märchenphantasien der romantischen Strömung nicht akzeptieren. Sie war dynamisch und beseelt von einem wissenschaftlich diktierten Entwicklungsoptimismus, der bewusst bestrebt war, den Menschen und seine Welt mithilfe einer von der empirischen Methode der neuen Wissenschaft vermittelten Technik zu schildern. Sie war revolutionär und daraufhin nicht gesinnt, eine von der romantischen Strömung bewunderte statische Lage, einen Weltschmerz, eine teilweise von Leibniz und von der Aufklärung imponierte Bewunderung in Hinsicht auf Gottes Schöpfung, eine Verehrung der Tradition und eine durch Ungenauigkeit gekennzeichnete Schilderungstechnik besonders hoch zu werten. Da sie die seelischen Vorgänge für physisch hielt, konnte sie nicht der von der Romantik vertretenen Auffassung von der Einzigartigkeit und des transzendenten Charakters der menschlichen Psyche beistimmen und war auch nicht geneigt, der Heiligkeit der privaten Gefühle und Empfindungen irgendwelche Berechtigung zuzuerkennen. Von dem gleichen relativen Ausgangspunkt aus erklärt sich auch die negative Einstellung der neuen Kunst zu allen metaphysischen, absoluten und resignationsartigen Werten und Erklärungsgründen, die so untrennbar zu der romantischen Strömung gehört hatten. Die neue Kunst weigerte sich, die Auffassung der Romantiker von einer gotteszentrischen Welt anzuerkennen oder ihr irgendwelchen Wert zuzuerkennen und verhielt sich ebenso negativ zu dem leidenschaftlichen Wunsch dieser Romantiker, in diesem ihren Kosmos ewige Schönheitswerte zu suchen und zu finden.

Die neue Kunst und in gleicher Weise auch die neue realistische Literatur bedeutete somit keineswegs eine Art von Rückschwung in die entgegengesetzte äusserste Stellung einer kulturgeschichtlichen Pendelbewegung, wie sie viele Vertreter der Wissenschaft als eine Art »perpetuum mobile« zwischen zwei Antipoden, nämlich der Romantik und dem Realismus, haben sehen wollen. Eine Kunst wie diese, die hier ihre Gestalt in der Form einer wesentlichen und unbedingt nötigen Funktion der neuen Auffassungsweise suchte und fand, hat nämlich die Geschichte der Menschheit vor Laplace, Lyell, Darwin, Spencer und John Stuart Mill überhaupt gar nicht kennen können.

Betrachtet man nun die der neuen Kunst entsprechenden, von der Literatur

zustandegebrachten ideengeschichtlichen Komponenten, so steht an erster Stelle — dies muss immer wieder von neuem hervorgehoben werden — einfach und allein das Streben nach Wahrheit und Echtheit, nach möglichst grosser und vollständiger »Naturgemässheit« in Verbindung mit der Schilderung des Menschen, seiner Psyche und seiner Lebensumgebung. Die neue Kunst setzte — und erweiterte auch gleichzeitig fortwährend — nach allen Richtungen hin die Grenzen, innerhalb welcher der Mensch, sein Ich und seine soziale Gesellschaft lebte und wirkte. Dies waren dann auch zur gleichen Zeit diejenigen realen und realistischen Grenzlinien der neuen Kunst, von denen man nicht mehr Abstand nehmen wollte. — Auch können diese, ernst genommen, noch heute nicht auf sehr breiter Front überschritten werden, weil wir ja auch weiterhin uns innerhalb derselben Grenzlinien bewegen und weil unsere Grundlage in Bezug auf Kenntnisse noch dieselbe ist wie in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts.

Die neue Literatur war — so hat man gesagt — im wesentlichen eine Befreiung der Kunst von den 'Fesseln der Kirche'. Sie war eine Befreiung des Gedankens aus dem Kerker der theologischen Dogmatik und der religiösen Normen, und diese Befreiung — so hat man auch gesagt — wurde durch die Forschungsergebnisse der Naturwissenschaft ermöglicht. Zwar hatte schon die Romantik in ihrem Panteismus und ihrem Platonismus angefangen, die Dogmen der Kirche zu zertrümmern, und bahnte so einen schmalen Pfad in der Richtung auf den Realismus hin an. Als dann — wie aus so zahlreichen Quellen der damaligen Zeit hervorgeht — auch der Intellekt eines ganz gewöhnlichen Menschen nach der Mitte des 19. Jahrhunderts sich weigerte, die Grundlagen gutzuheissen, die von Seite der Kirchen vorgelegt wurden, fingen die Künstler und die Vertreter der Wissenschaft an, die Kirche und die Theologie bewusster, intellektueller Unehrllichkeit zu beschuldigen. Als schliesslich in Finnland im Verlauf der bedeutungsvollen 60er Jahre, als der »homo neanderthalensis« die von Darwin dargelegte biologische Abstammung des Menschen als richtig erwiesen hatte, auch die führenden Theologen in Finnland noch immer zähe an einer buchstäblichen naturwissenschaftlichen Wahrheit der Schöpfungsgeschichte festhielten, laut welcher die Welt am 29. Oktober des Jahres 4004 v. Chr. geschaffen wurde, markierte diese Tatsache den Ausbruch einer intellektuellen Revolution auch in Finnland.

In denselben Ausgangspunkten, die den Anfang bedeuteten, findet die der neuen Auffassungsweise entsprechend geschaffene Betrachtung der Ideenstruktur der Kunst auch ihr unzweideutiges Endresultat: die Kontinuität des realistischen Ideengehaltes über die literarischen Jahrzehnte hinaus auch in Finnland. Ohne in irgendeiner Weise die romantischen Neigungen und Anlagen bestreiten zu wollen, mag doch geäussert werden, dass seit der erwähnten 60er Jahre, d.h. seit der Zeit, in der eine mit der Wissenschaft in Einklang gebrachte Gesamtauffassung von dem Menschen, von seiner Psyche, von seinem sozialen Verhalten und von seiner Welt ihre endgültige Form anzunehmen begann, die Schöpfungen auch des am durchgreifendsten romantisch orientierten Künstlers »realistische Rahmen« gehabt haben.

Die neuste und kompetenteste internationale ideengeschichtliche Wissenschaft hat nicht vergeblich eine nach der Mitte des 19. Jahrhunderts im Wis-

sen und Denken des Menschen eingetretene Veränderung in Form einer einzigartigen intellektuellen Revolution festgestellt, deren erschütternde erdbebenartige Bewegung sich immer noch fühlbar macht. Diese »Revolution« allein vermag z.B. die geradezu einzigartigen Fortschritte der experimentellen Wissenschaften zu erklären. Dieselbe intellektuelle Revolution, die seit jener Zeit im Bereich der neuen Kunst — wie auch auf allen anderen Gebieten der menschlichen Tätigkeit — als Ansporn dient, findet z.B. in Hinsicht auf Finnland keine ausreichend überzeugende Erklärung, wenn man sich weigert, diesen intellektuellen Umsturz als einen organischen Teil derselben einzigartigen und einmaligen Erschütterung zu betrachten und aufzufassen, die vom ganzen europäischen Geistesleben durchgemacht wurde. So kann und muss man somit den finnischen Realismus als einen Teil in einer grösseren europäischen Hauptströmung auffassen — und den ganzen literarischen Realismus als eine Strömung in dem mächtigen Strom der Freiheit des Denkens, der durch die von der experimentellen Naturwissenschaft vorbereitend geschlagenen Breschen hervordringend sich freiriss und vollständig die komplizierte Dammkonstruktion zertrümmerte, die jahrtausendlang sein freies Vordringen verhindert hatte.

HENKILÖHAKEMISTO¹

- Ablgren, Ernst* 114, 137
Ablqvist (-Oksanen), August 89, 95—96
Abo, Jubani 10, 121, 129, 132—133, 139, 145, 183
Abo, Kalle (Brofeldt, K. K.) 128—129
Abo, Pekka (Brofeldt, P. F.) 128
Agrell, Alfbild 137
Abrenberg, Jac. (Johan Jacob) 117
Alanen, Yrjö J. E. 132
Alberg, Ida 113
Alftan, Johannes 69—70
Alftan, Helena 117
Alcenius, Otto 72—73
Alkio, Santeri 129, 139, 149
Allen, Grant 151
Almberg, Antti, ks. Jalava
Almqvist, Carl Jonas Love 61, 99
Anttila, Aarne 56
Anttila, Selma 149
Aristoteles 28
Arnold, Mathew 57
Arrhenius, Svante 17
Aspelin (-Haapkyli), Eliel 146—147
Aspelin, Gunnar 16, 20, 43
Auerbach, Berthold 61
Babbitt, Irving 46
Bagehot, Walter 44
de Balzac, Honore 52, 54
Bang, Herman 64
Bell, Charles 50
Bell, Currer, ks. Brontë
Bellot, Adolphe 87
- Beneke, Friedrich Edward* 77
Bentham, Jeremy 48
von Berg, Fredrik Wilhelm 75
von Bergen, Carl 122, 132
Bernard, Claude 50—53
Bernatson, Fredrik 82
Bergbom, Kaarlo, 96, 101, 107—108
Bergroth, Elis 136
Bergson, Henri 30
Björnson, Björnstjerne 90, 109, 114, 130, 137, 151
Bolin, Wilhelm 49, 78, 83—84, 117
Bourget, Paul 121
Brandes, Edvard 63—66, 109, 114
Brandes, Georg 63—66, 85, 109, 114, 116, 131, 137, 151
Bridges, Robert 60
Brontë, Charlotte 86
Browning, Robert 27
Brunetière, Ferdinand 45—46
Buckle, Henry Thomas 37, 51, 63, 76—78, 82, 120
de Buffon, Georges Louis Leclerc 29—30
Burmeister, Herman 23
Butler, Samuel 57—60
Butler, William 60
Büchner, Ludwig 20—23, 32, 34, 70, 72, 76, 78, 111
Cajander, Paavo 90, 115
Canth, Johan Ferdinand 115
Canth, Minna 10, 27, 108, 111—112, 115—116, 128—129, 131—133, 137, 139, 145, 183

¹ Hakemistossa eivät ole mukana sivujen 160—169 taulustossa mainitut henkilöt. Lähdeviitteissä mainituista ovat mukana vain ne henkilöt, joiden mainitseminen liittyy tekstiin, eivätkä nimet selviä suoranaisesti lähde- ja kirjallisuusluettelosta.

- Castrén, Gunnar* 116—117, 145
Champleury, Jules Husson 55
de Chateaubriand, François René 44, 47
Chydenius, Anders Herman 91—92
Chydenius, Johan Jakob 79—81, 91
Collan, Karl 86, 89
Comte, Auguste 35—36, 38, 41—42, 44, 46—47, 50—51, 63, 77, 82, 120, 134
Cooper, Anthony Ashlev (lordi Shaftesbury) 38
Cygnæus, Fredrik 96, 108, 117
Dahlberg, Thure Johan 90
Danielson (-Kalmari), Johan Richard 78
Darwin, Charles 12, 14, 16—28, 30—34, 38, 39, 41—46, 51, 57—60, 63—64, 71—76, 78, 80, 86, 89, 91—92, 109, 114—115, 120, 123—128, 139—140, 151—152, 160, 185—187
Daudet, Alphonse 55, 113
Dickens, Charles 86
Diderot, Denis 29—31
Drachman, Holger 64, 105, 114
Du Bois-Reymond, Emil 50
Dumas, Alexandre, nuor. 86—87
Ebrard, Johan Henrik August 88
Edenholm, Douglas 92
Edman, Alfred 85—87
Edman, Johan Adam 85
Ehrnrooth, Adelaide 112—113
Eiseley, Loren 22
Elfving, Fredrik 117, 123—125
Ellegård, Alvar 20
Elliot, George 60
Elmgren, Sven Gabriel 69
Elo, Paavo E.S. 94—95, 97
Empedokles 28
Elster, Kristian 27, 64, 109
Erkko, Eero 129
Erkko, Elias 116, 129, 139
Erkko, Juhana Heikki 115—116, 129, 139—140, 142—143
Estlander, Carl Gustaf 117, 139
Fabritius, Wilhelm (Wille) Fredrik 75
Fechner, Gustav Theodor 50—51, 53, 134
Feuerbach, Ludwig 69—70, 83
Flaubert, Gustave 52, 54—57, 107, 113, 117
Florell, Olof Edvard 96
Flourens, Marie Jean Pierre 50
Forssel, Adolf Theodor 71
Frenssen, Gustav 151
Freud, Sigmund 12, 18, 154, 185
Freudenthal, Axel Olof 79, 97
Friedell, Egon 151
Fröding, Gustaf 11, 155—156, 184
Furubjelm, Maria Lovisa 112
Galilei, Galileo 19
Garborg, Arne 64, 109, 136
Mrs Gaskell, ks. Gleghorn
Gautier, Theophile 10, 184
George, Henry 133, 148
af Geijerstam, Gustaf 114, 117
Giraud, Victor 44
Gjellerup, Karl 105, 114
Glass, Bentley 17
Gleghorn, Elisabeth (mrs Gaskell) 86
von Goethe, Johan Wolfgang 28, 35
de Goncourt, Edmond 55—56
de Goncourt, Jules 55—56
Greene, John C. 17, 20—25, 31, 80
Gripenberg, Bertel 128, 136
Guérard, A. J. 28
Göschel, K. F. 100
Haabti, Hilja 148
Haeckel, Ernst 17, 32—34, 128, 147, 151
Halila, Aimo 115
Hansson, Ola 137
Hardy, Thomas 59—60
von Hartmann, Edouard 62, 152
Heiberg, Gunnar 64
Hegel, Friedrich 69, 76, 100
von Heidenstam, Verner 155—156
von Helmholtz, Herman 32, 50
von Helmholtz, Karl Ludwig 50
Henderson, Archibald 44
von Herder, Johann Gottfried 28
Hermelinck, Heinrich 32
Herschel, William 77

- Hertzberg, Rafael* 117
Hintikka, Toivo Johannes 96
Hirn, August Reinhold 78
Hirn, Yrjö 51
Hippokrates 18
Holm, K. E. 130
Huxley, Julian 31
Huxley, Thomas Henry 19, 31—32, 34, 57, 60, 80, 86
Huysmans, Joris-Kar 57
Höföding, Harald 29
Ibsen, Henrik 64—66, 109—110, 113—114, 116, 121, 130, 137—139, 151
Ignatius, Karl Emil Ferdinand 78—79
Ignell, Nils 12, 83, 99, 185
Irvine, William 18, 34, 44—46, 57—61
Ivalo, Santeri 129
Jacobsen, Jens Peter 27, 62—64, 66, 105, 114
Jalava (Almberg), Antti 115
Jeffers, Robinson 60
Johansson, Gustaf 132
Jotuni, Maria 128, 136
Jukola, Martti 115
Juva, Mikko 49, 80, 84, 100, 123
Järnefelt, Arvid 104, 136, 145—146, 148
Järvi, Kaarlo August 129
Jörgensen, Aksel K. 52—53
Kaila, Erkki 138
Kajander, Kalle 129
Kallas, Aino 128
Kauppi-Heikki (Heikki Kauppinen) 129, 141
Keim, Theodor 122
Key, Ellen 136, 138, 151
Kianto, Ilmari 136, 150—151
Kielland, Alexander 64, 109, 114, 130, 140
Kiljander, Robert 128
Killinen, Kustaa 138
Kilpi, Volter 10, 146, 153, 155, 183
Kingsley, Charles 60, 86
Kivekäs, Konrad Fredrik 130
Kivi, Aleksis 11, 66, 71, 83—85, 90—91, 93—98, 101—104, 106—108, 184, 185
Kleve, Stella 137
Kokko, Juhana 138
Kopernicus, Nicolai 12, 17
Koskenniemi, Veikko Antero 128, 138, 141, 149—150, 152
Kouta, Aarni 128, 153, 155
Kramsu, Kaarlo 138
Krogh, Christian 64
Krohn, Julius 90
Kurikka, Matti 128—129, 150
Lagerborg, Rolf 136
Lagerlöf, Selma 149
de Lamarck, Jean-Baptiste (de Monet) 30, 43, 51
de La Mettrie, Julien Offroy 29—30
Lanson, Gustave 62
de Laplace, Pierre Simon 14, 21—22, 27, 186
Laurence, David Herbert 11, 184
Lehtimäki, Konrad 128, 150
Lehtonen, Joel 10, 48, 128, 153—155, 183
Leino, Eino 10, 104, 128, 132—133, 139—140, 142—144, 151—155, 183
Leino, Kasimir 129—130, 133, 142
Levander, Gustaf Väinö 128
Levander, Kaarlo Mainio 128
Levertin, Oscar 64, 156
Lie, Jonas 64, 109
Liebig, Justus 50
Lightfoot, John 23
Linnell, Frans Wilhelm 72
Lindroth, Sten 92
Linnankoski, Johannes 145—147
von Linné, Carl 29
Locke, John 38
Lovejoy, Arthur O. 22—24
Lucretius 28
Ludwig, Karl 50
Lundegård, Axel 137
Lundevall, Karl-Erik 155
Lyell, Sir Charles 14, 21—23, 79—80, 186
Löfberg, Anders Edvard 69—70
Lönnbeck, Albin Alexander 117

- Lönnqvist, Charlotta* 84, 102
Mach, Ernst 134
Magendie, François 50
Malmberg, August Johan, ks. Mela
Malthus, Thomas Robert 38, 41
Malmgren, Anders Johan 71
Marx, Karl 18, 58—59
de Maupassant, Guy 56—57, 114
de Maupertuis, Pierre Louis Moreau
 29—30
Mela (Malmberg), Aukusti Jubana
 75, 114, 116, 119—124, 128
Meredith, George 57—58
Meriläinen, Heikki 128
Meurman, Agathon 124, 126, 137—
 139, 141
Mill, James 38
Mill, John Stuart 14, 38—40, 42, 44,
 63, 77, 83, 113, 120, 133, 136,
 186
Milton, John 146
Moleschott, Jacob 20, 70
Montégut, Émile 85
de Musset, Alfred 55
Mäkelä, August Bernhard 128, 150
Mäklin, Fredrik Wilhelm 73—75,
 79, 81
Möller, Wilhelm 63, 65
Mörne, Arvid 70, 149—150
Müller, Johannes 50
Neiglick, Hjalmar 117, 121, 129
Nervander, Emil 96
Neovius, Karl Adolf 69
Newton, Sir Isaac 19, 21
Nielsen, Rasmus 63
Nieminen, Armas 137
Nietzsche, Friedrich 134, 146—147,
 152—153
Nilsson, Sten 79
Nobel, Alfred 33
Nordenskiöld, Nils Adolf Erik 69,
 74
Nordenskiöld, Nils Gustaf 52, 74, 78
Nordensvan, Gustaf 117
von Nordmann, Alexander 74
Nordqvist, Arvid Frithiof 76—77
von Numers, Gustaf 128, 132
Nyström, Anton Kristen 92
Ojala, Aatos 98
Onerva, L. 48, 128, 153—155
Ongelin, Hanna, 112
Ostwald, Wilhelm 33
Owen, Richard 35
Pakkala, Teuvo 129—130, 139—141
Palmén, Ernst Gustav 75, 78
Palmén, Johan Axel 75
Parker, Theodor 83—84, 89—90, 99
 —100
Pater, Walter 60
von Pettenkofer, Max 50
Pennanen, Ain' Eliisabeth 128
Platon 20
Polén, Rietriikki 90, 135
Purkinje, Johannes 50
Päivärinta, Pietari 128
Qvist, Karl 69—70
Reijonen, Juho 128—129
Rein, Thiodolf 71—72, 122—123,
 132
Renan, Ernest 12, 44—46, 48—49,
 51, 55, 83—84, 99—102, 122,
 185
Reuter, Odo Morannal 75
Ricardo, David 38
Roine, Reeni 128
Rousseau, Jean-Jacques 46, 61
Runeberg, Johan Ludvig 61, 106, 138
Ruuth, Martti J. 138
Rydberg, Viktor 61, 76, 83, 91, 99,
 122
Saarenheimo, Mikko 88
de Sainte-Beuve, Charles Augustin 44,
 46—47, 51, 55, 107
de Saint-Hilaire, Geoffrey 35
Sand, George 54, 61
Shaw, Bernard 59
von Schelling, Friedrich 61
von Schiller, Friedrich 137
von Schlegel, August Wilhelm 28
von Schlegel, Friedrich 28
Schleiden, Matthias Jacob 23
Schopenhauer, Arthur 62, 152
Sederholm, Theodor 89—90
Siljo, Jubani 128, 140
Sillanpää, Frans Eemil 33

- Snellman, Jubana Vilhelm* 72, 84, 88
Spencer, Herbert 14, 38, 40—43, 82, 120, 186
Staël von Holstein, Germaine (Madame de Staël) 28
Stowe, Harriet Beecher 86
Strengell, Gustaf 144
Strindberg, August 43, 62, 64—65, 114, 117, 131, 135—137
Strömfors, Reinhold 97
Sturzen-Becker, Oskar Patrik 76, 78, 91
Strauss, David Friedrich 32, 34, 49, 70, 99
Swinburne, Algernon Charles 57
Sue, Eugène 86
Suolabi, Gunnar 68—69
Söderberg, Hjalmar 64
Söderhjelm, Torsten 54—55
Söderhjelm, Werner 118, 121, 129, 148—149
Taine, Hippolyte 16, 44, 46—48, 51—52, 55, 63, 82
Tallgren, Anna-Maria 152
Talvio, Maila 148—149
Tarkiainen, Viljo 101—102, 153
Tavaststjerna, Karl August 117—118, 121, 129
Temkin, Ousei 22
Teperi, Jonko 82
Tigerschiöld, Brita 63
Tigerstedt, Robert 117
Thierry, Augustin 45
Tolstoi, Leo 133, 148, 151
Topelius, Zachris 83—84, 89—90, 138
Tudeer, Oskar Emil 75—76, 78, 82
Turgenjev, Ivan 55, 114
Ussber, James 23, 73
Wallace, Alfred 22
Walmstedt, Lars Edvard 92
Warburg, Karl Johan 62
Warburg, Carl Simon 40, 62, 76, 79, 82, 91—92
Ward, Humprey (Mrs), 60
Warén, Eliel Jonathan 119
Vasenius, Valfrid 75, 78, 116—117
Watson, William 60
Weber, Ernst Heinrich 50
Weismann, August 42
Wellek, René 28—29
Wells, Herbert George 60
Westermarck, Edvard 43, 129, 151
Westermarck, Helena 117
Wicksell, Knut 11, 184
White, W. H. 60
Viktoria 18, 57
Viljanen, Lauri 93—94, 100—101, 109, 152
von Willebrand, Reinhold Felix 117
Virchow, Rudolf 23
Virkkunen, Paavo 138
af Wirsén, David 124, 126, 137
Vischer, Friedrich Theodor 116
Vogt, Carl 20, 22—23, 70
Wundt, Wilhelm 50, 134
Vuorinen, Olli 111
Wöhler, Friedrich 50
Zola, Emile 43, 46, 50—57, 63, 65, 109—111, 114, 121, 131, 139, 151
Yrjö-Koskinen, Yrjö Sakari 68, 79
Yrjö-Koskinen, Eero-Sakari 136
Äyräpää, Matti 116